RAD

JUGOSLAVENSKE AKADEMIJE

ZNANOSTI I UMJETNOSTI.

KNJIGA 172.

RAZREDI HISTORIČKO-FILOLOGICKI I FILOZOFIČKO-JURIDIČKI.

69.

U ZAGREBU 1908.

KNJIŽARA JUGOSLAVENSKE AKADEMIJE (DIONIČKE TISKARE)
(GJURO TRPINAC.)

Sadržaj.

	Strana
Hrvatske preradbe Grigelyevih „Institutiones Grammaticae“. Od Vladoja Dukata	1—100
Pitanja u hrvatskom ili srpskom jeziku. Od dra. Augusta Musića. (Svršit će se)	101—219
Rodu o jeziku. Od Ivana viteza Trnskoga . . .	220—240

Pitanja u hrvatskom ili srpskom jeziku.

Čitao u sjednici historičko-filologičkoga razreda Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti dne 13. siječnja 1906.

PRAVI ČLAN DR. AUGUST MUSIĆ.

Pitanja su ne samo vrlo obična, nego i vrlo znatna sintaktična tvorba u svakom jeziku; bez njih razgovora ne bi gotovo ni moglo biti. Pa opet jamačno nema sintaktičnoga područja, za koje bi današnja gramatička nauka tako slabo marila kao za njih, i to ne samo u slavenskim, nego i u drugim indoevropskim jezicima. Jedinu je znatniju monografiju o pitanjima, koliko ja znam, napisao Th. Imme: Die Fragesätze nach psychologischen Gesichtspunkten eingeteilt und erläutert. Cleve 1879—1881. Ali i ovdje se za genetički momenat, koji je upravo najznatniji, slabo mari. Mene je na pitanja dovelo izučavanje modalne sintakse hrvatske ili srpske. A kad sam vidio, koliko se zanimljiva u njima krije, odlučio sam ih za današnji hrvatski ili srpski jezik izučiti u čitavom opsegu. Plod svojih studija iznosim evo na svijet, premda ni sâm ne mislim, da mi je pošlo za rukom na sva pitanja, što ih „pitanja" zadaju, odgovoriti onako, kako treba. Ali glavnoj mojoj misli, da su pitanja upravo hipotetičke rečenice, nadam se da ne će biti razložita prigovora, jer držim, da sam u ovoj raspravi pokazao, da se doista sve vrste pitanjâ lako mogu razumjeti, ako se pitanja shvate kao hipotetičke rečenice.

S rečenim slabim marom za pitanja u svezi je i to, da još nema nazivâ za pojedine vrste pitanjâ. Morao sam ih načiniti sâm. Neka se shvate kao prvi pokušaj, koji se ima istom okušati.

Primjere sam vadio iz narodnih umotvorina, što ih je izdao Vuk. Narodne se pjesme citiraju po bečkom izdanju od gg. 1841—1865., narodne pripovijetke po bečkom od g. 1870. Osim toga sam upotrijebio Vukov prijevod Novoga zavjeta poradi velikoga broja lijepih primjera, što se u njemu nalaze. Ali sam uza svaki primjer

iz Novoga zavjeta dodao grčki original, da se vidi, koliko se prijevod s originalom slaže ili (što je često veoma zanimljivo) od njega razlikuje. Gdje je trebalo, osvrnuo sam se i na drugu literaturu, osobito stariju, pa i na druge jezike i slavenske i neslavenske, od ovih posljednjih osobito na grčki.

Građa je podijeljena na osam poglavlja prema formalnim razlikama, koje ponajviše znače i materijalne razlike, i to ovako:

I. Pitanja s partikulom *li*.
   1. Pozitivna.
   2. Negativna.
II. Pitanja bez upitne partikule.
III. Pitanja s partikulom *da (li)*.
IV. Pitanja s partikulom *(j)eda (li)*.
V. Pitanja s partikulama *ali*, *ili*, *oli*.
VI. Pitanja s partikulom *zar*.
VII. Disjunktivna pitanja.
VIII. Pronominalna pitanja.

I. Pitanja s partikulom *li*.

1. Pozitivna pitanja.

1. Prije negoli stanemo ova pitanja pobliže ogledati, valja da ukratko kažem, što mislim o postanju pitanjâ uopće.

Budući da jamačno u svakom jeziku indoevropskom ima pitanjâ bez ikakve upitne partikule (n. pr. Kako si mi, čelebija Mujo? *Jes' hodio* uz Ercegovinu? *Jes' do'dio* dvoru Ljubovića? N. pj. I, 563. — Isp. § 29.), te se takova pitanja od tvrdnja razlikuju samo upitnim tonom, obično se danas misli, da su pitanja i postala od tvrdnja tako, da se glas, s kojim se ustvrdna rečenica izgovara, na kraju povisio, da bi se tim pokazalo očekivanje odgovora (Delbrück, Synt. Forsch. I. str. 74 i 75; Paul, Principien[2] str. 110; Brugmann, Kurze vergl. Grammatik str. 648). Ali između tvrdnje i pitanja pukao je tako golem jaz, te ne mogu dopustiti, da bi proces bio tako jednostavan. Tako n. pr. *Pišu* kao tvrdnja znači: Ja tvrdim (mi tvrdimo), da oni pišu, a kao pitanje *(Pišu?)*: Tvrdiš li ti (tvrdite li vi), da oni pišu? Tu se dakle istim oblikom u jednom slučaju nešto tvrdi, a u drugom traži

obavijest o nekakvoj tvrdnji; a uz to se mijenja i lice, od kojega tvrdnja dolazi, jer u prvom slučaju dolazi tvrdnja od prvoga, a u drugom od drugoga lica. Čovjek bi se još kako tako mogao složiti s rečenim mišljenjem, kad bi prema tvrdnji *Pišu:* J a tvrdim (m i tvrdimo), da oni pišu — pitanje *Pišu?* značilo: Tvrdim li j a (tvrdimo li m i), da oni pišu? Ali kako se može razumjeti ona promjena lica, od kojega tvrdnja dolazi? Otkuda upitnomu tonu snaga, da tu promjenu izvede?

2. Očito se vidi, da bi se značenje pitanja lakše razumjelo, kad se ne bi uzimalo, da je postalo od t v r d n j e. Stoga valja ogledati, ne može li se upitno značenje izvesti od kakoga takoga značenja onih oblika glagolskih, koji se u pitanjima upotrebljavaju, po kojem oni ne znače tvrdnje. Za takovo značenje držim ja h i p o t e t i č k o. Već u svojoj raspravi: Rečenice s konjunkcijama „ako, neka, li" (Rad knj. 134. §§ 19. i 28.) izrekao sam misao, da su pitanja upravo hipoteze, pa kod te misli ostajem i sada.

3. Kod i n d i r e k t n i h se pitanja još jasno razbira, kako su postala od hipotetičkih rečenica. Da bih to pokazao, valja mi glagole, o kojima indirektna pitanja zavise, podijeliti na dvije vrste: na glagole, koji znače davanje, primanje ili imânje kakve obavijesti (verba dicendi i sentiendi); n. pr. kazati, vidjeti, čuti, znati itd., i na glagole, koji znače težnju za kakvom obaviješću (verba studendi); n. pr. pitati, gledati, kušati itd. — U pitanjima zavisnima o glagolima prve vrste izlazi hipoteza još sasvim jasno na vidjelo; n. pr. Samo mi k a ž i, *hoću li naći* sve tri stvari. N. prip. 231. Rečenica „hoću li naći sve tri stvari" može se sasvim lako shvatiti kao hipotetička protaza, kojoj je apodoza rečenica, o kojoj zavisi, t. j. rečenica „samo mi kaži" (Hoću li [= ako ću] naći sve tri stvari, kaži mi!). Objekt glagolu „kazati" nije izrečen, ali kad bi bio izrečen, nema sumnje, da bi bio izrečen deklarativnom rečenicom sa *da*, koja se može iz protaze ovako dopuniti: „da ću naći sve tri stvari"; dakle: „Hoću li (= ako ću) naći sve tri stvari, kaži mi, sc. da ću naći sve tri stvari!" Ali budući da ova deklarativna rečenica, koja bi bila objekt glagolu „kazati", nije izrečena (a izrečena nije stoga, što se iz protaze sama po sebi razumije), shvatila se sama protaza, koja deklarativnoj rečenici i podaje sadržaj, kao objekt glagolu „kazati" pa je postala indirektno pitanje, jer ima na oko isti smisao, kao i direktno pitanje (samo što je zavisna), i dobila stalno mjesto iza nje-

Ako pak glagol, o kojem indirektno pitanje zavisi, pripada drugoj vrsti, ne razbira se tako jasno, da je indirektno pitanje postalo od hipotetičke rečenice, ali ozbiljne teškoće nema po mom sudu ni ovdje. Uzmimo konkretan primjer: Često gleda beže Radul-beže, često gleda u bijele dvore, *hoće li* mu kumče *donijeti* N. pj. II, 449. Radul-beg gleda u bijele dvore s nekom težnjom, naime s težnjom, da gledanjem steče neku obavijest, t. j. da nešto vidi. Ali ova težnja nije apsolutna, nego se veže uz uvjet, koji se kazuje rečenicom „hoće li (= ako će) mu kumče donijeti", tako da je ova rečenica hipotetička protaza, a cilj rečene težnje apodoza. Iz hipotetičke se rečenice ujedno razbira objekt cilju težnje Radul-begove. On gledanjem teži za tim, ako će mu kumče donijeti, da vidi, da će mu kumče donijeti. Kad bi dakle izrečeno bilo sve, što onaj, koji tu rečenicu izgovara, ima na pameti, glasila bi čitava rečenica ovako: „Često gleda beže Radul-beže, hoće li (= ako će) mu kumče donijeti, (sc. da vidi, da će mu kumče donijeti)." Ali rečenica „da vidi" nije izrečena, jer se sama po sebi razumije otuda, što gledanje biva s nekom težnjom, koja nije napose izrečena, te valja misliti, da joj je cilj ono, što je prirodni cilj radnje glagola „gledati" (gleda se zato, da se vidi); a rečenica „da će mu kumče donijeti" nije izrečena, jer se opet iz hipotetičke rečenice u savezu s ciljem težnje sama po sebi razumije. No budući da ova deklarativna rečenica nije izrečena, shvatila se sama hipotetička rečenica, koja deklarativnoj rečenici i podaje sadržaj, kao objekt cilju težnje subjekta u glavnoj rečenici pa je postala indirektno pitanje, jer ima na oko isti smisao, kao i direktno pitanje (samo što je zavisna) i dobila stalno mjesto iza nje. Tako se može kazati, da svaki glagol druge vrste pokazuje težnju, kojoj je cilj neka radnja, koju znači glagol prve vrste (kao što je težnji, koju pokazuje glagol „gledati", cilj radnja, koju znači glagol „vidjeti") i da se svako indirektno pitanje, koje zavisi o glagolu druge vrste, može shvatiti kao hipotetička rečenica, kao protaza, kojoj je apodoza cilj težnje, s kojom se radnja glagola u glavnoj rečenici vrši. Isp. i ovaj primjer: Ti mi idi u Budima grada, te ti pitaj zmiju u duvaru, *može li se* zmija *podvatiti*, da dovede kićene svatove. N. pj. II, 55. (Pitaj zmiju u duvaru, može li se [= ako se može] zmija podvatiti, [sc. da doznaš, da se može zmija podvatiti]). Isp. i § 10.

U starom se jeziku hipotetička konjunkcija *ako* upotrebljavala i kao indirektna upitna partikula (isp. primjere u Akad. rj. I,

52.); u današnjem joj se ova poraba čuva još samo u dijalektima čakavskom i kajkavskom, a u štokavskom se tako upotrebljava ponajviše hipotetička konjunkcija *li* (isp. § 5.). Isp. Zimine Sint. razl. str. 128.

Tako dakle sva indirektna pitanja imadu na sebi jasan biljeg svoga postanja od hipotetičkih rečenica. Da bi se to još bolje razabralo, evo još nekoliko primjera, i to pod A) onakovih, gdje je indirektno pitanje zavisno o glagolu prve vrste, a pod B) onakovih, gdje je indirektno pitanje zavisno o glagolu druge vrste.

4. A) *čuti:* Da čujemo, *jesi li* i ti štogod *učinio* od junaštva? N. prip. 193.

kazati: Kaži, more, *je li* vjera *tvrda,* bi l' me nešto vjerno poslužio? N. pj. III, 139. — Mladi kneže od Morače donje! Umiješ li mene pravo kazat' a za Minu, moga gospodara, i Stefana, njegovoga sina, *je li* njina *poginula* vojska? IV, 379. — Sazove sve ministre, da mu kažu, *može li* to *biti.* N. prip. 222. — Samo mi kaži, *hoću li naći* sve tri stvari, kako sam ti kazala, i *hoću li naći* braću okamenjenu. ib. 231. — Zaklinjem te živijem Bogom, da nam kažeš, *jesi li* ti *Hristos* sin Božij (. . . ἵνα ἡμῖν εἴπῃς, εἰ σὺ εἶ ὁ Χριστός) Mat. 26, 63. — Kaži mi, *jeste li* za toliko *dali* njivu? (Εἰπέ μοι, εἰ ἀπέδοσθε;) Dj. ap. 5, 8.

vidjeti: Da ja vidim Petra vjerenika: *je li lijep,* koliko ga kažu; *je li dobar,* koliko ga fale; *igra li* mu kolo pred dvorove itd. N. pj. I, 9. — Ta ne plovi, da tone, veće plovi, da vidi, *oće l'* majka *žaliti.* I, 204. — Da mi vidiš Roksandu đevojku, *može l' biti* za cara carica, *može l' biti* svoj zemlji gospođa. II, 133. — Što počešće k mene ne idete, da s' za lako zdravlje upitamo i mi rujna vina napojimo, i vidimo, *je l'* nam zemlja *mirna.* II, 233. — A navali i muško i žensko, no da sretu u polju svatove, da učine seir od svatova, i da vide, *je l' istina* tako. II, 548. — Pa ti idi pravo Bijogradu, viđi, *je li* naša *živa* majka. II, 621. — I pogledaj uz Grahovo ravno, pa ćeš viđet', *laže li* ti vila. IV, 453· — Daj da malo popjevamo, da vidimo, *moremo li.* N. pj. herc. 295. — Idi, mati, sad, da vidiš, *hoće li* mi car *dati* devojku. N. prip. 52. — Solomun joj osiječe mali prst u ruke, da vidi, *je li* zaista *umrla.* ib. 155. — Stani, da vidimo, *hoće li doći* Ilija, da mu pomože (Ἄφες, ἴδωμεν εἰ ἔρχεται Ἠλίας σώσων αὐτόν) Mat. 27, 49. — I koji od vas kad hoće da zida kulu, ne sjede najprije i ne proračuni, šta će ga stati, da vidi, *ima li,* da može dovršiti?

(Οὐχὶ πρῶτον καθίσας ψηφίζει τὴν δαπάνην, εἰ ἔχει εἰς ἀπαρτισμόν;) Luk. 14, 28.

znati: Ništa ne znam, *je l'* nam zemlja *mirna.* N. pj. II, 230. — Ali Bog zna, *jesam li* i toliko *zaslužio.* N. prip. 40. — *Je li grješan,* ne znam; samo znam, da ja bijah slijep, a sad vidim (Εἰ ἁμαρτωλός ἐστιν, οὐκ οἶδα) Jov. 9, 25. — Dalje ne znam, *jesam li* koga drugoga *krstio* (Λοιπὸν οὐκ οἶδα, εἴ τινα ἄλλον ἐβάπτισα) 1. Kor. 1, 16.

B) *gledati* (prosto i složeno): Pogledaj niz to polje ravno, *idu li* ti na silu svatovi, *vode li* ti na silu đevojku. N. pj. I, 51. — Na se pogleduje, *stoji li* joj lepo ruo sakrojeno. I, 108. — Ostav'te mi pendžerić na gradu, da ja gledam, kud Dragojlo šeta: *nosi li* mu konj visoko glavu; *je l' izdr'o* zlaćenu maramu. I, 370. — Dok izvadim knjige staroslavne, da ja gledam, sinci, u knjigama, *je l'* Milica Lazu *suđenica.* II, 185. — Pa pogledaj čistom vedrom nebu; *je li* jasan mesec na zaodu, *je l'* danica na istoku zvezda; *je li* nama putovati *vreme.* II, 299. — Donesi mi suve drenovine sa tavana od devet godina, da ogledam, *može li* što *biti.* II, 404. — Ona gleda dobroga junaka, *hoće l' biti* Janković Stojane. III, 141. — Rad bih bio ogledati dora, ogledati na tvojoj košiji, *more li* mi *uzimat'* košije. III, 231. — Ti otidi starom plandovištu, pa pogledaj šeher Sarajevu, *planduju li* Sarajevske ovce, a za njima Sarajke đevojke, i *pletu li* ruse pletenice, i u njima zlatne madžarije? N. pj. herc. 219. — Međed ga izvede pred pećinu i kaže mu, da ogleda, *može li* sad *iščupati* bukvu iz zemlje. N. prip. 2. — Kad posle oni ogledaju, *je li* im taj hleb *pečen,* a to pod crepnjom pravi hleb. ib. 82.

kušati (prosto i složeno): Kušajte sve vere, i sve redom gradove, *znade l'* svaki za Boga i za ime Božije. N. pj. I, 128. — On ne tone, što je posustao, veće tone, te on kuša ljubu, *hoće li* mu ljuba vjerna *biti.* I, 571. — Pozove kapetana na dvije ure poslijed podne, da pođe u njegov dvor, da ga iskuša, *je li istinito,* što mu srce kaže. N. prip. 250. — Sami sebe okušajte, *jeste li* u vjeri (Ἑαυτοὺς πειράζετε, εἰ ἐστὲ ἐν τῇ πίστει) 2. Kor. 13, 5.

osvrtati se: Osvrće se mlad paune, *ide l'* za njim paunica. N. pj. I, 26.

paziti: On već nije ni pazio, *ima li* kakav drugi biljeg. N. prip. 102.

pitati (prosto i složeno): Ma ću pitat' mile moje majke, *oće li* me majka *dati* za te. N. pj. I, 241. — Pita Bogdan za Mujovo

zdravlje, i upita, *je li* doma Mujo. I, 543. — Upitajde zmaja od Jastrepca, *boji li se* još koga do Boga. II, 256. — Čim si mi se tako ponesao, te ne pitaš nesretna sestriča, *jesu li* mu rane *dosadile?* II, 562. — Pita svu noć Mićunović-Vuče za Njeguša Popović-Ivana, *hoće li* mu *ispanuti* duša, Ivan pita, *umrije li* Vuko, dok objema ispanula duša, pitajući jedan za drugoga. IV, 11. — Pošlje svoga slugu k ženi, da je pita, *hoće li prodati* te stvari. N. prip. 58. — Kad dođe u kuću, starac ga zapita, *je li namirio* konja i *jede li* konj travu. ib. 88. — U toj misli idući srete jednu babu i upita je, *ima li* đe takijeh đevojaka. ib. 92. — Dođu k deci pa ih zapitaju, šta rade onde, i *imaju li* još koga onde. ib. 138. — Kad zapita, *može li noćiti*, domaćin ga jedva dočeka. ib. 163. — Onda lovac i carski sin otidu k orlu, pa ga zapita lovac, *je li* kad *video* taki i taki grad. ib. 239. — I uzevši za ruku slijepoga izvede ga na polje iz sela, i pljunuvši mu u oči metnu ruke na nj, i zapita ga, *vidi li* što (Ἐξήγαγεν αὐτὸν ἔξω τῆς κώμης, καὶ . . . ἐπηρώτα αὐτόν, εἴ τι βλέπει) Mark. 8, 23.

slušati: Da on sluša, što koja govori: *govori li* svaka o svojemu, *govori li* draga i o njemu. N. pj. I, 432. — Pošlje jednoga slugu, da sluša, *kupa li se* još. N. prip. 223.

suditi: Sudite, *je li pravo* pred Bogom, da vas većma slušamo nego li Boga? (Εἰ δίκαιόν ἐστιν ἐνώπιον τοῦ θεοῦ, ὑμῶν ἀκούειν μᾶλλον ἢ τοῦ θεοῦ, κρίνατε) Dj. ap. 4, 19.

uhoditi: Nije l' majka urodila sina i u četu moju opremila, da otide dolje niz planinu, da uvodi silu i svatove, *je li mlogo* konja i junaka, *možemo li* boja *učiniti?* N. pj. III, 195. — Pa uvodi ovce i torine, kod ovaca Turke Arbanase, *boje li se* od Crnogoraca, *moremo li* lasno *udariti* ja na silu ja na prijevaru. IV, 419.

Isp. Akad. rj. VI, 31.[a]

5. Kao indirektna tako i direktna pitanja ne držim ni za što drugo nego za hipotetičke rečenice. Da bi se to moglo razumjeti, valja mi najprije reći, što mislim o postanju hipotetičkih rečenica. A za njihovo je postanje znatno to, da iste partikule, koje se upotrebljavaju kao hipotetičke konjunkcije, često služe i kao aseverativne partikule; n. pr. hrv. *li* (Lude *li* ste, druge moje! N. pj. I, 329. — Lijep *li* si, čelebija Mujo! N. pj. herc. 141. — Brate Makso, pile sokolovo! Čudno *li* si svate prevario, te ti vodiš lijepu đevojku. N. pj. II, 564. — Isp. „Rad" knj. 134. str. 50. i § 13. ove rasprave); grč. ἦ = εἰ u kiparskom, dorskom i atičkom narječju, a kao aseverativna partikula ἦ; lat. *sī* hipotetička konjun-

kcija, a *sī-c* aseverativna partikula; got. *jabai* hipotetička konjunkcija, *ja* (kao i *bai)* aseverativna partikula (Brugmann, Kurze Vergl. Gr. str. 669.). Otkuda to dolazi, može se najbolje razabrati, ako se ogledaju koncesivne rečenice. U njima se naime upotrebljavaju uopće iste konjunkcije kao i u hipotetičkim rečenicama, ali im je značenje još često aseverativno, i to onda, kad govornik sâm zna, da se radnja koncesivne rečenice doista vrši; n. pr. *Ako su* ga kraste *našarale*, zdrave su mu oči obadvije. N. pj. II, 554. = Doista su ga kraste našarale, (ali) zdrave su mu oči obadvije. Tako se obično govori, kad se hoće da odbije kakav prigovor: misao, koja sadržava prigovor, dakle tuđa misao, tim što se potvrđuje, priznaje se kao istinita, prihvaća se (kao istinita), ali se njoj nasuprot stavlja vlastita misao govornikova, koja prigovor oslabljuje. Zato partikuli *ako* značenje „doista" prelazi u značenje „prihvaćam, dopuštam (koncediram), da" t. j. ona od aseverativne postaje koncesivna partikula (konjunkcija); dakle: Prihvaćam (kao istinito), dopuštam, da su ga kraste našarale, (ali) zdrave su mu oči obadvije. Ovamo držim da ide i ovaj primjer sa *li: Je l'* ti druga vezen jagluk *dala?* Ja sam ti ga i ljepšega dala. N. pj. I, 196/7. (isp. „Rad" knj. 134. str. 51.) Tako se može prihvaćati tuđa misao, ako govornik sâm i ne zna, da li se radnja njezina doista vrši ili ne; n. pr. A. Tvoj otac dođe te ubi onu kučku. B. *Ako su* je *ubili*, to je i zaslužila. — A. Pošto je ubiše, baciše je na bunište. B. *Ako su* je na bunište *bacili*, onđe je i živa ležala. N. prip. 164. = Prihvaćam (kao istinito), dopuštam, da su je ubili, — da su je na bunište bacili, (ali) to je i zaslužila, — onđe je i živa ležala. No sada se *ako* ne može više zamijeniti sa „doista". Tako sve više iščezava obzir na to, da li se radnja one misli, koja se kao istinita prihvaća, doista vrši ili ne; glavno je to, da se misao kao istinita prihvaća, da se zbiljsko vršenje njezine radnje dopušta, pa govornik može tako kao istinite prihvaćati i svoje vlastite misli bez ikakva obzira na to, da li se radnja njihova doista vrši ili ne; n. pr. Hoću isti Arapu na mejdan, hoću isti, *ako doći ne ću*. N. pj. II, 464. = Prihvaćam (dopuštam), da doći ne ću, pa ipak velim: hoću isti. Isp. „Rad" knj. 134. str. 4. i d.

Na ovom su stepenu razvoja postale i hipotetičke rečenice. Protaza je njihova posve onakova kao i protaza onih koncesivnih rečenica, u kojima se neka tuđa ili vlastita misao prihvaća bez obzira na to, da li joj se radnja doista vrši ili ne, t. j. protaza

je njihova također koncesivna, jer i hipotetičke konjunkcije znače „prihvaćam, dopuštam (koncediram), da“. Razlika je samo u apodozi: u koncesivnim rečenicama izriče se u apodozi misao suprotna misli izrečenoj u protazi, a u hipotetičkim rečenicama izriče se u apodozi misao, koja je posljedica misli izrečenoj u protazi; u koncesivnim je rečenicama savez između protaze i apodoze adversativan, a u hipotetičkima kausalan. Tako n. pr. *Ako* put *putuje*, srećno putovao, *ako* l' vince *pije*, na zdravlje mu bilo! N. pj. I, 268. — znači: Prihvaćam (dopuštam), da put putuje, pa stoga kažem: srećno putovao! Ili: *Misliš li* me mrtva požaliti, požali me, dok sam u životu. N. pj. II, 268. — znači: Prihvaćam (dopuštam), da me misliš mrtva požaliti, pa stoga kažem: požali me, dok sam u životu. Isp. „Rad“ knj. 134. str. 14. i d.

U svima pomenutim slučajevima govornik prihvaća (dopušta) neku tuđu ili svoju misao zato, da može na nju nadovezati drugu svoju misao kao njoj suprotnu ili posljedičnu. Ali on može prihvaćati neku svoju misao bez takove svrhe. Onda je takova rečenica samostalna, a koncesivna (hipotetička) partikula od značenja „prihvaćam, dopuštam, da“ dobiva već prema različnomu stepenu pouzdana znanja u govornika značenje „jamačno, zacijelo, možda“; n. pr. Id' odatle, crni Bugarine! Da s' donio Bugarsku kopanju, *ako* bih ti i usuo vina; za te nisu čaše pozlaćene. N. p. II, 143. — Na mejdan ne vjerujemo da će mu izići, makar ih koliko zvao, već *ako* gdje u mraku. Vuk, Pisma 71. Isp. „Rad“ knj. 134. str. 2. i d. I grčka hipotetička konjunkcija εἰ dolazi u samostalnim rečenicama u značenju „možda“. Tako držim da treba εἰ shvatiti n. pr. *A* 135.

ἀλλ' εἰ μὲν δώσουσι γέρας μεγάθυμοι Ἀχαιοί
ἄρσαντες κατὰ θυμόν, ὅπως ἀντάξιον ἔσται,
εἰ δέ κε μὴ δώωσιν, ἐγὼ δέ κεν αὐτὸς ἕλωμαι.

ili ρ 484.

Ἀντίνο', οὐ μὲν κάλ' ἔβαλες δύστηνον ἀλήτην·
οὐλόμεν', εἰ δή πού τις ἐπουράνιος θεός ἐστιν.

Ako svaku rečenicu, koja se počinje s koncesivnom (hipotetičkom) partikulom, hoćemo da zovemo supozicijom, možemo takove samostalne rečenice, kakve su netom pomenute, zvati samostalnim supozicijama, a prave hipotetičke protaze podložnim supozicijama.

Motiv je upotrebljavanju supozicija uopće nedostatak pouzdana znanja o tome, vrši li se doista neka radnja ili ne. A isti je motiv uz težnju za pouzdanim znanjem stvorio i pitanja. Stoga nije čudo, da pitanja imadu oblik supozicija ili hipotetičkih protaza. Ako čovjek nekomu kaže, da neku svoju misao prihvaća, kojoj za radnju ne zna pouzdano, da li se doista vrši ili ne, s težnjom, da ga potakne na izjavu, da li se radnja njezina doista vrši ili ne, postaje ona njegova misao, koju kaže da prihvaća, hipotetička protaza, kojoj je apodoza sama težnja, da drugoga potakne na rečenu izjavu. Kad bi ova težnja bila izrečena riječima, bila bi jamačno izrečena imperativom kojega glagola dicendi (n. pr. kaži!), o kojem bi bila zavisna deklarativna rečenica sa *da* dopunjena iz same hipotetičke protaze, i hipotetička bi se protaza zvala indirektno pitanje, a hipotetička konjunkcija indirektna upitna partikula. Ali rečena težnja nije izrečena riječima, nego samo naznačena upitnim tonom, o kojem će se još govoriti (§ 6.), i hipotetička se protaza zove direktno pitanje, hipotetička konjunkcija direktna upitna partikula, a izjava drugoga lica odgovor. Tako je n. pr. hipotetička protaza: *Ako pišu*, (sc. kaži, da pišu!) t. j. Prihvaćam ili dopuštam, da pišu (ili i: možda pišu), pa stoga ti velim: kaži, da pišu! — postala direktno pitanje t. j. oblik govora, kojim se za slučaj, da nekakvi ljudi pišu, netko poziva, da kaže, da pišu. A isto vrijedi i za hipotetičku protazu: *Pišu li*, (sc. kaži, da pišu!) Isp. i § 10.

U starom se jeziku hipotetička konjunkcija *ako* upotrebljavala ne samo u indirektnim, nego (ali mnogo rjeđe) i u direktnim pitanjima, kao što se vidi iz primjera navedenih u Akad. rj. I, 52. Danas se *ako* nigdje više ne upotrebljava u direktnim pitanjima, nego ga je kao u indirektnim (§ 3.) tako i u direktnim pitanjima ponajviše zamijenila hipotetička konjunkcija *li*.

6. Po svemu, što je rečeno, pitanja su sa *li* — i indirektna i direktna — upravo hipotetičke protaze, a razlikuju se jedna od drugih tako, da je kod indirektnih i apodoza izrečena ili bar naznačena riječima, a kod direktnih nije. Ako se pitanja tako shvate, onda nam prije svega biva razumljiv upitni ton, s kojim se direktna pitanja izgovaraju. Poznato je, da se prepozitivne podložne rečenice izgovaraju s glasom, koji je prema kraju rečenice sve viši (n. pr. Ako slaže, laž mu na poštenje! — Kad me pitaš, pravo da ti kažem). Budući da su i direktna pitanja upravo prepozitivne podložne rečenice, valja da se taj povišeni glas i u njima javlja. A

on se ne samo doista javlja, i to kao upitni ton, nego postaje i osobito znatan, jer kako glavna rečenica nije izrečena riječima, upitni je ton jedini formalni znak za nju. Tako postaje on formalni izraz onoga psihičkoga stanja, s kojim govornik hipotetičku protazu izriče, t. j. težnje, da mu onaj, komu govori, sadržaj njezin potvrdi ili poreče, koja bi težnja, da je glavna rečenica izrečena riječima, bila njom izrečena. — Indirektna su pitanja postpozitivna, u njima je glavna rečenica izrečena ili bar naznačena riječima, pa stoga se i ne izgovaraju s upitnim tonom.

Nadalje nema kod moga shvaćanja upitnih rečenica nikakve takove teškoće, kakvu smo naprijed (u § 1.) našli kod shvaćanja, da su pitanja postala od tvrdnje. Hipoteza dolazi svagda od onoga lica, koje govori, t. j. od 1. lica. Pa tako i u pitanju ono, što se suponira, suponira svagda ono lice, koje pita (n. pr. *Pišu li?* = Pišu li, [sc. kaži, da pišu!] — da pišu, suponira govornik). Ali budući da se u pitanju govornik s hipotezom obraća k drugomu licu tražeći od njega, da mu sadržaj hipoteze potvrdi ili poreče (i to dakako u obliku tvrdnje), prelazi suponiranje vršenja radnje glagolske samo sobom u suponiranje tvrdnje o vršenju njezinu, dakle *Pišu li?* = Pišu li, (sc. kaži, da pišu!) prelazi u: *Tvrdiš li, da pišu?* = Tvrdiš li, da pišu, (sc. kaži, da tvrdiš, da pišu!) Tako ulazi u pitanje pojam tvrdnje, i to tvrdnje, koja dolazi od 2. lica, ali to nije ni u kakvoj suprotivštini s tim, što hipoteza dolazi od 1. lica, jer hipoteza jednako ostaje kod 1. lica, a tvrdnja se 2. lica sasvim prirodno u osobitim prilikama, u kojima se hipoteza izriče, razvija ne iz hipoteze, nego pored hipoteze.

Osim toga nam tako biva razumljivo, zašto u različnim jezicima iste riječi služe kao hipotetičke konjunkcije i kao interogativne partikule; n. pr. grč. ἢ (hipot. ἢ kipr., dor. i at.; interog. dir. ἦ), εἰ (hipot. i interog. indir.); novogrč. ἄν (hipot. i interog. indir.); lat. *si* (hipot. i interog. indir.); franc. *si* (hipot. i interog. indir.); stsl. *аште* (hipot. i interog. dir. i indir.); hrv. *ako* (hipot. i interog. indir.), *li* (hipot. i interog. dir. i indir.); novosl. *če* (hipot. i interog. indir.); njem. *ob* (hipot. [u starovisokonjem.] i interog. indir.) itd.

Zatim nam tako biva jasno, otkuda dolazi to, da se svaka pozitivna hipotetička protaza može shvatiti kao pitanje, na koje se očekuje pozitivan odgovor; n. pr. Misliš li me mrtva požaliti, požali me, dok sam u životu (N. posl. 179.) = Misliš li me mrtva požaliti? Požali me, dok sam u životu. Već u „Radu" knj. 134. str. 53. spomenuo sam, da Vuk u Narodnim pjesmama kadšto

istu rečenicu shvaća sada kao hipotetičku protazu sada kao pitanje, kao što pokazuje interpunkcija; n. pr. Je li majka rodila junaka, da prebrodi to tijo Dunavo, da uvati Varadinku Maru, i k meni je na divan dovede, dat ću njemu polak pašaluka, pašaluka, i mog spailuka. N. pj. I, 598. — Je li majka rodila junaka, da uvati majstora Manojla, da dovede paše na divana; jal' živoga paše da dovede, jal' od njega da donese glavu? Daje paša tri tovara blaga, i dat će mu pô sandžaka svoga, te da sudi, kako paša sudi. N. pj. III, 324. — — Ho l' mi, dušo, vjeru dati, da ćeš k mene povratit' se, puštit ću te tvojoj majci (U Nar. pj. I, 190. ima iza „povratit' se" znak: ?. a u Živ. i ob. str. 32. znak: ,). — Primjerâ, gdje bi se moglo sumnjati, imamo li hipotetičku protazu ili pitanje, našlo bi se više; tako bi se u primjeru: Je li đe ko moj? Sastavi me s' njom! N. pj. I, 355. — rečenica sa *li* mogla shvatiti i kao hipotetička protaza pa iza „moj" metnuti znak: ,. Isp. „Rad" knj. 134. str. 51—53.

Osim svega toga pokazat će ova rasprava, kako sve vrste pitanjâ prate analogne vrste hipotetičkih rečenica, koje će nam najbolje i poslužiti za pravo razumijevanje pojedinih vrsta pitanja, što ne bi moglo biti, kad hipotetičke rečenice i pitanja ne bi bila u genetičkoj svezi.

7. Napokon nam tako biva jasan i odnošaj između direktnih i indirektnih pitanja. Obično se misli, da su indirektna pitanja postala od direktnih tako, da je poradi toga, što pitanje ne izriče onaj, koji doista pita, nego onaj, koji samo kazuje, da netko pita, pitanje postalo zavisno o glagolu, kojim se kazuje, da netko pita, te su se i lica u pitanju udesila onako, kao da pita onaj, koji samo kazuje, da netko pita (pomijeranje lica, Personenverschiebung). Tako se misli da je n. pr. Kad dođe u kuću, starac ga zapita, *je li namirio* konja i *jede li* konj travu. N. pr. 88. — postalo od: Kad dođe u kuću, starac ga zapita: „Jesi li namirio konja i jede li konj travu?" tako, da je poradi toga, što pitanje ne izriče starac, nego pripovjedač, pitanje: „Jesi li namirio konja i jede li konj travu?" postalo zavisno o glagolskom obliku „zapita", te se 2. lice (Jesi li namirio konja?) promijenilo u 3., jer je to lice za pripovjedača 3. lice, a 3. je lice (Jede li konj travu?) ostalo nepromijenjeno, jer je to lice i za pripovjedača 3. lice. Ja se uopće ne mogu složiti s mišljenjem, da je indirektni govor postao od direktnoga (isp. „Rad" knj. 142., str. 24. bilj.,

39. bilj., 65.), pa tako držim za krivo i mišljenje, da su indirektna pitanja postala od direktnih. Odlučni mi se čine ovi momenti:

a) Da su indirektna pitanja postala od direktnih, valjalo bi, da u indirektnima dolaze samo one upitne partikule, koje dolaze u direktnima. A kad tamo, u indirektnim se pitanjima u različnim jezicima upotrebljavaju partikule, kojima u direktnima nema ni traga, n. pr. grč. εἰ, lat. *si*, novosl. *če* i dr.

b) Ako ima jedna rečenica postati zavisna o drugoj, potrebno je bar to, da jednu i drugu rečenicu govori isto lice. A kod direktnoga pitanja govori pitanje drugo lice negoli rečenicu, o kojoj bi pitanje imalo postati zavisno; tako u navedenom primjeru iz N. pr. 88. rečenicu: „Starac ga zapita" govori pripovjedač, a pitanje: „Jesi li namirio konja?" imao bi govoriti starac. Pa kako će onda ovo pitanje postati zavisno o onoj rečenici?

c) Teškoću zadaje i ono, što se zove „pomijeranje lica". Dok je pitanje direktno, naznačeno je posve jasno, tko pita (n. pr. Starac ga zapita: „Jesi li namirio konja?"), pa je teško dokučiti, zašto bi jezik pitanju oblik, koji jasno pokazuje, tko pita, išao mijenjati u oblik, koji ovu jasnoću može samo pomutiti, jer pošto su se lica pomjerila (Starac ga zapita, je li namirio konja), pitanje dobiva takav oblik, kao da pita onaj, koji govori, a opet valja misliti, da pita onaj, o kome on govori.

d) Moglo bi se reći, da se lica pomijeraju stoga, što onaj, koji govori, pitanje ne prikazuje kao pitanje onoga, o kome govori, nego kao svoje[1]. Ali ne obazirući se na to, da mi se čini nemoguće, da bi pitanje, koje dolazi iza rečenice „Starac ga zapita" (u navedenom primjeru), onaj, koji govori (pripovjedač), prikazivao kao svoje pitanje, imala bi se onda i indirektna pitanja izgovarati s upitnim tonom, što nikako ne biva. Ja bih pače rekao, da je to, što se indirektna pitanja ne izgovaraju s upitnim tonom,

[1] Tako doista misli Delbrück, Vgl. Synt. III, 438—439., koji za primjer iz Il. A 188. kaže: Die Angleichung aber (sc. der ersten an die dritte Person) war möglich, weil (worauf Behaghel hinweist, t. j. u svojoj knjizi „Gebrauch der Zeitformen" str. 167.) der Erzähler sich in die Situation, von der er erzählt, derartig mit der Phantasie versetzt, dass er die Gefühle und Gedanken des Subjekts der Situation bis zu einem gewissen Grade zu seinen eigenen macht. Der Erzähler tritt in unserem Beispiele theilnehmend neben Achilleus und fragt sich: 'wird er nun das Schwert ziehen, oder wird er seinen Zorn bezwingen?' — A s Delbrückom se slaže Brugmann, Kurze vgl. Gramm. str. 671.

očit znak, da nijesu od direktnih ni postala, jer mislim, da upitnoga tona, kad bi već tu bio, ne bi bilo moglo opet nestati.

e) Po analogiji svega onoga, što se indirektni govor zove, imalo bi svako indirektno pitanje dolaziti od subjekta glavne rečenice, imao bi svagda pitati subjekt glavne rečenice. Tako doista i biva kod pitanja zavisnih o glagolima studendi, ali ne biva kod pitanja zavisnih o glagolima dicendi i sentiendi. Tako u primjeru iz N. prip. 88., koji je već češće spomenut, doista pita subjekt glavne rečenice t. j. starac, je li šura njegov namirio konja, ali u primjeru: Ali Bog zna, *jesam li* i toliko *zaslužio*. N. prip. 40. — ne pita Bog (koji zna), nego (koliko se o pitanju ovdje uopće može govoriti) onaj, koji govori.

Sve spomenute teškoće iščezavaju jednim mahom, ako se pitanja shvate onako, kako je naprijed pokazano; i to:

ad a) Ako su pitanja upravo hipotetičke rečenice, koje su u osobitim prilikama postale sad direktna sad indirektna pitanja, onda ne smeta ništa, što u indirektnim pitanjima dolaze i takove upitne partikule, koje u direktnima ne dolaze, jer ona nijesu postala od ovih.

ad b) Ako su indirektna pitanja upravo hipotetičke rečenice, onda glavnu i podložnu rečenicu a priori govori isto lice.

ad c) Ako indirektna pitanja nijesu postala od direktnih, nego su jedna i druga posebne vrste hipotetičkih rečenica, onda o pomijeranju lica ne može biti ni govora, nego u svakoj su vrsti pitanjâ lica a priori udešena s gledišta onoga, koji pitanje govori. Tako n. pr. kod direktnoga pitanja: Starac ga zapita: „Jesi li namirio konja?“ pitanje govori starac, on i suponira ono, što se hipotetičkom rečenicom kazuje, a za nj je onaj, komu govori, drugo lice, pa zato u svojoj supoziciji i upotrebljava drugo lice. A kod indirektnoga pitanja: Starac ga zapita, je li namirio konja — pitanje govori isto lice kao i glavnu rečenicu, t. j. pripovjedač, on i suponira ono, što se hipotetičkom rečenicom kazuje (jer on kazuje kao svoju misao, da subjekt glavne rečenice za nečim teži, pa on kazuje kao svoju misao i to, do čega stoji ono, za čim subjekt glavne rečenice teži; ali budući da rečena težnja pripada subjektu glavne rečenice, čini se, da je i ono, čim se kazuje, do čega ona stoji, njegova misao), a za nj je ne samo starac, nego i onaj, komu starac govori, treće lice, pa zato u svojoj supoziciji i upotrebljava treće lice.

ad d) Sasvim je prirodno, da se samo direktna pitanja izgovaraju s upitnim tonom, jer osim onoga, što je u § 6. rečeno, da su naime samo direktna pitanja prepozitivne hipotetičke protaze, valja na um uzeti i to, da je upitni ton znak težnje za obaviješću, a ova težnja kod indirektnoga pitanja pripada subjektu glavne rečenice te se izriče glagolom glavne rečenice, a kod direktnoga pitanja pripada onomu, koji govori, te se ne može izreći ničim doli upitnim tonom.

ad e) Kod indirektnih pitanja zavisnih o glagolima studendi izriče se glagolom glavne rečenice težnja njegova subjekta za obaviješću, pa stoga i pitanje može dolaziti samo od subjekta glavne rečenice, t. j. pitati može samo on; a kod indirektnih pitanja zavisnih o glagolima dicendi i sentiendi ne izriče se glagolom glavne rečenice nikakva težnja, pa stoga ni pitanje (koliko ga uopće ima) ne može dolaziti ni od koga nego od onoga, koji govori, t. j. pitati nema tko drugi nego on.

Iz svega se ovoga, mislim, jasno razabira, koje je mišljenje o postanju indirektnih pitanja ispravnije.

8. O težnji za obaviješću nadovezat ću još nekoliko napomena.

Kod direktnih pitanja težnja za obaviješću dolazi svagda od onoga, koji govori, on je i izriče, i to upitnim tonom, upravljena je svagda drugomu licu t. j. licu, s kojim on govori, ali može biti upravljena i njemu samomu, no onda se on dijeli na dva lica, jedno, koje pita, i jedno, koje se pita; n. pr. *Pišu li?*

Kod indirektnih pitanja, koja zavise o glagolima studendi, težnja za obaviješću dolazi od subjekta glavne rečenice, ali je izriče onaj, koji govori, i to samim tim, što upotrebljava glagol studendi, a upravljena nije nikomu; n. pr. Često gleda beže Radul-beže, često gleda u bijele dvore, *hoće li* mu kumče *donijeti.* N. pj. II, 449. Samo onda, ako je glagol glavne rečenice u 1. licu, dolazi težnja za obaviješću od onoga, koji govori i koji je i izriče (jer je on subjekt glavne rečenice); n. pr. Ma ću pitat' mile moje majke, *oće li* me majka *dati* za te. N. pj. I, 241. Ovaj nam primjer pokazuje, u kojem slučaju može težnja za obaviješću biti i upravljena komu. To biva samo onda, ako uz glagol „pitati" ima objekt (kao u našem primjeru, gdje onaj, koji govori [Jelena djevojka], težnju za obaviješću upravlja svojoj majci). Od svih indirektnih pitanja zavisnih o glagolima studendi slažu se s direktnima najviše ona, koja zavise o glagolu „pitati", ako je taj glagol u 1. licu, a objekt mu je lična zamjenica 2. lica, jer onda,

*

kao i kod direktnih pitanja, težnja dolazi od onoga, koji govori, on je i izriče, a upravljena je 2. licu; razlika je dakle samo u tom, što se kod direktnih pitanja težnja za obaviješću izriče upitnim tonom, a kod ovih indirektnih glagolom „pitati"; isp. n. pr. *Pišu li?* — Pitam (pitamo) te (vas), *pišu li.*

Osobit slučaj nastaje onda, ako glagol studendi, o kojem indirektno pitanje zavisi, dolazi u obliku, koji znači zahtijevanje (postulaciju) t. j. u imperativu, u prezentu sa *da* ili *neka* itd. I onda težnja za obaviješću dolazi od subjekta glavne rečenice, ali mu je nalaže onaj, koji govori, pa se lako može dogoditi, da on to čini stoga, što sam teži za istom obaviješću te hoće, da je onaj, komu težnju za njom nalaže, kad je steče, njemu priopći. Tako n. pr. ako Jovo kaže Jovani: Ti otidi starom plandovištu, pa pogledaj šeher Sarajevu, *planduju li* Sarajevske ovce, a za njima Sarajke đevojke, i *pletu li* ruse pletenice, i u njima zlatne madžarije (N. pj. herc. 219.) — čini to stoga, što sam želi to znati; a Jovana mu, kad vidi, da sve ono, za što on pita, doista biva, to i kaže. Tako ulazi u pitanje pored one, primarne težnje za obaviješću, koja dolazi od subjekta glavne rečenice, a izriče se glagolom studendi, nova, sekundarna težnja za istom obaviješću, koja dolazi od onoga, koji govori, izriče se tim, što glagol studendi dolazi u obliku, koji znači zahtijevanje, a upravljena je subjektu glavne rečenice. Ova sekundarna težnja za obaviješću pače često preotima mah nad primarnom, te ono, što se indirektnim pitanjem kazuje, ne pita toliko subjekt glavne rečenice, koliko onaj, koji govori.

Kod indirektnih pitanja, koja zavise o glagolima dicendi i sentiendi, primarne težnje za obaviješću uopće nema, jer ti glagoli ne znače nikakve težnje. Samo onda, ako oni dolaze u obliku, koji znači zahtijevanje, javlja se ona sekundarna težnja za obaviješću, koja je netom spomenuta. Direktnim se pitanjima takova o glagolu dicendi i sentiendi u obliku, koji znači zahtijevanje, zavisna pitanja najviše približavaju onda, ako zavise o glagolu dicendi u 2. licu, jer onda, kao i u direktnim pitanjima, (sekundarna) težnja za obaviješću dolazi od onoga, koji govori, on je i izriče, a upravljena je 2. licu; razlika je samo u tom, što se kod direktnih pitanja težnja za obaviješću izriče upitnim tonom, a kod ovih indirektnih oblikom glagolskim, koji znači zahtijevanje;

n. pr. Samo mi kaži, *hoću li naći* sve tri stvari, kako sam ti kazala, i *hoću li naći* braću okamenjenu. N. prip. 231.[1]

9. Izjava drugoga lica, kojom se zadovoljava težnja za obaviješću, zove se odgovor. Odgovor je komplement pitanja. Pravim se pitanjem (bilo direktnim bilo indirektnim) može nazvati samo ono, na koje se očekuje odgovor. Ali bez težnje za obaviješću ne može se očekivati odgovor. Stoga ona indirektna pitanja, koja zavise o glagolima dicendi i sentiendi u obliku, koji znači tvrdnju, a priori nijesu nikakva pitanja, jer kod njih težnje za obaviješću (kao što smo vidjeli) uopće nema. Pa ni svaka težnja za obaviješću ne znači, da se očekuje odgovor, nego samo ona, koja je komu upravljena, osobito ako je upravljena 2. licu. A to biva prije svega kod direktnih pitanja, gdje onaj, koji govori, svoju upitnim tonom izrečenu težnju za obaviješću svagda upravlja 2. licu. Od indirektnih pitanja zavisnih o glagolskom obliku, koji znači tvrdnju, biva to jedino kod onih, koja zavise o glagolu „pitati", osobito ako je taj glagol u 1. licu, a objekt mu je lična zamjenica 2. lica. Inače se kod indirektnih pitanja o očekivanju odgovora može govoriti samo onda, ako zavise o glagolskom obliku, koji znači zahtijevanje, osobito ako glagol dolazi u 2. licu toga oblika, a još više, ako je glagol sam još k tomu glagol dicendi. Ovaka su indirektna pitanja, kao i ona, koja zavise o glagolu „pitati", najviše i dala povod krivomu mišljenju, da su indirektna pitanja postala od direktnih.

10. U ovoj raspravi hoću da pokažem, da su pitanja upravo hipotetičke rečenice; a u svojoj raspravi: Rečenice s konjunkcijama „ako, neka, li" („Rad" knj. 134.) u § 21. i 24. nastojao

[1] O glagolima dicendi i sentiendi može osim indirektnoga pitanja biti zavisna i deklarativna rečenica sa *da*, pa se pita, kakva je razlika između jednoga i drugoga slučaja. Kad bi se u primjeru iz N. prip. 40. Ali Bog zna, *jesam li* i toliko *zaslužio* — mjesto toga kazalo: „Bog zna, da sam i toliko zaslužio", značilo bi to, da Bog apsolutno zna, da sam i toliko zaslužio. A kako primjer doista glasi, znači, da Bog, ako sam i toliko zaslužio, zna, da sam i toliko zaslužio, t. j. da samo u slučaju, ako sam i toliko zaslužio, Bog zna, da sam i toliko zaslužio. Razlika je dakle u tom, što se onda, kad o glagolu dicendi ili sentiendi zavisi deklarativna rečenica, ono, što se njom izriče, izriče apsolutno, a kad zavisi indirektno pitanje, izriče se ono, što se izriče deklarativnom rečenicom, kojoj je sadržaj naznačen u indirektnom pitanju, samo u slučaju ili uz uvjet, koji je kazan u indirektnom pitanju.

sam pokazati, da su i željne rečenice sa *da ako* i *neka* upravo hipotetičke rečenice, pa se samo od sebe nameće pitanje, kakav odnošaj postoji između (direktnih) pitanja i pomenutih željnih rečenica.

Rečenica n. pr. Da *ako* i meni kad *svane!* (N. posl.) — postala je od hipotetičke željna tako, da se ono, što se njom izriče (izvršenje radnje glagola „svanuti"), shvatilo kao uvjet postignuću nekoga cilja, za kojim valja težiti. Taj se cilj postiže samim ispunjenjem uvjeta t. j. samim izvršenjem radnje glagola „svanuti". Stoga se i teži upravo za tim izvršenjem. A težnja je sama naznačena tim, što se hipotetička (željna) rečenica izriče s osobitim (željnim) tonom.

I rečenica n. pr. *Pišu li?* — postala je od hipotetičke upitna tako, da se ono, što se njom izriče (vršenje radnje glagola „pisati" u sadašnjosti) shvatilo kao uvjet postignuću nekoga cilja, za kojim valja težiti. Ali taj se cilj ne postiže samim vršenjem radnje glagola „pisati" u sadašnjosti. Pače za ciljem, koji bi se tim postizao, ne bi se ni moglo težiti, jer radnja se glagola „pisati" u ono vrijeme, kad se govori, već vrši, ako se vrši, a težiti se može samo za nečim, što u vrijeme, kad se govori, još ne biva. Isto bi bilo, kad bi se kazalo: „Jesu li pisali?", a isto bi bilo i onda, kad bi se kazalo: „Hoće li pisati?", jer i glagolski oblik „pisat će" pokazuje, da su onda, kad se govori, neki ljudi već gotovi pisati, ako su gotovi pisati (isp. „Rad" knj. 134. str. 17. i d.). Drukčije bi bilo samo onda, kad bi se moglo reći: „Napišu li?", ali to se ne može reći, a čut ćemo i, zašto se ne može reći. Cilj težnje onoga, koji pita, (kod pitanja: *Pišu li?)* nije dakle sámo vršenje radnje glagola „pisati" u sadašnjosti, nego o b a v i j e s t o tom, da se radnja glagola „pisati" vrši u sadašnjosti, ako se vrši. Za postignućem toga cilja, dakle za obaviješću, i teži onaj, koji pita, a težnja je njegova naznačena onim osobitim (upitnim) tonom, s kojim se hipotetička (upitna) rečenica izgovara. Postignuću toga cilja, dakle stečenju obavijesti, kazan je i uvjet hipotetičkom (upitnom) rečenicom. A čim je to naznačeno? Već tim, što oblik glagolski u hipotetičkoj (upitnoj) rečenici pokazuje, da se radnja glagolska vrši u sadašnjosti, ako se vrši, a težnja, koju naznačuje upitni ton, mora za cilj imati nešto, što pada u budućnost. A još je više to naznačeno jednim karakterističnim svojstvom onih hipotetičkih rečenica, u kojima se za uvjet uzima nešto, što onda, kad se govori, doista već biva ili ne biva, samo onaj, koji govori, ne

zna, da li biva ili ne biva, t. j. onih hipotetičkih rečenica, u kojima je glagol u prezentu (imperf. glagola), u preteritu ili u futuru. Zovimo ih realne. Njihov naime uvjet za onoga, koji govori, nije ispunjen sve dotle, doklegod on bilo kojim načinom ne dozna, da se radnja, koja je uzeta za uvjet, doista vrši (u ono vrijeme, koje oblik glagolski pokazuje). Uzmimo par primjera: Ako *misliš* Božij biti, čini dobro za života. N. pj. I, 137. — Ako mu konjic *oronu*, da Bog da, da mu prerone! I, 225. — Ako *ćeš* mi što *dati*, daj mi nemušti jezik. N. prip. 11. — Kod prvoga primjera uvjet za onoga, koji govori, nije ispunjen — ni onda, ako onaj, komu govori, doista misli Božij biti — sve dotle, doklegod se sâm ne uvjeri ili od onoga, komu govori, ne čuje t. j. doklegod uopće ne dozna ili dokle mu se god ne potvrdi, da onaj, komu govori, doista misli Božij biti. Isto vrijedi mutatis mutandis i za ostala dva navedena i za nebrojene druge slične primjere. A to dolazi otuda, što je taj moment uzet već u uvjet. Jer onaj, koji govori, dobro zna n. pr. kod prvoga od navedenih primjera, da onaj, komu govori, doista već misli ili ne misli Božij biti, samo ne zna, da li stoji (ili da li je istina) jedno ili drugo. Stoga ne stavlja kao uvjet samo vršenje radnje glagola „misliti“ u sadašnjosti, nego pozitivnost toga vršenja, kao da bi kazao: Ako stoji (ili ako je istina) to, da misliš Božij biti —, a taj se uvjet može ispuniti samo tim, da se makar kojim načinom pozitivnost vršenja radnje glagolske (t. j. da stoji to, da onaj, komu govori, misli B. b.) potvrdi (isp. § 6.). Drukčije je kod hipotetičkih rečenica s prezentom perfektivnoga glagola. Zovimo ih eventualne. U njima se za uvjet ne uzima pozitivnost (ili negativnost) izvršenja radnje glagolske, jer onaj, koji govori, ne može znati, hoće li uopće do toga doći, da se radnja glagolska izvrši ili ne izvrši, nego se za uvjet uzima sámo izvršenje radnje glagolske, pa stoga za ispunjenje uvjeta nije ni potrebno, da se izvršenje radnje potvrdi. Ova razlika između realnih i eventualnih hipotetičkih rečenica očituje se najbolje tim, što kod realnih za ispunjenje uvjeta dostaje potvrda onoga, što se uzima za uvjet, a kod eventualnih ne dostaje. Tako n. pr. kod trećega od malo prije pomenuta tri primjera (Ako *ćeš* mi što *dati*, daj mi nesmušti jezik. N. prip. 11.) za ispunjenje uvjeta dostaje izjava onoga, komu se govori, da će dati nemušti jezik, ali kod primjera: Ak' *utoneš*, vadit ću te, ak' *izvadim*, ljubit ću te (N. pj. I, 363.) — ne dostaje za ispunjenje uvjeta izjava djevojčina, da će utonuti, t. j. ako djevojka i kaže, da će utonuti,

tim još nije nastalo vrijeme, za koje vrijedi apodoza: „vadit ću te“, nego treba da ona doista utone (isp. „Rad“ knj. 134. str. 17. i d.).

Budući da su i pitanja upravo realne hipotetičke rečenice, kao što pokazuju oblici glagolski, što se u njima upotrebljavaju, ne može se ni za njihov uvjet kazati, da je ispunjen, doklegod onaj, koji govori, ne dozna, da se radnja, koja je uzeta za uvjet, doista vrši. Po tom za ispunjenje njihova uvjeta ne dostaje, da se radnja, koja je uzeta za uvjet, doista vrši, nego je bitno potrebno još i to, da onaj, koji govori, o vršenju te radnje bude obaviješten. Tako u njima težnja za ciljem, koji se postiže ispunjenjem uvjeta, postaje težnjom za obaviješću o vršenju radnje, koja je uzeta za uvjet. Kod željnih pak rečenica, koje su upravo eventualne hipotetičke rečenice, za ispunjenje uvjeta dostaje samo vršenje radnje, koja je uzeta za uvjet.

Po onom, što je rečeno, uvjet postignuću cilja, za kojim se u pitanjima teži, cijepa se na dva uvjetna momenta: jedan je moment vršenje same radnje glagolske u vrijeme, koje pokazuje oblik glagolski, a drugi je moment obavijest o tom vršenju. Postignuću cilja, za kojim se teži, služi upravo drugi moment, pa stoga se težeći za postignućem cilja teži za ispunjenjem upravo drugoga momenta t. j. za obaviješću o vršenju radnje. Ali prvi je moment uvjet drugomu. Stoga pitanje: *Pišu li?* znači: Ako dobijem obavijest, da pišu, ako pišu, bit će postignut cilj, za kojim težim; ili: Ako pišu, težim za obaviješću, da pišu; ili (budući da se s pitanjem čovjek svagda nekomu obraća, i to onomu, od koga očekuje obavijest): Ako pišu, kaži, da pišu! Ali izrečeno je samo ono, što znači „ako pišu“ s težnjom za postignućem cilja ili za ispunjenjem uvjeta. Sve drugo razumije se samo sobom.

Sada možemo točnije odgovoriti i na dva pitanja, koja se sama nameću. Prvo je pitanje: Ako su naše željne rečenice i upitne rečenice upravo hipotetičke rečenice (protaze), što im je apodoza? Željnoj je rečenici: Da *ako* i meni kad *svane!* — apodoza ono, čemu je njom kazan uvjet, a to je postignuće cilja, za kojim se teži, taj je pak, da svane; dakle (ne obazirući se na *da):* Ako i meni kad svane (protaza), bit će postignut cilj, za kojim težim (apodoza). I upitnoj je rečenici: *Pišu li?* — apodoza ono, čemu je njom kazan uvjet, a to je opet postignuće cilja, za kojim se teži, taj je pak, da se dobije obavijest, da se radnja glagola „pisati“ vrši u sadašnjosti, ako se vrši; dakle: Ako dobijem obavijest,

da pišu, ako pišu (protaza), bit će postignut cilj, za kojim težim (apodoza) — ili točnije: (U slučaju) ako pišu, ako dobijem obavijest, da pišu (protaza), bit će postignut cilj, za kojim težim (apodoza). Ali budući da je izrečeno samo ono, što „(u slučaju) ako pišu" znači, bit će bolje, da se i ono, što znači rečenica: „ako dobijem obavijest", pribroji apodozi, dakle ovako: (U slučaju) ako pišu (protaza), ako dobijem obavijest, da pišu, bit će postignut cilj, za kojim težim (apodoza); ili slobodnije i jasnije: Ako pišu (protaza), težim za obaviješću (= kaži!), da pišu (apodoza).

Drugo je pitanje: Zašto apodoza ni kod željnih rečenica ni kod pitanja nije izrečena? U željnim rečenicama nije izrečena, jer je ona postignuće cilja, za kojim se teži i kojemu je hipotetičkom (željnom) rečenicom kazan uvjet, t. j. da se izvrši radnja glagola, koji je u hipotetičkoj rečenici, a taj je cilj ispunjenjem uvjeta eo ipso postignut, pa je onda dosta, da se izreče, što mu je uvjet i (željnim tonom) da se za ispunjenjem toga uvjeta teži. A u upitnim rečenicama apodoza nije izrečena opet zato, što je ona postignuće cilja, za kojim se teži i kojemu je hipotetičkom (upitnom) rečenicom kazan uvjet, t. j. da se steče obavijest, da se radnja glagola, koji je u hipotetičkoj rečenici, vrši u vrijeme, koje mu oblik pokazuje, ako se vrši, — a taj je cilj ispunjenjem uvjeta t. j. stečenjem obavijesti, da se ta radnja u to vrijeme doista vrši, ako se vrši, eo ipso postignut, pa je dosta, da se izreče, što mu je uvjet — koji je svagda takav, da se može ispuniti samo stečenjem rečene obavijesti — i (upitnim tonom) da se za ispunjenjem toga uvjeta teži.

Razumije se samo sobom, da ono, što je ovdje rečeno o apodozi i o tom, zašto ona nije izrečena, vrijedi i za indirektna pitanja, koliko uopće za njih može vrijediti (isp. § 3.). Tako je u primjeru iz N. pj. II, 449. navedenu u § 3. težnja izrečena glagolom „gledati", cilj joj je ispunjenje uvjeta kazana hipotetičkom rečenicom „hoće li mu kumče donijeti", t. j. obavijest, da će mu kumče donijeti, ako će mu ga donijeti, a obavijest, za kojom se teži gledanjem, stječe se viđenjem. Dakle: Radul-beg gleda, — hoće li mu kumče donijeti (protaza), da vidi, da će mu ga donijeti (apodoza).

Rečene željne rečenice i (direktna) pitanja slažu se dakle a) u tom, što su jedne i druge hipotetičke rečenice (protaze); b) što se kod jednih i drugih za nečim teži; c) što je kod jednih i drugih formalni izraz toj težnji osobiti ton, s kojim se jedne i druge re-

čenice izgovaraju; d) što je kod jednih i drugih cilj toj težnji ispunjenje uvjeta izrečena u hipotetičkoj prolazi. — A r a z l i k a je između njih a) u tom, što su željne rečenice eventualne, a pitanja realne hipotetičke rečenice; b) što se kod jednih i drugih ispunjenje uvjeta, koje je cilj težnji, različnim načinom postiže: kod željnih rečenica samim vršenjem radnje glagolske, a kod pitanja obaviješću, da se radnja glagolska doista vrši u vrijeme, koje pokazuje oblik glagolski, ako se vrši; c) što se kod željnih rečenica teži za samim vršenjem radnje glagolske, a kod pitanja za obaviješću o vršenju njezinu; stoga se onaj, koji govori, kod željnih rečenica obično ne obraća nikomu, a kod pitanjâ obraća se onomu, od koga očekuje obavijest; d) budući da kod željnih rečenica za ispunjenje uvjeta ili za postignuće cilja, za kojim se teži, dostaje, da se vrši radnja izrečena glagolom u hipotetičkoj (željnoj) rečenici, težnja je kod željnih rečenica apsolutna t. j. Da *ako* i meni kad *svane*! — znači: Težim za tim, da i meni kad svane; ali kod upitnih rečenica za ispunjenje uvjeta ili za postignuće cilja, za kojim se teži, ne dostaje, da se vrši radnja izrečena glagolom u hipotetičkoj (upitnoj) rečenici, nego je potrebna još i obavijest, da se ta radnja doista vrši, koja i jest pravi cilj težnji, ona pak stoji do toga, da li se ta radnja doista vrši; stoga težnja kod upitnih rečenica nije apsolutna, nego joj je uvjet vršenje te radnje, t. j. *Pišu li?* — znači: A k o p i š u, težim za obaviješću (=kaži!), da pišu; e) različnomu cilju težnje odgovara i različan ton: željne se rečenice izgovaraju sa željnim, a pitanja s upitnim tonom; jednomu je i drugomu doduše isti izvor (isp. § 6.), ali je prema različnomu psihičkomu stanju onoga, koji govori, svaki od njih različno udešen i stiliziran; f) prema tomu, što su željne rečenice eventualne, a pitanja realne hipotetičke rečenice, upotrebljavaju se u željnim rečenicama isti oblici glagolski kao u eventualnim hipotetičkim rečenicama, a u pitanjima isti kao u realnim hipotetičkim rečenicama, dakle u željnim rečenicama samo prezent (perfektivnoga glagola) i kondicional, a u pitanjima sva vremena, koja se upotrebljavaju u samostalnim rečenicama (dakle ne prezent perfektivnoga glagola), i kondicional (ali se taj kondicional od onoga, koji dolazi u željnim rečenicama, razlikuje po tom, što je preterit futura, a onaj je preterit perfektivnoga prezenta; isp. „Rad" knj. 134. str. 60. i d.).

Uza sve ove razlike naše željne i upitne rečenice po onom, što je razloženo, jasno pokazuju, da im je izvor zajednički, pače da

su u biću svom identične. Pitanja se mogu označiti upravo kao želje, kojima se želi obavijest, da se neka radnja vrši, ako se vrši. Može se reći, da sve razlike između jednih i drugih rečenica potječu samo otuda, što su željne rečenice eventualne, a pitanja realne hipotetičke rečenice. A zajednički nam izvor njihov tumači i to, da se pitanjima mogu kazivati i želje (isp. § 27. i 28.).

11. Sada evo primjerâ i za direktna pitanja. Iz golemoga broja izabrat ću ih tako, da budu u njima zastupani svi glavniji tipovi.

Kad si poljem, l'jepa Mare, bosilje sijala, — *jesi l'* taj dan, l'jepa Mare, mnogo trudna *bila?* N. pj. I, 40. — Oj orlovi, orlovi! *Letiste li* visoko? *Gledaste li* široko? etc. I, 43. — Oj svatovi, draga braćo! *jeste li zdravi? Idete li* svi zajedno gorom zelenom? etc. I, 43. — *Je l' kolika*, vojno le! ta devojka? I, 49. — Lepa Maro, *je l'* ti *žao* majke? I, 50. — Ah, mili Bože i dragi! *Ima l'* što šire od mora? *Ima l'* što duže od polja? etc. I, 196. — Oj Marija, draga dušo moja! *Je li* tebi *mila* moja duša? *Je l'* ti *tvrda* moja desna ruka? I, 197. — Oj đevojko, *imaš li* dragoga? Imala sam brata i dragoga, pak sam oba na vojsku spremila. *Jesi l' rada*, da ti koji dođe? Ja sam rada, da mi oba dođu. I, 217—218. — Snaho naša, dilber Sofijano! *Jesi l' lasna*, hoćeš preboljeti? I, 285. — Oj dorate grive pozlaćene! *Je li* ti *se* gospodar *ženio?* I, 299. — Oj devojko, dušo moja! Što ti veli majka tvoja? *Oće l'* tebe meni *dati,* i meneka zetom zvati? I, 315. — Oj devojko, plava peruniko! *Jesi l'* moga konja *napojila?* I, 323. — Čubar bilje, *beru l'* te đevojke? I, 368. — *Jesi l'*, Maro, *ubelila* platno? I, 382. — Draga moja, *jesi l' se udala?* I, 408. — Oj devojko, dušo moja! *Oćeš li* mi ljuba *biti?* I, 434. — Božja pomoć, Kopčića robinjo! *Je li dobra* bjelica šenica? *Je li kakva* Kopčića kaduna? I, 457. — Sunce žarko, *imadeš li* majku? *Čeka li* te na večeru majka? I, 460. — *Jes' li zdravo*, Omere đevere? Jes' li zdravo, *jesi li veselo?* I, 466. — Buzdovane šestoperni! *Je li* majci što *prostrto?* I, 491. — Bogom sestro, zv'jezdo prehodnice! *Prehodiš li* s istok' do zapada? *Dolaziš li* nad Ercegovinu, i *viđaš li* Ercega Stjepana? I, 554. — Zaovice, Zećir-begovice! Živ ti vojno, i ne željela ga! *Jesi l'* bratu vezen jagluk *dala?* I, 562. — Tako ti Boga, mlad bane! *Ima li* gdegod devojka, koja je na me prikladna? I, 588. — Stari svate i venčani kume! *Je li prosto*, malo da poslušam, što će dvoje dece govoriti? I, 608. — *Je l'* ti,

dušo, zemlja *doteščala?* II, 26. — O kamo te, moj Jovane sine! *Hoćeš li se odricat'* od majke? II, 27. — O moj babo, od Budima kralje! *Dade l'* care za mene devojku? II, 56. — No *je l',* braćo, Božja vjera *tvrda,* da nijedan ljubi ne dokaže —? II, 118. — *Mogu l' biti* voljan na besjedi, da ja uzmem sestru Kandosiju —? II, 130. — *Je l' slobodno,* care gospodine, da ja idem na mejdan u polje? II, 144. — Car čestiti, dobro si došao! *Jesi l'* lepa lova *ulovio?* II, 156. — Dobro došli, moja đeco draga! *Jesu l' zdravo* Srblji vitezovi, i čestiti carevi i kralji? II, 192. — Jagnje moje, Rade neimare! *Gradiš li* mi Ravanicu crkvu? *Jesi li* joj temelj *postavio?* II, 207. — Ropče moje, zmijo od Turaka! Đe propade u tamnici mojoj! *Mož' li s',* robe, junak *otkupiti?* II, 274. — Pobratime, Kosančić-Ivane! *Jesi l'* Tursku *uvodio* vojsku? *Je li mlogo* vojske u Turaka? *Možemo li* s Turci bojak *biti? Možemo li* Turke *pridobiti?* II, 312. — O moj sine, Kraljeviću Marko! *Jesi l'* mene mirno *putovao? Jesi l'* mene snahu *isprosio?* II, 332. — Moj posinko, Kraljeviću Marko! *Jesu li* ti rane od samrti? II, 368. — *Jesi l'* đegođ *u životu,* Marko? II, 403. — *Možeš li se,* Marko, *pouzdati,* da otideš u primorje ravno, da pogubiš Musu kesedžiju? Dat ću blaga, koliko ti drago. II, 403. — Oj Boga ti, Novače kovaču! *Jesi l'* ikad bolju *sakovao?* II, 406. — *Je li* Marko kod bijela dvora? *Ima l'* Marko dosta uzavnica? II, 412. — No *jesu l'* nam naše stare sluge? *Je li* đegođ Srbe Radosave? *Je li* š njime Pijanica Đuro? *Služi l'* jošte Grčiću Manojlo? II, 448. — Moj sestriću, Jovan-kapetane! *Jesu l'* tvoje rane za vidanje —? II, 563. — Kada odeš Stojnu Bijogradu, *bojiš li se* još koga do Boga? *Bojiš li se* dva Jakšića mlada? II, 587. — Tako t' Boga, Budimski trgovče! *Jesi li* baš mestom iz Budima? Da li znadeš Budimliju Jovu? *Je li zdravo, je l' se oženio?* II, 640. — *Holi* mi *se,* Savo, *poturčiti,* da te stavim veljega vezira? III, 69. — Dokle si mi, Mujo, prolazio? *Jesi l' iš'o* do Janjoka moga? III, 100. — Već *jesi li,* bolan, vjere tvrde, da ćeš mene uzet' za ljubovcu, da izbavim tebe iz tavnice? III, 123 — Pobratime, Boičić Alija! *Jesi l' bio* skoro u primorju, u primorju, u vlaškom Kotaru? etc. III, 147. — Ko će staru zapitati majku: *Jesi li se umorila,* majko? III, 172. — Oj Boga ti, ostarjela bako! *Jesu l'* ovo dvori Ivanovi? III, 203. — *Je li* doma Ivo kapetane? III, 203. — O moj zete, Jovan-barjaktare! *Jesi li* mi mirno *osvanuo? Je l'* ti u ćud moja Anđa seka? III, 206. — Moreš li mi, dragi pobratime, *moreš li* mi rane *preboljeti,* da ti tražim lagane hećime,

da ti gradim mekane meleme? III, 226. — *Hoćeš li* je mene *pokloniti*, neka bude mlada aginica? III, 245. — O đevojko, sestro Stojanova! *Jesu l'* tebe *obični* svatovi? *Je l'* ti *mio* mladi đuvegija? *Jesu li* ti *mila* dva đevera? III, 267. — *Jesi l' svikla*, sestro Stojanova, kad je vedro i kad grije sunce, *hoće l'* polje magla *popanuti?* III, 268. — O delijo, Omer-čelebija! *Raste li* ti u polju pšenica, kao moja kosa pod kalpakom? *Rastu li* ti u bašči jabuke, kao moje u njedrima dojke? III, 297. — Što si mi se, sine, umorio? *Jesu l' zdravo* ovce i čobani? III, 334. — Pobratime, Sava od Posavlja! *Zelene l' se* lugovi posavski? *Kukaju li* sinje kukavice? etc. III, 373. — *Jeste li* vi dobro *upamtili*, i *uznali* i očim' *viđeli*, — tko najviše čete dovođaše —? III, 376. — Kakovi je bio tucak junak? *Je li* vama štogod *govorio?* III, 407. — Bolan sužnju, Mićo Anđelijću! *Mož' li* mene otkup *sastaviti*, što ću, sine, za tebe iskati? III, 412. — Sejo moja, Ljubovića kado! *Jesi li se* gostima *nadala? Jesi l'* bratu večeru *spravila?* III, 438. — Čedo moje, Milić-barjaktare! Đe su svati, đe ti je đevojka? *Vodiš li* mi zamjenicu, sine, koja će me jutrom zam'jeniti —? III, 522. — *Igraju li* konji pod momcima? *Vijaju l' se* na alaj' barjaci? etc. III, 562. — *Je li* Zano *hara'* Korjeniće, kako se je u grad zafalio? *Je li* dosta roblja *zarobio?* IV, 7. — *Je l' istina*, pope Crnogorče! da ćeš dati, što si govorio? IV, 13. — *Morete li*, braćo, *poznavati* ono pseto, što kasa uz polje? IV, 105. — *Je li testir*, lijepe đevojke! Je li testir u kolo igrati? IV, 157. — O Kuline, dragi pobratime! Što ću ti se nešto zamoliti, *hoćeš li* me, pobro, *poslušati?* IV, 198. — Ja dva vrana, dva po Bogu brata! *Jeste l'* skoro od donje krajine, od Mišara polja širokoga a od Šapca grada bijeloga? *Jeste l' vid'li* mlogu Tursku vojsku oko Šapca grada bijeloga i u vojsci Turske poglavice? etc. IV, 204. — More vlaše! iz koje si na'je? Kako li se zoveš po imenu? *Imadeš li* ostarjelu majku? *Jesi li se*, more, *oženio?* IV, 233. — Oj Boga vi, dva vrana gavrana! Odakle ste jutros polećeli? Da nijeste od zemlje Srbije? Ne znate li za mog gospodara, u Srbiji pašu Ćaja-pašu? *Je l' sišao* zemlji Srbadiji? *Je li* paša zemlju *osvojio*, i zadosta roblja *naro'io?* IV, 342. — Mladi kneže od Morače donje! *Umiješ li* mene pravo *kazat'* a za Minu, moga gospodara, i Stefana, njegovoga sina, je li njina poginula vojska? IV, 379. — A Novica moja uzdanice! *Mogu li se pouzdati* u te, da ubiješ Čengijć-Smail-agu, i njegovu da izgubiš glavu? IV, 486. — *Jes' li* jutros rano *uranila? Jesi li se* s Jovom

izgrlila? Je l' Jovan beg *zdravo i veselo?* N. pj. herc. 47. — Kažuj pravo, tako bio zdravo! *Je li kako* večerati samu? ib. 106. — Snaho moja, zelena livado! — *Je l'* ti *dobro* u matere *bilo?* ib. 113. — *Jesi l'*, Jovo, *sagradio* dvore? ib. 127. — *Jesu li* ti rane od prebola? ib. 137. — Nevo naša, divno dobro naše! *Oli* nama *preboljeti* brzo, po našemu b'jelu dvoru šetat'? *Oli* nam *se zvati* nevjestica? ib. 145. — Stan', postani, šarengaća mlada! *Je l'* ti *zima* bosoj po snijegu? ib. 156. — Božja pomoć, dva mrnara mlada! Da m' odovud' ne prođe đevojka? i *provede l'* konja i sokola? ib. 172. — O Bogu ti, robe dragokupe! Koga li si soja i plemena? *Imadeš li* ikoga od roda? ib. 180. — Draga moja, *jesi li zaspala? Jesi l'* mene mjesto *ostavila?* ib. 204. — *Hoćeš li* me *zvati* na veselje? Divne ću ti dare donijeti. ib. 223. — *Ljubiš li* koga do mene? ib. 263. — Moj dilbere, grozno ću te plakati, moje suze po tvom grlu padati; *hoćeš li* mi ti za suze *hajati?* ib. 274. — *Hoćeš li* mi *dati* ovu svoju kćer, da se ženim njome? N. prip. 4. — *Prođe li* ovuda taki i taki čoek? ib. 5. — Šta je? *jesu li dolazile?* ib. 17. — *Imaš li*, majko, kakav znak od mojih sestara da ponesem: ako da Bog te ih nađem, da bi mi verovale, da sam im brat? ib. 28. — *Jesi li* štogod *naučio?* ib. 37. — *Možemo li noćiti* ovde? ib. 63. — Šta je, brate, za Boga! *Jesi li pitao* Usuda? ib. 78. — *Jesi li došao* i ti, da me prosiš za ženu? ib. 101. — *Jesi li* ti moju kolebu *počistila* i moju vatru *naložila?* ib. 142. — Dobar veče, *ima li* ko tamo? ib. 148. — *Hoćeš li* nas *pustiti* u kuću? ib. 148. — *Ima li* koji junak među nama, da se vrati natrag, da vidi, kako je sad u onoj crkvi? ib. 172. — Kad ti misliš naš drug da budeš, *hoćeš li* ti ljude *jesti*, i s nama u četu *ići?* ib. 190. — A *jeste li* i vi štogođ *učinili* do sad? ib. 192. — *Jesi li* ti sve to čudo u ovome gradu *počinio*, divove isjekao i šćer moju od smrti sačuvao? ib. 193. — Gospodo! *je li moguće*, da ja toga čovjeka od smrti otkupim, i da platim, što je dužan? ib. 218. — *Oli* mi *dati* malo vode, da pijem? ib. 296. — *Vjerujete li*, da ja mogu to učiniti? (Πιστεύετε ὅτι δύναμαι τοῦτο ποιῆσαι;) Mat. 9, 28. — I zapitaše ga govoreći: *Valja li* u subotu *liječiti?* (Εἰ ἔξεστιν τοῖς σάββασιν θεραπεύειν;) Mat. 12, 10. — A sluge rekoše mu: *Hoćeš li* dakle, da idemo, da ga počupamo? (Θέλεις οὖν ἀπελθόντες συλλέξωμεν αὐτά;) Mat. 13, 28. — *Može li* čovjek *pustiti* ženu svoju za svaku krivicu? (Εἰ ἔξεστιν ἀνθρώπῳ ἀπολῦσαι τὴν γυναῖκα αὐτοῦ κατὰ πᾶσαν αἰτίαν;) Mat. 19, 3. — I dozvavši kapetana zapita ga: *Je li* davno *umr'o?* (Ἐπηρώτησεν αὐτὸν εἰ πάλαι

ἀπέθανεν) Mark. 15, 44. — I odgovarajući Isus reče zakonicima i farisejima govoreći: *Je li slobodno* u subotu iscjeljivati? (Εἰ ἔξεστιν τῷ σαββάτῳ θεραπεύειν;) Luk. 14, 3. — I dok oni još ne vjerovahu od radosti i čuđahu se, reče im: *Imate li* ovdje što za jelo? (Ἔχετέ τι βρώσιμον ἐνθάδε;) Luk. 24, 41. — I zapitaše ga: Ko si dakle? *Jesi li Ilija?* I reče: Nijesam. *Jesi li prorok?* I odgovori: Nijesam. (Ἠλίας εἶ σύ; — Ὁ προφήτης εἶ σύ;) Jov. 1, 21. — Kad vidje Isus ovoga, gdje leži, i razumje, da je već odavno bolestan, reče mu: *Hoćeš li*, da budeš zdrav? (Θέλεις ὑγιὴς γενέσθαι;) Jov. 5, 6. — I zapitaše ih govoreći: *Je li* ovo vaš sin, za koga vi govorite, da se rodi slijep? (Οὗτός ἐστιν ὁ υἱὸς ὑμῶν, ὃν ὑμεῖς λέγετε ὅτι τυφλὸς ἐγεννήθη;) Jov. 9, 19. — A u vas je običaj, da vam jednoga pustim na pashu, *hoćete li* dakle, da vam pustim cara Judejskoga? (Βούλεσθε οὖν ὑμῖν ἀπολύσω τὸν βασιλέα τῶν Ἰουδαίων;) Jov. 18, 39. — A kad objedovaše, reče Isus Simonu Petru: Simone Jonin! *ljubiš li* me većma nego ovi? (Ἀγαπᾷς με πλεῖον τούτων;) Jov. 21, 15. — A oni onda, koji zajedno bijahu, pitahu ga govoreći: Gospode! *hoćeš li* sad *načiniti* carstvo Izrailjevo? (Εἰ ἐν τῷ χρόνῳ τούτῳ ἀποκαθιστάνεις τὴν βασιλείαν τῷ Ἰσραήλ;) Djela ap. 1, 6. — A Filip pritrčavši ču ga, gdje čita proroka Isaiju, i reče: A *razumiješ li*, što čitaš? (Ἆράγε γινώσκεις, ἃ ἀναγινώσκεις;) Djela ap. 8, 30. — Pa ga uzeše i odvedoše na Areopag govoreći: *Možemo li razumjeti*, kakva je ta nova nauka, što ti kazuješ? (Δυνάμεθα γνῶναι, τίς ἡ καινὴ αὕτη ἡ διδαχή;) Djela ap. 17, 19. — Reče im: *Jeste li primili* Duha svetoga, kad ste vjerovali? (Εἰ πνεῦμα ἅγιον ἐλάβετε πιστεύσαντες;) Djela ap. 19, 2. — *Vjeruješ li*, care Agripa, prorocima? (Πιστεύεις, βασιλεῦ Ἀγρίππα, τοῖς προφήταις;) Djela ap. 26, 27.

Isp. Akad. rj. VI, 30.[b]

12. Ima mnogo primjera, koji su formalno sasvim nalik na navedene, ali se opet od njih bitno razlikuju, jer u njima nema pravih pitanja, a to se vidi po tom, što se rečenica sa *li* ponajviše ne izgovara s upitnim tonom niti se očekuje na nju odgovor. Ali opet ovakove rečenice veoma lako dobivaju upitni ton te prelaze među prava pitanja, tako da je kadšto teško odlučiti, je li rečenica sa *li* pravo pitanje ili nije. Vuk često i uz takove rečenice sa *li*, za koje je sva prilika, da nijesu prava pitanja, meće znak pitanja, ali ga često i ne meće (bez prave dosljednosti), kao što će se vidjeti iz primjerâ, koje ću niže navesti, gdje ću uza svaki primjer metnuti Vukovu interpunkciju. Razlog se svemu tomu

može tražiti u formalnoj sličnosti rečenicâ sa *li,* o kojima se radi, s pravim pitanjima. Ali u formalnoj se sličnosti ogleda i unutrašnja srodnost. U § je 5. pokazano, kako su od aseverativnih rečenica postale hipotetičke rečenice i samostalne supozicije. Dok su prava pitanja sa *li* upravo hipotetičke rečenice, rečenice su sa *li*, o kojima se ovdje radi, neke upravo aseverativne rečenice, a druge (kojih je najviše) upravo samostalne supozicije. Da bih za njih imao poseban naziv, ja ću ih poradi velike njihove srodnosti s pitanjima zvati polupitanjima, a podijelit ću ih na dva skupa prema tome, jesu li upravo aseverativne rečenice ili samostalne supozicije.

13. I) Za aseverativne držim prije svega rečenice s glagolima dicendi (ili drugim sličnima); n. pr. *Jesam li* ti *besedila*, sine, da će tebe darivati Mujo! N pj. I, 547. — *Jesam li* ti, bolan, *govorila*, da ne činiš u neđelju kavge? II, 409. — *Jesam li* te svagda *sjetovala*, da svakije ne naimaš sluga? II, 459. — *Jesam li* ti *kazala*, sinko, da će tebi ona puška doći glave kao i ocu tvome. N. prip. 66. — Za što tako učini? *jesam li ti kazao*, da ne otvoriš devetu sobu? ib. 196.

U svima je primjerima glagol u 1. licu sing. perfekta. Kod dva primjera (N. prip. 66. i 196.) vidi se iz same one narodne pripovijetke, iz koje je primjer, da je onaj, koji veli, da je nešto kazao, to doista učinio. Kod ostala tri primjera ne vidi se to iz one narodne pjesme, iz koje je primjer, ali se može misliti, da je onaj, koji veli, da je nešto kazao, to učinio izvan pjesme. Kod primjera iz N. pj. II, 459. to se i potvrđuje adverbom „svagda". A kod primjera iz N. pj. I, 547. može se uzeti, da je majka Ljutice Bogdana tim, što mu je govorila: „Idi, sine, Ljutica Bogdane, te polazi sestricu Jelicu" (N. pj. I, 541.) — mislila, da će ga Bošnjanin Mujo, koji mu je sestru odveo, darivati. U svakom pak slučaju onaj, koji govori, nimalo ne sumnja, da je doista kazao ono, što veli da je kazao. O pravom pitanju dakle ne može biti ni govora, nego valja uzeti, da onaj, koji govori, hoće da konstatira, da je onomu, kome govori, nešto kazao. A to čini tako, da rečenici s glagolom dicendi daje oblik aseverativne rečenice sa *li.* Tako n. pr. Jesam *li* ti kazao — znači: Doista sam ti kazao. Moglo bi se također reći, da aseverativna rečenica: Jesam li ti kazao — ima gotovo isto značenje kao negativno admirativno pitanje: Nijesam li ti kazao? (isp. § 25.).

Osim rečenih primjera s glagolima dicendi držim da idu ovamo još i ovi primjeri: *Jeste l' mi se*, brate, *zatjecali*, kad ste mene mladu udavali, da ćete me često pohoditi: u godini svakoga mjeseca, u mjesecu svake neđeljice? Evo danas tri godine dana nijeste me jošte pohodili! N. pj. II, 40. — *Je li* bojak tri bijela dana? *Je li* ovo vatra bez prestanka? Ništa Turci uzmaknuti ne će, već se bliže prikučuju gradu. IV, 246. — Vi spavate, za to i ne znate. *Je li* vama od Boga grijota, a od ljudi pokor i sramota? Đe je vaša vala i junaštvo? Što činite? Jer se ne bijete? IV, 263. — *Zato li se* vi *varate*, što ne znate pisma ni sile Božije? (Οὐ διὰ τοῦτο πλανᾶσθε, μὴ εἰδότες τὰς γραφὰς μηδὲ τὴν δύναμιν τοῦ θεοῦ;) Mark. 12, 24.[1] — A Isus razumje, da šćadijahu da ga zapitaju, pa im reče: *Zato li se zapitujete* među sobom, što rekoh: još malo i ne ćete me vidjeti? (Περὶ τούτου ζητεῖτε μετ' ἀλλήλων, ὅτι εἶπον· Μικρὸν κ. τ. λ.;) Jov. 16, 19.

14. II) Za samostalne supozicije držim mnoge rečenice sa *li*, u kojima dolaze glagoli *vidjeti*, *čuti*, *znati* u 2. licu sing. ili plur., a osim toga još neke druge.

Što se primjerâ s rečenim glagolima tiče, u njima se rečenicom sa *li* izriče, da onaj, koji govori, doduše drži, ali ne zna posve pouzdano, da subjekt nešto vidi ili čuje ili zna. Primjeri su veoma obilni, a to je i posve prirodno, jer kad se god komu u lice hoće da kaže, da nešto vidi ili čuje ili zna, tvrdnja nigda ne može biti posve pouzdana; posve pouzdano mogao bi to tvrditi samo onaj, za koga se to hoće da kaže. Drugi može to samo nagađati. A to i čini u obliku samostalne supozicije izjavljujući, da misao svoju o tom, da netko nešto vidi ili čuje ili zna, samo prihvaća. Stoga *vidiš li*, *čuješ li*, *znaš li* (*vidite li*, *čujete li*, *znate li*) znači: jamačno ili zacijelo ili možda vidiš, — čuješ, — znaš itd. prema stepenu pouzdanja, s kojim govornik drži da netko nešto vidi ili čuje ili zna (isp. § 5.). Može se reći, da što je to pouzdanje manje (*li* = možda), to je govorniku potrebnija obavijest o tom, vrši li se doista radnja glagolska ili ne, pa je to prije i traži i to prije rečenica sa *li* postaje podložna supozicija t. j. pravo pitanje; a što je to pouzdanje veće (*li* = jamačno, zacijelo), to je govorniku manje potrebna rečena obavijest, pa je to manje

[1] Ovaj primjer i onaj, koji za njim dolazi, mogao bi pripadati i među primjere, o kojima se govori u § 20. e). Ja ga mećem ovamo poradi oblika grčkoga originala (negativno admirativno pitanje), a poradi sličnosti s njim i onaj iz Jov. 16, 19.

i traži i to prije rečenica sa *li* postaje samostalna supozicija t. j. polupitanje. Da bi se jasnije vidjela razlika između pravih pitanja i polupitanja, navest ću kod glagolâ *vidjeti* i *znati* najprije pod a) nekoliko primjera za prava pitanja (koji naprijed u § 11. nijesu navedeni), a onda istom pod b) primjere za polupitanja i kod svakoga glagola kazati o njima, što treba da se kaže (kod glagola *čuti* nemam pouzdanih primjera za prava pitanja; stoga će se navesti samo primjeri za polupitanja).

15. A) Rečenice s glagolom *vidjeti.*

a) Prava pitanja: Kud nam pođe đuveglija, *viđe li* ga ko? N. pj. I, 71. — Oj devojko, dušo moja! *Jesi l' vid'la* konja moga? I, 276. — Oj meseče, moj noćni putniče! Ti prelaziš sela i gradove, *jesi l' vid'o* gde moju sirotu? I, 573. — Slugo moja, Todore vezire! *Viđe li* mi Roksandu đevojku? Viđe li je i prstenova li? II, 134. — Oj Boga vam, dva vrana gavrana! Otkuda ste jutros polećeli? Nijeste li od polja Kosova? *Viđeste li* dvije silne vojske? II, 293. — Oj Boga ti, Zlatija đevojko! Da ti vidiš Jankovića-Stojana, bi l' ga mogla po čemu poznati? *Jesi li* ga kad *vid'la* očima? III, 139. — A bora ti, mlada seratlijo! Otkud ideš tako iz daleka? Nijesi li od Lijevna grada? Ja *viđe li* svate Smiljanića? III, 481. — Bogom braćo, dvije tice vrane! — Čije ste se krvi napojili? Odakle ste skoro polećeli? Nijeste li od donje krajine, od Ozije ispod Moskovije? *Jeste l' vid'li* mlogu Tursku vojsku? Jeste l' vid'li Bećir-pašu moga i njegova brata Hasan-bega etc. III, 562. — O danice, po Bogu sestrice! Jesi l' davno iznad Carigrada? *Viđe li* mi Vladislavu sina? N. pj. herc. 33. — Čuješ li me, Marko kapetane! Jesi l' davno iz Senja bijela? *Jesi l' vid'o* Iva gospodara? ib. 138. — O Marijo, sestro moja! *Viđe li* mi đe Isusa, premiloga sina moga? ib. 330. — Pa onda sazove sve tice te ih zapita: „*Jeste li* kad koja *videle* taki i taki grad? N. prip. 239.

b) Polupitanje nastaje onda, kad onaj, koji govori, doduše drži, da onaj, kome govori, nešto vidi, ali opet ne može to njemu u lice pouzdano tvrditi. Ipak misli, da će ga i u slučaju, ako ne vidi, tim potaknuti na to, da pogleda (isp. niže navedeni primjer iz N. pj. II, 588.). Tako *vidiš li (vidite li)* dobiva gotovo isto značenje kao imperativ „vidi! (vidite!)“ ili „pogledaj! (pogledajte!)“. Moglo bi se također reći, da *vidiš li* znači „jamačno vidiš; ako li ne vidiš, pogledaj!“ Često se taj imperativ i upotrebljava posve onako kao *vidiš li (vidite li);* n. pr. *Vidite* me očicama, a čujte me ušicama, darujte me ručicama. N. pj. I, 140.

(isp. Vidite l' me, braćo moja! Vidite l' me očicama? Čujete l' me ušicama? N. pj. I, 143. — Nu *viđite,* moja braćo drago! Eno Labud ludoga Jovana, đe mu pusti u planinu višti. II, 34. — Vidite li, moje sestrenice! Ja *viđite* oke sokolove, ovake su oke u Sekule. II, 511. — *Viđi* brate od oca i majke! kako sestru Turci namučiše! IV, 101.

U polupitanjima dolazi glagol *vidjeti* svagda u 2. licu prezenta, a uza se može imati:

α) nominalan objekt; n. pr. Slatki brato! slatka seko! *Vidite li* mene slepu, mene slepu i nevoljnu, i u kalu i u prau? N. pj. I, 144. — Gle, *vidiš li,* vojvoda Milošu! Vidiš našu crkvu Dimitriju, kakova je i kolika li je? Vi nejmate takovijeh crkvi. II, 211. — Braćo moja, tridest kapetana! *Vidite li* bijela Karlovca i u njemu tridest i tri kule? Ja sam svaku glavom nakitio. II, 349. — Čuješ li me, efendi-kadija! Daj ti mene pravog sindžilata, jer *vidiš li* šestoper pozlaćen, ako t' odem udarati njime, ne će tebe melem trebovati. II, 359. — Đeco moja, dvanaest delija! *Vidite li* onaj pramen magle, pramen magle ispod gore čarne? U magli je Kraljeviću Marko. II, 428. — *Vidite li* to Salaško polje, koliko je dugo i široko, kad se Turci s plijenom pomole, sve će polje sobom zakriliti. IV, 185. — Vidiš brate, Janko i Vuica! *Vidite li* sirotinjskog pl'jena! Tko b' ostao pod ovom sramotom! IV, 187. — Meni jeste golema nevolja: *Vidite li* sedam nijemaca? I *vidite l'* devet slijepaca? Udavamo sirote đevojke, pričekamo trudne i umorne. N. pj. herc. 317. — „Ja znam, što je tebe, nego me čuj: *vidiš li* ono onamo (pokazujući prstom) veliko brdo?" On mu odgovori: „Vidim". „A *vidiš li* ono silno mramorje povrh njega?" „Vidim".[1] N. prip. 220. — *Vidiš li* ove velike građevine? ni kamen na kamenu ne će ovdje ostati, koji se ne će razmetnuti (Βλέπεις ταύτας τὰς μεγάλας οἰκοδομίας;) Mark. 13, 2. — *Vidiš li* ovu ženu? Ja uđoh u tvoju kuću, ni vode mi na noge nijesi dao; a ona suzama obli mi noge, i kosom od glave svoje otr (Βλέπεις ταύτην τὴν γυναῖκα;) Luk. 7, 44.

[1] Za ovaj primjer moglo bi se misliti, da pripada upravo među primjere za prava pitanja, jer se na pitanje odgovara. Ja sam ga ipak metnuo ovamo, jer nemam inače nijednoga primjera za pravo pitanje, u kojem bi glagol „vidjeti" bio u prezentu. A što se tiče odgovora, valja na um uzeti, da se kadšto i na očito polupitanje dobiva odgovor; n. pr. „Tu su valja da i moja dva brata propala." Baba mu odgovori: „Jesu bogme." N. prip. 44.

*

β) indirektno pronominalno pitanje; n. pr. Vidite li, moja braćo krasna! *Vidite li*, kako knjiga kaže: Nastanut će pošljednje vrijeme. N. pj. II, 184. — *Vidite li*, dva Jakšića mlada, ko se ono niza Savu fula? Pogledaše dva Jakšića mlada, poznavaše od Avale Porču. II, 588. — *Vidite li*, moja braćo draga! kake muke jesu na tem jarcu, grđe muke jesu u Turaka. III, 177. (cf. III, 287.). — *Vidiš li*, brate! koliko je hiljada Jevreja, koji vjerovaše, i svi teže na stari zakon (Θεωρεῖς, ἀδελφέ, πόσαι μυριάδες εἰσὶν Ἰουδαίων . . .) Djela ap. 21, 20.

γ) deklarativnu rečenicu sa *da;* n. pr. Crn vi život izela ve zmija! *Vidite li,* da smo izginuli, kaka vatra između nas dođe! . . . Vi'š, da hoće da podene kavgu. N. pj. III, 215. — *Vidiš li*, da vjera pomože djelima njegovijem, i kroz djela savrši se vjera? (Βλέπεις, ὅτι ἡ πίστις συνήργει τοῖς ἔργοις αὐτοῦ . . .). Jak. 2, 22. — *Vidite li* dakle, da se djelima pravda čovjek, a ne samom vjerom (Ὁρᾶτε, ὅτι ἐξ ἔργων δικαιοῦται ἄνθρωπος . . .) ib. 24.

δ) rečenicu, koja je bez gramatičkoga saveza s glagolom *vidjeti;* n. pr. Čuješ Bože, *vidiš li* sabore! Car veruje detetu jednome, ne veruje devet vezirima bijelije brada do pojasa! N. pj. II, 164. — *Vidite li*, Bog vas ne vidio! Knjiga kaže, na Urošu carstvo. II, 196. — *Vidite li*, moje vojevode! Mi pijemo mlogo vino ladno, mi pijemo i gospodujemo, zadužbine nigđe ne gradimo. II, 203. — *Vidite li*, družinice moja! Hajduci su k vodi dolazili, i kod vode konje potkivali. III, 336. — *Vidite li*, moja braćo draga! Dajte, braćo, da se podignemo, da mi naše ispratimo ovce. IV, 40. — Turci braćo, zlo popili vino! *Vidite li*, njima ne gledali! Crnogorci vjeru uvatiše s Mušovićem Osman-kapetanom . . . za nas niko ni habera nema. IV, 504.

16. B) Polupitanja s glagolom *čuti* mogu se podijeliti na dvije vrste:

α) O glagolu *čuti* ne zavisi rečenica, kojom bi se kazivalo, što se čuje, nego ako se to uopće kazuje, kazuje se rečenicom, koja nije ni u kakom gramatičkom savezu s glagolom *čuti*. Sam glagol *čuti* dolazi najčešće u prezentu, rjeđe u aoristu, najrjeđe u perfektu. Kod prezenta misli onaj, koji govori, da ga onaj, kome govori, čuje, dok on poziv još govori, a kod aorista i perfekta, da ga je čuo, kad je poziv već izrekao. Ili: prezent se upotrebljava, ako se misli na ono vrijeme, u koje bi onaj, komu se govori, sâm za se kazao „čujem", a aorist i perfekt, ako se misli na ono vrijeme, u koje bi on kazao „čuh" ili „čuo sam". Oblik

polupitanja upotrebljava se pak zato, što onaj, koji govori, doduše drži, da onaj, kome govori, njegov poziv čuje (ili da ga je čuo), pa će paziti na ono, što će mu dalje reći, ali opet ne može to njemu u lice pouzdano tvrditi. Ipak misli, da će ga i u slučaju, ako ne čuje (ili nije čuo), tim potaknuti na to, da pazi na ono, što će mu dalje reći. Tako *čuješ li (čujete li), ču li (čuste li), jesi li čuo (jeste li čuli)* dobiva gotovo isto značenje kao „paziš li (pazite li), jesi li pripazio (jeste li pripazili)“ ili „pazi! (pazite!)“ sc. na ono, što ću reći, ili upravo „čuj! (čujte!)“ Moglo bi se također reći, da *čuješ li* znači „jamačno čuješ; ako li ne čuješ, čuj!“ (i analogno, ako je glagol *čuti* u aoristu ili u perfektu). Često se taj imperativ i upotrebljava posve onako kao rečena polupitanja; n. pr. *Čujte*, braćo, božjaci! Nigdi ništa ne imam, razma jedno jagnješce. N. pj. I, 130. (isp. naprijed: Čuješ, brate, Stevane! Udel' štogod za Boga!). — Vidite me očicama, a *čujte* me ušicama, darujte me ručicama. I, 140. (isp. Vidite l' me, braćo moja! Vidite l' me očicama? Čujete l' me ušicama? I, 143.) — *Čujte* dobro, sto i dvaest paša! Sjutra ćemo juriš učiniti na hajdučku prokletu Maltiju. III, 88. — I *čujte* me, oba pobratima! IV, 52. — *(Slušaj* mene, od Kavaja bego! Beri vojsku, štogod više možeš. IV, 212., a malo dalje (str. 213.) kaže se u jednakoj prilici: Čuli mene, od Toptana bego! Brže beri silnu mlogu vojsku; isp. još jedno mjesto na istoj strani, a po jedno još na str. 214. i 215.) — *Čuj* me aga, gazi Smail-aga! Jesi l' čuo, jesi l' razumio? Odmetnu se raja po Drobnjaku. IV, 484. — *Čujte* mene, vjerne sluge moje! Ufatite Anicu đevojku, vodite je mene pred koljena. N. pj. herc. 20. — *Čuj*, dragane, odo za drugoga. Vuk u Rj. s. v. „dragan“.

Iz velikoga broja primjera navest ću ih nekoliko tako, da budu zastupani svi tipovi, i to:

za prezent: Oj *čuješ li*, moja mila sejo! Ti ne skidaj bijel duvak s lica. N. pj. I, 582. — *Čujete li*, sva naša gospodo! Teško bolan Srpski car Stjepane. II, 186. — A *čuješ li?* Vukašine kralje! Ti nijesi posjekao Marka, već pos'ječe Božjega anđela. II, 197. — A *čuješ li*, Leko kapetane! Ako s' bojiš mile seke tvoje, molim ti se, kao starijemu, nu otidi na bijelu kulu. II, 235. — Već *čuješ li*, neznana delijo! Na mejdanu sablju sam dobio. II, 346. — *Čujete l'* me, dvije moje kume! Vi uzmite dvoje đece ludo, pa idite dvoru bijelome. II, 499. — *Čuješ li* me, dragi gospodaru! Odijeli Mitra brata svoga, al' će ti se zamaknuti ljuba. II, 630. — *Čuješ*

li me? Pobratime Limo! Hitro hitaj i noći i dnevi. III, 301. — Be, *čuješ li*, Kuno Hasan-ago! Ja nijesam kurvino kopile. III, 388. — Ja *čuješ li*, starac igumane! Gotov', more, gosposku večeru. IV, 104.

za aorist: *Ču li*, brate, života mi tvoga! Ne bih ja tu zmiju dofatila, i da će ti oči izvaditi. N. pj. I, 200. — *Ču li* mene, slavuj grlo jasno! Da j' u mene tako grlo jasno, dvije—tri bih pjesme ispjevao. I, 279. — Oj *ču li* me, siroma! Veži kravu i tele, pak ti vodi na pazar. I, 515. — Već me *ču li*, moja stara majko! Kad ti čuješ bubnje i svirale, metni mene na laka nosila. I, 551. — More, *ču li?* Vukašine kralju! Ne muči se i ne harči blaga. II, 117. — *Ču l'* me dušo, ljubo Ikonija! Ova j' knjiga od Prizrena grada. II, 169. — O *ču li* me, bego Radul-bego! Evo mi se muško čedo nađe. II, 446. — No *ču li* me, moj brate Mirčeta! Svjetuj mene i nauči, brate. II, 447. — A *ču li* me, bolestan Dojčine, ja ne mogu ljubit' Arapina, ču li brate, za života tvoga. II, 463. — No me *ču li*, đuveglija Makso, brže vraćaj sa jabane blago. II, 558. — No *ču l'*, sine, Gruica dijete! Svuci, sine, gospodske haljine. III, 24. — Pa *ču l'*, sele, Margita đevojko! Sve to bjehu naše vojevode. III, 56. — *Čuste l'*, Turci, sva moja družino! . . . Svijeh ću vi po imenu kazat'. III, 337. — *Čuste li* me, do dva pobratima! Evo nemam nikoga od roda. III, 364. — More *ču li*, Milutine kneže! Kupi mene dva tovara vina. III, 445. — Već *ču li* me, draga nano moja! Ako junak bude na konaku, pitaj, mati, dobroga junaka, a je li se do sad oženio. III, 484. — Veće *ču li*, Čupiću Stojane! Daj ti mene, ako Boga znadeš! da ja idem u zemlju Turćiju. IV, 274. — Da *ču li* me, dijete Nikola! Ono mi je Bibić-Zeinile. IV, 392.

za perfekt: *Jesi l' čula*, Komnenova ljubo! Ovako mi pozdravi Komnena. N. pj. II, 458. — *Jeste l' čuli*, Brđanski knezovi! Nema l' ovđe u vašim Brdima ja đevojka, jali udovica, da koja bi bila pašinica? III, 89. (isp. i stih 16., 29., 39., 57.).

β) O glagolu *čuti* zavisi rečenica (indirektno pronominalno pitanje ili deklarativna rečenica), kojom se kazuje, što se čuje. Ako onaj, koji govori, iza indirektnoga pitanja izrijekom kazuje ono, što ima na umu govoreći indirektno pitanje, onda on onako isto, kao i u primjerima navedenima pod α), polupitanjem *čuješ li* onoga, kome govori, potiče na to, da pazi, što će mu reći *(čuješ li* = pazi! = čuj!); n. pr. I *čuješ li*, što ću govoriti: đe rečemo, Novica će doći. N. pj. IV, 493. — Ama *čuješ li* ti, efendija! što

ja kažem: moja krava ubola tvoju kravu. N. prip. 305. — Ako li onaj, koji govori, ne kazuje izrijekom ono, što ima na umu govoreći indirektno pitanje, onda on polupitanjem *čuješ li* onoga, komu govori, potiče na to, da uzme na um ono, što se indirektnim pitanjem naznačuje *(čuješ li* = uzmi na um!); n. pr. A *čuješ li*, Radović-vojvoda! što govori Šundić Kaluđere? N. pj. IV, 323. — I rekoše mu: *Čuješ li*, što ovi govore? A Isus reče im: Da! (Ἀκούεις τί οὗτοι λέγουσιν;) Mat. 21, 16.[1] — Tada reče mu Pilat: *Čuješ li*, šta na tebe svjedoče? I ne odgovori mu ni na jednu riječ, tako da se sudija divljaše vrlo (Οὐκ ἀκούεις, πόσα σου καταμαρτυροῦσιν;) Mat. 27, 13. — Isto je tako i onda, ako o perfektu *jesi li čuo* zavisi deklarativna rečenica; n. pr. *Jesi l' čuo*, đe pričaju ljudi, đe j' Miloša kobila rodila. N. pj. II, 239. — O Šćepane, dragi gospodaru! *Jes' li čuo*, kako ljudi kažu: ka' je Mitar ovce ukrdio? II, 631. (jesi li čuo = uzmi na um!). Ali po tom, što onaj, koji govori, deklarativnom rečenicom zavisnom o perfektu *jesi li čuo* izrijekom kazuje ono, što drži da je onaj, komu govori, čuo, može se smisao čitave rečenice shvatiti i tako, da mu on to istom priopćuje. A onda i polupitanje *jesi li čuo* dobiva značenje „čuj!" (jesi li čuo = jamačno si čuo, ako li nijesi čuo, reći ću ti ja, čuj!).

U svima navedenim primjerima onaj, koji govori, drži, da onaj, kome govori, nešto doista čuje ili je čuo. Ali poradi toga, što se primjeri, kakva su posljednja dva, mogu shvatiti i tako, kao da onaj, koji govori, onome, kome govori, deklarativnom rečenicom istom nešto priopćuje, te je *jesi li čuo* = „čuj!" — stao se taj oblik upotrebljavati i onda, kad onaj, koji govori, ne misli, da je onaj, kome govori, doista čuo ono, što se kazuje deklarativnom rečenicom, kad mu dakle deklarativnom rečenicom doista nešto istom priopćuje. A da je doista tako, vidi se najbolje otuda, što se taj oblik najradije upotrebljava u početku pisma. Tako je fraza *jesi li čuo* (koja se često još amplificira perfektom glagola „kazati" ili „razumjeti"; isp. str. 137. (37.) kod glagola *znati)* s deklarativnom rečenicom ili i sa samostalnom rečenicom, koja ima smisao dekla-

[1] Poradi toga, što se na pitanje *čuješ li* odgovara, moglo bi se misliti, da je to pravo pitanje. Ali ja ovaj primjer ipak mećem ovamo poradi sličnosti s onim iz N. pj. IV, 323. i poradi toga, što se u onom drugom primjeru iz Novoga zavjeta, koji je inače posve sličan ovomu, grč. οὐκ ἀκούεις prevodi *čuješ li*. Što se odgovora na polupitanja tiče, isp. bilješku na str. 131. (31.).

rativne rečenice, postala puka formula za uvod u neko priopćivanje (isp. str. 138. (38.) kod glagola *znati*). Evo nekoliko primjera: Čuješ li me, Mijate serdare! *Jes' li čuo*, je l' ti ko kazao, e sam šićar dobar uvodio? N. pj. IV, 394. (početak pisma). — *Jes' li čuo*, je l' ti ko kazao, e su nama glasi dopanuli od našega glavna prijatelja, robe ide četrdest tovara od Prištine grada bijeloga. IV, 397. — Čuj me aga, gazi Smail-aga! *Jesi l' čuo*, jesi l' razumio? Odmetnu se raja po Drobnjaku. IV, 484. (početak pisma). — *Jesi l' čuo*, beže Mušoviću! e se moja raja odmetnula, pa ja odoh u Drobnjake s vojskom. IV, 490. (početak pisma). — U ovom primjeru dolazi deklarativna rečenica istom iza indirektnoga pitanja: *Jesi l' čuo*, Stočević-vezire! jesi l' čuo, jesi l' razumio, koji su se jadi načinjeli u Drobnjaku u plemenu jaku? E se raja asi učinjela, ne dadu mi groša ni harača. IV, 488. (početak pisma). — Tako je i u ovom primjeru, samo što iza indirektnoga pitanja ne dolazi deklarativna, nego samostalna rečenica: More ču li, bego Mušovića! *Jes' li čuo*, je l' ti ko kaževa': ka' je Turska zemlja propanula od silnoga vojvode Đorđije, i kršnoga Mutapa Lazara? Poprštiše Tursku sirotinju, posjekoše tridest muselimah, prifatiše tridest palanakah. IV, 314. (početak pisma). — Tako je napokon i u ovom primjeru, samo što iza indirektnoga pitanja ne dolazi ni potpuna samostalna rečenica, nego samo jedan dio njezin kao odgovor na indirektno pitanje, a osim toga glagol *čuti* ne dolazi u perfektu, nego u aoristu: No *ču l'*, sine, Novaković-Grujo! đe ja nađoh za tebe đevojku i za mene dobra prijatelja: u Pladinu gradu bijelome, u onoga kralja Pladinskoga. III, 24.

Napokon navodim ovaj osobiti primjer, u kojem o perfektu *jesi li čuo* (= jamačno si čuo) zavisi nominalan objekt: *Jesi l' čuo* Latinsko primorje, kod primorja rišćanske Kotare i u njima Janković-Stojana? Ja sam glavom Janković Stojane. N. pj. III, 120.

17. C) Rečenice s glagolom *znati*.

a) Prava pitanja: *Zna li* koja kakoga lijeka, ne bi l' ljuba trudna zahodila? N. pj. II, 52. — *Znaš li*, Marko, vode ja mehane? Teško me je osvojila žeđa. II, 414. — Eda viđe, đe pogibe Maksim? I *znade li*, šta bi od đevojke? II, 563. — Ja molim te, Bogom posestrimo! *Znaš li* štogod za Hajkunu kazat' sestru milu Frce Ibrahima: da ju nije kogod zaprosio? III, 181. — *Znaš li*, kaže, Sijenjanin-Ivo, na što magla od Sijenja sluti, koja ide na more debelo? III, 214. — *Znadete li* još kog po imenu poglavara, koj' je poginuo, od čestite Bosne kamenite? IV, 206.

b), α) Polupitanje *znaš li (znate li)*, uz koje se prislanja indirektno pronominalno pitanje ili rečenica, koja nije ni u kakom gramatičkom savezu s njim, ili i formalna deklarativna rečenica, upotrebljava se onda, kad onaj, koji govori, drži, da onaj, kome govori, nešto zna, pa će se tim, što mu kaže *znaš li (znate li)* toga sjetiti ili to uzeti na um. Tako *znaš li (znate li)*, koje se može i amplificirati perfektom glagola „zapaziti" ili „zapamtiti" (isp. str. 135. (35.) kod glagola *čuti)*, dobiva gotovo isto značenje kao „sjeti (sjetite) se, uzmi (uzmite) na um". Takovi držim da su ovi primjeri: *Znaš li*, dušo, kad si moja bila, na mom krilu grozne suze lila. N. pj. I, 388. — *Znate l'*, ćerke, jeste l' zapazile, kad s' oženi kralje od Budima? II, 52. — *Znaš li* bane? ne znalo te čudo! Kad zapadoh ropstva u vijeku, panduri me tvoji uhitiše u Suhari vrhu na planini, u ruke me tvoje dodadoše, ti me baci na dno od tamnice. II, 274. (isp. i stih 388. na istoj strani). — Jer *znadeš li*, moje čedo drago, kadono smo na zakletvi bili, kako nas je zaklinjao kneže, zaklinjao, proklinjao ljuto: Ko je Srbin i Srpskoga roda itd. II, 299. — Kud ćeš, Jovo? nogu podlomio! *Znaš li*, danas što si govorio. III, 105. — O sestriću, Grubac-Osman-aga! *Znaš li*, Ture, što smo govorili? III, 217. — *Znaš li*, sine, Senjanin-Tadija? Kuna ti je baba pogubio. III, 292. — Čuješ mene, Maro Đurkovića! Pred nama je Prologa planina, pak *znadeš li*, Maro Đurkovića, koji su te svatovi prosili od Turaka, draga dušo moja? III, 480. — *Znaš li*, popu što sam učinio? Devet sam mu brata pogubio. IV, 15. — A *znate li*, moja braćo draga! kako kleti kore Srbe Turci od žalosna boja Kosovskoga. IV, 72. — *Znate l'* braćo, jeste l' zapamtili? Kad Kruševac Srbi privatiše, sva se Turska zemlja uskoleba, staše Turci sitne knjige pisat'. IV, 210. — Što se kuneš, Turska aramijo? *Znaš li*, što si jučer učinio baš od svoje u Tušini raje, koja tebe ništa kriva nije? Dvadest i pet posječe im glavah, i toliko porobi robovah! IV, 370. — Pa *znadeš li*, moj stari krvniče! Kad pos'ječe Jašar-Tuturojku na Rudine u Kitu planinu, pos'ječe mi Vezirović-Muja. IV, 519. (isp. i 520.) — Nego *znaš li* ti, kako se prosi moja šćer? i pazi dobro, ako joj ne pogodiš biljega, ti si poginuo. N. prip 102. — *Znaš li*, da sam ti kazao, da ću ti pokloniti tri vijeka? eto sad ti treći poklanjam. ib. 202. — *Znaš li* ti, ko sam ja, i da sam ja car, pa ako meni ne kažeš, ja ću te objesiti! ib. 268.

Nominalan objekt dolazi uza *znaš li* u ovom primjeru: *Znaš li*, Ture, tvoga dobra baba? Ka' ni oci bjehu prijatelji, hodi i mi da se poznajemo. N. pj. IV, 129.

β) Među ovim primjerima ima i takovih, koji pokazuju, da onaj, koji govori, ako i drži, da onaj, kome govori, nešto zna, ipak o tome kao da sumnja, jer mu onda to, što drži da zna, i izrijekom kazuje (isp. primjere iz N. pj. II, 299., III, 292., IV, 15., IV, 210., IV, 370. N. prip. 202.). U tom slučaju *znaš li (znate li)* dobiva značenje „jamačno znaš (znate); ako li ne znaš (znate), kazat ću ti (vam) — znaj! čuj!" Tako je došlo, te se *znaš li (znate li)* upotrebljava i onda, kad onaj, koji govori, ne može držati, da bi onaj, kome govori, već znao ono, što je sadržaj rečenice, koja se prislanja uz glagol *znati*, nego mu to istom priopćuje, a polupitanjem *znaš li (znate li)* čini ga samo pozorna na ono, što mu hoće da priopći; ono je postalo puka formula za uvod u neko priopćivanje ili neku izjavu; *znaš li (znate li)* = „znaj! (znajte!), čuj! (čujte!)"; isp. str. 136. (36.) kod glagola *čuti*. Takovi su, držim, ovi primjeri: *Znaš li*, bane, ne znali te jadi! Da sam sade na Goleč-planini, da te vidim u carevoj vojsci, poznao bih tebe i đogina. II, 274. (isp. i stih 371. na istoj strani, a stihovi 375. i 388. navedeni su naprijed) — *Znaš li*, pašo, moja vjerna slugo! šta sam posl'o u zemlju Moskovsku? Poslah štaku Nemanića Save, zlatnu krunu cara Konstantina itd. III, 81. — Pobratime, Gavran harambaša: *znaš li*, more, ne znali te ljudi! Da sam tebe knjigu opravio, ka' što si je k mene opravio, davno bismo blago dijelili. III, 303. — Bako, *znaš li*, šta je? Ja znam, da si i ti rada da se oprostiš te napasti. N. prip. 45. — *Znate li* šta?[1] Idite još jedan put u svet. ib. 62. — *Znate li* šta?[1] Ovako da uradimo. ib. 81. — *Znate li*, druge, da se ogubala u kralja đevojka; kralj je sazvao sve ljekare, ali je niko ne može izliječiti. ib. 86. — Tada pristupiše učenici njegovi i rekoše mu: *Znaš li*, da fariseji čuvši tu riječ sablazniše se? (Οἶδας ὅτι οἱ Φαρισαῖοι ἀκούσαντες τὸν λόγον ἐσκανδαλίσθησαν;) Mat. 15, 12. — A kad im opra noge, uze haljine svoje, i sjedavši opet za trpezu reče im: *Znate li*, što ja učinih vama? Vi zovete mene učiteljem i Gospodom; i pravo velite: jer jesam. Kad dakle ja oprah vama noge Gospod i učitelj, i vi ste dužni jedan drugome prati noge. Jer ja vam dadoh ugled,

[1] sc. šta ću vam reći?

da i vi tako činite, kao što ja vama učinih (Γινώσκετε τί πεποίηκα ὑμῖν;) Jov. 12—15.

18. D) Ostali primjeri za samostalne supozicije: O junače, rumen bio! *Jesi l' iš'o* u čaršiju? Jes' video list artije? Onako je lice moje etc. N. pj. I, 325. — Oj Boga ti, moj rođeni brate! *Jesi l' bio* mlado neženjeno? Je l' ti, brate, mlada mila bila? I, 457. — Ne more te sjeći oštra đorda, ni probiti puška iz kubura, a *more li* moja drenovača. III, 162. — Bog t' ubio, aga Bećir-aga! Što dovede k nama Radoicu? Jer ga sinoć objesio nisi, već se kod nas noćas prestavio, *hoće li* nas *pomoriti* smradom. III, 358. — „*Uzet ć' li se* ono dvoje drago!" „Uzet će je, a kako da ne će?" N. pj. herc. 130. — Onda svinjarče začne govoriti: „Đevojko, *je li* ti na čelu zvezda?" Devojka se otkrije pa reče dečku: „E, to si pogodio". N. prip. 257. — Gospode! *je li malo* onijeh, koji će biti spaseni? (Κύριε, εἰ ὀλίγοι οἱ σωζόμενοι;) Luk. 13, 23.

19. O deliberativnim pitanjima s futurom ili kondicionalom u 1. licu raspravljao sam u §§ 16. i 39. svoje rasprave: Rečenice s konjunkcijama „ako, neka, li" (u „Radu" knj. 134.) tako opširno, da bih ovdje mogao samo uputiti na ono, što je ondje rečeno. Ipak ću potpunosti radi i ovdje na jednom konkretnom primjeru pokazati, kako mislim da treba takova pitanja shvaćati, a k tomu ću navesti više primjera, negoli ih je ondje navedeno.

Što Jovan Krstitelj Boga pita: Bože vječni i presveti oče! *Hoću li se* tobom *zaklet'* krivo? Hoću l' caru ugrabit' korunu? (N. pj. II, 82.), on tim pokazuje, da odluku o tom, hoće li se on Bogom krivo zakleti i caru Duklijanu ugrabiti krunu, prepušta Bogu, ili da drži, da to stoji do volje Božje, a ujedno hoće da Boga ponuka, da (odgovorom na njegovo pitanje) očituje svoju volju. Kako je pitanje u futuru, imao bi i odgovor biti u futuru, i to u 2. licu, t. j. odgovor bi imao glasiti: „Zaklet ćeš se . . ." Ali taj bi futur imao značenje imperativa, jer bi se njim izricala volja Božja. A da futur može imati takovo značenje, vidi se iz primjera, što ih navodi Broz u § 9. točki 7. svoje rasprave: Prilozi za sintaksu jezika hrvatskoga („Rad" knj. 76.); n. pr. Kada budeš visu na planinu, *pogledat ćeš* s desna na lijevo, opazit ćeš dvije tanke jele, — onđe *hoćeš* Šarca *okrenuti*, s konja sjaši, za jelu ga sveži, nadnesi se nad bunar nad vodu, te *ćeš* svoje *ogledati* lice, pa ćeš vîđet, kad ćeš umrijeti. N. pj. II, 441. — Zato se futur u rečenom odgovoru i zamjenjuje imperativom, te odgovor doista glasi: *Zakuni se* mnome triput krivo, teke nemoj mojijem imenom. Po tom

ono pitanje upravo znači: Je li tvoja volja (ili: dopuštaš li, ili: valja li), da se tobom zakunem krivo? Evo i drugih primjera: „Božja pomoć, djevojčice, b'jela rumena! *Hoću li* ti *doć'* pomoći crpat' vodicu?" — „Dobro doš'o, mlad na konju, mlada delijo! Dođi meni ti, pomozi crpat' vodicu". N. pj. I, 295. (isp. i 294.) — „*Hoću l' ići*, majko, za grad na livadu, trave nakositi, vode napojiti, zopcu ustaknuti?" — „Ajde, ajde, šćeri, ama brže dođi". I, 387. — „Majko moja, vrlo dobro moje! Žedno momče čarnom gorom jezdi, žedno vode, a željno đevojke; od jada se na mač naslonio, *hoću li* mu vode *iznijeti?*" Majka šćerci tiho odgovara: „Sramota je vode iznijeti, nego uzmi u kondijer vina, jedan vina, drugi vode ladne". I, 416. — Jakšić Bogdan ljubi besjedio: „Vukosava, moja vjerna ljubo! — Mitar ište konja i oružje, a i naše Tursko odijelo, i on ište sedlo okovano; *hoću l' dati*, moja dušo draga?" Ljuba njemu tiho odgovara: „Podaj, dušo, Jakšiću Bogdane! Podaj bratu konja i oružje" itd. II, 635. (isp. i 636.).

Kondicional dolazi u deliberativnom pitanju mjesto futura onda, kad onaj, koji pita, sumnja, je li onoga, koga pita, volja, da on neku radnju vrši. Primjera nemam više, negoli ih je u rečenoj mojoj raspravi na str. 69. i 70. navedeno, t. j. osim disjunktivnoga deliberativnoga pitanja iz N. pj. izd. Mat. hrv. I, 203. samo još ovaj: Mili Bože i mila Marijo! *Bi l' ja* ovdi sad *pravio* roblje, silno roblje, od Turaka groblje? ib. 290. Od predašnjih se ovaj primjer razlikuje i tim, što onaj, koji govori (Sekula), ne pita nekoga drugoga, nego sam sebe, pa bi sam sebi i odgovorio onako isto, kako bi odgovorio drugome, da ga tako zapita, t. j. imperativom (ovdi sad pravi roblje!), ali se na pitanje uopće ne kazuje odgovor, nego se samo u pjesmi dalje pripovijeda, da Sekula doista radi ono, za što se pitao.

20. Kod svih pravih pitanja, o kojima se doslije govorilo, onaj, koji govori, ničim ne pokazuje, da bi o onom, za što pita, sâm pouzdano mislio, bilo da biva, bilo da ne biva. On samo prihvaća neku svoju (nepouzdanu) misao zato, da od onoga, komu govori, zaište, da u slučaju, ako ono, što joj je sadržaj, biva, to potvrdi. Tko n. pr. pita: *Pišu li?* — on sâm ne misli pouzdano, ni da neki ljudi pišu ni da ne pišu, nego samo prihvaća svoju (nepouzdanu) misao, da pišu, zato, da od onoga, komu govori, zaište, da u slučaju, ako pišu, to potvrdi. Ali je sasvim prirodno, da onaj, od koga ište, da u slučaju, ako pišu, to potvrdi, razumije to tako, da mu i u slučaju, ako ne pišu, valja izjaviti, da ne pišu, jer se

i za onoga, koji pita, može reći, da pored toga, što explicite ište, da mu se u slučaju, ako pišu, kaže, da pišu, implicite ište i to, da mu se u slučaju, ako ne pišu, kaže, da ne pišu (Ako pišu, kaži, da pišu! [ako li ne pišu, kaži, da ne pišu!]). Stoga se na takovo pitanje formalno doduše ište pozitivan odgovor, ali se u istinu ne očekuje nikakav određen odgovor (koliko se očekuje pozitivan, toliko se očekuje i negativan), pa i dobiti se može i pozitivan i negativan odgovor. Takova se pitanja mogu zvati informativna, jer služe za informaciju onoga, koji pita.

Ali ima i takovih pitanja, kod kojih onaj, koji pita, jasno pokazuje, kakav odgovor očekuje, i to, ako je pitanje pozitivno, negativan, ako li je pitanje negativno, pozitivan, t. j. on sâm kod pozitivnoga pitanja pouzdano misli, da ono, za što pita, ne biva, a kod negativnoga, da biva. To se jasno razbira iz upitnoga tona, koji je modificiran tako, te se vidi, da se onaj, koji pita, onomu, za što pita, čudi. Stoga se takova pitanja mogu zvati admirativna. Najprije će se govoriti o pozitivnim admirativnim pitanjima (o negativnima će se govoriti u § 25.), koja ću podijeliti na više skupova, i to:

a) Pitajući onaj, koji pita, suponira nešto, na što ga navodi neka izjava ili vladanje onoga, koga pita. Tako n. pr. na carevo nagovaranje, da se poturči, odgovara kaluđer Savo: Kud te, care, sila zanijela? *Jesi li se*, care, *pomamio?* N. pj. III, 70. Elementi, od kojih je ovo pitanje sastavljeno, ovi su: Što ga car nagovara, da se poturči, to Savu navodi na misao, da se car pomamio. Ali on sâm pouzdano misli, da se car nije pomamio. Otuda dolazi, da ono, na što ga nagovaranje carevo navodi, ne može vjerovati, nego mu se čudi. Stoga misao, na koju ga nagovaranje carevo navodi, meće u supoziciju (ili prihvaća je) zato, da može izgovarajući tu supoziciju s upitnim tonom od cara zatražiti, da u slučaju, ako ono, što on suponira, doista biva, to potvrdi, t. j. pitati ga, ali ujedno modificirajući upitni ton tako, da postaje admirativnim, pokazati, da se onomu, što suponira, čudi, t. j. da ne drži, da to biva, pa stoga da očekuje, da car ono, što on suponira, ne će potvrditi, t. j. da će na svoje pitanje dobiti negativan odgovor. Uopće valja na umu držati, da se ono, čemu se čovjek čudi, ne može izreći drukčije nego u obliku admirativna pitanja, jer čovjek se može čuditi samo nečemu, što ne vjeruje (ili ne drži za istinito), a što ne vjeruje, to ne može tvrditi, nego samo suponirati, supozicija pak nečega, što čovjek ne vjeruje, rađa sama sobom težnju

za tim, da se potvrdi, t. j. postaje pitanjem. Po tom rečeno pitanje znači: Ako si se pomamio, kaži, (sc. da si se pomamio), ali se ja tomu čudim t. j. mislim, da se nijesi pomamio, pa stoga očekujem, da ćeš i ti kazati, da se nijesi pomamio, t. j. da ću na svoje pitanje dobiti negativan odgovor. I kad bi car na Savino pitanje odgovorio, nema sumnje, da bi odgovorio negativno. Ali car na njegovo pitanje ne odgovara i ne treba da odgovara, jer 1) Savi u istinu ne treba nikakva obavijest o tom, je li se car pomamio, kad sâm ne drži, da se pomamio; 2) Savinu pitanju i nije prava svrha, da dobije na nj odgovor, nego da pokaže, da se nagovaranju carevu čudi; 3) napokon car već tim, što na pitanje ne odgovara, pokazuje, da pristaje uza Savino mišljenje (da se naime nije pomamio). Odgovor bi prije bio potreban onda, kad se car sa Savinim mišljenjem ne bi slagao, kad bi dakle priznavao, da se pomamio. Resultat je dakle pitanja taj, da se Savo nagovaranju carevu čudi i tim da ga odbija. Nagovaranje bi carevo mogao Savo odbiti i jednostavnom negativnom rečenicom: „Ne ću da se poturčim“, ali onda se ne bi vidjelo, kakav je utisak to nagovaranje na nj učinilo, naime takav, da mu se čudi, niti bi Savo cara (pitanjem) potakao, da sâm razabere, da nagovaranje njegovo ne može imati uspjeha, kad Savu navodi na tako nevjerojatnu supoziciju. Što dakle Savo to, da nagovaranje carevo odbija, ne izriče jednostavnom negativnom tvrdnjom, nego admirativnim pitanjem, to ima svoj dubok psihologijski razlog, a samo pitanje veliko retoričko značenje. Stoga je opravdano, da se takova pitanja zovu r e t o r i č k a.

Od istih je elemenata sastavljeno pitanje u primjeru iz N. pj. 287., gdje se pripovijeda, kako je netko nekoga uzeo u službu uz pogodbu, da mu plaća dvanaest cekina na godinu i da ga h r a n i i o b l a č i, a sjutradan, kad sluga dugo nije ustao, gospodar pošao k njemu i našao ga, gdje se digao iz postelje i gô sjedi, pa se začudio i rekao: *„Tako li se služi?“*, a on mu odgovorio, da ga čeka, kada će doći, da ga o b u č e. Gospodar se vladanju sluginu čudi, a to pokazuje tim, što supoziciju, na koju ga to vladanje navodi, da se naime služi tako, kao on što radi, izriče u obliku admirativna pitanja, na koje očekuje negativan odgovor, ali ne dobiva nikakav, a i ne treba da ga dobiva s razlogâ, koji su navedeni naprijed. Resultat je pitanja taj, da gospodar vladanje slugino osuđuje.

Takova su i pitanja, kakvo je ovo: Književnici i fariseji pitaju Isusa: „Zašto učenici Jovanovi poste često i mole se Bogu, tako i farisejski, a tvoji jedu i piju?“ A on im reče: *„Možete li* svatove *natjerati,* da poste, dok je ženik s njima?“ (Μὴ δύνασθε τοὺς υἱοὺς τοῦ νυμφῶνος ποιῆσαι νηστεύειν;) Luk. 5, 34. Isus se pitanju književnikâ i farisejâ čudi, a to pokazuje tim, što supoziciju, na koju ga to pitanje navodi, da naime oni mogu svatove natjerati, da poste, dok je ženik s njima, izriče u obliku admirativna pitanja, na koje očekuje negativan odgovor, ali ne dobiva nikakav, a i ne treba da ga dobiva s razlogâ, koji su navedeni naprijed. Resultat je pitanja opet taj, da Isus pitanje književnikâ i farisejâ osuđuje.

Evo i drugih onakovih primjera, o kakvima se sada govorilo. Horjatine i horjatski sine! *Tako li se* konji *provađaju* i gospoda svati dočekuju! N. pj. I, 267. (isp. 375.) — Asan-aga kroz goru jahaše, na vitu se jelu naslonjaše: „Vita jelo, mene boli glava“. — „Asan-aga, *s mene li* te *boli?*“ I, 272. — Kurvo jedna, provizur-Mijajlo! *Ti li nasta* taj junak na zemlji, da zakloniš čisto carsko lice za tvoje skutove? II, 130. — Kurvo jedna, Kraljeviću Marko! *Ti li posta* drugi car na zemlji, da otimlješ roblje od Arapa? II, 374. — (Na prijedlog Sibinjanina Janka, da mu kralj Đurađ od Maćedonije dade dvanaest vojvoda, a on će mu dati tri stotine Madžara, odgovara Đurađ:) „Brate Janko, budalasta glavo! *Jesi l' čuo,* da li zapamtio: Da je bila proja za šenicu? Da li Madžar za Maćedoniju? Da li Srbin za Erdelj-krajinu? II, 486. — Hajd' otole, kurvino kopile! *Ti li si se* care *učinio,* da ti držiš careve haine? III, 352. — Stani, Savo Nevaljalović, *tako li se nose* Turske glave? Sad ćeš mene platit' svekoliko. IV, 66. — (Kad je mati sinova Zevedejevih Isusa zamolila, da zapovjedi, da sjedu njezina dva sina, jedan s desne, a jedan s lijeve strane njemu u carstvu njegovu, reče Isus:) Ne znate, šta ištete; *možete li piti* čašu, koju ću ja piti, i krstiti se krštenjem, kojijem se ja krstim? (Δύνασθε πιεῖν τὸ ποτήριον, ὃ ἐγὼ μέλλω πίνειν;) Rekoše mu: Možemo[1]. I reče im: Čašu dakle moju ispit ćete, i krstit ćete se krštenjem, kojijem se ja krstim; ali da sjedete s desne strane meni i s lijeve, ne mogu ja dati, nego kome je ugotovio otac moj. Mat. 20, 22. i

[1] Pozitivan odgovor dobiva Isus preko očekivanja. U ovom je slučaju odgovor i potreban, jer kad sinovi Zevedejevi ne bi ništa odgovorili, bio bi to znak, da pristaju uz Isusovo pitanjem očitovano mišljenje, da naime oni ne mogu piti čašu, koju će on piti, i krstiti se krštenjem, kojim se on krsti.

23. (isp. Mark. 10, 38—40.) — Filip nađe Natanaila i reče mu: Za koga Mojsije u zakonu pisa i proroci, nađosmo ga, Isusa sina Josifova iz Nazareta. I reče mu Natanailo: Iz Nazareta *može li biti* što dobro? (Ἐκ Ναζαρὲτ δύναταί τι ἀγαθὸν εἶναι;) Reče mu Filip: Dođi i vidi[1]. Jov. 1, 45. i 46. — (Na Isusove riječi: Zašto tražite, da me ubijete?) odgovori narod i reče: *Je li* đavo u tebi? Ko traži, da te ubije? (Δαιμόνιον ἔχεις· τίς σε ζητεῖ ἀποκτεῖναι;) Jov. 7, 20. — (Kad je Petar izbavljen iz tamnice došao nekoj kući, gdje bijahu mnogi sabrani, i kucnuo u vrata, pristupi djevojka, da čuje, i poznavši glas Petrov od radosti ne otvori vrata, nego utrči i kaže, da Petar stoji pred vratima.) A oni joj rekoše: *Jesi li ti luda?* (Μαίνῃ.) A ona potvrđivaše, da je tako[2]. Dj. ap. 12, 15. — *Tijem li* vam *postadoh* neprijatelj istinu vam govoreći? (Ὥστε ἐχθρὸς ὑμῶν γέγονα ἀληθεύων ὑμῖν;) Gal. 4, 16.

b) Od takovih pitanja držim da su postala onakova, u kojima pitajući onaj, koji pita, suponira nešto sâm bez direktna povoda. Tako n. pr. ako vladika Petar sokoleći Crnogorce spominje, kako Srbe kore Turci od žalosna polja Kosovoga, pa kaže: „*Je li* kaka rana *žestočija* no strijela, kad ud'ri u srce? A ni ona nije tako jaka kao takvi ukor i sramota“ (N. pj. IV, 82.), ne razabira se ništa, što bi ga bilo navelo na supoziciju, da je kaka rana žestočija no strijela, kad ud'ri u srce, nego on to suponira sâm samo zato, da čudeći se tomu pa stoga izričući u obliku admirativna pitanja može pokazati, da ne drži, da to stoji, i slušaoce potaknuti, da isto priznadu. Pitanje vladičino ima upravo ovaj smisao: Ako je kaka rana žestočija no strijela, kad ud'ri u srce, kažite, (sc. da je kaka rana žestočija itd.), ali ja ne držim, da to stoji. Vladika traži dakle na svoje pitanje pozitivan odgovor, ali očekuje negativan (jer sâm ne drži, da je kaka rana žestočija itd.), a ne dobiva nikakav, pa i ne treba da ga dobiva, jer je svoje mišljenje, da naime ne drži, da je kaka rana žestočija itd., jasno očitovao tim, što je pitanje izgovorio s admirativnim tonom, a slušaoci ne odgovarajući na vladičino pitanje pokazuju, da uz njegovo mišljenje pristaju. Tako je resultat pitanja zajedničko priznanje i vladike i slušalaca, da nikaka rana nije žestočija itd., pa stoga takovo (reto-

[1] Filip ne odgovara na pitanje, nego hoće da dokaže, da je ono istina, što Natanailo svojim pitanjem poriče.

[2] Djevojka ne odgovara na pitanje, nego potvrđuje svoju tvrdnju, koju oni, koji pitaju, svojim pitanjem poriču.

ričko) pitanje i djeluje jače negoli bi djelovala jednostavna tvrdnja: Nikaka rana nije žestočija itd. Isp. i N. pj. IV, 72.

Takovi su i ovi primjeri: Ne vali se, Boičić Alile! Ti nijesi ni čuo junaka, da kamo li očima vidio: *Jesi l' čuo* od Janoka Janka, koji Janko svake godinice on pokupi Janočke katane, pa dovede u polje Udbinsko, kad prispiju za žetvu šenice, te odvodi naše žetelice, njima ženi Janočke bećare? N. pj. III, 254. — Izidite, lale i veziri! Nešto sjaji more od zapada: *Je li* koji kadgod *zapamtio*, da se sjaji more od zapada? III, 346. — *Može li* slijepac slijepca *voditi?* Ne će li obadva pasti u jamu? (Μήτι δύναται τυφλὸς τυφλὸν ὁδηγεῖν;) Luk. 6, 39. — *Vjerova li* ga ko od knezova ili od fariseja? (Μή τις ἐκ τῶν ἀρχόντων ἐπίστευσεν εἰς αὐτὸν ἢ ἐκ τῶν Φαρισαίων;) Jov. 7, 48. — *Smije li* koji od vas, kad ima tužbu na drugoga, *ići* na sud nepravednima, a ne svetima? (Τολμᾷ τις ὑμῶν πρᾶγμα ἔχων πρὸς τὸν ἕτερον κρίνεσθαι ἐπὶ τῶν ἀδίκων, καὶ οὐχὶ ἐπὶ τῶν ἁγίων;) 1. Kor. 6, 1. — *Gledate li* na ono, što vam je pred očima? (Τὰ κατὰ πρόσωπον βλέπετε. Quae secundum faciem sunt videte.) 2. Kor. 10, 7.

c) Pitajući onaj, koji pita, suponira, da onaj, koga pita, nešto misli. Primjerâ za takova pitanja imam samo iz Novoga zavjeta; n. pr. *Mislite li*, da sam došao, da dam mir na zemlju? (Δοκεῖτε ὅτι εἰρήνην παρεγενόμην δοῦναι ἐν τῇ γῇ;) Ne, kažem vam, nego razdor. Luk. 12, 51. Isus suponira, da učenici njegovi misle, da je došao, da dâ mir na zemlju, samo zato, da čudeći se tomu pa stoga izričući u obliku admirativna pitanja može pokazati, da poriče to, da je došao, da dâ mir na zemlju. Prema onomu, kako je pitanje formulirano, poziva Isus u njemu svoje učenike, da njegovu supoziciju, da naime misle, da je došao, da dâ mir na zemlju, potvrde, jer mu je smisao: Ako mislite, da sam došao, da dam mir na zemlju, kažite, (sc. da tako mislite). A budući da se pitanje svakako izgovara s admirativnim tonom, valjalo bi, da on uza sve to očekuje na nj negativan odgovor, koji bi imao dobiti od svojih učenika (eventualno tako, da bi oni ne odgovarajući na pitanje pokazali, da pristaju uz Isusovo mišljenje), a glasiti bi imao ovako: „Ne mislimo, da si došao itd.“ Ali kad tamo, na pitanje ne odgovaraju učenici, nego sâm Isus, a odgovor ne glasi onako, kako bi imao glasiti, nego ovako: „Ne (t. j. nijesam došao, da dam mir na zemlju), kažem vam, nego razdor!“ Pita se, otkud dolazi to, da na pitanje ne odgovaraju učenici, nego sâm Isus, i da odgovor ne glasi onako, kako bi imao glasiti, nego drukčije.

To dolazi otuda, što admirativnomu tonu, s kojim se pitanje izgovara, nije uzrok to, što se Isus čudi tomu, da njegovi učenici misle, da je došao itd., nego što se čudi tomu, da njegovi učenici misle, da je on došao, da dâ mir na zemlju. Isus bi dakle imao u supoziciju metnuti misao, da je došao, da dâ mir na zemlju, kojoj se upravo čudi, ali onda ne bi bilo izrijekom kazano, da suponira, da je to misao njegovih učenika. Ako hoće izrijekom da kaže, da suponira, da je ono, čemu se čudi, misao njegovih učenika, ne može u supoziciju metnuti samo ono, čemu se čudi, nego mora to učiniti zavisno o glagolskom obliku „mislite" pa onda čitavu složenu rečenicu metnuti u supoziciju, za koju se formalni znak *(li)* može dodati samo finitnomu obliku glagolskomu „mislite". Isus se dakle čudi upravo onomu, što je sadržaj zavisne rečenice sa *da*. To zna on da ne stoji, to hoće on da se u odgovoru na pitanje poreče; a upravo to ne može Isus očekivati da će učenici poreći, i to s dva razloga: 1) Kako je pitanje formulirano, oni mogu potvrditi ili poreći samo ono, što znači glagolski oblik „mislite", koji je upravo u pitanju, t. j. oni mogu odgovoriti samo ili „Mislimo, (sc. da si došao itd.)" ili „Ne mislimo, (sc. da si došao itd.)"; 2) Budući da Isus dopušta, da upravo njegovi učenici misle, da je došao itd., ne može očekivati, da će oni to poreći. Drukčije je u admirativnim pitanjima, o kojima se naprijed govorilo, gdje ono, što pitalac dopušta, dopušta kao svoju misao, a o mišljenju onoga, koga pita, nema ni spomena, pa stoga može pitalac i očekivati, da će onaj, koga pita, u poricanju onoga, što sâm suponira, uza nj pristati. A ovdje ono, što Isus dopušta, dopušta upravo kao misao svojih učenika, pa zato ne može ni očekivati, da će oni to poreći, nego poriče sâm. Moglo bi se ukratko reći i tako, da kad Isus to, da je došao itd., suponira kao misao svojih učenika, pitaju u neku ruku oni, a odgovoriti ima on. Uputa o tom, je li Isus došao itd., ne treba njemu, koji dobro zna, da nije došao itd., nego učenicima, za koje on suponira, da misle, da je došao itd., pa stoga im je on i daje t. j. na pitanje odgovara on.

Drukčije izriče Isus istu misao kod Mat. 10., 34., gdje kaže: „Ne mislite, da sam ja došao, da donesem mir na zemlju (Μὴ νομίσητε ὅτι ἦλθον βαλεῖν εἰρήνην ἐπὶ τὴν γῆν); nijesam došao, da donesem mir, nego mač." Ovdje Isus svoje učenike odvraća od eventualnoga mišljenja, da je došao itd., jer nije istinito, a u našem pitanju poriče istinitost njihova eventualnoga mišljenja, da je došao itd.

Takovi su još ovi primjeri: *Mislite li*, da su ti Galilejci bili najgrješniji od sviju Galilejaca, jer tako postradaše? (Δοκεῖτε ὅτι οἱ Γαλιλαῖοι οὗτοι ἁμαρτωλοὶ παρὰ πάντας τοὺς Γαλιλαίους ἐγένοντο;) Ne, kažem vam, nego ako se ne pokajete, svi ćete tako izginuti. Ili oni osamnaest, što na njih pade kula Siloamska i pobi ih, *mislite li*, da su oni najkrivlji bili od sviju Jerusalimljana? (Δοκεῖτε ὅτι αὐτοὶ ὀφειλέται ἐγένοντο παρὰ πάντας τοὺς ἀνθρώπους κατοικοῦντας ἐν Ἰερουσαλήμ;) Ne, kažem vam, nego ako se ne pokajete, svi ćete tako izginuti. Luk. 13, 2—5.

Od navedenih primjera razlikuju se neki samo po tom, što u njima ono, što onaj, koji pita, hoće da poreče, nije formalno učinjeno zavisno o obliku glagola „misliti“ i on metnut u supoziciju, nego je sámo izrečeno kao supozicija; n. pr. Što ćemo dakle reći? *Je li* zakon *grijeh?* Bože sačuvaj (Τί οὖν ἐροῦμεν; ὁ νόμος ἁμαρτία; Μὴ γένοιτο). Rim. 7, 7. I ovo pitanje držim da znači upravo: „Mislite li (ili možda: Misli li tko), da je zakon grijeh?“ Ali ono, što onaj, koji pita, hoće da poreče (da je naime zakon grijeh), nije formalno učinjeno zavisno o obliku glagola „misliti“ i on metnut u supoziciju, nego je sámo izrečeno kao supozicija. Sada bi se moglo misliti, da onaj, koji pita, ono, što suponira, suponira kao svoju misao; ali da u istinu nije tako, nego da on ono, što suponira, suponira kao tuđu misao, vidi se otuda, što na pitanje odgovara sâm. Ovaj moment očito upućuje ovakova pitanja u jednu kategoriju s predašnjima. A zašto onaj, koji pita, ono, što hoće da poreče, ne čini i formalno zavisno o obliku glagola „misliti“, tomu je možda uzrok u tom, što lice, čija misao ima biti ono, što on suponira, nije određeno ili bar onaj, koji pita, ne misli ni na kakvo određeno lice.

Evo i drugih takovih pitanja, koja sam također našao samo u Novom zavjetu, i to samo u poslanicama Sv. Pavla: Što dakle? *Jesmo li bolji* od njih? Nipošto. (Τί οὖν; προεχόμεθα; Οὐ πάντως.) Rim. 3, 9. — Gdje je dakle hvala? Prođe. Kakijem zakonom? *Je li* zakonom djelâ? Ne, nego zakonom vjere. (Διὰ ποίου νόμου; τῶν ἔργων; Οὐχί, ἀλλὰ διὰ νόμου πίστεως.) Rim. 3, 27. — *Kvarimo li* dakle zakon vjerom? Bože sačuvaj! nego ga još utvrđujemo. (Νόμον οὖν καταργοῦμεν διὰ τῆς πίστεως; Μὴ γένοιτο.) Rim. 3, 31. — Šta ćemo dakle reći? *Hoćemo li ostati* u grijehu, da se blagodat umnoži? Bože sačuvaj! (Τί οὖν ἐροῦμεν; ἐπιμενοῦμεν τῇ ἁμαρτίᾳ, ἵνα ἡ χάρις πλεονάσῃ; Μὴ γένοιτο.) Rim. 6, 1. — Šta dakle? *Hoćemo li griješiti*, kad nijesmo pod zakonom, nego pod blagodaću? Bože

sačuvaj! (Τί οὖν; ἁμαρτήσομεν, ὅτι οὐκ ἐσμὲν ὑπὸ νόμον, ἀλλ' ὑπὸ χάριν; Μὴ γένοιτο.) Rim. 6, 15. — *Dobro li* dakle *bi* meni smrt? Bože sačuvaj! (Τὸ οὖν ἀγαθὸν ἐμοὶ γέγονεν θάνατος; Μὴ γένοιτο.) Rim. 7, 13. — Ne znate li, da su tjelesa vaša udi Hristovi? *Hoću li* dakle *uzeti* ude Hristove i od njih načiniti ude kurvine? Bože sačuvaj! (Ἆρας οὖν τὰ μέλη τοῦ Χριστοῦ ποιήσω πόρνης μέλη; Μὴ γένοιτο.) 1. Kor. 6, 15. — Šta ću vam reći? *Hoću li* vas *pohvaliti* za to? Ne ću. (Τί ὑμῖν εἴπω; ἐπαινέσω ὑμᾶς; Ἐν τούτῳ οὐκ ἐπαινῶ.) 1. Kor. 11, 22.

d) Pitajući onaj, koji pita, suponira nešto, što je onaj, koga pita, ustvrdio; n. pr. Kad je neki čovjek tražeći svoju sreću našao sijedu matoru djevojčuru i ona mu na pitanje, tko je ona, rekla: „Ja sam tvoja sreća", stao se on busati: „I *ti li si* moja *sreća*, Bog te ubio!" N. prip. 73. Ovdje taj čovjek pitajući suponira ono, što je djevojčura ustvrdila. A to čini on zato, što se onomu, što je ona ustvrdila, čudi; ono pak, čemu se čovjek čudi, ne može se izreći drukčije nego u obliku admirativna pitanja. Po tom naše pitanje znači: Ako si ti moja sreća, kaži, (sc. da si ti moja sreća), ali ja to ne vjerujem. Ali uza sve to, što onaj, koji pita, traži, da mu se ono, što suponira, potvrdi, ipak očekuje na svoje pitanje negativan odgovor, jer sâm ne vjeruje ono, što suponira. A napokon ne dobiva nikakva odgovora, a i ne treba da ga dobiva, jer po predašnjoj tvrdnji djevojčurinoj i onako zna za njezino mišljenje t. j. zna, da mu ona na njegovo pitanje može dati samo pozitivan odgovor. Tu dakle neodgovaranje na pitanje ima drugo značenje nego u primjerima, o kojima se govorilo naprijed pod a) i b), jer tamo je neodgovaranje značilo pristajanje uz pitaočevo mišljenje, a ovdje znači protivljenje njegovu mišljenju. A to dolazi otuda, što je ovdje prethodna tvrdnja onoga, koji se pita, pouzdan znak, kako bi on na pitanje odgovorio. Osim toga treba na um uzeti, da je prava svrha pitanju, da se njim izreče, da onaj, koji pita, ne vjeruje ono, što onaj, koga pita, tvrdi, i da se tomu čudi, a to je postignuto i bez odgovora. U ostalom kadšto se na pitanje dobiva i odgovor, i to dakako pozitivan; isp. primjere iz Luk. 23, 3., Jov. 8, 57.

Evo i drugih takovih primjera: A odakle si ti, kmete? — Ja sam, kado! s onoga svijeta. — *Je li*, Boga ti! N. prip. 301. — I počeše ga tužiti govoreći: Ovoga nađosmo da otpađuje narod naš, i zabranjuje davati ćesaru danak, i govori, da je on Hristos car. A Pilat ga zapita: *Ti li si car* Judejski? (Σὺ εἶ ὁ βασιλεὺς

τῶν Ἰουδαίων;) A on odgovarajući reče mu: Ti kažeš. Luk. 23, 2. i 3. (isp. Mat. 27, 11.; Mark. 15, 2.; Luk. 22, 70.). — Avram, otac vaš, bio je rad da vidi dan moj; i vidje, i obradova se. Tada mu rekoše Jevreji: Još ti nema pedeset godina, i *Avrama li si vidio?* (Πεντήκοντα ἔτη οὔπω ἔχεις, καὶ Ἀβραὰμ ἑώρακας;) A Isus im reče: Zaista, zaista vam kažem: ja sam prije nego se Avram rodio. Jov. 8, 56—58. — Petar mu reče: Gospode! zašto ne mogu sad ići za tobom? dušu ću svoju položiti za te. Odgovori mu Isus: *Dušu li ćeš svoju položiti* za me? (Τὴν ψυχήν σου ὑπὲρ ἐμοῦ θήσεις;) Zaista, zaista ti kažem: ne će pijetao zapjevati, dok me se triput ne odrečeš. Jov. 13, 37—38.

e) Pitajući onaj, koji pita, suponira nešto, što bi trebalo da konstatira; n. pr. A *tu li si*, Petre Pustahija! N. pj. IV, 58. Tako je poviknuo Čengić Alaj-beg, pošto je ne znajući, da ga Petar Pustahija s dvojicom pobratima na drumu čeka, sâm zaželio, da se s Petrom sukobi, a Petar mu iznenada sinuo kao munja pa za uzdu mu konja ugrabio, a Čengić ugrabio sjajan dževerdar i na Petra ga pripravio. Čengić dakle pitajući suponira ono, što bi trebalo da konstatira. A to čini on zato, što je Petar tako iznenada preda nj izišao, te ne vjeruje, da je on tu, pa se tomu čudi. Ono pak, čemu se čovjek čudi, ne može izreći drukčije nego u obliku admirativna pitanja. Po tom naše pitanje znači: Ako si tu, kaži, (sc. da si tu), ali ja to ne vjerujem. Čengić dakle traži, da mu ono, što on suponira, Petar potvrdi. Ali uza sve to očekuje na svoje pitanje negativan odgovor, jer sâm ne vjeruje ono, što suponira. A napokon ne dobiva nikakva odgovora, a i ne treba da ga dobiva, jer po tom, što Petra svojim očima pred sobom vidi, zna, da mu on na njegovo pitanje može dati samo pozitivan odgovor. K tomu je pitanju njegovu prava svrha, da se njim izreče, da ne vjeruje, da je Petar tu, i da se tomu čudi, a ova je svrha postignuta i bez odgovora. Često se takovim pitanjem izriče radost ili žalost onoga, koji pita, kad naime ono, što bi valjalo da konstatira, ne vjeruje te mu se čudi stoga, što mu donosi nenadnu radost ili žalost.

Takovi su i ovi primjeri: A. Bi li ona pošla za njega? B. Bi, i dušo, *tu li si!* N. posl. 97. — *Jesu l' ovo* tvoji dvori? N. pj. I, 93. — Ta *ti li si*, moj brate Nenade! II, 80. (isp. 81.) — Ta *ti li si*, dijete Milošu! Ta ti li si, moj mili nećače! II, 154. — Avaj mene, dragi pobratime! *Tu li si* mi, bolan, *dopadnuo!* II, 247. — A *tu li si?* jedan kopilane! II, 281. — Ta i *ti li* mome

bracu *dođe,* mome bracu a u dugovanje? II, 570. (triput) — Zaručnico, mlada Ljeposava! *Tu li* tebe suđen danak *nađe!* III, 521. — Tada dođe Isus iz Galileje na Jordan k Jovanu, da se krsti. A Jovan branjaše mu govoreći: Ti treba mene da krstiš, a *ti li dolaziš* k meni? (Καὶ σὺ ἔρχῃ πρός με;) Mat. 3, 14. — Ako se čovjek u subotu obrezuje, da se ne pokvari zakon Mojsijev, *srdite li se* na mene, što svega čovjeka iscijelih u subotu? (Ἐμοὶ χολᾶτε ὅτι ὅλον ἄνθρωπον ὑγιῆ ἐποίησα ἐν σαββάτῳ;) Jov. 7, 23. — *Tako li ste nerazumni?* Počevši Duhom sad tijelom svršujete? *Tako li* uzalud *postradaste?* Kad bi bilo samo uzalud! (Οὕτως ἀνόητοί ἐστε; ἐναρξάμενοι πνεύματι νῦν σαρκὶ ἐπιτελεῖσθε; τοσαῦτα ἐπάθετε εἰκῇ; εἴγε καὶ εἰκῇ.) Gal. 3, 3. i 4.

20.[a] Ovdje mi se čini zgodno, da se ukratko osvrnem na r a z l i k e i z m e đ u i n f o r m a t i v n i h i a d m i r a t i v n i h p i t a n j a. Najglavnije su razlike između jednih i drugih pitanja ove:

a) Misao, koja čini informativno pitanje, zamišlja pitalac sâm na iznutrašnji poticaj; a misao, koja čini admirativno pitanje, zamišlja ili pitalac sâm, ali na izvanji poticaj, ili onaj, koga pita, pa mu je svojom izjavom gotovu podaje; u svakom mu se dakle slučaju nameće izvana.

b) I kod informativnoga i kod admirativnoga pitanja izriče se ona misao, koja čini pitanje, u obliku hipotetičke protaze s težnjom za obaviješću kao apodozom, ali je motiv tomu načinu izricanja kod svake vrste pitanja drugi: kod informativnoga pitanja pitalac doista teži za obaviješću o vršenju neke radnje, a kod admirativnoga pitanja pitalac ne teži doista za obaviješću o vršenju neke radnje, jer sâm pouzdano misli, da se ne vrši, nego izriče izvana nametnutu mu misao u rečenom obliku zato, da pokaže, da ono, što joj je sadržaj, ne vjeruje, nego mu se čudi.

c) Kod informativnoga pitanja uz pozitivnu hipotetičku protazu s težnjom za pozitivnom obaviješću kao apodozom može se svagda u misli dodati negativna hipotetička protaza s težnjom za negativnom obaviješću kao apodozom, a kod admirativnoga pitanja to nije moguće, jer pitalac pouzdano misli, da se radnja glagolska doista ne vrši, a ono, što se pouzdano misli, ne može se izreći u obliku hipotetičke protaze.

d) Stoga se na informativno pitanje formalno ište pozitivan, ali se u istinu ne očekuje nikakav određen odgovor, a dobiti se može i pozitivan i negativan; na (pozitivno) admirativno pitanje ište se formalno također pozitivan, ali se očekuje samo negativan, a ne

dobiva se obično nikakav odgovor, jer mu ni motiv nije težnja za obaviješću, nego čuđenje.

e) Informativnih pitanja ima direktnih i indirektnih, a admirativna mogu biti samo direktna, jer im je izvanji znak admirativni ton, koji je osobita modifikacija upitnoga tona, a indirektna se pitanja ne izgovaraju s upitnim tonom, pa se ne mogu izgovarati ni s admirativnim.

2. Negativna pitanja.

21. Negativna pitanja sa *li* dijele se na dvije vrste. Kao tipičan primjer za jednu vrstu neka služi ovaj: *Nisam li* ti *besedio,* babo. da ne prosiš prošene devojke? N. pj. III, 510., a za drugu ovaj: *Nije l'* mati *rodila* junaka, da otide oganj da uvodi —? N. pj. III, 289. Općene formalne razlike između jednoga i drugoga pitanja nema, ali ima materijalna, jer kod prvoga pitanja govornik misli, da je doista besjedio, a kod drugoga, da je možda mati rodila junaka, pa stoga na jedno i na drugo pitanje očekuje pozitivan odgovor, ali na prvo pouzdanije nego na drugo.

Da bi se ova razlika pravo razumjela, valja nam se obazreti na grčki jezik, gdje nalazimo iste dvije vrste negativnih pitanja, ali se one ne razlikuju samo materijalno, nego i formalno, jer u jednoj dolazi negacija οὐ, a u drugoj μή. Evo nekoliko primjera najprije za jednu, a onda za drugu vrstu: Ἀργέιοι ἰὼμωροι, ἐλέγχεα, οὔ νυ σέβεσθε; Δ 242. — Ἦ οὐ μέμνῃ, ὅτε σ' ἐκρέμασ' ὑψόθεν; Ο 18. — Οὔ νύ τ' Ὀδυσσεὺς Ἀργείων παρὰ νηυσὶ χαρίζετο ἱερὰ ῥέζων Τροίῃ ἐν εὐρείῃ; α 60. — Ἦ οὐκ οἶσθ' ὅτε δεῦρο πατὴρ τεὸς ἵκετο φεύγων; π 424. — Πῶς εἶπας; οὐ γὰρ πᾶν στράτευμα βαρβάρων περᾷ τὸν Ἕλλης πορθμὸν Εὐρώπης ἄπο; Esh. Pers. 789. — Οὐχ ὁρᾷς ὅτι ἥμαρτες; Esh. Prom. 262. — Οὐκ ἀναστήσῃ τάχος; Esh. Eum. 124. — Ἀλλ' ἡ δικαιοσύνη οὐκ ἀνθρωπεία ἀρετή; Καὶ τοῦτ' ἀνάγκη. Plat. Drž. 335e. — Καί μοι εἰπέ· οὐ καὶ πείθεσθαι μέντοι τοῖς ἄρχουσι δίκαιον φῂς εἶναι; Ἔγωγε. ib. 339b. — Βία δὲ καὶ ἀνομία τί ἐστιν; ἆρ' οὐχ ὅταν ὁ κρείττων τὸν ἥττω μὴ πείσας, ἀλλὰ βιασάμενος ἀναγκάσῃ ποιεῖν ὅτι ἂν αὐτῷ δοκῇ; Ἔμοιγε δοκεῖ. Ksen. Mem. 1, 2, 44. — Ἆρά γε οὐ χρὴ πάντα ἄνδρα, ἡγησάμενον τὴν ἐγκράτειαν ἀρετῆς εἶναι κρηπῖδα, ταύτην πρῶτον ἐν τῇ ψυχῇ κατασκευάσασθαι; ib. 1, 5, 4. — — Ἦ μή πού τινα δυσμενέων φάσθ' ἔμμεναι ἀνδρῶν; οὐκ ἔσθ' οὗτος ἀνὴρ διερὸς βροτὸς οὐδὲ γένηται, ὅς κεν Φαιήκων ἀνδρῶν ἐς γαῖαν ἵκηται δηιοτῆτα φέρων. ζ 200. — Ἦ μή τίς σευ μῆλα βροτῶν ἀέκοντος ἐλαύνει; ἦ μή τίς σ'

αὐτὸν κτείνει δόλῳ ἢὲ βίηφιν; ι 405. 406. (Odgovor: Οὔτίς με κτείνει δόλῳ οὐδὲ βίηφιν). — Ἀλλ' ἆρα μὴ οἱ ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ, οἱ ἐκκλησιασταί, διαφθείρουσι τοὺς νεωτέρους; ἢ κἀκεῖνοι βελτίους ποιοῦσιν ἅπαντες; Κἀκεῖνοι. Plat. Apol. 25ª. — Ἆρά γε μὴ ἐμοῦ προμηθεῖ καὶ τῶν ἄλλων ἐπιτηδείων; Καὶ ταῦτα προμηθοῦμαι καὶ ἄλλα πολλά. Plat. Krit. 44ᵉ. — Ἆρα μή που καὶ σέ τι τούτων ἐτάραξεν ὧν ὅδε εἶπεν; Οὐδ' αὖ οὕτως ἔχω· καίτοι οὔτι λέγω ὡς οὐ πολλά με ταράττει. Plat. Fed. 103ᶜ. — Ἀλλὰ μή τις τῶν κρειττόνων παρὼν αὐτὰ ἐφθέγξατο; Ναὶ μὰ Δία· τῶν κρειττόνων μέντοι τις ἐμοὶ δοκεῖ, καὶ πολύ γε. Plat. Eutid. 291ª. — Ἀλλὰ μὴ ἀρχιτέκτων βούλει γενέσθαι; Οὔκουν ἔγωγε. Ἀλλὰ μὴ γεωμέτρης ἐπιθυμεῖς γενέσθαι ἀγαθός; Οὐδὲ γεωμέτρης. Ksen. Mem. 4, 2, 10. — Ἀλλὰ γὰρ μή σε κατακωλύω ἀπιέναι ἤδη βουλόμενον; Μὰ Δία· ἐπεὶ οὐκ ἂν ἀπέλθοιμι πρὶν παντάπασιν ἡ ἀγορὰ λυθῇ. Ksen. Ekon. 12, 1. Isp. Bäumleina, Untersuchungen über griech. Partikeln, str. 280—281., 302—303. Kühnera-Gertha, Ausf. griech. Gramm. II, 2³. str. 523—524.

Kad bi se grčki primjeri preveli na hrvatski, pripadali bi hrvatski prijevodi grčkih pitanja s negacijom οὐ u našu prvu, a hrvatski prijevodi grčkih pitanja s negacijom μή u našu drugu vrstu; a obrnuto u grčkom prijevodu primjerâ naše prve vrste valjalo bi upotrijebiti negaciju οὐ, a u grčkom prijevodu primjerâ naše druge vrste negaciju μή. Da su grčka pitanja s negacijom οὐ onakova kao hrvatska naše prve vrste, priznaje se općeno, ali se ne priznaje, da bi grčka pitanja s negacijom μή bila onakova kao hrvatska naše druge vrste, t. j. da bi se i na grčka pitanja s negacijom μή očekivao pozitivan odgovor, nego se drži, da se na njih očekuje negativan odgovor. Tako kažu n. pr. Kühner-Gerth, Ausf. griech. Gramm. II, 2³. str. 524.: „(Die Satzfrage wird eingeleitet) durch das subjektiv ablehnende μή, wenn eine verneinende Autwort erwartet wird: es ist doch nicht etwa so?“ Istina je doduše, da se na pitanja s negacijom μή dobiva ponajviše negativan odgovor (ali se često dobiva i pozitivan, kao što i navedeni primjeri dokazuju), ali otuda ne izlazi, da se negativan odgovor i očekuje. Kad bi negacija u pitanjima sa μή značila „doch nicht etwa“, ja sam uvjeren, da ne bi glasila μή. nego οὐ (što će se vidjeti poslije, kad će se govoriti o značenju tih negacija). Pa onda kad bi n. pr. Nausikaja u primjeru iz ζ 200. na svoje pitanje očekivala negativan odgovor, ne bi imale smisla potonje njezine riječi: Οὐκ ἔσθ' οὗτος ἀνήρ itd. Stoga držim, da ovaj primjer (a mutatis mutandis i druge) treba prevesti: „Ne mislite

li, da je tko od neprijateljâ?“ (ili također: „Da ne mislite, da je tko od neprijateljâ?“ — isp. § 31, III.), tako da Nausikaja misli: „Možda mislite, da je tko od neprijateljâ“, a na svoje pitanje da očekuje pozitivan odgovor, ali manje pouzdan, nego da je u pitanju οὐ.

22. Kao što su hrvatska pitanja upravo hipotetičke rečenice, tako su i grčka, pa se pita, ne javlja li se razlika između negacija οὐ i μή, koju smo u pitanjima našli, i u pravim hipotetičkim rečenicama. Javlja se doista, i stoga nam se valja obazreti i na negativne prave hipotetičke rečenice. Ali prije treba ogledati sámo značenje tih negacija.

Obično se različno značenje grčkih negacija određuje tako, da se kaže, da se negacijom οὐ nešto poriče, a negacijom μή nešto odbija (stoga se ova negacija zove i prohibitivna negacija ili partikula). Isp. Brugmannovu grč. gram.[3] str. 498. i njegovu Kurze vergl. Gramm. str. 612. Nema sumnje, da je tako negaciji οὐ dobro određeno značenje, ali negaciji μή držim da nije, jer ako bi se i moglo razumjeti, da μή kod imperativa, a i kod drugih oblika glagolskih, koji imadu postulativno značenje, dolazi zato, što je prohibitivna negacija, ne može se razumjeti, zašto μή kao prohibitivna negacija dolazi u hipotetičkim rečenicama pa kod infinitiva. Stoga valja negaciji μή drukčije odrediti značenje. Ja bih to učinio tako, te bih rekao, da se negacijom οὐ poriče neka tvrdnja, a negacijom μή da se poriče sâm glagolski pojam od prilike onako, kako se tako zvanim α privativnim poriče nominalni pojam. Tako se n. pr. u rečenici οὐ λέγουσι negacijom οὐ poriče tvrdnja λέγουσι (govore), te čitava rečenica znači: „poričem, da govore (= ne govore)“. I kad bi se pred imperativ λέγε (govori! = zapovijedam, da govoriš) metnulo οὐ, značilo bi οὐ λέγε: „poričem, da zapovijedam, da govoriš (= ne zapovijedam, da govoriš)“. Da bi se dobio grčki oblik, koji bi značio ono, što znači hrvatski: „ne govori! (= zapovijedam, da ne govoriš)“, valja dakle drukčije postupati, i to tako, da se najprije negacijom μή negira pojam glagola λέγειν t. j. načini negativan glagol μὴ λέγειν (ne govoriti), a onda ovaj negativni glagol metne u imperativ μὴ λέγε (ne govori! = zapovijedam, da ne govoriš). U rečenici οὐ λέγουσι pristupa dakle negacija οὐ gotovomu obliku glagolskomu λέγουσι negirajući ono, što on znači, dakle tvrdnju, a u rečenici μὴ λέγε ne pristupa negacija μή gotovomu obliku glagolskomu λέγε, nego infinitivu λέγειν (u kojem je izrečen čisti pojam glagolski) negirajući

ga, a istom ovaj tako negirani glagol meće se u imperativ. Tako se lako razumije, zašto je negacija infinitiva μή, a ne οὐ, zašto kod imperativa i kod drugih oblika glagolskih s postulativnim značenjem dolazi negacija μή, a ne οὐ, i zašto je tako ponajviše i u hipotetičkim rečenicama.

Ali u hipotetičkim rečenicama dolazi pored negacije μή i negacija οὐ, kao što je već spomenuto. Ogledat ću najprije primjere s negacijom οὐ, a ograničit ću se (kao i poslije kod primjerâ s negacijom μή) samo na one iz Homera, jer se na njima može najlakše pokazati razlika, o kojoj se ovdje radi.

Uzmimo primjer iz μ 382. Helije je doznao, da su Odisejevi drugovi njegova goveda poklali, pa moli Zeusa, da ih za to kazni (τῖσαι δὴ ἑτάρους Λαερτιάδεω Ὀδυσσέος, οἵ μευ βοῦς ἔκτειναν ὑπέρβιον), te dodaje:

εἰ δέ μοι οὐ τίσουσι βοῶν ἐπιεικέ' ἀμοιβήν,
δύσομαι εἰς Ἀΐδαο καὶ ἐν νεκύεσσι φαείνω.

Zašto se ovdje kaže εἰ οὐ τίσουσι? Ja mislim, da je ova hipotetička rečenica postala ovako. Helije misli (t. j. tvrdi) sâm: τίσουσι (platit će), jer je moleći Zeusa kazao: τῖσαι [kazni (ih)!], pa se nada, da će Zeus to i učiniti, da će mu dakle oni platiti (ili dati) zadovoljštinu. Ali on ipak dopušta, da mu oni ne će platiti, i to samo zato, da može na tu supoziciju nadovezati rečenicu δύσομαι εἰς Ἀΐδαο itd. kao glavnu rečenicu; misao njegova ostaje jednako, da će mu oni platiti. Rečenu pak supoziciju izriče tako, da dopušta poricanje gotove svoje tvrdnje τίσουσι, koje se može izreći samo negacijom οὐ, jer se poriče tvrdnja; ali to on ne dopušta u tom smislu, da se radnja poricanja vrši ili da poricanje biva t. j. da tko poriče (jer onda bi u supoziciji morao biti glagol, koji poricanje znači), nego u tom smislu, da poricanje s t o j i ili v a l j a. Helije dakle u hipotetičkoj rečenici εἰ οὐ τίσουσι dopušta valjanost poricanju svoje tvrdnje τίσουσι; njegova supozicija znači: Ako stoji poricanje moje tvrdnje: platit će, (onda) —. Sadržaj je njegove supozicije negativan, ali objekt joj je (v a l j a n o s t poricanja) pozitivan; stoga je supozicija sama pozitivna. Tako valja razumjeti sve primjere s εἰ οὐ, kojih kod Homera nema mnogo (u svemu 11). Imperativ ili drugi oblik, koji ima isto značenje, dolazi pred takovom hipotetičkom rečenicom još Γ 289., O 162. (isp. O 178.), Υ 129., Ω 296. Ali i ondje, gdje nema naprijed imperativa ili drugoga oblika s istim značenjem, onaj, koji govori, sâm misli (ili tvrdi) ono, što

se u supoziciji poriče. Takovi su primjeri Υ 139., τ 85. Osobit je primjer β 274., gdje držim da u rečenici εἰ δ' οὐ κείνου γ' ἐσσὶ γόνος καὶ Πηνελοπείης dolazi οὐ stoga, što ono ne pripada glagolu, nego riječi κείνου; misli se: εἰ δ' οὐ κείνου γ' (ἀλλ' ἄλλου τινός) ἐσσὶ γόνος καὶ Πηνελοπείης (isp. dalje primjer ξ 398.) K tomu dolaze još tri primjera, u kojima je rečenica s εἰ koncesivna, te ono, što se u njoj izriče, doista biva, tako da se negacija οὐ još lakše razumije nego u pravim hipotetičkim rečenicama; n. pr.

εἴ περ γάρ τε καὶ αὐτίκ' Ὀλύμπιος οὐκ ἐτέλεσσεν,
ἐκ δὲ καὶ ὀψὲ τελεῖ.

Takovi su još ovi primjeri Δ 55., ν 143.

A sada ogledajmo primjere (Homerove) za hipotetičke rečenice s negacijom μή. Uzmimo primjer iz A 137., koji je već u § 5. naveden:

ἀλλ' εἰ μὲν δώσουσι γέρας μεγάθυμοι Ἀχαιοὶ
ἄρσαντες κατὰ θυμόν, ὅπως ἀντάξιον ἔσται,
εἰ δέ κε μὴ δώωσι, ἐγὼ δέ κεν αὐτὸς ἕλωμαι.

Što Agamemnon misli, izrečeno je rečenicom εἰ δώσουσι itd., koja znači: ako (= možda, dopuštam da) će dati (isp. § 5.), te se može nazvati samostalnom supozicijom. Agamemnon dakle dopušta, da će mu Ahejci dati dar, ali on ipak hoće da izreče, što će učiniti u slučaju, ako mu ga ne dadu, dakle u slučaju, koji je negacija njegove samostalne supozicije. Stoga treba da svoju samostalnu supoziciju negira i učini je podložnu rečenici, kojom će izreći, što će u tom slučaju učiniti. A kako će je negirati? Moglo bi se misliti, da će to učiniti tako, da će u svoju samostalnu supoziciju umetnuti negaciju οὐ, dakle tako, da će kazati εἰ οὐ δώσουσι. Ali tim ne bi negirao svoje samostalne supozicije εἰ δώσουσι, nego bi po onom, što je naprijed rečeno, metnuo u supoziciju valjanost negacije svoje tvrdnje δώσουσι, a to on ne može, jer ne tvrdi, nego samo dopušta, da će mu Ahejci dati dar. On dakle svoje samostalne supozicije ne može negirati drukčije nego tako, da u njoj pozitivni glagol δοῦναι zamijeni negativnim μὴ δοῦναι u istom obliku, u kojem je i pozitivni, t. j. u futuru (ili, što je isto, da pozitivni glagol δώσειν zamijeni negativnim μὴ δώσειν u istom obliku t. j. u indikativu); a što je futur u istinu zamijenjen konjunktivom (sa κε), to je učinjeno poradi glavne rečenice ἐγὼ δέ κεν αὐτὸς ἕλωμαι, da bi se pokazalo, da je sámo izvršenje radnje glagola μὴ

δοῦναι, koje znači konjunktiv (a ne sâmo gotovost subjektova za njezino izvršenje, koju znači futur; isp. „Rad" knj. 134. str. 21. bilj. 1.), uvjet onomu, što se izriče glavnom rečenicom, te nema nikakva posla s negacijom. Ne obazirući se na glavnu rečenicu možemo s hipotetičkom rečenicom εἴ κε μὴ δώωσι postupati, kao da je u njoj futur. Pa tako ćemo i raditi već zato, da je možemo lakše isporediti sa samostalnom supozicijom Agamemnonovom εἰ δώσουσι, u kojoj je futur.

Što znači dakle εἰ μὴ δώσουσι? Odgovor na ovo pitanje stoji do odgovora na pitanje, što znači εἰ δώσουσι. Ovdje pak nije već gotov oblik glagolski δώσουσι metnut u supoziciju, nego je glagol δώσειν istom u supoziciji metnut u oblik δώσουσι onako isto, kao što se onda, kad δώσουσι znači tvrdnju, glagol δώσειν istom u tvrdnji meće u oblik δώσουσι. Po tom εἰ δώσουσι znači dopuštanje, da subjekt vrši radnju glagola δώσειν, kao što δώσουσι u tvrdnji znači tvrđenje, da subjekt vrši radnju glagola δώσειν. Ako pak εἰ δώσουσι znači dopuštanje, da subjekt vrši radnju glagola δώσειν, znači εἰ μὴ δώσουσι dopuštanje, da subjekt vrši radnju glagola μὴ δώσειν ili da ne vrši radnju glagola δώσειν. Rečenice εἰ δώσουσι i εἰ μὴ δώσουσι razlikuju se dakle tako, da se prvom dopušta v r š e n j e, a drugom n e v r š e n j e radnje glagola δώσειν, ili da se prvom dopušta p o z i t i v n o s t, a drugom n e g a t i v n o s t vršenja radnje glagola δώσειν. Sadržaj je supozicije u prvoj i u drugoj rečenici isti t. j. vršenje radnje glagola δώσειν, dakle pozitivan; različan je samo objekt pa po tom kvaliteta supozicije, koja je u prvoj rečenici p o z i t i v n a, jer joj je objekt pozitivnost vršenja rečene radnje, a u drugoj n e g a t i v n a, jer joj je objekt negativnost vršenja rečene radnje, kao što je n. pr. i zapovijed, kojoj je objekt pozitivnost vršenja neke radnje, pozitivna (n. pr. Piši!), a ona, kojoj je objekt negativnost vršenja neke radnje, negativna (n. pr. Ne piši!). Budući da se u drugoj rečenici dopušta ono, što negacija μή znači, t. j. n e g a t i v n o s t vršenja radnje glagola δώσειν, to negacija μή, koja upravo pripada glagolu δώσουσι, prianja uz εἰ, te se εἰ μή shvaća kao znak negativne supozicije, kao što je εἰ znak pozitivne supozicije.

Tim, što se u već gotovu supoziciju mjesto pozitivnoga glagola uzeo negativan, nije se u supoziciju kao supoziciju ni najmanje dirnulo; ona je jednako ostala supozicija, samo je mjesto pozitivne postala negativna (i mjesto samostalne podložna). Ni mišljenje Agamemnonovo izrečeno samostalnom supozicijom εἰ δώσουσι nije

se ništa promijenilo; on jednako dopušta, da će mu Ahejci dati dar, jer ovu je svoju misao negirao samo zato, da može na nju nadovezati izjavu ἐγὼ δέ κεν αὐτὸς ἕλωμαι. Tako je jezik u tom, da se u već gotovoj supoziciji pozitivan glagol zamijeni negativnim, stekao sredstvo za negiranje supozicije.

Samostalna supozicija neizrečena negira se u rečenici s εἰ μή na ovim mjestima: A 324., ι 410. A podložna supozicija izrečena negira se u rečenici s εἰ μή u ovom primjeru iz ξ 398.

εἰ μέν κεν νοστήσῃ ἄναξ τεὸς ἐς τόδε δῶμα,
ἔσσας με χλαῖνάν τε χιτῶνά τε εἵματα πέμψαι
Δουλίχιόνδ' ἰέναι, ὅθι μοι φίλον ἔπλετο θυμῷ·
εἰ δέ κε μὴ ἔλθῃσιν ἄναξ τεός, ὡς ἀγορεύω,
δμῶας ἐπισσεύας βαλέειν μεγάλης κατὰ πέτρης.

Rečenica εἰ δέ κε μὴ ἔλθῃσι pretpostavlja već gotovu supoziciju εἰ μέν κεν νοστήσῃ (= ἔλθῃ), koja se u njoj kao takova negira. Takav je postupak kod negativnih antitetičnih hipotetičkih rečenica pravilan. Izuzetak čini primjer iz β 274., o kojem vidi naprijed str. 155. (55.)

Veći je broj onakovih primjera, kakav je ovaj iz B 387.:

οὐ γὰρ παυσωλή γε μετέσσεται, οὐδ' ἠβαιόν,
εἰ μὴ νὺξ ἐλθοῦσα διακρινέει μένος ἀνδρῶν.

Ja mislim, da se ovaj primjer ima razumjeti tako, da Agamemnon, koji ovo govori, najprije misli: οὐ γὰρ παυσωλή γε μετέσσεται, οὐδ' ἠβαιόν, a onda mu pada na pamet: εἰ νὺξ ἐλθοῦσα διακρινέει μένος ἀνδρῶν [ako (= možda, dopuštam da) će noć rastaviti bijes junakâ]. Ali ova se rečenica ne može složiti s predašnjom kao hipotetička protaza s apodozom, jer to, da će noć rastaviti bijes junakâ, može biti uvjet tomu, da će biti odmor, a ne tomu, da ne će biti odmora. Da bi se ove rečenice mogle složiti kao hipotetička apodoza i protaza, imala bi ili prva postati pozitivna ili druga negativna. Prvo ne može biti, jer je prva rečenica već izrečena u negativnom obliku, prije negoli je druga postala. Valja dakle, da druga postane negativna, što se doista i dogodilo. Ali druga je misao Agamemnonova u njegovoj glavi jednako ostala pozitivna: ako (= možda, dopuštam da) će noć rastaviti bijes junakâ —, a kao takova jednako traži, da i prva rečenica ima pozitivan oblik. To se pak može postići samo tako, da se prva rečenica iza negativnoga oblika u misli ponovi u pozitivnom obliku kao hipotetička apodoza

drugoj misli Agamemnonovoj kao protazi; dakle ovako: Odmora ne će biti; (odmor će biti), ako će noć rastaviti bijes junakâ. A što se sada najprije kaže, da odmora ne će biti, a onda se misli, da će biti odmor uz uvjet, da će noć rastaviti bijes junakâ — tim se od onoga, što se kaže u prvoj rečenici, izuzima (isključuje) jedan poseban slučaj, za koji ono ne vrijedi. Tako čitava hipotetička perioda dobiva smisao: Odmora ne će biti, osim (već, van) ako će noć rastaviti bijes junakâ. Dakle ukratko: Da bi se druga misao Agamemnonova mogla složiti s prvom kao hipotetička protaza s apodozom, valja da postane negativna. A za negaciju se ne uzima οὐ, nego μή, jer se ne negira tvrdnja, nego samostalna supozicija (εἰ νὺξ ἐλθοῦσα διακρινέει μένος ἀνδρῶν). Budući pak da druga misao Agamemnonova uza sve to, što se negirala zato, da bi se mogla složiti s prvom kao hipotetička protaza s apodozom, ostaje u njegovoj glavi kao pozitivna samostalna supozicija, dobiva εἰ μή značenje „osim (već, van) ako". Tako se razumije i to, zašto je u svima takovim primjerima rečenica s εἰ μή postpozitivna. Takovi su još ovi primjeri: B 261. (glavna je rečenica željna), B 491., Π 32. (glavna je rečenica pitanje, na koje se očekuje negativan odgovor), Σ 91., ε 178., λ 159, ξ 373., τ 346.

Samo formalno se od ovih primjera razlikuju onakovi, u kojima je glavna rečenica pozitivna; n. pr. H 98.:

ἦ μὲν δὴ λώβη τάδε γ' ἔσσεται αἰνόθεν αἰνῶς,
εἰ μή τις Δαναῶν νῦν Ἕκτορος ἀντίος εἶσιν.

„Sramota će biti, ako ne će (= osim ako će) tko od Danajaca Hektoru na mejdan izići". Takovi su još ovi primjeri: E 177., 215. (glavna je rečenica željna), I 231., X 55., β 71., π 103. (glavna je rečenica željna), ω 434.

Ovamo idu po mom sudu i irealne rečenice, gdje je također rečenica s εἰ μή svagda postpozitivna; n. pr. Γ 373.:

καί νύ κεν εἴρυσσέν τε καὶ ἄσπετον ἤρατο κῦδος,
εἰ μὴ ἄρ' ὀξὺ νόησε Διὸς θυγάτηρ Ἀφροδίτη.

Čitava je hipotetička perioda zamišljena ovako: ἐρύσει καὶ ἀρεῖται· εἰ νοήσει [Menelaj će ga (Aleksandra) dovući i steći golemu slavu; ako (= možda, dopuštam da) će opaziti Afrodita], pa onda, da bi se druga rečenica mogla složiti s prvom kao hipotetička protaza s apodozom, druga negirana (kao samostalna supozicija negacijom μή) i futur zamijenjen konjunktivom (kao u naprijed navedenom

primjeru A 137.): ἐρύσει καὶ ἀρεῖται, ἐὰν μὴ νοήσῃ (M. će ga dovući i steći golemu slavu, ako ne opazi A.). Ali budući da druga misao (εἰ νοήσει) uza sve to, što se negirala, ostaje u glavi pjesnikovoj kao pozitivna samostalna supozicija, dobiva εἰ μή značenje „osim (već, van) ako“: M. će ga dovući i steći golemu slavu, osim (već, van) ako opazi A. Napokon je glagol jedne i druge rečenice metnut u preterit, jer je vrijeme, u koje im se radnje vrše, prošlo; a tim je čitava hipotetička perioda postala irealna: M. bi ga bio dovukao i stekao golemu slavu, ako ne bi bila opazila A. Zanimljivo je, da se sada ne može kazati: M. bi ga bio dovukao i stekao golemu slavu, osim (već, van) ako bi bila opazila A. — i to stoga, što bi to (prema onomu, što je razloženo naprijed kod primjera B 387.) značilo: M. bi ga bio dovukao i stekao golemu slavu; ne bi ga bio dovukao i stekao golemu slavu, ako bi bila opazila A. —, a ovdje bi rečenica: „ne bi ga bio dovukao i stekao golemu slavu“ kao apodoza rečenice: „ako bi bila opazila A.“ bila irealna te bi značila, da je Menelaj Aleksandra doista dovukao i stekao golemu slavu, što ne bi bilo istina. Ali da i ovaj i drugi ovakovi primjeri pripadaju među onakove primjere, o kojima se ovdje govori, vidi se jasno iz onoga (futurskoga) oblika njegova, od kojega mu je irealni oblik postao, kao što je i pokazano. Ujedno se otuda vidi, da su ovakovi primjeri doista onako postali, kao što je za ovaj pokazano, jer im se prava narav razbira u onom (futurskom) obliku, od kojega su postali.

Takovih primjera ima vrlo mnogo; stoga ih ne navodim svih (pobilježeni su u Ebelinga, Lex. Hom. I, 1089.b).

Pošto se u negativnim hipotetičkim rečenicama s glagolom shvatilo μή kao negacija od εἰ, stalo se εἰ negirati negacijom μή i u hipotetičkim rečenicama b e z g l a g o l a, te se εἰ μή bez glagola ima posve onako prosuđivati kao εἰ μή s glagolom; n. pr. P 477.:

> Ἀλκίμεδον, τίς γάρ τοι Ἀχαιῶν ἄλλος ὁμοῖος
> ἵππων ἀθανάτων ἐχέμεν δμῳῆσίν τε μένος τε,
> εἰ μὴ Πάτροκλος θεόφιν μήστωρ ἀτάλαντος
> ζωὸς ἐών;

„Alkimedonte, tâ tko ti je drugi od Ahejaca bio ravan (t. j. nitko ti drugi nije bio ravan) konjma besmrtnima krotiti žestinu, ako ne (= osim) Patroklo?“ Što uz εἰ μή nema glagola, izostavlja se u hrvatskom prijevodu „ako“ uz „osim“. Ali bi se točnije prevelo ono, što se u grčkom jeziku kazuje, kad bi se i u hrvatskom ka-

zalo „osim ako“[1] (isp. Na mejdan ne vjerujemo da će mu izići, makar ih koliko zvao, već ako gdje u mraku. Vuk, Pisma 71. — I zakunu se, da ih ne će drugo ništa razdvojiti vako (= već ako ili van ako) crna zemlja. N. prip. 120. — Vidi „Rad“ knj. 134. str. 33.) Isp. i Langea, Partikel εἰ str. 249. i d. Takovi su još primjeri Σ 193., Ψ 792., μ 326., ρ 383.

Kakova je dakle razlika između hipotetičkih rečenica s εἰ οὐ i onih s εἰ μή? Na temelju onoga, što je naprijed razloženo, može se ova razlika pokazati u ovih nekoliko točaka:

a) Hipotetička rečenica s εἰ οὐ pretpostavlja pozitivnu tvrdnju, a hipotetička rečenica s εἰ μή pozitivnu supoziciju govornikovu (bilo samostalnu ili podložnu).

b) Negacijom οὐ u hipotetičkoj rečenici s εἰ οὐ negira se tvrdnja, a negacijom μή u hipotetičkoj rečenici s εἰ μή negira se supozicija govornikova.

c) Hipotetička rečenica s εἰ οὐ nova je supozicija, a hipotetička rečenica s εἰ μή negacija je već gotove supozicije.

d) U hipotetičkoj rečenici s εἰ οὐ suponira se valjanost negacije tvrdnje govornikove, a u hipotetičkoj rečenici s εἰ μή negativnost vršenja neke radnje.

e) Hipotetičkoj je rečenici s εἰ οὐ sadržaj negativan, a sama je supozicija pozitivna, jer joj je objekt (valjanost negacije) pozitivan, a hipotetičkoj rečenici s εἰ μή sadržaj je pozitivan (vršenje neke radnje), a sama je supozicija negativna, jer joj je objekt negativan (negativnost vršenja neke radnje).

f) U hipotetičkoj rečenici s εἰ οὐ negacija οὐ prianja uz glagol, a u hipotetičkoj rečenici s εἰ μή negacija μή prianja uz konjunkciju (n. pr. εἰ < οὐ δώσουσι: εἰ μὴ < δώσουσι).

Odnošaj između pozitivne hipotetičke rečenice, n. pr. εἰ δώσουσι, i obadviju vrsta negativnih hipotetičkih rečenica, n. pr. εἰ μὴ δώσουσι i εἰ οὐ δώσουσι, mogao bi se pokazati ovako:

---

[1] Da je grčko εἰ μή malo pomalo dobilo značenje samoga našega „osim“ (otuda što dolazi i bez glagola), vidi se odatle, što mu se onda, kad je s glagolom, kadšto dodaje još jedno εἰ (εἰ μή = osim, εἰ μὴ εἰ = osim ako); n. pr. οὐ γὰρ τὸ ἑαυτῶν, οἶμαι, ἕκαστοι ἀσπάζονται, εἰ μὴ εἴ τις τὸ μὲν ἀγαθὸν οἰκεῖον καλεῖ καὶ ἑαυτοῦ τὸ δὲ κακὸν ἀλλότριον. Plat. Simp. 205.[e] — Τῆς δὲ σῆς γενέσεως . . . οὐδενὶ μέλει, εἰ μὴ εἴ τις ἐραστής σου τυγχάνει ὤν. Plat. Alk. I. 122.[b] (isp. Kühnera-Gertha, Ausf. griech. Gramm. II, 2[3]. str. 487.) I u latinskom dolazi pored *ni* (= εἰ μή) i *ni-si* (= εἰ μὴ εἰ), pače i *ni-si si*, isp. Schmalčevu lat. sint. (I. Müller, Handbuch II.[2]) str. 526.

εἰ δώσουσι: dopuštam, da stoji vršenje radnje glagola δώσειν;
εἰ μὴ δώσουσι: dopuštam, da ne stoji vršenje radnje glagola δώσειν;
εἰ οὐ δώσουσι: dopuštam, da stoji (valja) negacija tvrdnje δώσουσι.

Negativni pendant pozitivnoj hipotetičkoj rečenici nije dakle negativna hipotetička rečenica s εἰ οὐ, nego ona s εἰ μή:

$$\left.\begin{matrix}\text{εἰ}\\ \text{εἰ μή}\end{matrix}\right\}\ \text{δώσουσι.}$$

23. Sada se napokon može razumjeti i razlika između pitanjâ s negacijom οὐ i s negacijom μή. Negacija οὐ dolazi u pitanju onda, kad se u njemu negira tvrdnja onoga, koji pita, a negaciji je ponajviše uzrok kakva izjava ili vladanje onoga, koji se pita, tako da se onomu, koji pita, već gotova negacija njegove tvrdnje nameće. A negacija μή dolazi u pitanju onda, kad se u njemu negira ne tvrdnja, nego samo supozicija onoga, koji pita. Po tom je sasvim prirodno, da se u jednom i u drugom slučaju na pitanje očekuje pozitivan odgovor, jer je misao onoga, koji pita, u jednom i u drugom slučaju pozitivna, ali u prvom se slučaju pozitivan odgovor očekuje pouzdanije nego u drugom, jer je u prvom slučaju misao onoga, koji pita, tvrdnja, a u drugom samo supozicija. Ako dakle Atena u navedenom primjeru iz α 60. Zeusa pita: Οὔ νύ τ' Ὀδυσσεὺς Ἀργείων παρὰ νηυσὶ χαρίζετο ἱερὰ ῥέζων Τροίῃ ἐν εὐρείῃ; — ona sama u misli tvrdi ἐχαρίζετο, ali joj vladanje Zeusovo, koji ne da, da se Odisej kući vrati, nameće gotovu negaciju njezine tvrdnje, t. j. οὐκ ἐχαρίζετο; a tomu se ona čudi, pa stoga tu vladanjem Zeusovim nametnutu negaciju svoje tvrdnje meće u supoziciju [(εἰ) οὐκ ἐχαρίζετο] zato, da može izgovarajući supoziciju s upitnim tonom od Zeusa zatražiti, da potvrdi ono, što ona suponira, a on svojim vladanjem očituje, dakle da poreče ono, što ona u misli tvrdi, u slučaju ako ne stoji, t. j. pitati ga, ali ujedno modificirajući upitni ton tako, da postaje admirativnim, pokazati, da se sadržaju svoje supozicije čudi, t. j. da ne drži, da će Zeus učiniti ono, što ona (pitajući ga) od njega traži, nego da će joj na njezino pitanje dati pozitivan odgovor (ἐχαρίζετο), koji ona indirektno i dobiva u stihovima 64—67., ali joj upravo ne treba, jer njezinu pitanju i nije prava svrha, da dobije na nj odgovor, nego da pokaže, da se Zeusovu vladanju čudi i da ga osuđuje. Naše je dakle pitanje negativno admirativno pitanje (isp.

§ 20.); a smisao mu je: Ako stoji to, da ti Odisej nije ugađao, kaži, (sc. da ti nije ugađao), ali se ja tomu čudim (t. j. tvrdim, da ti je ugađao) te očekujem, da ćeš i ti kazati, da ti je ugađao, t. j. da ću dobiti pozitivan odgovor. U ostalom treba na umu držati, da kad Atena svoje tvrdnje ne bi u pitanju negirala, ne bi ni mogla pitati, jer je za pitanje potrebna supozicija, a čovjek ne može suponirati ono, što tvrdi. Napokon valja spomenuti i to, da upravo tim, što u pitanju upotrebljava negaciju οὐ, Atena pokazuje, da tvrdi, da Odisej ἐχαρίζετο, čim se motivira njezino čuđenje Zeusovu vladanju, koje joj nameće negaciju njezine tvrdnje, i očekivanje pozitivna odgovora.

Ako li Kriton u navedenom primjeru iz Plat. Krit. 44.e Sokrata pita: ἆρά γε μὴ ἐμοῦ προμηθεῖ καὶ τῶν ἄλλων ἐπιτηδείων; — on sâm misli: ἦ (= εἰ) ἄρα[1] γε ἐμοῦ προμηθεῖ t. j. ako (= možda, dopuštam da) si za me zabrinut. Ovu svoju misao, koja je samostalna supozicija, negira on negacijom μή pa izgovarajući je s upitnim tonom traži od Sokrata, da potvrdi ono, što on u njoj suponira, t. j. da poreče, da je za nj zabrinut, u slučaju ako nije za nj zabrinut, ali ne drži, da će Sokrat to učiniti, jer sâm misli, da Sokrat možda jest zabrinut, nego očekuje na svoje pitanje pozitivan odgovor; ipak je to očekivanje manje pouzdano nego kod pitanja s negacijom οὐ, jer je i misao onoga, koji govori, ovdje (gdje je samostalna supozicija) manje pouzdana negoli kod pitanja s negacijom οὐ (gdje je tvrdnja). Pa on na svoje pitanje i dobiva pozitivan odgovor. Smisao je dakle pitanja: Ako ne stoji to, da si za me zabrinut, kaži, (sc. da nijesi za me zabrinut), ali ja držim, da si možda zabrinut, te očekujem, da ćeš možda i ti kazati, da si zabrinut, t. j. da ću na svoje pitanje možda dobiti pozitivan odgovor. Pita se još samo, zašto onaj, koji pita, svoju misao (samostalnu supoziciju) u pitanju negira. Prvo zato, da uopće može pitati, jer u pitanje može doći samo nešto, što se suponira zato, da se na temelju toga može tražiti izjava (odgovor) onoga, koji se pita; samostalna supozicija dakle, kojom se izriče stalno mišljenje onoga, koji pita, ne može doći u pitanje; po tom Kriton, kojega je stalno mišljenje izrečeno pozitivnom samostalnom supozicijom, ne može ove supozicije ni metnuti u pitanje. A onda se samostalna supozicija u pitanju negira i zato, da onaj, koji pita, tim, što upotrebljava negaciju μή, pokaže, da sâm misli ono, što bi se

[1] ἆρα = ἦ ἄρα.

izreklo samostalnom supozicijom, i tako motivira očekivanje pozitivna odgovora[1].

Razlika između pitanjâ s negacijom οὐ i onih s negacijom μή poglavito je dakle u tom, što ona pretpostavljaju tvrdnju, a ova samostalnu supoziciju onoga, koji pita. Otuda dolazi to, da se na ona pozitivan odgovor očekuje pouzdanije negoli na ova; ali i to, da odgovor na ona nije upravo potreban, a na ova jest, jer mišljenje onoga, koji pita, kod onih nije nesigurno, a kod ovih jest. Stoga se na ona odgovor obično ne dobiva, a na ova se dobiva (bilo pozitivan ili negativan, isp. § 21.).

24. Tako smo našli podlogu za pravo razumijevanje analognih dviju vrsta pitanjâ i u hrvatskom jeziku. Ali prije nego k njima prijedemo, valja mi konstatirati, da onu istu razliku, koju smo u grčkom jeziku našli između hipotetičkih rečenica s εἰ οὐ i onih s εἰ μή nalazimo i u hrvatskom jeziku kod hipotetičkih rečenica s *ako ne*, samo što u hrvatskom jeziku ta razlika nema onakva formalna izraza kao u grčkom, jer u njemu ima samo jedna negacija *ne*. Ali kako je ova jedna negacija preuzela funkcije dviju indoevropskih negacija, koje u grčkom jeziku glase οὐ i μή, tako se razlika između jednih i drugih funkcija i kod ove jedne hrvatske negacije *ne* još jasno razbira. Kod hipotetičkih rečenica pače ova razlika dobiva i neki formalan izraz. U onim hipotetičkim rečenicama, u kojima je *ako ne* = εἰ οὐ, dolazi indefinitni pronomen u negativnom obliku (n. pr. *nitko)*, a u onim hipotetičkim rečenicama, u kojima je *ako ne* = εἰ μή, dolazi indefinitni pronomen u pozi-

[1] Kadšto pitanje sa μή i gubi karakter pitanja te postaje tvrdnja, u kojoj μή znači „možda", osobito u potonjem jeziku; n. pr. Μήποτε (možda) δὲ δεῖ γράφειν ἀντὶ τῆς Ἀνθείας Ἄντειαν. Aten. 586.e (Kühner-Gerth II, 2[3], 396.) Ako takove misli nije zamislio govornik sâm, nego mu je nametnuta čijom izjavom ili vladanjem, te se on, misleći sâm protivno, onomu, što se njom izriče, čudi, meće je opet u supoziciju te traži od onoga, kome govori, da je za slučaj, ako je drži za istinitu, potvrdi, ali očekuje, da je ne će potvrditi, jer sâm misli protivno. Tako rečenica sa μή postaje admirativno pitanje, na koje se očekuje negativan odgovor. Takovih pitanja ima mnogo u Novom zavjetu; n. pr. Μήτι δύναται τυφλὸς τυφλὸν ὁδηγεῖν; Može li slijepac slijepca voditi? (upravo bi trebalo kazati: Može li m o ž d a slijepac slijepca voditi?) Luk. 6, 39. Isp. Blassa, Grammatik des neutestam. Griechisch, str. 248. Valjalo bi istražiti, koliko takova admirativna pitanja sa μή dolaze već u klasičkom jeziku. Svakako su ona bila glavni povod, te se stvorilo pravilo, da se na pitanja sa μή očekuje negativan odgovor (isp. § 21. i 37.).

*

tivnom prostom obliku (n. pr. *tko*, ne *netko)*. Evo za to par primjera: Ako *nigđe* kuma ne nađem, da mi budeš kum (kao ukor onome, koji dođe kome za što, pošto je drugima išao, pa se nije mogao pomoći). N. posl. — Dočekajte njega iz busije. Ako njemu *ništa* ne učiniš, bježi pred njim u Police stijene. N. pj. Juk. 543. — Govedar ga zapita: „Kakav zanat zna carev sin?" Vezir se upropasti: „Bog s tobom, čoeče! Kako će carev sin znati zanat?" . . . Govedar kaže opet: „E, ako ne zna *nikakva* zanata, ja mu ne dam svoje kćeri". N. prip. 174. — Ja sam se udala za cara zmajskog, i moj je čoek zmaj, nego, brate, da te dobro sakrijem, jer moj čoek veli, da bi svoje šure isjekao, kad bi ih samo viđeti mogao; ja ću njega najprije kušati; ako ti *ništa* ne ćene učiniti, ja ću mu kazati za tebe. N. prip. 197. — — E moj ćoso! ako ti više *što* ne znaš, to je sve ništa. N. prip. 160. — A Filip pritrčavši ču ga, gdje čita proroka Isaiju, i reče: A razumiješ li, što čitaš? A on reče: Kako bih mogao, ako me *ko* ne uputi? (Πῶς γὰρ ἂν δυναίμην, ἐὰν μή τις ὁδηγήσῃ με;) Djel. ap. 8, 30—31. — Tada rekoše oni ljudi: Ne ćemo naći na toga Danila ništa, ako ne nađemo *što* na nj radi zakona Boga njegova (Οὐχ εὑρήσομεν κατὰ Δανιὴλ πρόφασιν, εἰ μὴ ἐν νομίμοις θεοῦ αὐτοῦ). Daničić, St. zavj., Danilo 6, 5. — Hoće li riknuti lav u šumi, ako nema lova? hoće li lavić pustiti glas svoj iz pećine svoje, ako ne uhvati *što?* (Εἰ δώσει σκύμνος φωνὴν αὐτοῦ ἐκ τῆς μάνδρας αὐτοῦ καθόλου, ἐὰν μὴ ἁρπάσῃ τι:) Daničić, St. zavj., Amos 3, 4.

Negativni indefinitni pronomen dolazi u onim primjerima, gdje je negativna hipotetička rečenica postala tako, da se negacija tvrdnje govornikove metnula u supoziciju (jer negiranoj tvrdnji pripada upravo negativni indefinitni pronomen), a pozitivni indefinitni pronomen nalazimo u onim primjerima, gdje je negativna hipotetička rečenica postala tako, da se pozitivna supozicija (kojoj upravo pripada pozitivni indefinitni pronomen u prostom obliku) već kao gotova supozicija (bilo samostalna bilo podložna) negirala, ali je indefinitni pronomen zadržan u onom obliku, koji je imao u pozitivnoj supoziciji. Tko dakle kaže: „Ako *nigđe* kuma ne nađem, da mi budeš kum", — on sam misli (tvrdi), da će *negdje* kuma naći, ali također suponira, da ga *nigdje* ne će naći, t. j. on negaciju svoje tvrdnje meće u supoziciju, i to samo zato, da može na tu supoziciju nadovezati glavnu rečenicu: „da mi budeš kum". A tko kaže: „Ako ti više *što* ne znaš, to je sve ništa", — on sâm misli: „Ako (= možda, dopuštam da) ti više *što* znaš";

ali ova njegova misao nije tvrdnja, nego (samostalna) s u p o z i c i j a; i nju on kao već gotovu supoziciju negira, da može na nju nadovezati glavnu rečenicu: „to je sve ništa“, ali zadržava indefinitni pronomen u onom obliku, koji je imao, dok je supozicija bila pozitivna, t. j. u obliku *što*. A ostala tri navedena primjera s indefinitnim pronominom u pozitivnom prostom obliku, u kojima je rečenica s *ako ne* postpozitivna, rekao bih da su postala onako, kao oni grčki, u kojima je εἰ μή = „osim ako“ [str. 157. (57.) i d.] Još dodajem, da su ovakovi primjeri u hrvatskom jeziku rijetki, jer se mjesto *ako ne* radije kaže *osim (već, van) ako*. U ostalom držim, da i ono nekoliko primjera, koliko ih je navedeno, dokazuje, da je razlika između hrvatskih negativnih hipotetičkih rečenica s negativnim i onih s pozitivnim prostim indefinitnim pronominom ista, kao razlika između grčkih negativnih hipotetičkih rečenica s εἰ οὐ i onih s εἰ μή.

25. Kao što se u grčkom jeziku razlika između dvije vrste negativnih hipotetičkih rečenica, onih s εἰ οὐ i onih s εἰ μή, ogleda u razlici dviju vrsta negativnih pitanja, onih s negacijom οὐ i onih s negacijom μή, tako se i u hrvatskom jeziku razlika između analogne dvije vrste negativnih hipotetičkih rečenica ogleda u razlici analognih dviju vrsta negativnih pitanja, kojima su tipički primjeri navedeni na početku § 21

Hrvatska pitanja s *ne li*, na koja se pouzdano očekuje pozitivan odgovor, jesu kao i grčka pitanja s negacijom οὐ hipotetičke rečenice, u kojima je metnuta u supoziciju negacija tvrdnje onoga, koji pita. U tipičkom primjeru iz N. pj. III, 510. *Nisam li* ti *besedio*, babo, da ne prosiš prošene devojke? — Ćira, koji ove riječi govori, dobro zna te u misli tvrdi, da je svome ocu, knezu Milutinu, besjedio: Ne prosi prošene djevojke! Ali mu vladanje njegova oca, koji ga nije poslušao, nameće gotovu negaciju njegove tvrdnje (Nijesi mi besjedio), a tomu se on čudi, pa stoga tu vladanjem očevim nametnutu negaciju svoje tvrdnje meće u supoziciju (Nijesam li ti besjedio = ako ti nijesam besjedio) zato, da može izgovarajući supoziciju s upitnim tonom od oca zatražiti, da potvrdi ono, što on suponira, a otac svojim vladanjem očituje, dakle da poreče ono, što on u misli tvrdi, u slučaju ako ne stoji, t. j. pitati ga, ali ujedno modificirajući upitni ton tako, da postaje admirativnim, pokazati, da se sadržaju svoje supozicije čudi, t. j. da ne drži, da će otac učiniti ono, što on (pitajući ga) od njega traži, nego će mu na njegovo pitanje dati pozitivan odgovor (Be-

sjedio si mi); a napokon Ćira ne dobiva nikakva odgovora, jer mu i ne treba; njegovu pitanju i nije prava svrha, da dobije na nj odgovor, nego da pokaže, da se očevu vladanju čudi i da ga osuđuje [isp. § 20. str. 142. (42.)]. Smisao je dakle našega pitanja: Ako stoji to, da ti nijesam besjedio, kaži, (sc. da ti nijesam besjedio), ali se ja tomu čudim (t. j. tvrdim, da sam ti besjedio) te očekujem, da ćeš i ti kazati, da sam ti besjedio, t. j. da ću dobiti pozitivan odgovor. O smislu negacije vrijedi i za hrvatski jezik ono, što je na str. 162. (62.) za grčki rečeno.

Takova su pitanja negativni pendant onim pozitivnim pitanjima, o kojima se govorilo u § 20. i koja sam nazvao admirativnim pitanjima; stoga ih možemo zvati negativna admirativna pitanja. A pokazano postanje od negativnih hipotetičkih rečenica, u kojima je negacija tvrdnje govornikove metnuta u supoziciju, potvrđuje im to, što u njima, kao i u tima hipotetičkim rečenicama, indefinitni pronomen dolazi u negativnom obliku (isp. dalje primjer iz Mark 2, 25).

Navest ću još primjerâ za takova pitanja iz narodnih umotvorina, gdje dolaze u pitanju ponajviše verba dicendi, i iz Novoga zavjeta, gdje ih ima vrlo mnogo, ali sam izabrao samo nekoliko ponajzgodnijih, poglavito iz evanđeljâ. Na diobu, koja je provedena u § 20. kod pozitivnih admirativnih pitanja, držim da se ovdje ne treba osvrtati, jer svi primjeri, što ću ih navesti, pripadaju u prvu ili drugu tamošnju vrstu [pod a) ili b)].

Ne l' se sinoć nama *zaklinjaše,* da ne staneš kod tuđina? N. pj. I, 6. — *Nisam li* ti, Mijo, *govorila*[1]*:* Ne pij vode, ne ljub' udovice, jer je voda svaka grozničava, udovica srca žalostiva. I, 228. — Ustaj gore, Omer-beže sine! Visoko je oskočilo sunce! *Nisi li se naljubio* lica lepe Fate sestre Atlagića? I, 250. — Jao Marko, Bogom pobratime! Jao brate, vila me ustreli! A *nisam li* tebe *besedio,* da ne pevam kroz Miroč planinu? II, 216. — A moj brate, Leka kapetane! *Ta l' ne vidiš*[2], đe pogiboh ludo od silnoga Kraljevića Marka? II, 241. — Gospodare, silan Vlah-Alija! *Ta l' ne vidiš?* ispale ti oči! Ono nije carevi delija, moj gospodar Strahiniću bane. II, 280. — Car Suleman, i otac i majko! *Nijesi li* jasak *učinio,* da s' ne pije uz ramazan vino . . .; . . . Marko pije uz ramazan vino. II, 430. — O Jerina, luda ženska glavo! Šta

[1] Za primjere s glagolima dicendi isp. § 13. str. 128. (28.).
[2] Za primjere s glagolom „vidjeti" isp. § 15. str. 130. (30.) i d.

s' tražila, još si malo našla; a *nisam li* tebe *besedio:* „Ostavi se, Jerina gospođa, od neveste ljube Todorove?“ II, 498. — Ujko Janko, nemereno blago! *Nisam li* ti lepo *govorio,* kad si pošo sanak boraviti, da ne daješ umlje za bezumlje, da ne streljaš zmiju šestokrilu, već da streljaš sivoga sokola? II, 508. — O Ivane, naša poglavice! Kamo vjera? stigla te nevjera! *Nijesmo li* vjeru *učinili,* da mi dara nitko ne dijeli? A sad ste se tome prisjetili! II, 555. — Bog t' ubio! vilo posestrimo! *Nijesi l'* mi Božju vjeru *dala,* kad mi bude najveća nevolja, da se mene na nevolji nađeš? III, 33. — Jao Ćiro, rođeni devere! *Nisam li* ja tebe *besedila,* ja ću moju preboleti ruku, ranu tvoju ti prebolet' ne ćeš? III, 511. — *Ne znadeš li*[1], moj krvniče stari! kad pos'ječe glava četrnaes na Grebice nasred od Rudina, pos'ječe mi dva Verizovića, Verizović-Usa i Alija? IV, 519. — A! pobratime, što ćeš ti ovđe? *Nijesam li* ja tebi *kazao,* da ti više ne ideš za mnom? N. prip. 147. — Anatetemate bilo! Kako ti nijesam dala večerati? Ta *nijesam li* te *zvala* i nudila više od deset puta! N. prip. 282. — Jer ako ljubite one, koji vas ljube, kakovu platu imate? *Ne čine li* to i carinici? I ako Boga nazivate samo svojoj braći, šta odviše činite? *Ne čine li* tako i neznabošci? (Οὐχὶ καὶ οἱ τελῶναι τὸ αὐτὸ ποιοῦσιν;) Mat. 5, 46. i 47. — Za to vam kažem: ne brinite se za život svoj, šta ćete jesti, ili šta ćete piti; ni za tijelo svoje, u što ćete se obući. *Nije li* život *preteżniji* od hrane, i tijelo od odijela? (Οὐχὶ ἡ ψυχὴ πλεῖόν ἐστιν τῆς τροφῆς καὶ τὸ σῶμα τοῦ ἐνδύματος;) Mat. 6, 25. — Mnogi će reći meni u onaj dan: Gospode! Gospode! *nijesmo li* u ime tvoje *prorokovali,* i tvojijem imenom čudesa mnoga *tvorili?* I tada ću im ja kazati: nikad vas nijesam znao; idite od mene koji činite bezakonje (Οὐ τῷ σῷ ὀνόματι προεφητεύσαμεν etc.;) Mat. 7, 22. — *Ne prodaju li se* dva vrapca za jedan dinar? pa ni jedan od njih ne može pasti na zemlju bez oca vašega (Οὐχὶ δύο στρουθία ἀσσαρίου πωλεῖται;) Mat. 10, 29. — Tada dođoše sluge domaćinove i rekoše mu: Gospodaru! *nijesi li* ti dobro sjeme *sijao* na svojoj njivi? Otkuda dakle kukolj? (Οὐχὶ καλὸν σπέρμα ἔσπειρας ἐν τῷ σῷ ἀγρῷ;) Mat. 13, 27. — *Nije li* ovo drvodjeljin sin? *ne zove li se* mati njegova Marija, i braća njegova Jakov, i Josija, i Simon, i Juda? I sestre njegove *nijesu li*

[1] Prije toga dolazi u st. 32. polupitanje: „Znaš Murate, moj stari krvniče!“ i u st. 36.: „Pa znadeš li, moj stari krvniče“, a poslije toga u st. 45.: „Pa znadeš li, Murate krvniče!“ (isp. str. 137. (37.)

sve kod nas? Otkud njemu ovo sve? (Οὐχ οὗτός ἐστιν ὁ τοῦ τέκτονος υἱός; οὐχὶ ἡ μήτηρ αὐτοῦ λέγεται Μαριάμ . . .; καὶ αἱ ἀδελφαὶ αὐτοῦ οὐχὶ πᾶσαι πρὸς ἡμᾶς εἰσίν;) Mat. 13, 55—56. — Sto vam se čini? Kad ima jedan čovjek sto ovaca pa zađe jedna od njih, *ne ostavi li* on devedeset i devet u planini, i ne ide da traži onu, što je zašla? (Οὐχὶ ἀφεὶς τὰ ἐνενηκονταεννέα ἐπὶ τὰ ὄρη, πορευθεὶς ζητεῖ τὸ πλανώμενον;) Mat. 18, 12. — Tada ga dozva gospodar njegov, i reče mu: zli slugo! sav dug onaj oprostih tebi, jer si me molio. *Nije li trebalo* da se i ti smiluješ na svoga drugara, kao i ja na te što se smilovah? (Οὐκ ἔδει καὶ σὲ ἐλεῆσαι τὸν σύνδουλόν σου, ὡς καὶ ἐγώ σε ἠλέησα;) Mat. 18, 32—33. — A on odgovarajući reče jednome od njih: prijatelju! ja tebi ne činim krivo; *nijesi li pogodio* sa mnom po groš? (Οὐχὶ δηναρίου συνεφώνησάς μοι;) Mat. 20, 13. — A on reče im: *Nijeste li* nikad *čitali*, šta učini David, kad mu bi do nevolje i ogladnje s onima što bijahu s njim? (Οὐδέποτε ἀνέγνωτε . . .;) Mark. 2, 25. — I učaše govoreći im: *Nije li pisano:* dom moj neka se zove dom molitve svima narodima? A vi načiniste od njega hajdučku pećinu (Οὐ γέγραπται . . .;) Mark. 11, 17. — I dođe i nađe ih gdje spavaju, i reče Petru: Simone! Zar spavaš? *Ne može li* jednoga časa postražiti? (Οὐκ ἴσχυσας μίαν ὥραν γρηγορῆσαι;) Mark. 14, 37. — I kaza im priču: Može li slijepac slijepca voditi? *Ne će li* obadva *pasti* u jamu? (Οὐχὶ ἀμφότεροι εἰς βόθυνον ἐμπεσοῦνται;) Luk. 6, 39. — A Gospod mu odgovori i reče: Licemjere! svaki od vas u subotu *ne odrješuje li* svojega vola ili magarca od jasala, i ne vodi da napoji? (Ἕκαστος ὑμῶν τῷ σαββάτῳ οὐ λύει τὸν βοῦν αὐτοῦ . . .;) Luk. 13, 15. — Jer koji je veći, koji sjedi za trpezom ili koji služi? *Nije li* onaj, koji sjedi za trpezom? A ja sam među vama kao sluga (Τίς γὰρ μείζων, ὁ ἀνακείμενος ἢ ὁ διακονῶν; οὐχὶ ὁ ἀνακείμενος;) Luk. 22, 27. — Drugi govorahu: Ovo je Hristos. A jedni govorahu: Zar će Hristos iz Galileje doći? *Ne kaza li* pismo, da će Hristos doći od sjemena Davidova, i iz sela Vitlejema, odakle bješe David? (Οὐχὶ ἡ γραφὴ εἶπεν . . .;) Jov. 7, 42. — A susjedi i koji ga bijahu vidjeli prije, da bješe slijep, govorahu: *Nije li* ovo onaj, što sjeđaše i prošaše? (Οὐχ οὗτός ἐστιν ὁ καθήμενος καὶ προσαιτῶν;) Jov. 9, 8. — Reče jedan od slugu poglavara svešteničkoga, koji bješe rođak onome, što mu Petar odsiječe uho: *Ne vidjeh li* ja tebe u vrtu s njim? (Οὐκ ἐγώ σε εἶδον ἐν τῷ κήπῳ μετ' αὐτοῦ;) Jov. 18, 26. — A Pilat mu reče: Zar meni ne govoriš? *ne znaš li*, da imam vlast raspeti te, i vlast imam pustiti te? (Οὐκ οἶδας ὅτι ἐξου-

σίαν ἔχω σταυρῶσαι σε;) Jov. 19, 10. — A Petar reče: Ananija! za što napuni sotona srce tvoje, da slažeš Duhu svetome i sakriješ od novaca, što uze za njivu? Kad je bila u tebe, *ne bješe li* tvoja? I kad je prodade, *ne bijaše li* u tvojoj vlasti? Za što si dakle takovu stvar metnuo u srce svoje? Ljudima nijesi slagao nego Bogu (Οὐχὶ μένον σοὶ ἔμενεν, καὶ πραθὲν ἐν τῇ σῇ ἐξουσίᾳ ὑπῆρχεν;) Djela 5, 3—4. — A kad ih dovedoše, postaviše ih pred sabor, i zapita ih poglavar svešteničkí govoreći: *Ne zaprijetismo li* vam oštro, da ne učite u ovo ime? i gle, napuniste Jerusalim svojom naukom, i hoćete da bacite na nas krv ovoga čovjeka (Οὐ παραγγελίᾳ παρηγγείλαμεν ὑμῖν μὴ διδάσκειν ἐπὶ τῷ ὀνόματι τούτῳ;) Djela 5, 27—28. — Otkuda ratovi i raspre među vama? *Ne otuda li*, od slasti vašijeh, koje se bore u vašijem udima? (Οὐκ ἐντεῦθεν, ἐκ τῶν ἡδονῶν ὑμῶν τῶν στρατευομένων ἐν τοῖς μέλεσιν ὑμῶν;) Jak. 4, 1. — *Nijesam li* ja apostol? *Nijesam li* sam svoj? *Ne vidjeh li* ja Isusa Hrista, Gospoda našega? *Nijeste li* vi djelo moje u Gospodu? (Οὐκ εἰμὶ ἀπόστολος; οὐκ εἰμὶ ἐλεύθερος; οὐχὶ Ἰησοῦν Χριστὸν τὸν κύριον ἡμῶν ἑώρακα; οὐ τὸ ἔργον μου ὑμεῖς ἐστὲ ἐν κυρίῳ;) 1. Kor. 9, 1. — A na koje mrzi četrdeset godina? *Nije li na one*, koji sagriješiše, koji ostaviše kosti u pustinji? (Οὐχὶ τοῖς ἁμαρτήσασιν;) Jevr. 3, 17.

Isp. Akad. rj. VI, 31.[b]

26. Hrvatska pitanja s *ne li*, na koja se manje pouzdano očekuje pozitivan odgovor, jesu kao i grčka pitanja s negacijom μή hipotetičke rečenice, u kojima je negirana gotova supozicija onoga, koji govori. U tipičkom primjeru iz N. pj. III, 289. *Nije l'* mati *rodila* junaka, da otide oganj da uvodi? — Senjanin Tadija, koji ove riječi govori, sâm misli: Ako (= možda, dopuštam da) je mati rodila junaka. Ovu svoju misao, koja je samostalna supozicija, on negira pa izgovarajući je s upitnim tonom traži od svojih drugova, da potvrde ono, što on u njoj suponira, t. j. da poreku, da je mati rodila junaka, u slučaju ako nije mati rodila junaka, ali ne drži, da će oni to učiniti, jer sâm misli, da možda jest mati rodila junaka, nego očekuje na svoje pitanje pozitivan odgovor; ipak je to očekivanje ovdje manje pouzdano nego kod admirativnih pitanja, jer je i misao onoga, koji govori, ovdje (gdje je samostalna supozicija) manje pouzdana negoli kod admirativnih pitanja (gdje je tvrdnja). Pa Senjanin Tadija i dobiva na svoje pitanje pozitivan odgovor indirektno tim, što na njegove riječi drug njegov Komnen skače na noge lagane te ide oganj da uhodi. Smisao je dakle pitanja: Ako ne stoji to, da je mati rodila junaka, kažite,

(sc. da ga nije rodila), ali ja držim, da ga je možda rodila, te očekujem, da ćete možda i vi kazati, da ga je rodila, t. j. da ću na svoje pitanje možda dobiti pozitivan odgovor. O smislu negacije i o potrebi odgovora vrijedi i za hrvatski jezik ono, što je na str. 162. (62.) za grčki rečeno.

Budući da onaj, koji ovako pita, svagda nešto kao nagađa, mogla bi se ovakova pitanja zvati suspikativna pitanja. Među primjerima, što ću ih sada za suspikativna pitanja navesti iz narodnih umotvorina i iz Novoga zavjeta, ima najviše takovih, u kojima je pitanje samostalno (direktno), ali ima i takovih, u kojima je podložno (indirektno). Od prvih je u narodnim pjesmama najobičnije pitanje, kojim netko pita, nije li majka rodila junaka, da to i to učini, u različnim varijacijama. Što se podložnih pitanja tiče, koja su dosta rijetka, za njih vrijedi sve ono, što je u § 3. za podložna pitanja uopće rečeno; samo valja na umu držati, da rečenica s *ne li* svagda pretpostavlja samostalnu supoziciju govornikovu, koja se u njoj negira. Tako se primjer iz N. pj. II, 432.: Gledi care na četiri strane, *ne ima li* tko bliže do Marka — ima razumjeti ovako: Pjevač kaže, da gledi car na četiri strane, ne ima li (= ako ne ima) tko bliže do Marka, (sc. da vidi, da nema tko bliže do M.), ali on (pjevač tumačeći mišljenje carevo) suponira ili dopušta, da ima tko bliže do Marka, njegova je misao (samostalna supozicija): ako (= možda) ima tko bliže do Marka. U ovom i u mnogim drugim primjerima dolazi indefinitni pronomen u prostom pozitivnom obliku, čim se potvrđuje postanje ovakovih pitanja od negativnih hipotetičkih rečenica, u kojima je negirana samostalna supozicija govornikova, gdje indefinitni pronomen dolazi također u takom obliku, kao što je naprijed u § 24. pokazano Što treba o kojem primjeru napose kazati, kazat će se kod njega.

Oj meseče, moj noćni putniče! Ti prelaziš sela i gradove, jesi l' vid'o gde moju sirotu? Je li gola, il' je odevena? Je li bosa, il' je obuvena? . . . *Ne preza li* iza slatka sanka? *Ne čezne li* očima za majkom? *Ne gleda li*, otkud će joj doći? Otkud li će slatke sise dati? N. pj. I, 374.[1] — *Nije l'* majka *rodila* junaka i kobila konja *ožđr'jebila*, kojino će vodu preploviti itd. I, 601. — Garevice, zelena gorice! *Ne raniš li* u sebi junaka, Predragoga mog brata

[1] Negativna pitanja za razliku od pozitivnih pretpostavljaju misao (samostalnu supoziciju) majčinu: ako (= možda, dopuštam da) preza iza slatka sanka itd., koja je u njima negirana. Otuda se jasno vidi, zašto se majka više zabrinula.

rođena? *Ne raniš li* u sebi junaka, koji bi me s bracem sastavio? II, 78. — *Nije l'* majka *rodila* junaka i u svate caru *opremila*, da za cara na mejdan iziđe? II, 144. — Oj Boga vam, dva vrana gavrana! Otkuda ste jutros polećeli? *Nijeste li* od polja Kosova? Vidjeste li dvije silne vojske? II, 293. — Oj Boga ti, kneževa vojvodo! Što si tako konja oznojio? *Ne ideš li* sa polja Kosova? *Ne viđe li* čestitoga kneza, gospodara i moga i tvoga? II, 307. — Što bi, sine, u zemlji Latinskoj? Jesi l', sine, ljubu isprosio? *Ne će l'* staru *odmijenit'* majku? II, 578. — Jeste l' čuli, Brđanski knezovi! *Nema l'* ovđe u vašim Brdima ja đevojka, jali udovica, da koja bi bila pašinica? III, 89. — Sestro moja, Hajkuna đevojko! *Nije l'* Bog d'o muka *odminula?* — Jeste brate, milom Bogu vala! III, 125. — Kade tako po planini odaš, *ne znadeš li* Vučka Ljubičića? Gdi je, kurva, sinoć večerao, gdi l' će k noći na večeru doći? III, 426. — Pobratime, Lazo barjaktare, i vas braćo, trideset hajduka! *Nije l'* majka *rodila* junaka, jal' sestrica braca *odnjijala* bez bešike na desnici ruci, u četu ga moju *opremila*, da otide u Lijevna grada...? III, 440. — A bora ti, mlada seratlijo! Otkud ideš tako iz daleka? *Nijesi li* od Lijevna grada? Ja viđe li svate Smiljanića? I vode li Maru Đurkovića? III, 481.[1] — Braćo moja, do tridest Turaka! *Nije l'* majka *rodila* junaka, jal' sestrica brata *odgojila* na čistome đevojačkom krilu i muškim ga *opasala* pasom i junačkim *dozivala* glasom, *spremila* ga u četu junačku, da je danas u mojoj družini, ko bi znao selo neobrljeno...? IV, 103. — O družino, braćo Srbadijo! *Nije li se* u kog *dogodilo* ja višeka, da nama dokuči. IV, 173. — Ja dva vrana, dva po Bogu brata! Jeste l' skoro od donje krajine, od Mišara polja širokoga a od Šapca grada bijeloga?... Jeste l' vid'li moga gospodara, gospodara Kulin-kapetana...? Ide li mi Kulin-kapetane? Vodi l' vojsku od Bosne ponosne? Ide li mi, hoće l' skoro doći? *Ne goni li* Mačvanskijeh krava? *Ne vodi li* Srpskijeh robinja, koje bi me vjerno poslužile? IV, 204. — Oj Boga vi, dva vrana gavrana! Odakle ste jutros polećeli? Da nijeste od zemlje Srbije? *Ne znate li* za mog gospodara, u Srbiji pašu Ćaja-pašu? IV, 342. — *Nije l'* majka *rodila* junaka, da mu dadem silovitu vojsku, da otide u Brda kamena... IV, 368. — A Novica, ako Boga znadeš! *Nejli* mene *osvetiti*, sine! IV, 487. — No *nema li* dobroga junaka,

[1] st. 170—172.: *Nijesi li* od Lijevna grada? *Ne viđe li* svate Smiljanića? I vode li Maru Đurkovića? (isp. i st. 198—200.)

al' Turčina ali rišćanina, ko će četu malu pokupiti . . . ? IV, 504. — Ko se ono putem šeće? *Nije l'* Bog d'o k o od Bosne, jal' od Bosne roda moga, da poručim majci mojoj . . . N. pj. herc. 282. — Pa sam došla pitati tvoga sina, ne bi li mi mogao on za njga što kazati, *nije li* ga g d e *video*, jer on preko svega sveta prelazi. N. prip. 56. (isp. 57. i 58.) — Jarko sunce! ti siješ po celome svetu, *nisi li* g d e g o d *videlo* takoga i takoga čoveka? ib. 57. (isp. i dalje). — Ona pomisli, *ne će li* to srećom *biti* k a k v a kuća, pa pođe onamo. ib. 133. — Idući tako nađe u gori jednoga staroga pustinika, i nazvavši mu Boga zapita ga, *ne zna li* on, da ima g d e g o d taki i taki grad. ib. 238. — Eda što, sine? *Nije li* Bog *dao*, da si našao, što si tražio? ib. 241. — Nego *ne znaš li* od vašijeh đetića k a k a v skopak od motike ili od č e g a drugoga? ib. 310. — Zapita ga, *nije li* onud đe putem *viđeo* njegova magarca. N. posl. 47. — I divljahu se svi ljudi govoreći: *Nije li* ovo Hristos, sin Davidov? (Μήτι οὗτός ἐστιν ὁ υἱὸς Δαυΐδ;) Mat. 12, 23. — A Jevreji rekoše među sobom: Kuda će ovaj ići, da ga mi ne nađemo? *Ne će li ići* među rastrkane Grke, i Grke učiti? (Μὴ εἰς τὴν διασποράν τῶν Ἑλλήνων μέλλει πορεύεσθαι . . .;) Jov. 7, 35. — Odgovoriše mu (Nikodimu) i rekoše: *Nijesi li* i ti iz Galileje? Razgledaj i viđi, da prorok iz Galileje ne dolazi (Μὴ καὶ σὺ ἐκ τῆς Γαλιλαίας εἶ;) Jov. 7, 52.

27. Napose mi valja govoriti o takovim pitanjima s *ne ću li* ili *ne bih li*, kojima se, ako su samostalna (direktna), izriče ž e l j a, ako li su podložna (indirektna), želja ili n a m j e r a.

Što se prvih tiče, valja na umu imati, da i p o z i t i v n a samostalna pitanja mogu značiti želju uz tri uvjeta: ako se radnja glagolska vrši u budućnosti, ako vršenje radnje stoji do onoga, koji se pita, i ako je pozitivan odgovor na pitanje onomu, koji pita, ugodan; jer ako mu je takav odgovor ugodan, on ga ne samo traži, nego i želi, a želeći pozitivan odgovor želi i sámo vršenje radnje, jer je gotovost subjektova za vršenje radnje (izrečena futurom) pozitivnomu odgovoru uvjet; a kad vršenje radnje ne bi stajalo do onoga, koji se pita, ne bi pozitivni njegov odgovor zajamčivao to vršenje, a kad ne bi toga bilo, ne bi imalo smisla željeti pozitivan odgovor. Želja za pozitivnim odgovorom pa za vršenjem radnje glagolske očituje se u tom, što se s upitnim združuje željni ton, koji može nad njim i mah preoteti. Među primjerima, što su navedeni u § 11., ima ih više, koji se mogu tako shvatiti. N. pr. O devojko, dušo moja! *Oćeš li* mi ljuba *biti?* N.

pj. I, 434. — Čuješ mene, od Ozina kralju! U tebe mi čudnu ćerku kažu na udaju dilber Jefimiju; *hoćeš li* je mene *pokloniti*, neka bude mlada aginica? III, 245. — O Kuline, dragi pobratime! Što ću ti se nešto zamoliti, *hoćeš li* me, pobro, *poslušati?* Prodaj mene svekoliko roblje, išti pusto nebrojeno blago. IV, 198. — *Hoćeš li* mi *dati* ovu svoju kćer, da se ženim njome? N. prip. 4.

Još se lakše želja za pozitivnim odgovorom pa za samim vršenjem glagolske radnje uz rečene uvjete spaja sa suspikativnim pitanjem, jer se na nj i onako očekuje pozitivan odgovor; n. pr. Sluge moje, hodžo i kadijo! *Ne biste li* mene *naučili*, šta ću poslat' u zemlju Moskovsku za uzdarje iz mojega carstva? N. pj. III, 79. Pitanje formalno znači: Ako ne biste mene naučili, kažite, da ne biste mene naučili; a u istinu znači: Ako biste mene naučili, kažite, da biste mene naučili; ali ipak ne glasi: Biste li mene naučili? — jer car sâm misli: Ako (= možda, dopuštam da) biste mene naučili; njegova je dakle misao samostalna supozicija, a samostalna supozicija kao izraz stalnoga mišljenja govornikova ne može doći ni u hipotezu ni u pitanje, već ako se negira, čim se baš na nju i upućuje. Car dakle formalno traži negativan odgovor u slučaju, ako ga hodža i kadija ne bi naučili, ali u istinu očekuje pozitivan, jer sâm suponira, da bi ga oni naučili. Pozitivan mu je odgovor na pitanje ugodan, pa stoga ga ne samo očekuje, nego i želi, a želeći pozitivan odgovor želi i sámo vršenje radnje glagola „naučiti", jer je gotovost onih, koje car pita, za vršenje te radnje (izrečena kondicionalom) pozitivnomu odgovoru uvjet; a budući da vršenje radnje glagolske stoji do onih, koje pita, to njihov pozitivni odgovor zajamčuje i vršenje njezino. Stoga se i ovdje s upitnim druži željni ton, koji često sasvim preotima mah, te rečenica i nema narav upitne, nego željne rečenice, pa se na nju i ne očekuje odgovor niti se iza nje meće znak pitanja.

Kakva je dakle razlika između pozitivnih i negativnih (suspikativnih) željnih pitanja? Ta, da negativno pitanje pretpostavlja govornikovo suponiranje, da će se vršiti radnja, za koju se pita, hoće li se vršiti (ili upravo: ne će li se vršiti), da dakle on pozitivan odgovor i očekuje, pa da upravo zato pitanje i negira, što hoće da pokaže, da je ono, što negira, njegova (samostalna) supozicija; a kod pozitivnoga se željnoga pitanja jednostavno traži i želi pozitivan odgovor za slučaj, da će se neka radnja vršiti, a o tome, što govornik sâm o vršenju te radnje misli, ne kaže se ništa. Po tom su za izricanje želja negativna (suspikativna) pitanja zgodnija

od pozitivnih, jer već sama po sebi pokazuju, da što se želi, to se i očekuje.

Od željnih rečenica s *da ako*, o kojima se govorilo u § 10., razlikuju se naša i pozitivna i negativna (suspikativna) željna pitanja tim, što se u onim željnim rečenicama želja za vršenjem radnje glagolske izriče direktno, a u našim se željnim pitanjima ta želja izriče indirektno preko želje za pozitivnim odgovorom i preko izrečene futurom ili kondicionalom gotovosti subjektove za vršenje radnje glagolske, koja je pozitivnomu odgovoru uvjet.

Pouzdanih primjera za željna suspikativna pitanja imam samo takovih, u kojima dolazi kondicional. To dolazi otuda, što se već u samostalnoj supoziciji govornikovoj, koja se u pitanju negira, upotrebljava kondicional, a u njoj se (kao i inače u samostalnim rečenicama) kondicional upotrebljava stoga, što govornik hoće da jače istakne spremnost ili sposobnost (uopće gotovost) subjektovu za vršenje radnje glagolske [n. pr. (ne) biste li mene naučili = (ni)jeste li spremni mene naučiti]. Isp. moju raspravu o kondicionalu u „Radu" knj. 127. § 17. i 18. Osim toga utječe na porabu kondicionala mjesto futura i to, što se ni u pravim željnim rečenicama (n. pr. onima sa *da)* ne upotrebljava futur, ali se upotrebljava kondicional (isp. „Rad" knj. 142. str. 115. i d.).

Evo i drugih primjera za negativna (suspikativna) željna pitanja: *Ne bi li se* duša *našla*, koja bi se smilovala i na Boga pogledala, mene slepa darivala. N. pj. I, 141. — O za Boga, dvanaest vladika i četiri stare patrijare! *Ne biste l'* mi *mogli* duvovati: Jesam težak grije učinio: jesam bio svoje roditelje, kako bih se grija ostajao? II, 90. — Bogom sestro, lijepa đevojko! Ti ćeš biti ljuba Radulova, tamo su mi dva nejaka brata u tavnici Vlašića Radula, *ne bi li* ih kako[1] *izbavila!* II, 522. — Čuješ more, od Dobnja Mujo! Mene jesu sluge ostavile, *ne bi li se*, more, *pogodio*, da mi činiš izmet u odžaku, evo tebi stotina dukata, te s' oduži Zadraninu banu? III, 135. — A oćeš li ti opet natrag? *Ne bi li* mu *moçao* ponijeti, da mu pošljem malo ašluka? N. prip. 301.

28. Namjernim rečenicama mogu postati i podložna pozitivna i podložna negativna (suspikativna) pitanja, ako im se radnja glagolska vrši u budućnosti i ako je pozitivna obavijest onomu, tko

[1] Kako su to upravo suspikativna pitanja, dolazi u njima po pravilu indefinitni pronomen u prostom pozitivnom obliku [isp. § 26. str. 170. (70.)].

za njom teži, ugodna. Da bi se to razumjelo, valja kod jednih i drugih polaziti od pitanja zavisnih o glagolu studendi (isp. § 3.). Tako je — da i ovdje najprije ogledamo podložna pozitivna pitanja — za primjer iz N. pj. II, 449.: Često gleda beže Radul-beže, često gleda u bijele dvore, *hoće li* mu kumče *donijeti* — u § 3. kazano, da upravo znači: Često gleda beže Radul-beže, ako će mu kumče donijeti, da vidi, da će mu ga donijeti. Pjevač dakle kaže, da Radul-beg gleda s težnjom za (pozitivnom) obaviješću (da vidi), da će mu kumče donijeti, ako će mu ga donijeti. Iz situacije se razbira, da je Radul-begu ta obavijest ugodna; on dakle ne samo teži za njom, nego je i želi, a želeći nju želi i to, da mu kumče donesu, jer je gotovost onih, koji imadu kumče donijeti, za to, da kumče donesu (izrečena futurom), toj obavijesti uvjet. Ali rečenica: „hoće li mu kumče donijeti", za koju bi se moglo misliti, da će postati namjernom, jer se njom izriče ono, što subjekt glavne rečenice vršeći svoju radnju želi, pošto je načinom pokazanim u § 3. došla do toga, te se shvatila kao indirektno pitanje, ostala je to, a nije postala namjernom rečenicom, jer odnošaj između radnje glavne rečenice i njezine radnje nije takav, da bi se vršenjem prve postizalo vršenje druge („gledanjem" ne postiže se to, da kumče „donesu"). Jedino bi se moglo reći, da je to podložna upitna željna rečenica.

Drukčije je onda, ako je odnošaj između radnje glavne rečenice i radnje podložne upitne rečenice takav, da se vršenjem prve postiže vršenje druge, kao u ovom primjeru: Već uvat'te zmiju prisojkinju, te turajte Radu u njedarca, *hoće li se* od nje *uplašiti*. N. pj. III, 359.[1] I ovaj primjer držim da znači: Turajte (zmiju) Radu u njedarca, ako će se od nje uplašiti, da vidim (ili uopće doznam), da će se od nje uplašiti. Glagol „turati" nije doduše sam po sebi glagol studendi, ali je učinjen takovim tim, što je upotrebljen tako, da i vršenje njegove radnje biva s težnjom za nekom (pozitivnom) obaviješću, t. j. s težnjom, da Bećir-aginica, koja sužnjima tu radnju nalaže, vidi (ili uopće dozna), da će se Rade od zmije uplašiti, ako će se uplašiti. Da Bećir-aginica ne samo teži za tom obaviješću, nego da je i želi, pa da želi i to, da se

[1] Isp. na istoj strani stih 46.: Nalož'te mu vatru na prsima, *hoće li se pomaknuti*, kurva; stih 65.: Već uzmite dvadeset klinaca, udrite ih pod noktove Radu, *hoće li se pomaknuti*, kurva; pa na str. 360. stih 75.: Sakupite kolo đevojaka i pred njima lijepu Hajkunu, *hoće li se nasmijati* na nju.

Rade od zmije uplaši, jer je gotovost njegova za to, da se od zmije uplaši (izrečena futurom), toj obavijesti uvjet, — razbira se već otuda, što sužnjima nalaže, da mu turaju zmiju u njedarca, t. j. da vrše radnju, kojom se postiže izvršenje radnje glagola „uplašiti" (to, da se Rade uplaši). Poradi toga odnošaja između tih radnja rečenica: „hoće li se od nje uplašiti", kojom se izriče ono, što Bećir-aginica nalažući radnju glavne rečenice želi, od podložne upitne postaje namjernom.

Tako je i onda, kad je podložna upitna rečenica negativna (suspikativna); n. pr. Obzire se (ban Strahinić) ka Kruševcu b'jelu, *ne će li se* šure *prisjetiti*, *ne će li se* njima *ražaliti*. N. pj. II, 271. Pravi je smisao primjeru: Obzire se ka Kruševcu bijelu, ako će se šure prisjetiti, da vidi, da će se prisjetiti, ali je hipotetička protaza (pitanje) negirana, tako da izlazi formalni smisao: Obzire se ka Kruševcu bijelu, ako se ne će šure prisjetiti, da vidi, da se ne će prisjetiti — jer je samostalna supozicija govornikova (pjevačeva, koji tumači mišljenje Strahinićevo): Ako (= možda, dopuštam da) će se šure prisjetiti — a ona ne može doći u hipotezu, dakle ni u pitanje, već ako se negira. Pjevač dakle kaže, da se Strahinić obzire formalno s težnjom za (negativnom) obaviješću (da vidi), da se šure ne će prisjetiti, ako se ne će prisjetiti, ali u istinu s težnjom za (pozitivnom) obaviješću, da će se prisjetiti. Situacija pokazuje, da mu je ta obavijest ugodna; on dakle ne samo teži za njom, nego je i želi, a želeći nju želi i to, da se šure prisjete, jer je gotovost njihova za to, da se prisjete (izrečena futurom), toj obavijesti uvjet. No rečenica: „ne će li se šure prisjetiti" (sa smislom: hoće li se šure prisjetiti), makar da se njom izriče ono, što subjekt glavne rečenice vršeći svoju radnju želi, ostala je indirektno pitanje, a nije postala namjernom rečenicom, jer odnošaj između radnje glavne rečenice i njezine radnje nije takav, da bi se vršenjem prve postizalo vršenje druge („obziranjem" se ne postiže to, da se šure „prisjete"). Jedino bi se moglo reći, da je to podložna upitna željna rečenica.

Takav je odnošaj između radnje glavne i podložne rečenice u primjeru iz N. pj. III, 359. (gdje se uz već spomenutu pozitivnu upitnu namjernu rečenicu odmah prislanja negativna): Već uvat'te zmiju prisojkinju, te turajte Radu u njedarca, hoće li se od nje uplašiti, *ne će li se*, kurva, *pomaknuti*. Pa stoga i rečenica: „ne će li se pomaknuti" onako kao i rečenica: „hoće li se od nje uplašiti", koja je pred njom, od indirektne upitne postaje namjernom.

Inače vrijedi za (negativni) oblik ove rečenice ono, što je za isti oblik podložne rečenice kod predašnjega primjera spomenuto.

Češće dolazi u takovoj indirektnoj suspikativnoj upitnoj rečenici, bila namjerna ili samo željna, kondicional s istoga razloga, koji je naprijed kod samostalnih suspikativnih upitnih rečenica sa značenjem želje spomenut [§ 27. str. 174. (74)]. Budući da i inače u željnim i namjernim rečenicama ne dolazi futur, a kondicional dolazi, rekao bih, da se i ove rečenice s futurom osjećaju više kao (indirektna) pitanja, a s kondicionalom više kao željne i namjerne rečenice. Ali često dolaze futur i kondicional u istom primjeru jedan pored drugoga (isp. primjere), otkud se vidi, da se smisao za razliku izgubio.

Razlika između pozitivnih i negativnih od indirektnih pitanja postalih željnih i namjernih rečenica analogna je spomenutoj u § 27. na str. 173. (73.) razlici između pozitivnih i negativnih samostalnih željnih rečenica postalih od direktnih pitanja. Ali pozitivna i negativna namjerna rečenica može se nalaziti i jedna pored druge bez osjetljive razlike (isp. primjere iz N. pj. III, 359. i 360.).

Samo se po sebi nameće i pitanje o razlici između ovih od indirektnih pitanja postalih namjernih rečenica i namjernih rečenica sa *da*. U namjernim rečenicama sa *da* tiče se težnja, s kojom se radnja glavne rečenice vrši ili nalaže, direktno radnje podložne rečenice, a u namjernim rečenicama postalim od indirektnih pitanja tiče se ta težnja upravo obavijesti, da će se radnja podložne rečenice vršiti, ako će se vršiti, a istom po tome (dakle indirektno) same radnje podložne rečenice. Tako se u primjeru iz N. pj. III, 118.: Ode beže u Kunar planinu, *da* on lovi lova po planini — težnja Mustaj-bega, s kojom ode u planinu, tiče direktno lovljenja. A u navedenom primjeru iz N. pj. III, 359. tiče se težnja, s kojom Bećir-aginica sužnjima nalaže, da turaju zmiju Radu u njedarca, obavijesti, da će se od nje uplašiti, ako će se uplašiti, da će se pomaknuti, ako će se pomaknuti, a istom po tom samih radnja glagola „uplašiti“ i „pomaknuti“. A osim toga namjerna je rečenica sa *da* upravo tvrdnja (*da* = te, isp. „Rad“ knj. 142. str. 18. i d.), a namjerna rečenica postala od indirektna pitanja upravo je hipoteza, pa stoga se vršenje naumljene radnje, dakle i izvedenje namjere, u prvoj vrsti namjernih rečenica u svakom slučaju prikazuje pouzdanije negoli u drugoj vrsti. Uopće je dakle razlika između namjernih rečenica sa *da* i namjernih rečenica postalih od

indirektnih pitanja analogna razlici između deklarativnih rečenica sa *da* i indirektnih pitanja zavisnih o glagolima dicendi i sentiendi (isp. § 8. str. 117. (17.) bilj.).

Kao što bi se za namjerne rečenice sa *da* moglo misliti, da su postale od samostalnih željnih rečenica sa *da*, tako bi se i za one namjerne rečenice, za koje je rečeno, da su postale od indirektnih pitanja, moglo misliti, da su postale od željnih rečenica postalih od direktnih pitanja (§ 27.), da se dakle u primjeru iz N. pj. II, 323. kaže: Jedno Ture izmaknulo bilo, *ne bi l'* Janku *ugrabilo* glavu — mjesto: Jedno Ture izmaknulo bilo (misleći:) „Ne bih li Janku ugrabio glavu?" — Ali kao što bi takovo mišljenje bilo krivo za namjerne rečenice sa *da* (isp. „Rad" knj. 142. str. 24. bilj. 1.), tako bi bilo krivo i za one namjerne rečenice, za koje je rečeno, da su postale od indirektnih pitanja. Ako indirektna pitanja nijesu postala od direktnih, što sam pokušao dokazati naprijed u § 7., nijesu ni rečene namjerne rečenice, koje su upravo indirektna pitanja, mogle postati od rečenih željnih rečenica, koje su upravo direktna pitanja, makar koliko se takovo postanje činilo vjerojatno, osobito onda, kad težnja za obaviješću dolazi od govornika (§ 8.).

A sada evo još primjera za podložne suspikativne upitne rečenice bez obzira na to, jesu li namjerne ili samo željne. Ali će se učiniti razlika između onih s futurom i onih s kondicionalom.

Primjeri s futurom[1]: A to gleda Leka kapetane, gleda sestru, pogleda vojvode, *ne će l'* koji junak *progovorit'* jali š njime, jal' s tankom đevojkom. N. pj. II, 237. — Otišlo je trideset katana, odveli su dvije vojevode, hoće ti ih danas objesiti; no se moli gospođi Jerini, *ne će l'* ti ih ona *pokloniti*. II, 500. — Sluge moje, zatvor'dete vrata . . . Eto ozdo dva dobra junaka đe s' ćeraju uz goru zelenu i sad će se tuna dogoniti: kad ne nađu otvorena vrata, *ne će li se* Porča *povratiti*, *ne bi l'* Porča *pogubio* Vuka. II, 591.[2] — Na svake ga probe udaraše, *ne bi li* ga kako *prevario*, *ne će li se* junak *poturčiti*. II, 610. — A zatvori vrata dvan'estora, da ne gleda sunca ni mjeseca ni bijela danka ni junaka: *ne će li se* njemu *dodijati*, *ne bi li se* kaur *poturčio*. II, 611. — Podaj njemu bocu trusovine, da s' umije i da se napije, *ne ćeš li ga* kako

[1] Navode se i primjeri, gdje futur i kondicional dolaze jedan pored drugoga.

[2] Za glavnu rečenicu držim: Zatvor'dete vrata.

prevariti, *ne bi li se* momak *poturčio*, da te uzme za vjernu ljubovcu. II, 613. — Hajd', Šćepane, u lov da idemo; jesam juče bio u planinu, ranio sam plavoga jelena, *ne ćemo l'* ga danas *ufatiti*. II, 629. — Naženi mu srne i jelene, *ne će li* ga jelen *razbučiti*, da ti bude pred ljuđma isprava, pa njegove ti dojavi ovce, *ne bismo l' se* od rđe *oteli*. II, 631. — No ako ste braća od osvete, da dajemo mito u Turakah, *ne ćemo l'* mu *izgubiti* glavu. IV, 129. — Hajde brže u Tušimnju kuli, da udarim Čengijć-Smail-agi, *ne ću li* mu *pogubiti* glavu, da osvetim braću Petroviće, a da skinem zemlji zulumćara. IV, 498. — Oni se onda zatvore u jednu kamaru, i ona počne najprije obukovati gaće, a on podviruj, *ne će li* joj biljegu *viđeti* đegođ na nogama. N. prip. 102. — Muž joj reče, neka ide popu te mu kaže, da je on umr'o, već neka ga nose u crkvu, oko koje je po brdu bilo i groblje, *ne će li* pobratim onda *otići*. ib. 171. — I motrahu za njim, *ne će li* ga u subotu *iscijeliti*, da ga okrive (Εἰ τοῖς σάββασιν θεραπεύσει αὐτόν). Mark. 3, 2.

Primjeri s kondicionalom: Vrisni, konju, dobro moje, *ne bi l' čula* moja majka, *ne bi l'* vode *donijela*, tebe vode, mene vina. N. pj. I, 198. — Snaho naša, dilber Sofijano! Jesi l' lasna, hoćeš preboljeti? Da tražimo lagahne ećime; *ne bi li* nam, snaho, *preboljela!* I, 285. — Tako ti Boga, Lauš-ban! Vodi me sestri Ivinoj, *ne bi l'* je mladu *videо*, mož' da će poći na susret. I, 592. — A ja idem u goru zelenu travu pasti, a rosicu piti, *ne bih li se* grija *ostajao*. I, 612. — Jevrosima, moja mila sejo! Pušti meni jednu krpu platna, *ne bih li* ti u grad *utekao*. II, 112. — Ja ću ovđe čekati Balačka, *ne bi li* ga kako *ustavio*. II, 152. — Staja care letnji dan do podne, *ne bi l'* gdi ko čedu *izišao*, al' nikoga čuti ni videti. II, 155. — Svaki vadi po dvaest dukata, age vade po triest dukata, meću Marku na skut na dolamu, *ne bi li se* beda *ostavila*, al' se beda ostaviti ne će. II, 437. — Id'te, jadne, devet kukavica! te molite svog mila ujaka, *ne bi li* vam brata *poklonio*, da ne vodi njega u Kosovo. II, 510. — Ja povika tuda kroz planinu, *ne bi li se* dete *uplašilo*, i *ne bi li* u goru *zabeglo*, *ne bi l'* mene *ostanulo* blago, al' je dete srca junačkoga. III, 36. — Sa njim kažu trideset topova i trideset crni kaluđera, te se mole Bogu bez prestanka, *ne bi l'* našeg *osvojili* grada. IV, 178. — Ti pokupi vojske nekoliko po tvojemu Gacku širokome; povedi je u Drobnjake ravne, *ne bismo li* kako *prevarili*, prevarili tri Drobnjačka bana, da im ruse pogubimo glave; činili bi po našem Drobnjaku, činili bi što je nama drago. IV, 466. — Ja u tome sitne knjige

pisah na glavare niz Hercegovinu, *ne bi li* se Srbin *namjerio,* ko bi braću moju osvetio na Turčinu Čengijć-Smail-agi. IV, 487. — No nema li dobroga junaka, al' Turčina ali rišćanina, ko će četu malu pokupiti, š njome poći krajem gore Crne, *ne bi l'* dobar šićar *uvodio* na krajini lomne gore Crne? IV, 505. — On ne lovi, da lova ulovi, no *ne bi li ugledao* Ajke. N. pjes. herc. 59. — Sve pristaje bego joj đevere, *ne bi l'* snasi *ugledao* lišce. ib. 87. — Kad se šeta, svud očima striže po pendžer'ma s desne i s lijeve kao soko vrh guste planine, *ne bi l'* za se *ulovio* lova. ib. 103. — Zanoći u jednoga pustinika, pa ga zapita, *ne bi li* mu *znao* kazati što za devet zlatnih paunica. N. prip. 19. — Kad dođe zmaj, pitaj ti njega, gde je dobio onoga konja, pa ćeš mi kazati, da i ja tražim onakoga, *ne bismo li* mu kako *utekli.* ib. 22. — Onda i treći sin pođe u lov, *ne bi li* i braću *našao.* ib. 44. — Nevolja me, majko, naterala, pa sam došla pitati tvoga sina, *ne bi li* mi *mogao* on za njga što kazati, nije li ga gde video, jer on preko svega sveta prelazi. ib. 56. — Baci desnu ruku preko mene, *ne bih li se rastala* s tvojim detetom. ib. 59. — Đak u onoj koži ovnujskoj stane se primicati s ovcama, *ne bi li* i njega *izbacio.* ib. 149. — Obrnem se tamo amo, *ne bih li se* kako *izvadio.* ib. 162. — Po tom on načini opet čast, *ne bi li* i ona *došla.* ib. 225. — Idem, majko, da i ja pogađam carevoj devojci belege, *ne bi li* Bog *dao,* da pogodim. ib. 257. — I vidjevši iz daleka smokvu s lišćem dođe, *ne bi li* što *našao* na njoj (Ἦλθεν, εἰ ἄρα τι εὑρήσει ἐν αὐτῇ) Mark. 11, 13. — A kad im to govoraše, počeše književnici i fariseji vrlo navaljivati k njemu i mnogijem pitanjem zabunjivati ga, vrebajući i pazeći na njega, *ne bi li* što *ulovili* iz usta njegovijeh, da ga okrive (Ἐνεδρεύοντες αὐτόν, ζητοῦντες θηρεῦσαί τι ἐκ τοῦ στόματος αὐτοῦ). Luk. 11, 53—54. — Jer kad ideš sa svojijem suparnikom knezu, gledaj, *ne bi li se* na putu s njim *poravnao,* da te ne pritegne sudiji (Δὸς ἐργασίαν ἀπηλλάχθαι ἀπ' αὐτοῦ). Luk. 12, 58. — I pažahu na njega, i poslaše vrebače, koji se građahu, kao da su pobožni: *ne bi li* ga *uhvatili* u riječi, da ga predadu poglavarima i vlasti sudijnoj (ἵνα ἐπιλάβωνται αὐτοῦ λόγου). Luk. 20, 20. — Jer, budući da sam ja apostol neznabožaca, hoću da hvalim svoju službu: *ne bih li* kako *razdražio* svoj rod i *spasao* koga od njih (Εἴπως παραζηλώσω μου τὴν σάρκα καὶ σώσω τινὰς ἐξ αὐτῶν). Rim. 11, 13—14.

Ovdje dodajem posve singularni primjer iz Vukova predgovora I. knjizi Nar. pjesama 2. izd. (Lipiska 1824.), str. XXXIV. drž.

izd. (Biograd 1891.): Tako sam i onu pjesmu o plemenitoj Asan-aginici ostavio za sad, dok *ne bi li* je đe kako *čuo* od kakva Krajišnika ili Dalmatinca. — Ja držim, da se ovaj primjer ima razumjeti ovako. Rečenica: „ne bi li je . . . čuo“ više je željna negoli namjerna, a „dok“ je metnuto pred nju poradi izraza „za sad“ u glavnoj rečenici, koji „dok“ objašnjuje pokazujući, da ono, što „za sad“ znači, seže do vremena, kad se ima ispuniti želja piščeva izrečena rečenicom sa „ne bi li“, kao da bi se kazalo: Tako sam i onu pjesmu o plemenitoj Asan-aginici ostavio (t. j. izostavio) za sad, dok mi se ispuni želja: ne bi li je đe kako čuo od kakva Krajišnika ili Dalmatinca. Isp. Poslije je više za to nijesam štampao, što sam sve očekivao, ne ću li je u narodu gdje od koga čuti; no do sad nigdje ni spomena. N. pj. III, 527.

II. Pitanja bez upitne partikule.

29. Poznato je, da rečenice, koje dolaze s konjunkcijama, svoga značenja nijesu dobile od konjunkcija, nego da su konjunkcije dobile svoje značenje od rečenica, u kojima dolaze. To se najbolje vidi otuda, što u svima jezicima indoevropskima ima primjerâ, da se rečenice bez konjunkcija upotrebljavaju u istom značenju kao i s njima. Između ostalih ima u hrvatskom jeziku i hipotetičkih rečenica bez konjunkcije; n. pr. *Nesta* (= ako nesta) vina, nesta razgovora, *nesta* blaga, nesta prijatelja. N. posl. — Varoš *prođoh* (= ako prođoh), a dva draga nađoh, svijet *prođoh*, a brata ne nađoh. N. pj. herc. 118. — Bilo (= ako bilo) glava, bit će bareta. N. posl. — Laž *čuo* (= ako sam laž čuo), laž kazao. N. posl. — *Bila* (= ako bila) zdrava glava moja, rodit će mi ljuba sina; *bila* krepka miška moja a i oštra đorda moja, sjeći će mi sablja Turke; *bio* sobom junak dobar, bit ću stiman u družinu. N. pj. I, 182. Isp. Maretića, Veznici, § V. — Po tom nije nikakvo čudo, da i pitanja kao hipotetičke rečenice dolaze bez upitne partikule. Metodički bi bilo, da se o takovim pitanjima govorilo najprije, jer pokazuju najprimitivniji oblik pitanjâ. Ali sam ih ja s taktičkih razloga metnuo na ovo mjesto, jer sam držao, da ću pravo značenje i postanje pitanjâ moći lakše razložiti kod najobičnijih i najbujnije razvitih pitanja, t. j. kod pitanjâ s partikulom *li*, pa sam zato najprije o njima i govorio.

Primjere za pitanja bez upitne partikule navest ću po vrstama, što smo ih našli kod pitanjâ s partikulom *li*, i kod svake naznačiti paragraf, u kojem su navedeni analogni primjeri sa *li*.

I. Informativna (pozitivna) pitanja (isp. § 11.). Najčešće dolazi u takovim pitanjima glagol „hotjeti“ s infinitivom ili bez njega. Mnoga pitanja imadu željni smisao (isp. § 27.). *Oćeš*, majko, *oženiti* Đurđa? Ne ženi ga mladom udovicom, već ga ženi lepotom devojkom. N. pj. I, 232.[1] — Lepa Pavo, *oćeš poći* za me? I, 264. — Snaho naša, dilber Sofijano! Jesi l' lasna, *hoćeš preboljeti?* I, 285. — A Boga ti, lipa Mejro! Da te prosim, *hoćeš* za me? I, 366. — *Hoćeš*, Mujo, lijepu đevojku? Eto tebe lijepe đevojke, a đevojke zelene travice. I, 486. — Kako si mi, čelebija Mujo? *Jes' hodio* uz Ercegovinu? *Jes' do'dio* dvoru Ljubovića? I, 563. — Čuješ more, mlađano Bugarče? *Hoćeš dati* konja na razmjenu? Dat ćemo ti konja još boljega. II, 141. — Već me ču li, od Horvata Mato! *Možeš dati* mene dugovanje? *Možeš dati* orahovu lađu . . .? itd. III, 344. — No ti, pobro, od Sokola Rade! Đe ćeš, brate, zimovati zimu? *Imaš* koga od roda svojega? III, 364. — Gospodine, bane Zadranine! *Hoćeš* mene *pustit'* na otkupe? Je li meni mlogo dugovanja? III, 403. — *Hoćeš poći* za me, Hasanagu, pak ćeš biti u dvoru gospođa? III, 477. — Ta Jakove, Srpski komendate! *Oćeš*, bolan, više *dovest'* vojske? IV, 167. — *Hoćeš* mene *učiniti* ise? Ja bez tebe što sam ulovio, sve ću, pobro, tebe pokloniti. IV, 197. — *Hoćeš*, pobro, sad *voditi* roblje? IV, 199. — Dobro doša', silan Đurđeviću! Jes' li kakvu vojsku pokupio? *Hoćeš* brzo na Srbiju slavnu? IV, 328. — O Bogu ti, skoro dovedena! *Stojiš* blizu Đerđelez Alije? Imade li u njega sestrica? N. pj. herc. 149. — Sinoć sam čedo rodila, *hoćeš* me, kralje, *kumiti?* ib. 240. — Šta ste izišli u pustinji da vidite? *Trsku*, koju ljulja vjetar? Ili šta ste izišli da vidite? *Čovjeka* u meke haljine obučena? Eto, koji meke haljine nose, po carskijem su dvorovima. Ili šta ste izišli da vidite? *Proroka?* Da, ja vam kažem, i više od proroka (Τί ἐξήλθατε εἰς τὴν ἔρημον θεάσασθαι; κάλαμον ὑπὸ ἀνέμου σαλευόμενον; . . . ἄνθρωπον ἐν μαλακοῖς ἱματίοις ἠμφιεσμένον; . . . προφήτην;) Mat. 11, 7—9. (cf. Luk. 7, 24—26.) — Ali Fist, hoteći Jevrejima učiniti na volju, odgovori Pavlu i reče: *Hoćeš da ideš*

[1] Možda je ovdje i još u nekim primjerima ono, što je kao pitanje označeno, u istinu hipotetička protaza, a ono, što iza njega dolazi, hipotetička apodoza. Onda je to hipotetička rečenica bez hipotetičke konjunkcije (isp. § 6.).

gore u Jerusalim i ondje da ti sudim za to? (Θέλεις εἰς Ἱεροσόλυμα ἀναβὰς ἐκεῖ περὶ τούτων κρίνεσθαι ἐπ' ἐμοῦ;) Djela apost. 25, 9.

II. Polupitanja:

A) s glagolom *vidjeti:*

[§ 15. b), α)] *Vidiš*, brate, sužničara, sužničara, tavničara... N. pj. I, 140. — *Vidiš*, Maro, suvi javor? Onđe ću te objesiti. I, 283. — *Vidiš*, care, Ođubar planinu? Diži vojsku, idi pod planinu, te raskopaj Ođubar planinu. II, 87. — Gle, vidiš li, vojvoda Milošu! *Vidiš* našu crkvu Dimitriju, kakova je i kolika li je? Vi nejmate takovijeh crkvi. II, 211. — *Vidiš*, dušo, ona koplja bojna ponajviša a i ponajgušća, onde j' pala krvca od junaka... II, 319. — *Vidiš*, sejo, Ljubovića kado! *Vidiš* ovu trostruku kandžiju, kad te njome stanem udarati, prosjeć' ću ti svilenu veredžu... III, 437. — Ovo nije Bosanska delija, već je ovo Daničićeu Vide! *Vidiš*, brate, toke babajkove! III, 443. — *Vidiš*, brate, Janko i Vuica! Vidite li sirotinjskog pl'jena! IV, 187.

[§ 15. b), γ)] Prođi me se, hajde putem s mirom, *vidiš*, da sam čovek siromašan. III, 3. — Čuješ more, Kuno Hasan-aga! *Vi'š*, da ću te sada objesiti! III, 210. — Stan', Turčine, kud si nasrnuo? *Vidiš*, more, da si poginuo. IV, 232. — A fariseji govorahu među sobom: *Vidite*, da ništa ne pomaže? gle, svijet ide za njim (Θεωρεῖτε ὅτι οὐκ ὠφελεῖτε οὐδέν). Jov. 12, 19.

[§ 15. b) δ)] *Vidiš*, brate milostivi! Mene vode tuđe oči... N. pj. I, 139. — *Vidiš*, onu smo poslali pa se ne vraća. N. prip. 135

B) s glagolom *čuti:*

[§ 16. α)] *Čuješ*, devojko, *čuješ*, lepoto! Tvoje su oči morske trnjine. I, 324. — *Čuješ* mene, kralje od Budima! Ti mi idi u Budima grada, te ti pitaj zmiju u duvaru... II, 55. (isp. i stih 112.) — Već *čuješ* me, oče igumane! Ako znadeš Boga istinoga, daj ti mene tvojega đogata. II, 65. — *Čuješ* more, mlađano Bugarče! Hoćeš dati konja na razmjenu? II, 141. — *Čuješ*, Bože, vidiš li, sabore! Car veruje detetu jednome, ne veruje devet vezirima bijelije brada do pojasa! II, 164. — O *čujete*, vile drugarice! Ne streljajte po gori junaka, dok je glasa Kraljevića Marka. II, 219. — *Čuješ* mene, Smederevče Đuro! Kada dođeš Smederevu tvome, te ti staneš kupiti svatove, ti ne zovi Srba u svatove. II, 470. (isp. i stihove 30. i 92.) — *Čuješ*, kume, Debelić-Novače! Eto gore na bijeloj kuli, onđe ima dvoje Latinčadi, zovu tebe na mejdan junački. II, 475. (isp. i stihove 217. i 257.). — *Čuješ* mene, Niko patrijare! Piši knjigu caru čestitome... III, 62. (isp.

i stih 64.) — *Čuješ* mene, mladi kaurine! Pozdravi mi od Kotara Janka... III, 109. — Nego *čuješ*, moja kćeri draga! Eto blizu Senja bijeloga... III, 200. — *Čuješ* mene, od Ozina kralju! U tebe mi čudnu ćerku kažu na udaju dilber Jefimiju. III, 245. (isp. i stih 220.) — *Čuješ*, Zule, Udbinjski dizdare! Dobro slušaj, što ti knjiga piše... III, 328. — Čujete li, lale i veziri! Vid'te kurve, Lakić-Huseina, đe ispusti crna kaurina! No *čujete*, lale i veziri! Dobar tumbas vatre načinite... III, 346. — Oj *čuješ* me, moj rođeni babo! Ja ću ići, makar ću ne doći. III, 385. — *Čuješ* more, bože Ljubovića! Ne ljubih ti pasa među oči, ni tvojijeh konja u kopita, da bih znao, da bih poginuo, nego ću ti na mejdan izići. III, 467. — *Čuješ*, Velo, zlo jutro ti bilo! Al' ne čuješ, al' se čut' ne smiješ, ka' udari Piper na Kopilje. IV, 122. — *Čuješ*, brate, Anto i Stojane! Vas dvojica Turke uzbijajte. IV, 232. — Već *čujete*, tri Drobnjačka bana! More li se dobar junak naći u vašemu zenđilu Drobnjaku, koj' bi agi glavu izgubio... IV, 464. — *Čuješ* mene, Čengijć-Smail-aga! Zašto slušaš Malovića Đoka, što za blago panjka sirotinju? IV, 495. — Ali se ne šalim, *čuješ?* nego su mi ga ukrali. N. prip. 299.

[§ 16. β)] *Čuješ*, gospo, *čuješ*, dušo, ptice što vele, da ja uzmem ljubu ljepšu nego što si ti? I, 270.

C) s glagolom *znati:*

[§ 17. b), α)] *Znaš*, koja je u Koritim' guja, ljuta guja Limun harambaša. III, 455. — Đe si, Đoko? niđe te ne bilo! *Znaš*, đe si se zarekao lani, da poodiš zemlju Šumadiju i bijele u Topoli dvore. IV, 313. — *Znaš*, Murate, moj stari krvniče! kad pos'ječe Mrke u Dubočke, pos'ječe mi dva Verizovića, Verizović-Đura i Ahmeta? IV, 519. (isp. st. 36. Pa znadeš li, moj stari krvniče!, st. 40. Ne znadeš li, moj krvniče stari!). — *Znaš*, Mehmede, ne znali te ljudi! kad udari mene kod ovaca u ravnome dolu Dubočkome...? IV, 522. — *Znaš*, dragane! kad se kunijaše, kad ti ruka na moj đerdan bješe i božju mi vjeru zadavaše. N. pj. herc. 189. — Ovamo se mogu uzeti i ovakovi primjeri: *Možeš znati* i pametovati, kad izgibe vojska na Kosovu i obadva cara poginuše...? II, 328. (isp. i stih 52.) — *Možeš znati*, mož' li zapamtiti? kadno naša umiraše majka, kada nama ruho dijeljaše... N. pj. herc. 181.

[§ 17. b), β)] *Znadeš*, brate, što ti konj posrće? Žali Šarac tebe gospodara, jer ćete se brzo rastanuti. II, 440. — *Znaš*, sestriću, ne znali te ljudi! Dosta mi je i muke i ruge. II, 542. (isp. i st. 522.) — *Znadeš*, Lazo, *znadeš* mili sine! Mene Arap na mejdan

poziva. IV, 301. — *Znaš*, šta je, čoveče! Ja velim, neka ide i ova moja devojka u svet, da traži sreću. N. prip. 135. — Nego *znaš*, šta ćemo raditi? Da napunimo džepove pepela, pa putem za sobom pomalo da prosipamo. ib. 137. — *Znaš*, sinko, šta je? Ovu pogaču ako podijelimo, nema ni meni ni tebi. ib. 160.

D) Ostali primjeri (§ 18.): *Jes' išao* niz to polje? *Jes' video* trnjinice? Onake su oke moje. I, 325. — Viđe greben na policu: *Ovo* mi *je* talov češalj, čim mi tale bradu češlja? I, 518. — I bijaše u zbornici njihovoj čovjek s duhom nečistijem, i povika govoreći: Proði se, što je tebi do nas, Isuse Nazarećanine? *Došao si*, da nas pogubiš? Znam te, ko si, svetac Božij (Ἦλθες ἀπολέσαι ἡμᾶς;) Mark. 1, 23—24.

III. Deliberativna pitanja (§ 19.): Na što ću se jadna povratiti? *Na svekrvu jednu Crnogorku?* N. pjes. herc. 215. (t. j. *Hoću li se povratiti* na svekrvu jednu Crnogorku? Na pitanje se očekuje negativan odgovor; stoga je to pitanje deliberativno-admirativno, kakva nema među deliberativnim pitanjima s partikulom *li* nijednoga). — Ovdje se može spomenuti i ovaj primjer: Tada pristupi k njemu Petar i reče: Gospode! koliko puta, ako mi sagriješi brat moj, da mu oprostim? *do sedam puta?* Reče njemu Isus: Ne velim ti do sedam puta, nego do sedam puta sedamdeset (Ἕως ἑπτάκις;) Mat. 18, 21—22. (t. j. da mu oprostim do sedam puta? = valja li, da mu oprostim do sedam puta? isp. „Rad" knj. 142. str. 87. i d.)

IV. Admirativna pitanja:

1. Pozitivna:

[§ 20. a)] Oj kaduna, Mamut-pašinice! *Ti si veća* od mene *gospođa?* Moj je Mujo danas na umoru; sve su mi ga kade oblazile, a ti ne šće doći ni obići. I, 569. — Id' odatle, od Boga morijo, devet si mi sina umorila, i men' *hoćeš* ostarilu majku? II, 42. — Śuti, dužde, okamenio se! *Palo* ti *je* nam poginuti? II, 335.

[§ 20. c)] Ako li se mi, koji tražimo, da se opravdamo Hristom, nađosmo i sami grješnici, dakle *je* Hristos grijehu *sluga?* Bože sačuvaj! (Ἆρα Χριστὸς ἁμαρτίας διάκονος;) Galat. 2, 17.

[§ 20. d)] A kad mu čoek kaže, da mu je tu prije nekolika dana upala žena, i da je došao sad, da je izvadi, onda đavo poviče: Šta, pobratime, ako Boga znaš! Pa *to tvoja žena!* i ti mogao s njom živjeti! I opet došao, da je izvadiš! N. prip. 145. — Izišla moja žena iz jame, pa što traži mene, kojekako; ali tebe! što mi je nijesi dao izvaditi iz jame. — „Šta naopako! *izišla* tvoja žena!"

poviče đavo. ib. 147. — Isus odgovori: Carstvo moje nije od ovoga svijeta; kad bi bilo od ovoga svijeta carstvo moje, onda bi sluge moje branile, da ne bih bio predan Jevrejima; ali carstvo moje nije odavde. Onda mu reče Pilat: Daklem *si* ti *car?* Isus odgovori: Ti govoriš, da sam ja car. (Οὐκοῦν βασιλεὺς εἶ σύ;) Jov. 18, 36—37. (isp. Jov. 18, 33).

[§ 20. e)] Ti se *hoćeš* dijeliti od svijeta bijeloga, od crkovne te gospode? I, 92. — A veli joj bane od Budima: „Muč', ne luduj, draga dušo moja! I još *kaješ* Ivana mlađana!" A veli mu gizdava divojka: „Vira moja, bane od Budima! Ja ću biti u tvom bilom dvoru, još ću kajat' Ivana mlađana". III, 514. — Kako ga đavo opazi, on mu progovori: „*Tu si* pobratime?" — „Tu sam". N. prip. 146. — I mnogi, koji slušahu, divljahu se govoreći: Otkud ovome to? I kakva mu je premudrost dana? I čudesa takova rukama njegovijem *čine se?* (Καὶ δυνάμεις τοιαῦται διὰ τῶν χειρῶν αὐτοῦ γίγνονται;) Mark. 6, 2. — Učenici mu rekoše: Ravi! sad Judejci šćadijahu da te ubiju kamenjem, pa opet *hoćeš* da ideš onamo? (Καὶ πάλιν ὑπάγεις ἐκεῖ;) Jov. 11, 8. — Tako li ste nerazumni? Počevši Duhom sad tijelom *svršujete?* (Ἐναρξάμενοι πνεύματι νῦν σαρκὶ ἐπιτελεῖσθε;) Galat. 3, 3.

Ovamo pripadaju po mome sudu neki primjeri, o kojima treba napose nešto kazati. Jedan je takav primjer ovaj: Veseo ide Ivan ban, veseo ide na divan, neves'o doma dolazi; pita ga sestra Jelica: „Tako ti Boga, Ivan-ban! Veseo ideš na divan, *neves'o* doma *dolaziš?*" Ivan ban sestri besedi: „Oj sestro moja Jelice! Kako ću biti veseo, kad sam se juče kladio..." I, 589. — Jelica konstatira, da joj brat Ivan ban neveseo s divana doma dolazi, i čudi se tomu, a čudi se ne stoga, što ne bi to vjerovala, nego stoga, što ne zna tomu razloga. A da se čudi, ne može izreći drukčije nego tako, da ono, čemu se čudi, metne u supoziciju pa od brata zatraži, da joj supoziciju potvrdi (Ako neveseo doma dolaziš, kaži, da neveseo doma dolaziš!). Ali tako ona od brata traži, da joj potvrdi ono, što ona i onako zna. Stoga se brat u odgovoru na ono, što ona u pitanju od njega traži, i ne osvrće. No prava svrha njezinu pitanju i nije bila, da ona od brata dobije potvrdu svoje supozicije, nego da izreče, da se čudi i čemu se čudi. A tim, što je izrekla, čemu se čudi, potakla je brata, da razmisli, zašto se ona tomu čudi, i on je pogodio, da se ona tomu čudi stoga, što mu ne zna razloga, pa joj odmah i kaže razlog. Tako je pitanje dobilo smisao: Zašto neveseo doma dolaziš? — Takovo je

i ovo pitanje, samo što prije njega dolaze druga pitanja, koja mu označuju smisao: „O bora ti, dragi gospodaru! A što si se tako zamislio? Što je tebi? kakva je nevolja? Svi svatovi šemno i veselo, a ti *jesi* teško *neveseo?* Ah! kaži mi, ako sam ti mila!“ Tad' govori Smiljanić Ilija: „Čuješ mene, Maro Đurkovića! Pred nama je Prologa planina... nije lasno proći kroz planinu; zato sam ti danas neveseo“. III, 479.

2. Negativna (§ 25.): Tako ti Boga, Lauš-ban! *Nisi* me *mogao* poznati po mome konju doratu...? I, 592. [isp. § 20. e)] — Mili kume, Vukašine kralje! Kad ja zaptih sve moje vojvode po svoj mojoj redom carevini, a ti *ne mo'š,* koga si rodio? II, 188. [isp. § 20. e)] — „Gospodaru, *ne znaš* nesreće?“ „Koje?“ zapita trgovac. „Krepao kotao“. N. prip. 289. [isp. § 20. e)] — Licemjere! svaki od vas u subotu ne odrješuje li svojega vola ili magarca od jasala, i *ne vodi,* da napoji? (Οὐ λύει... καὶ ἀπαγαγὼν ποτίζει;) Luk. 13, 15. [isp. § 20. a)] — Oči imate i *ne vidite?* uši imate i *ne čujete?* I ne pamtite li, kad ja pet hljebova prelomih na pet hiljada, koliko kotarica punijeh komada nakupiste? (Ὀφθαλμοὺς ἔχοντες οὐ βλέπετε, καὶ ὦτα ἔχοντες οὐκ ἀκούετε, καὶ οὐ μνημονεύετε;) Mark. 8, 18—19. [isp. § 20. e)] — Ženo! gdje su oni, što te tužahu? Nijedan te *ne osudi?* (Οὐδείς σε κατέκρινεν;) Jov. 8, 10. [isp. § 20. e)] — Toliko sam vrijeme s vama i *nijesi* me *poznao,* Filipe? (Καὶ οὐκ ἔγνωκάς με, Φ.;) Jov. 14, 9. [isp. § 20. e)]. — Ovaj je primjer onakav, kakvi su među pozitivnima spomenuti iz I, 589. i III, 479.: „Ne zovem te, da ti zapov'jedam, već te zovem, da te nešto pitam: Koje mlade s tobom dovedene, svaka nosi čedo u naručju, a i drugo nosi pod pojasom; ti ga jošte pod pojasom *nemaš?*“ — „Ne pitaj me, moj đevere Petre! Već ti pitaj tvoga brata Pavla...“ I, 616.

V. Suspikativna pitanja (§ 26.): Jetrvice, po Bogu sestrice! *Ne znaš* kaka bilja od omraze? II, 15. — Da moj brate, Jure barjaktare! *Ne znaš* đegod kamene pećine, đe bi mogli vatru naložiti i junački život povratiti? III, 419. — Ustavi se njemu u odžaku, te ti agu dobro, sinko, služi, *ne ćeš* kako Zlatku *izbaviti.* III, 133. (namjerna rečenica, isp. § 28.).

III. Pitanja s partikulom *da (li)*.

30. Partikula *da li* dolazi u pitanjima u jeziku staroslovenskom, bugarskom i hrvatskom, i to u različnim pitanjima (direktnima i indirektnima) kao i *li* (isp. Maret. Vezn. § 126.). Već nas to navodi na misao, da će poput *li* biti i *da li* postalo upitna partikula od hipotetičke konjunkcije. Ali *da li* se nigdje ne upotrebljava kao hipotetička konjunkcija. Ne dolazi ni u disjunkciji, već ako u pitanjima; n. pr. Mili bože, čuda velikoga! *Da l' pucaju* zadarski topovi? *Da l' duhaju* primorski vjetrovi? N. pj. III, 492. (isp. Akad. rj. II, 241.[b]). Uopće ga u koncesivno-hipotetičkom značenju mogu potvrditi samo iz novoslovenskoga jezika: Usliši zdihovanje tvoje *da li* (= makar) nevredne stvari (Pleteršnik, Slovar s. v. *da;* isp. i Mikl. Sint. str. 258.). Ali zato se elementi njegovi *da* i *li* svaki za se doista upotrebljavaju u koncesivno-hipotetičkom značenju u različnim jezicima slavenskima, tako da se može reći, da im je to značenje pripadalo još u praslavenskom jeziku. Za *li* o tom ne može biti sumnje, jer dolazi gotovo u svima jezicima slavenskima u hipotetičkom značenju (isp. Maret. Vezn. § 127.), a za *da* evo nekoliko primjera iz različnih jezika slavenskih:

novoslov. *da, da si* (= etsi): Sprejemamo vsako darilce, *da* je še tako majhno (Plet. Slov. s. v. *da).* — Dete je veselo, *da si* ni zdravo (Maret. Vezn. § 68.).

bug. кой *да* е „wer immer es ist" (Mikl. Etym. Wörtb. s. v. *da).* — Дѣ *да* е Стоян, да доде (Maret. Vezn. § 68.). — Дойди въ къщъ, ако и *да* е сиромашка, гости щем те (ib.).

rus. Твоими ѳы устами *да* (= makar) медъ нить (Словарь русс. языка сост. II. отдѣл. имп. акад. н. s. v. *да).* — Изъ огня *да* въ поломя (ib.) — Всякій человѣкъ имѣетъ хоть какія-нибудь *да* связи (ib.).

malorus. i slovač. *Da* podaje indefinitnomu pronomenu generalno značenje; mrus. *да* кто „aliquis", *да* що „aliquid"; slovač. *da* kto, *da* čo *(da* č). Maretić u Vezn. § 68. drži to *da* za restriktivnu partikulu *(да* що = makar što, išto), a Miklošić u Sint. str. 89. drži, da je postalo od *къда* (isp. hrv. *gdje-kto* = къде къто).

donjoluž. *dajš* (= etsi) od *da i že: Dajš* voni bogate su. Mikl. Sint. str. 258.

hrv. Хоте нѣксую *да и* (= licet) малоую чьсть приюти оть мене (Daničić, Rječnik iz knjiž. starina srp. I, 250.) — Niste li

da (= saltem) jednu uru z manum virostovat mogli? (Mikl. Sint. 259.) — *đaj* (= saltem) od *da i* (Maret. Vezn. § 68.): Ki sada nije znan, biti će odkriven *daj* na pokojni dan (Akad. rj. II, 224.[a]) — Ne misli o tomuj, ne vrijeđaj *daj* rana (ib.) — Ponesi danas na sajam *dajbar* (= daj — bar) pet vreća (Akad. rj. II, 225.[a]) — Kad gazim gostoprimstvo i vjeru, *dajbudi* (= daj — budi) ću ponijeti blaga dosta (ib.) — Da bih ja *dar* (= da — že „saltem") toliko suz prolil, koliko vi proliste (Akad. rj. II, 275.[b]) — Kao koncesivna konjunkcija držim da se nalazi *da* i u ovakovim rečenicama: Kakav sam *da* sam, tvoj sam. N. posl. — Kako je *da* je, naše je. ib. — Što je *da* je. ib. — Kud puklo *da* puklo. ib. (Akad. rj. II, 165.[b])

U svojoj raspravi o rečenicama s konjunkcijom *da* (u „Radu" knj. 142.) nastojao sam pokazati, da su hipotetičke i koncesivne rečenice sa *da* upravo eksplikativne, a *da* upravo kopulativna konjunkcija (§ 19. i § 24.). Na to me je mišljenje navelo to, što hipotetičke i koncesivne rečenice sa *da* ponajviše nijesu jednake rečenicama s *ako*, te se *da* u njima ne može zamijeniti s *ako*. Ali neke su rečenice sa *da* ipak posve jednake rečenicama s *ako;* n. pr. *Да* (= ako) приду у Дубровьникь, да на ме не устане никьторѣ, де ꙗ смь у свою землю седа. Mon. serb. 29. (Akad. rj. II, 193.[b], gdje se kaže, da je ovo značenje konjunkcije *da* starije, ali rjeđe, i gubi se po prilici oko 17. vijeka). — Nijedna misao, *da* je najgora i gnusnija, nije grijeh (Akad. rječn. II, 198.[a]) (isp. Mati *ako* je najgora, opet je rada da joj kći bude dobra. N. posl.) — Hoću poći, *da* ne ću ni doći. N. pj. herc. 187. (= 129.). — Ne će, *da* mu na rep staneš (ujesti. Kaže se za mirno ili upravo za lijepo i nevaljalo pseto). N. posl. (Akad. rj. II, 198.[b]) (isp. Makar *da* si i sam car, ja ti kazati ne ću. N. prip. 268.; Akad. rj. II, 199.[b]) — Trebalo bi potanje istražiti, koje su rečenica sa *da* jednake onima s *ako*, koje li nijesu. Ja to sada ne mogu učiniti, nego hoću samo da konstatiram, da hrv. *da* može biti i čista hipotetička i koncesivna konjunkcija. Isto vrijedi i za staroslovensko i rusko *da;* n. pr. stsl. Аште ис пазоухы истрѧсеши любо и ѥдинъ съвалъмъ, и *да* падетъ на земи, то да вѣси etc. (Maret. Vezn. § 67.) — Аште *да* ѥсте сынове сиѡн҃и, ликоуите съ чѧды своими (ib.) — *Да* хочешь, такъ дамъ (Даль, Толковый Словарь s. v. *да).*

Koncesivno-hipotetičko *da* postalo je jamačno od aseverativnoga, kao što je i hipotetičko *li* postalo od aseverativnoga (isp. § 5.).

(*Da* lud ti si, mio pobratime! N. pj. IV, 25. — *Da* čudno ti ga prevari! *Da* lijepa ti je, jadi je ubili! *Da* Bogme — Vuk, Rj. s. v. *da;* isp. „Rad" knj. 142. str. 2.) U drugu je ruku od aseverativnoga postalo adversativno *da*, kao što je i adversativno *li* postalo od aseverativnoga (isp. Maret. Vezn. § 123.) (Nebo će i zemlja projti, *da* riči moje ne će projti. Akad. rječn. II, 202.[b] — Ne uvedi nas u napast, *da* oslobodi nas oda zla. ib. 204.[a]). I aseverativnomu i adversativnomu *da* može prionuti analogno *li*, te postaje aseverativno *da li* (Dragi brate, Galija Tomiću! *Da l'* nemilo ti junak poginu! N. pj. III, 423. isp. *Da* lud *li* si, čelebija Mujo. I, 563.) i adversativno *da li* (Nebo će i zemlja projti, *da li* riči moje ne će projti. Akad. rj. II, 239.[a] — Ne nami, *da li* imenu tvomu daj slavu. ib. 240.[a])

Kao hipotetička konjunkcija (= ako) došlo je *da* i u pitanja onako, kako je naprijed pokazano za *li*. A budući da uz *da* kao hipotetičku konjunkciju još ne prianja *li*, vjerojatno je, da je *li* stalo prianjati uza nj, te je postalo *da li*, istom onda, kad je *da* kao hipotetička konjunkcija već bilo postalo upitna partikula, a to se potvrđuje i tim, što *da* još kao upitna partikula (u suspikativnim pitanjima) dolazi bez *li* (isp. § 31., III.).

31. Pitanja sa *da (li)* mogu biti i informativna i admirativna i suspikativna. Za Novi je zavjet karakteristično, da u njemu nema ni informativnih ni admirativnih pitanja sa *da li*, nego samo suspikativnih sa *da*.

I. Informativnih pitanja (isp. § 4. i § 11.) ima i direktnih i indirektnih; n. pr. Tako t' Boga, Budimski trgovče! Jesi li baš mestom iz Budima? *Da li znadeš* Budimliju Jovu? Je li zdravo, je l' se oženio? N. pj. II, 640/1. — Mlav-planino, i planino Stara! *Da l' ćeš* danas moj' *ojadit'* majku? *Da li* sestru u crno *zaviti? Da li dati* moju zaručnicu za Gruicu sina Novakova? III, 26. i 27. — Hodi brate, Sijenjanin-Ive! Sedi s drustem u zelenu lugu, dok se vrnem iz Udbine bele, da ja idem tevdil u Udbinu, da uvodim po Udbine bele, *da l' su doma* Udbinski junaci, koji dižu četu na Srbina: *Da l' je doma* Hrnjo Mustaf-aga, je li doma Gledić Osman-aga itd. (izmjenjuje se *da li* i *je li*). III, 179. (isp. i 180.). — Ne znate li za mog gospodara, u Srbiji pašu Ćaja-pašu? Je l' sišao zemlji Srbadiji? Je li paša zemlju osvojio, i zadosta roblja narobio? Je l' vojvode Srpske povatao? *Da l' je* od njih blago *pokupio?* itd. (izmjenjuje se *je li* i *da li*). IV, 342/3. — Car zaželi doznati, *da li se* zaista više *zna*, kad se nanovo proživi. N.

prip. 71. — Car to posluša, osobito da vidi, *da li je istina*, da će i gora poći da gleda, đe car cara gubi. ib. 156. — Kako svane, oni odmah stanu gledati, *da l' ima* kakogagod traga, kud je ona sila išla od dvora carskog, ali se ništa znati ne more. ib. 186 (bis). — Jedan bogat čoek namisli ogledati, *da li je* to *istina*. ib. 310. — Dosta sam puta preko ove brvine prelazio, hajde sad da ogledam, *da li mogu* žmureći preko nje *preći*. ib. 310. — Mlada se onda popne na tavan i nađe lemeš te ga zbaci dolje i zapita Ciganina, *da li će* to *dosta biti*. ib. 311.

Ako je *li* rastavljeno od *da*, onda bih rekao, da je pred gotovo pitanje sa *li* metnuto adversativno *da;* n. pr. Siv sokole, đe si doletio, *da hoćeš li* zdravo *izletiti* i iznijet' ticu prepelicu? N. pj. III, 258. — Dvije tice, da vas Bog ubije! *Da znaste li*, čija bješe vojska? IV, 390. (Isp. „Rad" knj. 142. str. 3., gdje se krivo kaže, da su od ovakovih pitanja postala pitanja sa *da li).*

II. Admirativnih pitanja ima i pozitivnih (manje) i negativnih (više) (isp. § 20. i § 25.); n. pr. *Da li* ti *se ne ražali* na svakoga od tvojeh? N. pj. I, 96. — Fala Bogu, čuda velikoga! *Da li je se* paša *pomamio?* I, 157. — Ljubo moja, velika žalosti! *Da l ne vidiš*, gde si poginula? II, 120. — Jesi l' čuo, *da li zapamtio:* da je bila proja za šenicu? da li[1] Madžar za Maćedoniju? da li Srbin za Erdelj-krajinu? II, 486. — Ne, za Boga, Ćuprilijć-veziru! A *da li* mu vjeru *ne zadade*, da mu glavu izgubiti ne ćeš? II, 611. — A ne boj se, Stojkoviću Mato! *Da l' nijesmo* vjeru *ufatili?* IV, 120. — Zašto si ti to od mene učinila? *Da li* ti *nijesam rekao*, da više nijesi moja žena? N. prip. 108. — Za Boga, *da li* ti *nijesam* još onu večer *kazala*, kakva je gora? ib. 119. — *Da li ne znaš*, da mi je s mojega brata Nikole i sveti Nikola omrznuo, a kamo li nijesi ti! ib. 279. — Kako u četvrtak? *Da li* ja taj dan *ne ženim* sina? ib. 284.

III. Suspikativna se pitanja u Akad. rječniku II, 169.[a] tumače kao rečenice bojazni, dakle kao negativne željne rečenice. Ali na istom se mjestu priznaje, da „u nekim primjerima pokazuje se ufanje i želja onoga, što se pita", dakle baš protivno od onoga, što bi se po gornjem tumačenju imalo u njima pokazivati. Stoga to tumačenje ne može vrijediti. Po onom, što je u § 26. o

[1] Ovo *da li* i ono, koje za njim dolazi, nije upravo upitna partikula, nego je deklarativnomu *da* (koje imamo i naprijed u rečenici: da je bila proja za šenicu) dodano adversativno *li*.

suspikativnim pitanjima sa *li* rečeno, moraju ova pitanja biti hipotetičke rečenice, u kojima je negirana gotova samostalna supozicija govornikova. Uzmimo konkretan primjer: Moj posinko, Kraljeviću Marko! Što si mi se tako ražljutio! *Da* ti *nije nestanulo* blaga? N. pj. II, 429. Car, koji ovo govori, sâm misli, da je možda Marku nestanulo blaga. Ovu svoju misao mogao bi izreći ovako: Da ti je nestanulo blaga — i ova bi rečenica bila samostalna supozicija careva, a *da* bi imalo onakovo značenje („možda“) kao *ako* u primjerima, što su spomenuti u § 5. (n. pr. Da s' donio Bugarsku kopanju, *ako* bih ti i usuo vina). Ali car hoće Marka da pita, pa stoga svoju samostalnu supoziciju negira i izgovarajući je s upitnim tonom traži od Marka, da potvrdi ono, što on u svojoj negiranoj supoziciji suponira, t. j. da poreče, da mu je nestanulo blaga u slučaju, ako mu ga nije nestanulo, ali ne drži, da će on to učiniti, jer sâm misli, da mu je možda nestanulo blaga, nego očekuje na svoje pitanje pozitivan odgovor, ako ga doista i ne dobiva. Tako su ova suspikativna pitanja posve jednaka onima sa *li*, o kojima se govorilo u § 26.

Samo dva momenta valja ovdje još napose da istaknem. Ovo razlaganje suponira, da partikula *da* može značiti „možda“. To se značenje, istina, ne može direktno potvrditi[1], ali po onom, što je u § 5. str. 109. (9.) rečeno, svaka hipotetička konjunkcija može u samostalnoj rečenici (u samostalnoj supoziciji) imati takovo značenje, pa tako i *da*. Nadalje valja istaknuti, da u suspikativnim pitanjima obično dolazi samo *da* bez *li*, veoma rijetko *da li*. To mislim da se ima tumačiti tim, što se suspikativna pitanja slabo osjećaju kao pitanja, nego se shvaćaju više kao izraz misli govornikove, u kojoj je „možda“ [isp. § 24. str. 163. (63.) bilj.], te se *da ne* uzima kao da znači „možda“ (*Da* ti *nije nestanulo* blaga? = Možda ti je nestanulo blaga). Ali u istinu su to prava pitanja (inače ne bi u njima bilo negacije), te se taj njihov karakter kadšto i markira tim, da se uz *da* dodaje još *li*.

Evo primjera:

Šarengaća, dugo jadna bila! *Da* ti *nije ozebao* vojno? N. pj. I, 528. (isp. i niže). — Ja sam sinoć vrlo pijan bio, *da* što[2] loše *besjedio nisam?* II, 131. — Anđelija, moja vjerna ljubo! Da mi

[1] Možda se ima tako shvatiti singularni primjer iz Nalješkovića 1, 243. (Akad. rj. II, 169.[a]): Kamo ona plitica? *Da si* ju *razbila?* — Onda ovo ne bi bilo pitanje.

[2] Što se tiče oblika indefinitnoga pravnomena, isp. § 26. str. 170 (70.).

nisi brata *otrovala?* II, 629. — Da moj brate, čobanine Đuro! *Da nijesi pogubio* društva? III, 94. — Ja molim te, Bogom posestrimo! Znaš li štogod za Hajkunu kazat' sestru milu Frče Ibrahima: *Da* ju *nije* kogod *zaprosio?* I ako je mlada zaprošena, tek *da nije* samo *odnešena?* III, 181. — O moj sine, čobanče Ivanče! Što si mi se, sine, umorio? Jesu l' zdravo ovce i čobani? Jal' *da nisi* dušmane *gledao?* III, 234. — Bogu vama dvije tice crne! Otkud ste mi jutros doranile? *Da* ve *nije* sreća *donijela* od Trebinja od Hercegovine? IV, 7. — *Da nijeste* đegođ *ugledali*, eda bismo šićar šićarili i dosta se blaga nauzeli? IV, 50. (isp. i niže). — Veće, more, mlada poturice! Ti okle si, iz koga li grada? Kako li se zoveš po imenu? Je li tebe u životu majka? *Da se nisi* skoro *oženio?* IV, 234. (isp. na predašnjoj strani: Jesi li se, more, ožen io?) — Oj Boga vi, dva vrana gavrana! Odakle ste jutros polećeli? *Da nijeste* od zemlje Srbije? Ne znate li za mog gospodara u Srbiji pašu Ćaja-pašu? IV, 342. — Božja pomoć, dva mrnara mlada! *Da* m' odovud' *ne prođe* đevojka? I provede l' konja i sokola? N. pj. herc. 172. — Došavši onđe, pomisle, *da ne će* u onome čardaku *biti* njihova sestra. N. prip. 7. — Pak sam se bila prepala, *da nijesi* počem onamo *pošao*. ib. 119. — (Maćija) kad je vidi, uplaši se, *da nije* pastorka *došla*, da joj se osveti. ib. 135. — I zabrinuvši se vrlo počeše svaki govoriti mu: *Da nijesam* ja, Gospode? (Μήτι ἐγώ εἰμι;) Mat. 26, 22. (isp. *Da ne* ja? Mark. 14, 19.). — A kad narod bješe u sumnji i pomišljahu svi u srcima svojijem za Jovana: *Da nije* on *Hristos?*, odgovaraše Jovan svima govoreći . . . (Μήποτε αὐτὸς εἴη ὁ Χριστός). Luk. 3, 15. — Hodite, da vidite čovjeka, koji mi kaza sve, što sam učinila: *da nije* to *Hristos?* (Μήτι οὗτός ἐστιν ὁ Χριστός;) Jov. 4, 29. — A Isus reče dvanaestorici: *Da ne ćete* i vi *otići?* (Μὴ καὶ ὑμεῖς θέλετε ὑπάγειν;) Jov. 6, 67. — I gle, kako govori slobodno i ništa mu ne vele: *da ne doznaše* naši knezovi, da je on zaista Hristos? (Μήποτε ἀληθῶς ἔγνωσαν οἱ ἄρχοντες, ὅτι οὗτός ἐστιν ὁ Χριστός;) Jov. 7, 26. — Tada rekoše Jevreji: *Da se ne će* sam *ubiti*, što govori: Kud ja idem, vi ne možete doći? (Μήτι ἀποκτενεῖ ἑαυτόν . . .;) Jov. 8, 22. — Onda reče sluškinja vratarica Petru: *Da nijesi* i ti učenik ovoga čovjeka? On reče: Nijesam (Μὴ καὶ σὺ ἐκ τῶν μαθητῶν εἶ τοῦ ἀνθρώπου τούτου;) Jov. 18, 17. (isp. 18, 25.).

Primjeri sa *da li:* Braćo moja i moja družino! Što nam nema od Konjica Janka? *Da l'* ga *nije* nevjera *izjela* od Turčina Bogom

pobratima? N. pj. III, 374. — *Da li* ovo pretvaranje slova u Crnu goru *nije došlo* iz Talijanskoga jezika, u kome se (po Mletačkome narječiju) onuda po primorju tako čini? Vuk, N. posl. XXX.

U ovom se primjeru suspikativno pitanje sa *da ne* kontaminiralo sa suspikativnim pitanjem sa *ne li:* A šta ono poljem zv'jezdi, *da nije li* ko od Bosne? N. pj. Vila 1868. str. 624. (Akad. rj. II, 239.[a])

32. *Da* dolazi i u deliberativnim pitanjima, o kojima se mimogred govorilo već u „Radu" knj. 142. str. 88. Budući da nemam zgodna primjera iz narodnih umotvorina, spomenut ću primjer iz Milićevićevih „Deset para" str. 40., koji navodi Akad. rj. II, str. 169.[b] Svilorunić govori u tamnici sam sa sobom ovako: „Kako da podnesem tu kaštigu? *Da skočim* u vodu, da se udavim? E, a kamo mi srce za to? . . . *Da se ubijem? Da dignem* ruku sam na se, *da pogledam* u usta strašnoj cevi? To je junaštvo, koje mnogi nazivlju bezumljem, a ja bih se ponosio, da ga imam; ali ga nemam ni trunke! . . . *Da begam* u tuđ, nepoznati svet, da ogledam, ne ću li moći tamo tekar otpočeti život poštena čovjeka? Pretvorit ću se u nadničara, u slugu, u argatina itd." — Istina, Svilorunić govori sve to sam sa sobom, ali je za narav pitanja isto, kao da govori s kim drugim. Pita se samo, što njegova pitanja znače. Svagdje je u pitanje stavljena željna rečenica sa *da;* n. pr. Da skočim u vodu!, koja kao takova znači: Želim ili hoću da skočim u vodu. Tim pak, što je ova rečenica stavljena u pitanje, promijenilo se to, da govornik ne kaže više, da je njegova želja ili volja, da skoči u vodu, nego da u onoga, koga pita, traži obavijest, je li njegova želja ili volja, da on skoči u vodu. Po tom pitanje: „*Da skočim* u vodu?" znači: Želiš li ili hoćeš li ili također uopće valja li, da skočim u vodu? Ili ako rečenica: „Da skočim u vodu!" kao željna po onom, što je u „Radu" knj. 142. na str. 92. rečeno, znači: Ako dođe vrijeme ili zgoda, da skočim u vodu, bit će mi ugodno — znači ista rečenica kao upitna *(Da skočim* u vodu?): Ako će ti biti ugodno, ako dođe vrijeme ili zgoda, da skočim u vodu, kaži, (sc. da će ti biti ugodno). Kod prvoga i drugoga pitanja dobiva Svilorunić od onoga, koga pita, t. j. sam od sebe, negativan, a kod trećega pozitivan odgovor, ali indirektno, jer direktni bi odgovor imao glasiti kod prvoga pitanja n. pr. Da skočiš u vodu (Skoči u vodu)! ili: Da ne skočiš u vodu (Ne skoči u vodu)!

Iz ovoga se razlaganja vidi, da su takova pitanja informativna, koja se od običnih informativnih pitanja razlikuju samo tim, što je u njima u pitanje stavljena želja ili volja, uopće postulacija, te bi se mogla zvati informativna postulativna pitanja. Također se vidi, da u njima riječ *da* nema s pitanjem kao takovim nikakva posla; ona nije interogativna, nego postulativna partikula, a interogativne partikule nema nikakve, nego je pitanje označeno samo tim, što se postulativnomu tonu pridružio interogativni ton. Po tom ovakova pitanja upravo i ne idu ovamo, nego među pitanja bez interogativne partikule, ali ih uza sve to spominjem ovdje, da pitanja, koja se počinju sa *da*, budu na okupu.

Po svoj prilici ide ovamo ovaj primjer iz narodnih umotvorina, koji Vuk doduše nije označio kao pitanje, možda zato, što iza prve (upitne) rečenice sa *da* dolaze tri finalne rečenice sa *da*, ali se u prilog pitanju može navesti to, da se na nj odgovara. Primjer glasi: (Pošto je Smiljanić Ilija ranjen zamolio Mandušića Vuka, da ga nosi njegovu [Smiljanićevu] dvoru, da mu majka rane vida, ljuba da stere postelju, a seja da ga vodom poji —) Veli njemu Mandušiću Vuče: „*Da te nosim*, pobro, mome dvoru, mati moja da ti rane vida, ljuba moja da stere postelju, seja moja da te vodom poji". Progovara Smiljanić Ilija: „Aja Bogme, dragi pobratime! Tuđa majka rane povređuje, tuđa ljuba bregovito stere, tuđa seja gorkom vodom poji". N. pj. III, 226.

Često takovo postulativno pitanje nije informativno, nego admirativno. Između primjerâ, što ih navodi Akad. rj. str. 169.[b] iz starih pisaca, spominjem najprije ovaj iz Gundulićeve Proserpine st. 1222., gdje na Plutonove riječi: „U momu kraljestvu ako ćeš milos steć', oholas sniži tvu prida mnom govoreć" odgovara Cerera: „*Da govorim* poniženo ja božica prid tobome, kojoj uze ukradome, jaoh, sve dobro ti ljubljeno?" — I ovdje Cerera tim, što željnu rečenicu Plutonovu: „Oholas sniži tvu prida mnom govoreć" (= Da govoriš poniženo!) — stavlja u pitanje, u Plutona traži obavijest, je li doista njegova želja ili volja, da ona govori poniženo, ali to čini ona samo zato, da pokaže, da se Plutonovu zahtjevu čudi; do odgovora Plutonova nije joj stalo, jer i onako zna, kako bi glasio, pa on na njezino pitanje upravo i ne odgovara (isp. § 20., d). Drugi su primjeri: Bojnik: „Zato, kralju vrijedni i znani, ako je tebi mila glava, ne stoj veće u ovoj strani, iz nemilijeh bjež' država." Pavlimir: „Ja *da utečem*, ja *da* dilo meni *učinim* nedostojno! Nije se bježat naučilo moje pred nikijem

*

srce bojno". Palmotić I, 57. — Krvnik: „Tako; zato ti se sada odi spravi veće umriti, ni se ufa, ni se nada, da ćemo ti mi prostiti". Jerina: „— i što mu sam verna bila, *da* smrt *primim* strahovitu?" ib. I, 379. — Jazon: „Ili glavu odsijeci mi, moja lijepa zatočnice, ili blago ukaži mi i smireno tvoje lice". Ipsipile: „*Da odsiječem* glavu tebi u bojnom prikom ijedu? Ne bješe je kazat trijebi, drag viteže, mom pogledu". ib. II, 404. (Akad. rj. II, 169.[b]).

Admirativno postulativno pitanje imamo i u ovom primjeru: Na riječi Strahinića bana: „Izlazi mi na megdan junački!" odgovara Vlah-Alija: „Što j' u cara vojske državine, čini mi se sva careva vojska kao mravi po zelenoj travi; a ti, more! megdan *da dijeliš!*" N. pj. II, 281—282. Razlika od predašnjih primjera samo je u tom, što ona željna rečenica (Strahinićeva), koju Vlah-Alija stavlja u pitanje, naime rečenica: „Izlazi mi na megdan junački!" = Da megdan dijelim! — nije u 2., nego u 1. licu, pa po tom ni admirativno pitanje nije u 1., nego u 2. licu. Vlah-Alija se čudi želji Strahinićevoj: Da megdan dijelim! Isp. Akad. rj. 169.[b]

33. Ovdje ću prisloniti još rečenice sa *da li*, koje nijesu upravo upitne, nego željne (i hipotetičke); n. pr. *Da li* mi te, dušo, *poljubiti!* N. pj. I, 428. Ova je rečenica onakova željna rečenica, o kakvima se govori u „Radu" knj. 142. str. 92. i d., te bi u njoj imalo dolaziti samo *da*. Pita se, kako je u nju došlo *li?* Da bi se to razumjelo, treba na um uzeti, da bi se ova rečenica mogla shvatiti i kao pitanje, na što nas upućuje i to, što djevojka na nju odgovara: Mo'š, junače, koliko ti drago. Onda je uz *da* po analogiji pitanjâ sa *da li* prionulo i *li*. — U primjeru iz N. pj. III, 277. *Da da li je pogledati* kome, kad im Srpska sila keisala! — metnuto je pred takovo *da li* iznova željno *da*.

Tako valja razumjeti i hipotetičke rečenice sa *da li*, koje su sve željne; n. pr. Lijep ti si, Rade neimare! *Da l' se hoćeš* junak *poturčiti*, dala bih ti pola Sarajeva i po blaga brata teftedara. N. pj. I, 478. Držim, da bi prema smislu bolje bilo tako interpungirati, da bi se iza „poturčiti" metnuo znak pitanja. Onda valja rečenicu sa *da li* shvatiti onako, kao u primjeru iz N. pj. I, 428., koji je netom spomenut. Drukčije se ima tumačiti ovaj primjer: Evo danas ceo mesec dana, kako stojim na kraljevi vrati te se molim kralju Latinskome, *da bi li* te *pustio* za blago. N. pj. II, 568., gdje je posljednja rečenica očito postala kontaminacijom od rečenice: *da* bi te pustio — i rečenice: bi *li* te pustio (isp. § 28.).

Pošto je *da li* rečenim načinom došlo u željne rečenice sa *da*, stalo se mjesto samoga *da* upotrebljavati i onda, kad se rečenica već ne može shvatiti kao pitanje.

Za *da li* u željnim (i hipotetičkim) rečenicama imam još ove primjere: *Da li* mi *je* jedna litra zlata, da pozlatim Bogdanova vrata! N. pj. I, 261. — *Da li* mi *se* natrag *povratiti*, umjela bih sada đevovati. I, 300. — Oj devojko u košulji tankoj! *Da li* mi te *rastaviti* s majkom! I, 322. — *Da li* mi *se* muom *pretvoriti!* Ja bi znao, gde bi zimovao. I, 437. — *Da li* mi ga Bog u sreći *dade!* Pod njega bi karanfil sterala. I, 451. — Bože mili, da čudna junaka! *Da l'* me *hoće* junak *zaprositi*, ja bih mlada sutra pošla zanjga. I, 531. — *Da li znade* gospođa banica, da ponese mrežu od bisera, . . . imala bi zlatoruka sina. II, 61. — *Da li* ti *je*, pašo, *pogledati*, mlogo li je zlata crkovnoga! III, 67. (isp. Akad. rj. II, 241.[b]).

IV. Pitanja s partikulom *(j)eda (li)*.

34. Partikula *eda* ili *jeda* (na početno *j* držim da se ne treba napose obazirati) dolazi samo u staroslovenskom i hrvatskom jeziku. U hrvatskom jeziku može se *(j)eda* složiti sa *li* te postaje *(j)eda li;* u staroslovenskom jeziku čini se da to ne biva. Osim pitanjâ nalazi se *(j)eda (li)* u ovim funkcijama:

a) u značenju „možda"; n. pr. hrv. Ми одьписасмо господьству ти; али како се величьство ти оньди одьпралıаше господару, *ıеда* онаи писаниıа *не бише* ви *дана* (Dan. Rj. III, 510., gdje ima još jedan sličan primjer, samo mj. *ıеда* stoji *ıеда ли).* — Ne vim ja, česa dil svoj obraz gizdavi sakriva ova vil, *jeda se* uroka što *boji* (Akad. rj. IV, 510.). — Čini se, da ovamo ide i ovaj primjer: Pobržajmo brzim putem, amo čusmo žamor ljudi, *eda* onđe Isus *bude.* N. pj. herc. 329. — Isp. Tko zna, a k o s e o b r a t i, i prosti nam gospodin bog: *jeda se* kako *odvrati* od gnjeva srčbe svoje, i da ne poginemo? N. Ranj. Lekc. str. 165. (Reš. — isp. Akad. rj. I, 51.[b]) (Daničić ima [Jona 3, 9.]: Ko zna, *eda se povrati* i raskaje Bog, i povrati se od ljutoga gnjeva svojega, te ne izginemo. Τίς οἶδεν εἰ μετανοήσει ὁ Θεός, καὶ ἀποστρέψει ἐξ ὀργῆς θυμοῦ αὐτοῦ, καὶ οὐ μὴ ἀπολώμεθα;) — Isp. naprijed § 5.

b) u značenju „ako"; n. pr. stsl. *eda* си óo. (Mikl. Lex. s. v. *eda*). — hrv. *Jeda* te pečao *dopade,* prizovi mudra muža, da te utješi (Akad. rj. IV, 510.[a]) — *Jeda se uzmore,* svrši nam križ ovi svakako do zore (Akad. rj. IV, 511.[a]). — Uze upit iz glasa: *Jeda je tkoga,* pomozite! (ib. 510.[b]) — *Eda ли бисмо потворили,* тада да смо проклети (Dan. Rj. III, 510.). — *Eda ли би* кнезь Владисавь *посегнуо* у дио брата своога кнеза Влатка, ја молю господара великога, да узамь дио кнезу Владисаву и пода все кнезу Влатку (ib.) — Isp. Akad. rj. IV, 513.[a]

c) u samostalnim željnim rečenicama (lat. „utinam"); n. pr. hrv. Udovica Boga moli: *Eda* đegođ da *zazvoni, eda* kome žena *umre, eda* mene mladu *uzme* (U Stolivu). N. posl. 327. — *Eda* Bog *da,* te nam dođe. N. pj. I, 176. — Što za Boga udelite i za dušu namenite, *eda bi* vam *dobro bilo* ovog sveta i onoga. I, 137. — *Eda bi* me *ne rodila* majka, već kobila, koja konje ždrebi, te ja Turke osvetiti ne ću. IV, 268. — *Eda Boga* i Bogorodice!... *Eda* i sad Turke *razbijemo,* od Turaka šićar dobijemo! IV, 246. (Akad. rj. III, 20.[b]) — *Jeda* Bog *da,* srećna bila! Nar. pjes. Petr. I, 94. — Tko mene okrivi, ma vilo, *jeda* ga *ognjivi* višnji Bog nemilo! (Akad. rj. IV, 510.[b]) — *Jeda koga* za Boga! (ib. 511.[a]) — Prošahu govoreći: Utinam dirumperet coelos, t. j. *jeda li bi razbil* nebesa! (ib. 513.[a])

Željna je partikula *(j)eda (li)* postala bez sumnje od hipotetičke konjunkcije, i to onako, kako je naprijed u § 10. razloženo za *ako.* Izvršenje radnje izrečene glagolom u rečenici s *(j)eda (li)* shvatilo se kao uvjet postignuću nekoga cilja, koji se želi, pa se želi i ono, što mu je uvjet, dakle izvršenje radnje izrečene glagolom u rečenici s *(j)eda (li)* Tako ako se n. pr. kaže: *Jeda* Bog *da!* — želi se cilj, koji će se postići, jeda (= ako) Bog da, pa onda i samo to, da Bog da. Tako su i grčke željne rečenice s εἰ i latinske sa *si* postale od hipotetičkih; n. pr. Ἀλλ' ἄγετ', αἴ κέν πως θωρήξομεν υἷας Ἀχαιῶν. B 72. — Ἀτὰρ πελέκεάς γε καὶ εἴ κ' εἰῶμεν ἅπαντας ἑστάμεν. φ 260. — Αἲ γὰρ ἐμοὶ τοσσήνδε θεοὶ δύναμιν περιθεῖεν. γ 205. — Εἴθε σε μήποτ' ειδόμαν. Sof. Ed. Kr. 1218. — *Si* nunc *se* nobis ille aureus arbore ramus *ostendat* nemore in tanto! Verg. Aen. 6, 187. — *O si* angulus ille proximus *accedat,* qui nunc denormat agellum! *O si* urnam argenti fors quae mihi *monstret!* Hor. Sat. II, 6, 8—10. (Kühner-Gerth, Ausf. griech. Gramm. II[3], 1, 206. i d.; 226. i d.; 2, 534. i d.; Landgraf, Hist. lat. Gramm. III, 1, 134.)

d) u namjernim rečenicama; n. pr. hrv. Ljuto savi i otud i otud, *eda bi* mu glavu *osjekao*. N. pj. II, 283. — I on vrativši se natrag privuče se polagano pod crkveni prozor, *eda bi* što *čuo*. N. prip. 172. — Da moliš Boga ti, *eda* mi nevolju i tuge *prikrati* (Akad. rj. III, 20.[b]) — Daj mi bojno kopje koštanovo, da ja pođem u Jedrenu b'jelu, *jeda*, majko, Bog i sreća *dade*, da oprostim brata rođenoga. N. pj. Bog. 271. (Ak. rj. IV, 510.[b]) — Много ихъ молисмо, *еда би хотѣль* кои одь нихь *поки* (Dan. Rj. III, 510.) — Grozno suzim gork plač sada, gorko plačem grozne suze, *jeda* i moje grijehe *oplaču* suze u suzah, plač u plaču (Akad. rj. IV, 511.[a]) — U dvore ću ja njegove uputit se sad ureda, *jeda* srdžbe plam njegove tiho *ugasi* ma besjeda (ib.) — Lupeži putnikom otimlju, *jeda bi* sebe *obogatili* (ib. IV, 512.[a]) — Tere stani po putu drobnu spendzu prosipati, *eda li se* kleti Turci spendzici *oblakome* (ib. III, 20.[b]) — Svast do svaka često hoda, *jeda l'* sebe gdigod *proda* (ib. IV, 513.[a])

I finalno se značenje partikule *(j)eda (li)* bez sumnje razvilo iz hipotetičkoga. Cilj se radnji glavne rečenice postiže izvršenjem radnje izrečene glagolom u rečenici s *(j)eda (li)*, koje je uvjet njegovu postignuću, pa stoga onaj, koji teži za tim ciljem, teži i za onim, što je njegovu postignuću uvjet, t. j. za izvršenjem radnje izrečene glagolom u rečenici s *(j)eda (li)*. Tako ako se n. pr. kaže: Gorko plačem grozne suze, *jeda* i moje grijehe *oplaču* suze — cilj, za kojim subjekt glavne rečenice teži plačući, postići će se jeda (= ako) i njegove grijehe oplaču suze, pa stoga teži i za samim tim, da i njegove grijehe oplaču suze. Isp. Priporučiše ju jednoj ženi, *ako bi* ju *mogla privariti* (Akad. rj. I, 51.[b]) Tako dolaze i u drugim jezicima hipotetičke rečenice u značenju finalnih rečenica; n. pr. Τοῦτο δέ τοι ἐρέουσα ἔπος Διὶ τερπικεραύνῳ εἶμ' αὐτὴ πρὸς Ὄλυμπον ἀγάννιφον, αἴ κε πίθηται. Α 420. — Ἀλλὰ σέ περ προέτω, ἅμα δ' ἄλλος λαὸς ἑπέσθω Μυρμιδόνων, αἴ κέν τι φάος Δαναοῖσι γένηαι. Καί τοι τεύχεα καλὰ δότω πόλεμόνδε φέρεσθαι, αἴ κέ σε τῷ ἴσκοντες ἀπόσχωνται πολέμοιο Τρῶες, ἀναπνεύσωσι δ' ἀρήιοι υἷες Ἀχαιῶν τειρόμενοι. Λ 796. etc. — Γλαυκιάων δ' (sc. ὁ λέων) ἰθὺς φέρεται μένει, ἤν τινα πέφνῃ ἀνδρῶν ἢ αὐτὸς φθίεται πρώτῳ ἐν ὁμίλῳ. Υ 172. — Ἐγὼ δὲ θεοὺς ἐπιβώσομαι αἰὲν ἐόντας, αἴ κέ ποθι Ζεὺς δῷσι παλίντιτα ἔργα γενέσθαι. α 379. — Ἤλυθον, εἴ τινά μοι κληηδόνα πατρὸς ἐνίσποις. δ 317. — Basilum cum omni equitatu praemittit, *si* quid celeritate itineris atque opportunitate temporis *perficere possit*.

Caes. Bell. Gall. 6, 29. Isp. Kühner-Gerth, Ausf. griech. Gramm. II³, 2, 534.

e) *(j)eda (li)* dolazi u rečenicama, kojima se pokazuje, čega se tko boji; takove rečenice mogu biti:

α) samostalne; n. pr. stsl. Помысли, *еда* како *отъпадетъ* и оумьретъ и врѣдитъ ми доушѫ. Sup. 129. — hrv. Оубоıавь се притьче глаголаше: *ıеда* како на мнѣ грѣшнѣмь *съврьшить се* притьчное слово (Dan. Rj. III, 510.) — *Еда* како сіа мала и врѣменнаа почьсть великоую оноу и вѣчноуюштоу *застоупит* ми (ib.).

Ovi se primjeri ni u čemu ne razlikuju od onih, što su spomenuti pod a). Ovamo sam ih metnuo samo poradi srodstva s onima, koji će se spomenuti pod β) i γ).

β) zavisne o glagolu „bojati se"; n. pr. stsl. Не боимь се, *ıеда погрезнемь* (Mikl. Lex. s. v. *ıеда).* — Бою се, *ıеда не виждоу* ихь (ib.) — Боıеште же се, *ıеда* како вь сурьть *отьпадоуть*, низложьше ıадриноу тако влаıахоу се Šiš. 42. (Act. apost. 27, 17. Φοβούμενοί τε, μὴ εἰς τὴν Σύρτιν ἐκπέσωσιν). — Оубоıавъ сѧ народа, *ıеда* крамолѫ *въздвиг'нѫтъ*, дастъ о не͡ю отъвѣтъ. Sup. 10. — И боıаше сѧ, *ıеда* како *отъврьжетъ сѧ*. ib. 59. — Боıѫ сѧ, *ıеда* како бесѣмене дѣтиштоу *обадитель бѫдѫ*. ib. 175. (Maret. Vezn. § 88.)

Ove primjere držim da valja shvatiti onako kao i grčke, u kojima je o glagolu timendi zavisna rečenica s εἰ; n. pr. ὥσθ' ἡδέως εὕδουσαν ἐκπηδᾶν ἐμὲ φόβῳ, φίλαι, ταρβοῦσαν, εἴ με χρὴ μένειν πάντων ἀρίστου φωτὸς ἐστερημένην. Sof. Trah. 176. — Ἀθυμῶ δ', εἰ φανήσομαι τάχα κακὸν μέγ' ἐκπράξασ' ἀπ' ἐλπίδος καλῆς. ib. 666. — Τοὺς δὲ θεατάς, εἰ καινοτομεῖν ἐθελήσουσιν καὶ μὴ τοῖς ἠθάσι λίαν τοῖς ἀρχαίοις ἐνδιατρίβειν, τοῦτ' ἔσθ' ὃ μάλιστα δέδοικα. Aristof. Ekl. 584. — Ὃ δὲ ἴσως ἄν τινες ὑμῶν φοβηθεῖεν, εἰ δεήσει πόρρω τῆς ἑαυτῶν φρουρεῖν, μηδὲ τοῦτο ὀκνήσητε. Ksen. Kir. 6, 1, 7. (Kühner-Gerth, Ausf. griech. Gramm., II³, 2, 396.) U primjeru iz Sof. Trah. 666. kazuje se rečenicom s εἰ uvjet onomu, što znači ἀθυμῶ: očajavam, ako će se pokazati, da sam možda zlo veliko učinila u nadi dobroj, t. j. očajavam toliko, koliko dopuštam, da će se pokazati itd. Tako se i u navedenom primjeru Бою се, ıеда не виждоу ихь rečenicom s *ıеда* kazuje uvjet onomu, što znači *бою се:* bojim se, ako ih ne ću vidjeti, t. j. bojim se toliko, koliko dopuštam, da ih ne ću vidjeti. Budući da objekt bojazni nije napose izrečen,

uzima se, da je uvjet (povod) bojazni ujedno njezin objekt, te rečenica s ѣда dobiva gotovo onakovo značenje kao eksplikativna rečenica sa *da:* bojim se, da ih ne ću vidjeti (isp. „Rad" knj. 142. str. 41.). Futur u grčkim primjerima pokazuje, da i prezent u staroslovenskim primjerима ima futursko značenje.

γ) zavisne o glagolu, koji, istina, sam sobom ne znači bojazan, ali je ipak bojazan motiv vršenju njegove radnje; n. pr. stsl. Повели оубо оутвръдити гробъ до третиѣго дьне, *еда* како пришьдъше оученици ноштиж *оукраджтъ* и (Κέλευσον οὖν ἀσφαλεσθῆναι τὸν τάφον, μήποτε οἱ μαθηταὶ αὐτοῦ κλέψωσιν αὐτόν) Zogr. Mat. 27, 64. — Вьнемл҃ѣте же себѣ, *еда* когда *отѧгчаѥтъ* сръдьца ваша обѣданьемь и пьѣньствомь (Προσέχετε δὲ ἑαυτοῖς, μήποτε βαρηθῶσιν ὑμῶν αἱ καρδίαι) Zogr. Luk. 21, 34. — Помилоуй мѧ, рабе божии, *еда* како звѣрьми *изѣдена бѫдѫ* прѣдъ главоиж твоеиж. Sup. 398. — Блюдѣте же, *еда* како власть ваша сии *прѣтыкание боудеть* немощьнымь (Βλέπετε δέ, μήπως ἡ ἐξουσία ὑμῶν αὕτη πρόσκομμα γένηται τοῖς ἀσθενέσιν). Šiš. 214. (1 Kor. 8, 9.). — hrv. Блюди се, *еда* како *останеши* вьнѣюдоу тлькоушти (Dan. Rj. III, 510.) (Isp. Maret. Vezn. § 88., Akad. rj. IV, 510.[a])

I ovdje se rečenicom s ѣда kazuje uvjet onomu, što se izriče glavnom rečenicom. Tako prvi od navedenih primjera znači: Zapovjedi dakle utvrditi grob do trećega dne, ako će ga kako došavši učenici noću ukrasti, t. j. toliko te molimo, da zapovjediš utvrditi grob, koliko dopuštamo, da će ga učenici ukrasti. Budući da je motiv molbi glavara sveštеničkih i fariseja bojazan, ako će ga učenici ukrasti, mogao bi se smisao ovoga primjera (a što vrijedi za nj, vrijedi i za druge) izreći i ovako: Zapovjedi utvrditi grob, jer se bojimo, ako će ga učenici ukrasti. A ako se tako umetne kausalna rečenica s glagolom „bojati se", onda su i ovi primjeri analogni onima pod β), pa se i u njima, kao i u onima pod β), rečenica s ѣда približava eksplikativnoj rečenici sa *da:* Zapovjedi utvrditi grob, jer se bojimo, da će ga učenici ukrasti.

Maretić u Veznicima § 88. drži, da je u onakovim primjerima, kakvi su navedeni pod β) i γ), s interogativnošću pomiješana namjera. Ja ne mogu u njima naći ni interogativnosti ni namjere. Istina je, da n. pr. u prvom od navedenih pod γ) primjera (a tako i u drugima) mjesto rečenice s ѣда nalazimo u grčkom originalu finalnu rečenicu sa μή, a i u Vukovu prijevodu dolazi

finalna rečenica sa *da ne* (Zapovjedi, da se utvrdi grob, da ne dođu kako učenici njegovi noću i da ga ne ukradu), ali je to moguće samo po tom, što je ta finalna rečenica negativna (jer namjera, s kojom glavari sveštenički i fariseji mole Pilata, da zapovjedi utvrditi grob, jest ta, da ga učenici ne ukradu), a u staroslovenskom je primjeru rečenica s *ѥда* pozitivna. Isp. kako u Sup. 398. nekoliko redaka iza primjera navedena pod γ) isto lice istu molbu ponavlja u ovom obliku: Да молѫ тѧ, чловѣче божии, помилоуи мѧ, и приими, *да не бѫдѫ* звѣрьми *изѣдена*.

35. Iz svega se ovoga razbira, da je naša partikula prava hipotetička konjunkcija (= ako), kod koje se osobito jasno vidi i to, da joj je hipotetičko značenje u svezi sa značenjem „možda". A kao hipotetička konjunkcija upotrebljava se *(j)eda* i u pitanjima onako kao *li*. Ali prije negoli joj ogledamo ovu porabu, valja nam se osvrnuti na postanje njezino.

Miklošić u Sintaksi na str. 259. nagađa, da je *(j)eda* postalo od ѥсть да, franc. „est-ce que"; ali kod toga ima na umu samo interogativnu porabu njegovu. U Lex. palaeoslov. i u Etym. Wörtb. isporeduje *(j)eda* sa staroindijskim *yadi*, koje znači „ako", a postalo je od relativnoga pronominalnoga korijena, tako da upravo znači „kada" (isp. njem. *wenn = wann)*; no onda bi i *(j)eda* moralo biti relativna riječ, pa od značenja „kada" biti došlo do značenja „ako", ali ono ne pokazuje nikakva traga relativnomu značenju niti mu je značenje „ako" postalo od značenja „kada", nego je u svezi sa značenjem „možda", kao što je naprijed pokazano. Maretić u Veznicima § 87. i Budmani u Akad. rječniku IV, 509. drže *(j)eda* za riječ složenu od partikule (Budmani kaže: interjekcije) *(j)e* i partikule *da*. Tako sam prije i sâm mislio. Ali tomu se protivi to, što pored oblikâ *ѥда* i *ида* (Mikl. Sint. 259.) dolaze i oblici stsl. *ѥде (ѥде кыи)*, bug. *еди (еди кой)* (Mikl. Sint. 89.) Stoga sada držim, da prvi dio partikule *(j)eda* doduše jest partikula *(j)e*, koja u slavenskim jezicima (pa i u hrvatskom) dolazi u različnim značenjima i svezama (n. pr. hrv. *e*, *e-ja*[1], *e-vo*, *e-no*, *e-to;* isp. Mikl. Etym. Wörtb. 56. i Maret. Vezn. § 86.), a ima je i u drugim indoevropskim jezicima (stind. *á-ha* „doista", grč. ἐ-γεί, ἐ-χθές, lat. *e-quidem;* Brugmann Kurze Vgl. Gramm. str. 401.), — a drugi joj dio nije partikula *da*, nego nekakav sufiksalni element,

[1] *èja*, (u C. g.) vide *eda: Eja* bi mi hajter učinio — *Eja* znadeš đe l'jepe đevojke — (Vuk, Rj.).

srodan s grč. -θι, -θε(ν) -θα (Brugmann Kurze Vgl. Gramm. str. 454.), tako da bi *(j)eda* po svojim elementima bilo srodno s grč. εἴ-θε, koje je također hipotetička partikula te dolazi u željnim rečenicama. Za završetni bi se glas *a* moglo misliti, da se ustalio pod utjecajem partikule *da*, s kojom se partikula *(j)eda* često slaže[1].

36. U pitanjima dolazi hipotetička konjunkcija *(j)eda (li)* u staroslovenskom i u hrvatskom jeziku, u jednom i u drugom i u informativnim i u admirativnim, u hrvatskom (veoma rijetko) i u suspikativnim pitanjima.

Evo najprije par primjera iz staroslovenskoga jezika: Послоушайте, *еда* отъ камени сего *изведемъ* вамъ водоу (Ἀκούσατέ μου, οἱ ἀπειθεῖς· Μὴ ἐκ τῆς πέτρας ταύτης ἐξάξομεν ὑμῖν ὕδωρ;) Num. 20, 10. (Mikl. Lex.) — Аште въспроситъ сынъ твои хлѣба, *еда* камень *подастъ* емоу (Ἐὰν αἰτήσῃ ὁ υἱὸς αὐτοῦ ἄρτον, μὴ λίθον ἐπιδώσει αὐτῷ;) Mat. 7, 9. (Zogr.). — Помышлѣяшемъ всѣмъ въ сръдьцихъ своихъ о иоаннѣ, *еда* тъ *естъ христъ* (Διαλογιζομένων πάντων ἐν ταῖς καρδίαις αὐτῶν περὶ τοῦ Ἰωάννου, μήποτε αὐτός εἴη ὁ Χριστός) Luk. 3, 15. (Zogr.) — *Еда можетъ* слѣпьць слѣпца *водити* (Μήτι δύναται τυφλὸς τυφλὸν ὁδηγεῖν;) Luk. 6, 39. (Zogr.) (Maret. Vezn. § 87.). — U prvom i trećem primjeru imamo informativno, a u drugom i četvrtom admirativno pitanje. Grčko je pitanje u prvom i trećem primjeru suspikativno, a u drugom i četvrtom također admirativno. O μή u admirativnim pitanjima isp. str. 163. (63.) bilj.

Prelazeći na hrvatska pitanja valja da spomenem, da je kako uopće tako i u pitanjima u starih pisaca oblik *jeda* kud i kamo

[1] Miklošić kaže u Etym. Wörtb. 102.: „*edin* sehe ich auch in alt *jede kyj*, jünger *edi koj* irgend einer". On dakle ѥде, ѥди izvodi od ѥдинъ. Ja bih rekao, da bi se lakše izvelo ѥдинъ od ѥда, i to tako, da je hipotetičko-koncesivna partikula ѥда pristupila k riječi -ынъ ili *инъ*, koja upravo znači „jedan" (isp. Vondráka, Vgl. slav. Gramm. I, 65.), te ѥдьнъ, ѥдинъ znači „makar, bar, samo jedan". Na takovo postanje pomišlja i Budmani u Akad. rj. IV, 526. Svakako mi se to čini vjerojatnije od onoga, što kaže Brugmann u Kurze vgl. Gramm. 364., da je u ѥдьнъ, ѥдинъ adv. **e-dhi* (postao od pronominalne osnove **o-*, od koje su postale i druge riječi za „jedan": **oino-*, **oiuo-*) raširen s pomoću *-no-*.

Jamačno valja ѥда tražiti i u adv. ѥдва, tako da bi ѥдва bilo složeno od ѥда i *ва* koje samo znači „jedva" (isp. lit. *vos*). Češ. etc. *ledva* bilo bi tako isto složeno od *leda* „samo" i *va*. Po tom bi ѥдва i *ledva* značilo upravo „samo jedva". Isp. Mikl. Etym. Wörtb. i Akad. rj. s. v.

običniji nego *eda*, a u današnjem narodnom govoru tako isto preteže oblik *eda* (u Vukovu Rječniku *jeda* uopće ne dolazi); pitanja s oblikom *jeda* vrlo su rijetka (u Ivekovića i Broza spominju se samo primjeri iz Daničićevih Poslovica, u Akad. rječniku ima IV, 510.[a] jedan primjer iz Narodnih pjesama Bogišićevih). Inače dolazi u današnjem jeziku u pitanjima i *eda* i *eda li*, ali je ovo običnije od onoga, dok je u starih pisaca *jeda* običnije od *jeda li*. Otuda se vidi, da uz upitno *(j)eda* sve radije prianja također upitno *li*, kao što smo naprijed vidjeli, da i uz hipotetičko *(j)eda* kadšto prianja također hipotetičko *li*. Isp. Akad. rj. s. v. *eda*, *jeda* i *jedali*, gdje ima obilje primjerâ iz starih pisaca, na koje se ja ovdje ne ću više obazirati. Pitanja sa *eda* mogu biti i informativna i admirativna; ona iz narodnih umotvorina sva su, što ih ja poznajem, do jednoga jedinoga informativna, a ona iz Novoga zavjeta sva do jednoga jedinoga admirativna; u jednom je primjeru iz Narodnih pripovijedaka pitanje i suspikativno. Pitanja sa *eda li* iz narodnih umotvorina (Narodnih pripovijedaka) sva su informativna, a ona iz Novoga zavjeta sva admirativna. U oči udara, da su gotovo sva pitanja iz narodnih umotvorina informativna, a gotovo sva iz Novoga zavjeta admirativna. Primjere ću podijeliti na one za informativna i na one za admirativna pitanja uz jedan primjer za suspikativno pitanje, a svagdje ću navesti najprije primjere sa *eda*, a onda one sa *eda li*. Negativnih pitanja ne ću dijeliti od pozitivnih ni indirektnih od direktnih.

I. Informativna pitanja: *Eda viđe.* đe pogibe Maksim? I znade li, šta bi od đevojke? N. pj. II, 563. — Kad dođu kući, otac ih jedva dočeka: „Dobro došli, deco! *Eda je* Bog *dao*, da ste našli vodu?“ N. prip. 242. — *Eda ga nađe?* Vuk, Rj. s. v. (gdje se za upitno *eda* kaže: „fragende [mit Wünschen verbundene] Partikel“). — A Isus im reče: Djeco! *eda* što *imate* za jelo? Odgovoriše mu: Nemamo (Μή τι προσφάγιον ἔχετε;) Jov. 21, 5.[1] — — Došavši k njemu zapita ga, *eda li ima* što za jelo. N. prip. 3. — Za Boga, bako! *eda li* ti što *znaš* za devet zlatnih paunica? N. prip. 17. — Za Boga, brate! *eda li si čuo* kad od koga, gde su dvori zmaja cara? N. prip. 21. — Kad iziđe pred cara, zapita ga, *eda li će* joj sad za sina *dati* devojku. N. prip.

[1] Grčko je pitanje suspikativno, hrvatsko ne mogu shvatiti drukčije nego kao informativno (isp. primjer iz N. prip. 3.).

52. — Brate, čuo sam, da se ti znaš s ticama razgovarati, a one lete svuda; *eda li si čuo* kad od koje, da ima taki i taki grad? N. prip. 238.

II. Admirativna pitanja: Đe si danas, posestrimo vilo? Đe si danas? niđe te ne bilo! *Eda si se* krivo *zaklinjala*, đegođ mene do nevolje bude, da ćeš mene biti u nevolji? N. pj. II, 409. — Kad vas poslah bez kese i bez torbe i bez obuće, *eda* vam što *nedostade?* A oni rekoše: Ništa (Μή τινος ὑστερήσατε;) Luk. 22, 35. — *Eda* zaklanja i žrtve *prinesoste* mi za četrdeset godina u pustinji, dome Izrailjev? (Μὴ σφάγια καὶ θυσίας προσηνέγκατέ μοι;) Djela ap. 7, 42. — *Eda može* ko vodu *zabraniti*, da se ne krste ovi, koji primiše Duha svetoga kao i mi? (Μήτι τὸ ὕδωρ κωλῦσαι δύναταί τις;) Djela ap. 10, 47. — A što neki ne vjerovaše, šta je zato? *Eda će* njihovo nevjerstvo vjeru Božiju *ukinuti?* Bože sačuvaj! (Μὴ ἡ ἀπιστία αὐτῶν τὴν πίστιν τοῦ θεοῦ καταργήσει;) Rim. 3, 3—4. — — *Eda li se bere* s trnja grožđe, ili s čička smokve? (Μήτι συλλέγουσιν ἀπὸ ἀκανθῶν σταφυλὴν ἢ ἀπὸ τριβόλων σῦκα;) Mat. 7, 16. — *Eda li mogu* svatovi *plakati*, dok je s njima ženik? (Μὴ δύνανται οἱ υἱοὶ τοῦ νυμφῶνος πενθεῖν, ἐφ' ὅσον μετ' αὐτῶν ἐστὶν ὁ νυμφίος;) Mat. 9, 15. — *Eda li ste* i vi još *nerazumni?* (Ἀκμὴν καὶ ὑμεῖς ἀσύνετοί ἐστε;) Mat. 15, 16. — *Eda li se* svijeća *užiže*, da se metne pod sud ili pod odar? a ne da se na svijetnjak metne? (Μήτι ἔρχεται ὁ λύχνος . . .;) Mark. 4, 21. — *Eda li će* on *zahvaliti* sluzi tome, kad svrši, što mu se zapovjedi? Ne vjerujem (Μὴ χάριν ἔχει τῷ δούλῳ.) Luk. 17, 9. — Kako se može čovjek roditi, kad je star? *eda li može* po drugi put *ući* u utrobu matere svoje i roditi se? (Μὴ δύναται εἰς τὴν κοιλίαν τῆς μητρὸς αὐτοῦ δεύτερον εἰσελθεῖν καὶ γεννηθῆναι;) Jov. 3, 4. — *Eda li si* ti *veći* od našega oca Jakova, koji nam dade ovaj studenac, i on iz njega pijaše i sinovi njegovi i stoka njegova? (Μὴ σὺ μείζων εἶ τοῦ πατρὸς ἡμῶν Ἰακώβ;) Jov. 4, 12. — Kad dođe Hristos, *eda li će* više čudesa *činiti* nego ovaj što čini? (Ὅτι ὁ Χριστὸς ὅταν ἔλθῃ, μήτι πλείονα σημεῖα τούτων ποιήσει ὧν οὗτος ἐποίησεν;) Jov. 7, 31. — *Eda li* zakon naš *sudi* čovjeku, dokle ga najprije ne sasluša i dozna, šta čini? (Μὴ ὁ νόμος ἡμῶν κρίνει τὸν ἄνθρωπον, ἐὰν μὴ ἀκούσῃ παρ' αὐτοῦ πρότερον καὶ γνῷ, τί ποιεῖ;) Jov. 7, 51. — I čuše ovo neki od fariseja, koji bijahu s njim, i rekoše mu: *Eda li smo* i mi *slijepi?* (Μὴ καὶ ἡμεῖς τυφλοί ἐσμεν;) Jov. 9, 40. — *Eda li može* izvor iz jedne glave *točiti* slatko i gorko? Može li smokva masline rađati ili vinova loza smokve? Tako nijedan izvor ne daje slane

i slatke vode. (Μήτι ἡ πηγὴ ἐκ τῆς αὐτῆς ὀπῆς βρύει τὸ γλυκὺ καὶ τὸ πικρόν; Μὴ δύναται συκῆ ἐλαίας ποιῆσαι ἢ ἄμπελος σῦκα;) Jak. 3, 11—12. — Ako li nepravda naša Božiju pravdu podiže, šta ćemo reći? *Eda li je* Bog *nepravedan*, kad se srdi? Po čovjeku govorim: Bože sačuvaj! (Μὴ ἄδικος ὁ θεὸς ὁ ἐπιφέρων τὴν ὀργήν;) Rim. 3, 5—6. — Šta ćemo dakle reći? *Eda li je* nepravda u Boga? Bože sačuvaj! (Μὴ ἀδικία παρὰ τῷ θεῷ;) Rim. 9, 14. — A ko si ti, o čovječe! da protivno odgovaraš Bogu? *Eda li* rukotvorina *govori* majstoru svome: Zašto si me tako načinio? Ili z a r lončar n e m a vlasti nad kalom . . .? (Μὴ ἐρεῖ τὸ πλάσμα τῷ πλάσαντι . . .; Ἢ οὐκ ἔχει ἐξουσίαν ὁ κεραμεὺς τοῦ πηλοῦ;) Rim. 9, 20—21. — *Eda li* Bog *odbaci* narod svoj? Bože sačuvaj! (Μὴ ἀπώσατο ὁ θεὸς τὸν λαὸν αὐτοῦ;) Rim. 11, 1. — *Eda li se spotakoše*, da padnu? Bože sačuvaj! (Μὴ ἔπταισαν ἵνα πέσωσιν;) Rim. 11, 11. — *Eda li se* Hristos *razdijeli? Eda li se* Pavle *razape* za nas? (Μεμέρισται ὁ Χριστός; Μὴ Παῦλος ἐσταυρώθη ὑπὲρ ὑμῶν;) 1. Kor. 1, 13. — *Eda li nemamo* vlasti jesti i piti? *Eda li nemamo* vlasti sestru ženu voditi, kao i ostali apostoli, i braća Gospodnja, i Kifa? (Μὴ οὐκ ἔχομεν ἐξουσίαν φαγεῖν καὶ πιεῖν;) 1. Kor. 9, 4—5. — *Eda li* ovo *govorim* po čovjeku? N e g o v o r i l i ovo i zakon? Jer je u Mojsijevu zakonu napisano: Da ne zavežeš usta volu, koji vrše. *Eda li se* Bog *brine* za volove? Ili govori jamačno za nas? (Μὴ κατὰ ἄνθρωπον ταῦτα λαλῶ, ἢ καὶ ὁ νόμος ταῦτα οὐ λέγει; — Μὴ τῶν βοῶν μέλει τῷ θεῷ;) 1. Kor. 9, 8—10. — Ili da prkosimo Gospodu? *Eda li smo* mi *jači* od njega? (Μὴ ἰσχυρότεροι αὐτοῦ ἐσμέν;) 1. Kor. 10, 22. — *Eda li* dakle *nemate* kuća, da jedete i pijete? (Μὴ γὰρ οἰκίας οὐκ ἔχετε εἰς τὸ ἐσθίειν καὶ πίνειν;) 1. Kor. 11, 22. — Ako reče noga: Ja nijesam ruka, nijesam od tijela; *eda li* zato *nije* od tijela? I ako reče uho: Ja nijesam oko, nijesam od tijela; *eda li* zato *nije* od tijela? (Οὐ παρὰ τοῦτο οὐκ ἔστιν ἐκ τοῦ σώματος;) 1. Kor. 12, 15—16. — I jedne dakle postavi Bog u crkvi prvo apostole, drugo proroke, treće učitelje, a po tom čudotvorce, onda darove iscjeljivanja, pomaganja, upravljanja, različne jezike. *Eda li su* svi apostoli? *Eda li su* svi proroci? *Eda li su* svi učitelji? *Eda li su* svi čudotvorci? *Eda li* svi *imaju* darove iscjeljivanja? *Eda li* svi *govore* jezike? *Eda li* svi *kazuju?* (Μὴ πάντες ἀπόστολοι; . . . Μὴ πάντες χαρίσματα ἔχουσιν ἰαμάτων; . . .) 1. Kor. 12, 28—30. — *Eda li* od vas riječ Božija *izađe?* ili samijem vama dođe? (Ἢ ἀφ' ὑμῶν ὁ λόγος τοῦ θεοῦ ἐξῆλθεν; ἢ εἰς ὑμᾶς μόνους κατήντησεν;) 1. Kor. 14, 36. — Ali kad sam ovo htio, *eda li sam*

dakle što nepostojano *činio?* (Τοῦτο οὖν βουλευόμενος μήτι ἄρα τῇ ἐλαφρίᾳ ἐχρησάμην;) 2. Kor. 1, 17. — *Eda li* vas što *zakidoh* preko koga od onijeh, koje slah k vama? Umolih Tita, i s njim poslah brata: *eda li* vas Tit što *zakide?* Ne hodismo li jednijem duhom? ne jednijem li stopama? (Μή τινα ὧν ἀπέσταλκα πρὸς ὑμᾶς, δι' αὐτοῦ ἐπλεονέκτησα ὑμᾶς;) 2. Kor. 12, 17—18. — *Eda li je* dakle zakon *protivan* obećanjima Božijim? Bože sačuvaj! (Ὁ οὖν νόμος κατὰ τῶν ἐπαγγελιῶν τοῦ θεοῦ;) Gal. 3, 21. — O μή u grčkim admirativnim pitanjima isp. str. 163. (63.) bilj.

Primjere za negativna admirativna pitanja nijesam odijelio od primjerâ za pozitivna, jer ih je vrlo malo. Spomenuta su samo tri primjera za negativna pitanja sa *eda li* iz Novoga zavjeta, i to: 1. Kor. 9, 4—5; 1. Kor. 11, 22; 1. Kor. 12, 15—16.

III. Suspikativno pitanje: Obijajući kroz kamaru tamo amo, *eda se nije* kakva đevojka đe *sakrila,* ugledaju i ono malo zvonce. N. prip. 260.

V. Pitanja s partikulama *ali, ili, oli.*

37. Partikula *ali* dolazi u pitanjima u jeziku staroslovenskom, novoslovenskom, hrvatskom, ruskom i (složena sa *bo: albo)* u poljskom, i to svagdje u admirativnim pitanjima, samo u jeziku novoslovenskom dolazi također u informativnim (direktnim i indirektnim) pitanjima (Maret. Vezn. § 125. 126.). Nadalje udara u oči, da se *ali* nigdje ne upotrebljava kao hipotetička konjunkcija (= ako), samo u jeziku novoslovenskom, u kojem jedinom dolazi u informativnim pitanjima, upotrebljava se i kao hipotetička konjunkcija. Ali zato se u svima jezicima, u kojima *ali* dolazi u pitanjima, osim jedinoga staroslovenskoga, upotrebljava i kao disjunktivna konjunkcija. Otuda se vidi, da poraba partikule *ali* u admirativnim pitanjima mora biti u nekoj svezi s porabom njezinom u disjunkciji. Stoga se pita, koje je pravo značenje partikule *ali* u disjunkciji i kako je došla do toga značenja, a onda, u kakvoj je svezi poraba njezina u admirativnim pitanjima s porabom u diskunkciji.

Disjunktivne su konjunkcije ponajviše upravo hipotetičke partikule; tako n. pr. slav. *li* (isp. i češ. *či-li),* grč. ἠ-Fέ (ἠ = εἰ), εἴ-τε, lat. *si-ve.* Po tom n. pr. Иже оставитъ домъ *ли* братриж *ли*

сестръı *ли* отьца *ли* матерь *ли* женѫ *ли* чѧда *ли* села мене ради (Zogr. Mark. 10, 29.) — znači: Koji ostavi (m o ž d a) dom m o ž d a braću m o ž d a sestre itd. Stoga je i *ali* kao disjunktivna konjunkcija jamačno hipotetička partikula, te n. pr. U petak će majke prokukati *ali* turske *al'* naše rišćanske (N. pj. V, 381.) — znači: m o ž d a turske m o ž d a naše rišćanske.

A hipotetičko se značenje partikule *ȁli* lako i razumije, ako se uzme na um, da su i elementi, od kojih je ona složena, partikule *a* i *li*, morali još u praslavenskom jeziku dolaziti i u hipotetičkom značenju. Za *li* o tom ne može biti sumnje, kao što je već u § 30. rečeno, a za *a* evo nekoliko potvrda iz različnih jezika slavenskih. Još u hrvatskom jeziku dolazi *a* u značenju „ako“ u frazi *već a* (= već ako); n. pr. Poče govoriti, da ne može blagovati ništa, *već a bi* mu sestra *došla* (Akad. rj. I, 27^{ab}). Osim toga dolazi u hrvatskom jeziku *a* u značenju „ili“; n. pr. Je li od tvoje volje *a* od nevolje? Vrčević, Niz 103. (Akad. rj. IV, 382.^{b}) Isto ovo *a* bit će *ja* u primjerima kao: *Ja* pravo, *ja* nikako. — *Ja* sad, *ja* nikad. N. posl. (Akad. rj. IV, 382.^{b}) Da bi ovo *ja* bilo turska riječ (kao što dopušta Budmani u Akad. rj. l. c.), teško je misliti u jednu ruku stoga, što u istom značenju dolazi i *a* (kao što navedeni primjer dokazuje), a u drugu ruku stoga, što *ja* dolazi i u adversativnom značenju (= a); n. pr. Ne ćeš izić' ni iznijet' glave, *ja* nekmoli izvesti đevojke. N. pj. II, 470. Hipotetičko se *a* nalazi i u hrvatskom *a-ko*, a jamačno i u staroslovenskom *aume*.[1] Nadalje dolazi u češkom (i ruskom) jeziku *at'* (= *a-ti*) u željnom i namjernom značenju, koje je postalo od hipotetičkoga; n. pr. Kdo nevěří, *at'* tam *běží*. — Jdi, sestřičko, pro vínečko, *at' okřeje* mé srdečko (Maret. Vezn. § 35.; isp. „Rad“ knj. 134. str. 38.) Napokon se hipotetičko *a* samo ili složeno sa *že* u *aže* često (osobito u zapadnim jezicima) veže s kondicionalom u hipotetičkom ili od njega izvedenom željnom, namjernom i t. d. značenju; n. pr. stsl. *аб҃ы не молилъ сѧ* не б҃ы въставилъ мрътваго. — češ. *Aby* nas pán bůh *miloval*, miloval, nebe dal! — Víš dobře, že zralé ovoce opadává, *aby udělalo* místo jinému. — polj. *Ażeby* cię djabli *wzięli* z takim trunkiem! — Patrzajżeż, *ażebyś* mi wstydu *nie zrobiła*. (Maret. Vezn. § 30., 31., 32., 41.)

Partikulama pak *a* i *li* držim da se hipotetičko značenje osniva na aseverativnom, koje je jamačno isprvično značenje jedne i druge

[1] Vidi Archiv f. sl. Phil. 29, 625.

partikule [isp. hrv. A. Je li tako? B. Jest *ja*. — *Ja* bogme. (Vuk, Rj. s. v. *ja)*; češ. *a-no*. (Maret. Vezn. § 4.); za *li* isp. § 5.] Od aseverativnoga su im lako mogla postati druga dva glavna značenja: u jednu ruku (kopulativno-) adversativno (isp. Maret. Vezn. § 2., 3., 123.), a u drugu hipotetičko (isp. § 5.).

Po svemu tomu držim da je opravdano mišljenje, da je hipotetičko *ali* postalo tako, da se hipotetičko *a* složilo s hipotetičkim *li*. Tako ss isto aseverativno *a* i aseverativno *li* složilo u aseverativno *ali* [hrv. *Ali* vi sam junak trudan sanak noćas snio. N. pjes. Bog. 191. (Akad. rj. I, 73.[b]) — novosl. Nesi li bil v cerkvi? *Ali*. (Plet. Slovar). — češ. *Ale* tu jest horko! (Jungm. Slovn.)] pa adversativno *a* i adversativno *li* u adversativno *ali*, tako da svima glavnim značenjima partikulâ *a* i *li* odgovaraju i značenja njihove složenice *ali*.[1] To se slaganje može shvatiti kao potkrepljivanje (isp. kaus. *jerbo* = kaus. *jer* i kaus. *bo)*.

Ako isporedimo partikulu *ali* s partikulom *da li* (isp. § 30.), vidimo, da se i one same i elementi, od kojih su složene, ne samo u glavnim značenjima, nego i u razvoju tih značenja podudaraju. Glavna je razlika između njih, što je hipotetičko *da li* postalo istom kao upitna partikula slaganjem upitnoga *da* i upitnoga *li*, dok je hipotetičko *ali* postalo slaganjem hipotetičkoga *a* i hipotetičkoga *li* prije, negoli se stalo upotrebljavati u pitanjima, jer se tako složeno javlja već kao disjunktivna konjunkcija.

Još valja odgovoriti na pitanje, u kakvoj je svezi poraba partikule *ali* u admirativnim pitanjima s porabom u disjunkciji. Uzmimo konkretan primjer. (Jovo se s Ajkom okladio u svoga dora i u njezine đerdane, pa ko prvi počne vragovati, neka vodi konja i đerdana; a kad je Jovo zaspao, a ona ga ne mogla probuditi kitom bosioka, udari ga rukom uz obraze te srdito reče:) Probudi se, ti se ne naspao! *Ali žališ* pretila dorina? Da bog da ga zaklali kurjaci, a moj đerdan popili hajduci! N. pj. herc. 80.[2] Kad u pitanju ne bi bilo *ali*, nego *li* (Žališ li pretila dorina?), pitanje bi jednako bilo admirativno, a značilo bi po onom, što je u

[1] Moglo bi se misliti, da su se partikule *a* i *li* složile u *ali* samo jedanput, i to kao aseverativne partikule u aseverativno *ali*, koje je već tako složeno od aseverativnoga postalo u jednu ruku adversativna, a u drugu hipotetička partikula. Mišljenju, koje je izloženo u tekstu, u prilog je to, što se i samo *a* i *li* upotrebljavaju u adversativnom i u hipotetičkom značenju. — To vrijedi i za *da li*.

[2] Isp. N. pj. III, 105. sličan primjer sa *zar*, koji je naveden u § 40.

§ 20., a) rečeno, da vladanje Jovovo Ajku navodi na misao, da on žali svoga dorina, ali to ona ne može vjerovati, nego mu se čudi, pa stoga odmah tu misao meće u supoziciju, koju izgovara s upitno-admirativnim tonom, da pokaže, da od Jova traži, da ono, što ona suponira, ako doista stoji, potvrdi, a ujedno da ona očekuje, da on to ne će potvrditi. Dakle: Žališ li pretila dorina? = Ako žališ pretila dorina, kaži, (sc. da ga žališ), ali ja to ne vjerujem, nego mu se čudim, pa stoga očekujem, da ne ćeš to kazati. A tim, što je u pitanju hipotetička partikula *ali* (= možda), naznačeno je to, da vladanje Jovovo Ajku navodi ne na misao, da on žali pretila dorina, nego na misao, da on možda žali pretila dorina, pa ona takovu misao i meće u supoziciju i stavlja u pitanje; stoga admirativno pitanje: *Ali žališ* pretila dorina? — znači: Ako možda žališ pretila dorina, kaži, (sc. da ga žališ), ali ja to ne vjerujem, nego mu se čudim, pa stoga očekujem, da ne ćeš to kazati. Razlika je dakle između admirativnoga pitanja sa *li* (Žališ li pretila dorina?) i admirativnoga pitanja s *ali (Ali žališ* pretila dorina?) jedno u tom, što se tamo u supoziciju meće misao: Žališ pretila dorina, a ovdje misao: *Ali* (= možda) *žališ* pretila dorina; a drugo u tom, što je tamo supozicija označena kao supozicija osobitom hipotetičkom konjunkcijom *li* (= ako), koja u pitanju postaje upitnom partikulom, a ovdje supozicija nije nikakvom hipotetičkom konjunkcijom označena kao supozicija, pa stoga u pitanju i nema prave (od hipotetičke konjunkcije postale) upitne partikule. *Ali* označuje pitanje samo kao admirativno. Jer kako čovjek za ono, što se njegovu mišljenju protivi, što ne vjeruje, nego mu se čudi, lakše suponira, da možda stoji, negoli da upravo stoji, upotrebljava se riječ, koja znači „možda", osobito rado u admirativnim pitanjima, tako da je postala za njih upravo karakteristična. Stoga se kao ono, čim se razlikuju admirativna pitanja: Žališ li pretila dorina? — i: *Ali žališ* pretila dorina? — može spomenuti i to, da je prvo pitanje (partikulom *li)* označeno kao pitanje, ali nije kao admirativno, a drugo da je (partikulom *ali)* označeno kao admirativno, ali nije kao pitanje. Što nije učinjeno riječima, valja u jednom i u drugom slučaju da učini ton, s kojim se rečenica izgovara. Napokon se partikula *ali*, pošto joj je pravo značenje poblijedjelo, stala shvaćati kao prava upitna partikula, ali u tom, što može dolaziti samo u admirativnim pitanjima, sačuvao se trag pravomu njezinu značenju.

S razloga, koji je za *ali* spomenut, dolaze rado u admirativnim pitanjima i druge riječi, koje znače „možda“, služile one inače kao disjunktivne konjunkcije ili ne. Tako dolaze u admirativnim pitanjima u hrvatskom jeziku još partikule: *ili* (i u staroslovenskom i ruskom, § 38.), *zar* (i u bugarskom, § 40.). I u grčkom jeziku dolazi u pitanjima ἦ, koje je inače disjunktivna konjunkcija; n. pr. α 298:

οὐδ' ἔτι σε χρὴ
νηπιέας ὀχέειν, ἐπεὶ οὐκέτι τηλίκος ἐσσί.
ἦ οὐκ ἀίεις, οἷον κλέος ἔλλαβε δῖος Ὀρέστης — ;

(isp. Kühner-Gerth, Ausf. griech. Grammatik II³, 2, 532.) Tako i lat. *an;* n. pr. Causa Milonis semper a senatu probata est. *An* vero *obliti estis*, iudices, recenti illo nuntio necis Clodianae non modo inimicorum Milonis sermones et opiniones, sed nonnullorum etiam imperitorum? Cic. Mil. 23, 62. (isp. L. Meyer, *An* im Griech., Lat. u. Goth. Berl. 1880. str. 8.) U bilješki uz § 23. na str. 163. (63.) spomenut je zanimljiv slučaj, kako u grčkom jeziku gotova suspikativna pitanja sa μή, koje je dobilo značenje „možda“, mogu postati pozitivna admirativna pitanja.

Još dodajem, da nam lijep primjer, kako riječ, koje je značenje pače vrlo daleko od značenja nužna za to, da postane upitna partikula, ipak u admirativnim pitanjima dobiva karakter upitne partikule, — podaje lat. *num*, koje znači upravo „sada“ (isp. *nun-c* mj. *num-c;* Delbrück Vergl. Synt. III, 264., Brugmann, Kurze Vergl. Gramm. 617.); n. pr. *Num* igitur hunc (Sophoclem), *num* Homerum, *num* Hesiodum . . . coëgit in suis studiis obmutescere senectus? Cic. Sen. 7, 23.

U jeziku hrvatskom nije se hipotetičko *ali* razvijalo dalje, nego je ostalo kod toga, da služi kao disjunktivna konjunkcija i kao upitna partikula admirativnih pitanja. Tako i u drugim jezicima slavenskima. Samo u jeziku novoslovenskom postalo je *ali* (kao što je već rečeno) i hipotetička konjunkcija (= ako); n. pr. *Al' se* suho drevce *vzeleni*, ti bodo grehi odpuščeni. — Na sredi mojga srca edna rožica cveti, *al'* jej ti *ne boš prlila*, se mi gvišno posuši. (Maret. Vezn. § 127.) Pa stoga dolazi u tom jeziku *ali* (pored admirativnih) i u informativnim (direktnim i indirektnim) pitanjima; n. pr. *Ali prideš* nocoj k nam? — Vprašal me je, *ali sem zadovoljen* s službo (Pleteršnik, Slovar s. v.) — Ga prašajo: *Ali se hočeš* našiga dela *lotiti?* — Cesar je štea ministre skušati, *ali*

*

kaj *vejo* (Maret. Vezn. § 126.) — Tako i u kajkavskom: Mama, *ali sem imel* ja bratov? — Išel je k pastiru pak ga je pitał, *ali bi* on *štel.* (ib.) — U jeziku je dakle novoslovenskom (i u kajkavskom) *ali* u informativnim pitanjima prava (od hipotetičke konjunkcije postala) upitna partikula (= *li).*

Evo još hrvatskih primjera (pozitivnih i negativnih) za admirativna pitanja s *ali: Ali si* mi prasicu *šišao?* (Kad koji koga zovne: kume, a nije mu kum.) N. posl. — *Ali ne znaš*, prokleto ti bilo! Kavade sam u majke razdrla. N. pj. I, 390. — Dobri brate, što ne gledaš na me? *Ali si se* na me *rasrdio*, da ti nisam na indatu bio? III, 556. (isp. A što ćutiš, što mi ne besediš? Ili si se na me rasrdila, što se majka čedu radovala? I, 607.) — Što se oni starac pomamio te pod starost ide kod ovaca? *Ali nema* u dvoru nikoga[1], ko će njemu razuzbijat' ovce? IV, 508. — Što 'vo nema Begane đevojke? Nema bega, ni Begine majke! *Ali* mu *se* jutros *zabavila* rađajući čedo premaleno? N. pjes. herc. 27. — Koji ti je, Mare, vrag? *Al'* ti, zlato, *n'jesam drag?* N. pjes. herc. 254. — Isp. Akad. rj. I, 70—71.

38. Pored *ali* dolazi u admirativnim pitanjima (i to opet samo u njima) i *ili* osim jezika hrvatskoga još u staroslovenskom i ruskom (Maret. Vezn. § 126.) Evo nekoliko primjera (pozitivnih i negativnih) iz hrvatskoga jezika: A što ćutiš, što mi ne besediš? *Ili si se* na me *rasrdila*, što se majka čedu radovala? N. pj. I, 607. (isp. naprijed sličan primjer s *ali* iz III, 556.) — Da l' je kula slavnog knez-Lazara? *Il'* u kuli nigđe nikog[1] *nema?* II, 292. — Ne možeš da ideš. *Ili si pijan?* P. Budmani u Akad. rj. III, 790.[b] — Davno mi nijesi pisao. *Ili si* me *zaboravio?* ib. — Više primjerâ ima u Novom zavjetu, ali ih često nije lako razlučiti od primjerâ za disjunktivna pitanja. Dosta sigurni čine mi se ovi: Ko je tebe postavio knezom i sudijom nad nama? *Ili* i mene *hoćeš da ubiješ*, kao što si juče ubio Misirca? (Μὴ ἀνελεῖν με σὺ θέλεις, ὃν τρόπον ἀνεῖλες χθὲς τὸν Αἰγύπτιον;) Djela ap. 7, 28. — *Ili je* samo *Jevrejski* Bog, a ne i neznabožački? Da, i neznabožački. (Ἢ Ἰουδαίων ὁ θεὸς μόνος; οὐχὶ καὶ ἐθνῶν;) Rim. 3, 29. — *Ili ne znate*, da svi, koji se krstismo u Isusa Hrista, u smrt njegovu krstismo se? (Ἢ ἀγνοεῖτε ὅτι ὅσοι ἐβαπτίσθημεν εἰς Χ. Ἰ., εἰς τὸν θάνατον αὐτοῦ ἐβαπτίσθημεν;) Rim. 6, 3. — *Ili ne znate*, braćo, da zakon vlada nad čovjekom, dokle je živ? (Ἢ ἀγνοεῖτε, ὅτι ὁ

[1] O obliku indefinitnoga pronomena isp. str. 166. (66.)

νόμος κυριεύει τοῦ ἀνθρώπου, ἐφ' ὅσον χρόνον ζῇ;) Rim. 7, 1. (isp. još Rim. 11, 2., 1. Kor. 6, 9. i 19.). — *Ili* jedan ja i Varnava *nemamo* vlasti ovo činiti? (Ἢ μόνος ἐγὼ καὶ Βαρνάβας οὐκ ἔχομεν ἐξουσίαν τοῦ μὴ ἐργάζεσθαι;) 1. Kor. 9, 6. — *Ili* grijeh *učinih* ponižujući sebe, da se vi povisite? (Ἢ ἁμαρτίαν ἐποίησα ἐμαυτὸν ταπεινῶν, ἵνα ὑμεῖς ὑψωθῆτε —;) 2. Kor. 11, 7. — Sami sebe okušajte, jeste li u vjeri, sami sebe ogledajte. *Ili ne poznajete* sebe, da je Isus Hristos u vama? (Ἢ οὐκ ἐπιγινώσκετε ἑαυτούς, ὅτι Ἰ. Χ. ἐν ὑμῖν ἐστίν;) 2. Kor. 13, 5.

Nema sumnje, da je poput *ali* došlo i *ili* u admirativna pitanja sa značenjem, koje ima kao disjunktivna konjunkcija, t. j. sa značenjem „možda“, jer upravo u onim jezicima, u kojima *ili* dolazi u admirativnim pitanjima, služi i kao disjunktivna konjunkcija (Maret. Vezn. § 119.) I *ili* je hipotetička partikula, a postalo je onako kao i *ali*, t. j. tako, da se hipotetičko *i* složilo s hipotetičkim *li*.[1] *I* dolazi u hipotetičkom (ili upravo u koncesivnom) značenju (isp. grč. εἰ, s kojim je *i* jamačno identično; isp. Brugmann, Kurze vergl. Gramm. § 914.) n. pr. u hrv. *i*-gda, *i*-gdje, *i*-kako, *i*-tko itd. (= makar kad, makar gdje itd.), onda u hrv. *daj* (= *da i* „makar, bar“; isp. § 30.), pa u rečenicama, kakve su n. pr. ove: hrv. Bolje je *i* prijatelj na blizu neg *i* brat na daleko. Dan. Posl. — Kazuj groblje, gdi je ukopana, da ja vidim *i* mrtvu devojku. N. pj. II, 23. — Bolje je mnogo *i* malijeh krava nego malo najvećijeh. Vuk, N. posl. 197. — *I* sijeda mi 'e brada, a ne čuh ja toj. M. Držić 51. — Ako *i* jest kriva vrata (ljubica), ama lijep miris dava. N. pj. I, 226. (Akad. rj. III, 762—763.) — rus. *И* тѣсенъ домъ, да просторенъ онъ. — Съ дуракомъ *и* найдешь, да не раздѣлишь. — češ. *I* budou jísti, avšak se nenasytí. (Maret. Vezn. § 56.) — Hipotetičko (koncesivno) *i* bit će postalo od aseverativnoga [hrv. Ako cvili, *i* nevolja mu je. N. pj. II, 320. (Akad. rj. III, 764.b) — češ. Když jsem to viděl očima svyma, *i* uvěřil jsem (Maret. Vezn. § 52.). — isp. i hrv. *i*-pak], od kojega je postalo u drugu ruku i kopulativno [isp. *a*, § 37. str. 209. (109.)].

Kod *ali* smo vidjeli u § 37., da je u novoslovenskom jeziku postalo i hipotetička konjunkcija, pa stoga da dolazi i u informativnim (direktnim i indirektnim) pitanjima. Upravo tako upotre-

[1] Tim ispravljam, što sam u „Radu“ knj. 134. str. 54. i 55. *i* u *ili* (kao i *a* u *ali*) držao za kopulativno (adversativno).

bljava *ili* Ant. Dalmatin (pisac Čakavac 16. vijeka); n. pr. *Ili jest slobodno* razdiliti se sa ženu svoju? Mat. 19, 3. (Vuk: Može li čovjek pustiti ženu svoju?) — Ne znam, *ili sam* koga inoga *krstil.* 1. Kor. 1, 16. (Vuk: Dalje ne znam, jesam li koga drugoga krstio.) (Akad. rj. III, 791.[a])

39. Kao *ali* i *ili* tako se upotrebljava i *oli* i u disjunkciji i u admirativnim pitanjima, ali mu je poraba u pitanjima tako rijetka, da imam za nju iz narodnih umotvorina cigli jedan primjer: O jadan brate Manojlo! *Oli* me *poznat' ne možeš?* N. pj. I, 311.

Postanje partikule *oli* nije mi jasno. Budući da dolazi samo u govoru jugozapadnih krajeva, a pored *oli* upotrebljava se kao disjunktivna konjunkcija i samo *o,* moglo bi se misliti, da je *o* talijanska riječ (= ili), kojoj je prema *ali, ili* prionulo slavensko *li,* te je postalo *oli.* Ali *oli* dolazi i u novoslovenskom jeziku, kao što čitam u Pleteršnikovu Slovaru s. v. „*oli,* conj. Trub. Boh., pogl. *ali*". Po tom, što u jeziku staroslovenskom i ruskom (pa i u češkom: *jeli-ž)* dolazi ели u značenju „ako", n. pr. stsl. *ели* распинаемь *цѣсарствоуеть,* то како боудеть вѣньчаемь; — Како имаши вѣровати, *ели* о неплодви *не вѣроуеши;* (Mikl. Lex. s. v. ес-) — rus. *Ель не придешь,* худо бýде (Словарь русс. яз. сост. II. отдѣл. имп. акад. н. II, 1. str. 86.); u ruskom i u aseverativnom značenju: А что, хозяинъ, сѣно-то есть? — *Ель* (= есть), батюшка (ib.) — moglo bi se također misliti, da imamo posla s praslavenskom hipotetičkom partikulom ели, koja je u hrvatskom (i u novoslovenskom) jeziku dobila oblik *oli;* isp. stsl. ещте: hrv. *(j)ošte,* stsl. ель: hrv. *i-ole.*

VI. Pitanja s partikulom *zar.*

40. Partikula *zar* dolazi u tvrdnjama u značenju „etwa, vielleicht, ni fallor, ut puto" (Vuk, Rj.); n. pr. Ti si moja žena, tako je *zar* Bog osudio. N. prip. 115. — Dijete samo a *zar* i gladno stane plakati. ib. 214. — Jedan dan *zar* su mu se bile gusle nešto pokvarile, kako li, ele nikako ne mogaše započeti da s njima napreduje. ib. 285. — Doći će *zar* i on. (Vuk, Rj.) — Ima *zar.* ib.

Što se etimologije tiče, Miklošić drži (Sint. 169.), da je *zar* postalo od *za-že,* jer *za* dolazi kao upitna partikula u jeziku ruskom, češkom i poljskom [češ. i polj. također u obliku *zaž, zali;* češ.

još u obliku *eza* (frgm. glag.), a polj. još u obliku *aza*, *azaz*, *azali*, *iza*, *izali*, *izališ;* Mikl. Sint. 169., Etym. Wörtb. s. v. *za* 2.], a u značenju „forsan“ u poljskom *(zaž, aza;* Maret. Vezn. § 327.). S Miklošićem se slaže i Maretić. Ali ako se uzme na um, da u nekih starih pisaca hrvatskih mjesto *zar* dolazi *zajer* i da sámo *zâr* duljinom glasa *a* pokazuje, da je sažeto od *zajer*, za ovo se pak poradi značenja ne može misliti, da bi bilo složeno od *za* i *jer* (isp. Maret. Vezn. § 328.), valja pristati uz misao, što ju je izrekao M. Rešetar u Archivu f. slav. Philologie 27, 609, da je *zajer* i od njega postalo *zâr* upravo turska riječ *zahir*, koja po tursko-njemačkom rječniku C. Ružićke-Ostoić znači „scheinbar, anscheinend“. Od toga je značenja lako moglo postati ono, što ga *zar* ima u tvrdnjama i u pitanjima, t. j. „po svoj prilici, jamačno, možda“. Tomu mišljenju ide u prilog i to, što riječ *zar* osim hrvatskoga dolazi samo još u bugarskom jeziku (Maret. Vezn. § 328.)

Pitanja su sa *zar* sva admirativna. A postanje im se lako razumije, ako se uzme, da je *zar* u njih došlo u značenju „možda“, jer za njih vrijedi sve ono, što je naprijed u § 37. kazano za admirativna pitanja s *ali* (= možda). Po tom u primjeru: Kad (Međedović Brka) udari treći put, Brko se opet pipne onđe i srdito poviče (đevojci): „Ta *zar si slijepa?* Evo ovđe me nešto kolje“. Nar. prip. 4. — admirativno pitanje: *Zar si slijepa?* znači: Ako si zar (= možda) slijepa, kaži, (sc. da si slijepa), ali ja to ne vjerujem, nego mu se čudim, pa stoga očekujem, da ne ćeš to kazati. Kao *ali* tako je i *zar* tek neprava upitna partikula. Ali je danas najobičnija partikula admirativnih pitanja. Između mnogo primjerâ navest ću one, za koje držim, da ih je vrijedno navesti. Na one kategorije, na koje su razvrstani primjeri za pozitivna admirativna pitanja sa *li* u § 20., držim da se ovdje ne treba osvrtati. Ali poradi mnoštva primjerâ za pozitivna i negativna pitanja (osobito iz Novoga zavjeta), odijelit ću negativne od pozitivnih. Tomu ću još dodati primjere za admirativna postulativna pitanja sa *zar da.*

a) Pozitivna pitanja: *Zar* iz njega mlijeko *ide* (a ne ide krv?) (Ne valja ga se bojati, nego ga čekati i braniti se). N. posl. — *Zar* na ušima *sjediš?* (te ne čuješ). ib. — *Zar* ti ga *je* mati *rodila?* (te ga žališ). ib. — Ge si, bane, uputio? *Zar u b'jelu manastiru*, ge su naša velja dobra? N. pj. I, 91. — O Milošu! *zar se* mene *nadaš?* II, 153. — Što je, bolan! slugo Milutine? *Zar izdade* cara na Kosovu? II, 293. — Snaho moja, tanka An-

đelija! *Zar je* mene pobro *preminuo*, te ti vodiš dora na prodaju? II, 464. — O Jovane, ne digao glave! *Zar* ti *žališ* tvojega đogata? III, 105.[1] — Kurvo slugo, od Dobuja Mujo! *Zar si*, more, dobro *uvardao*, đe mog baba doma ne imade, te si meni doš'o u kaveza? III, 138. — *Zar si*, Čulko, riječ *pogazio?* III, 331. — *Zar* ti *malo ćara* po krajinam', no t' donese đavo u planinu? III, 332. — Memed-aga! *zar ćeš* je *brojiti?* Ta ja sam je jednom izbrojio. IV, 140. — A za Boga, buljubaša Meho! *Zar* ti vlasi plijen *oćeraše?* IV, 412. — *Zar* ti *je napalo* na oči, te ne vidiš, da to nije košeno, nego striženo? N. prip. 144. — Na to reče brat najmlađi: „Ja je dajem, ako je vi ne date; *zar ste zaboravili*, šta je otac na samrti nama preporučio, to nije davno bilo. ib. 187. — E carevići, *zar* ti *ukrade* ženu? ib. 201. — Boga ti, *zar* ti *je* tako *omrznulo* živjeti, te si se vratio po mene? ib. 202. — Što je tebi do nas, Isuse, sine Božij? *zar si došao* amo prije vremena, da mučiš nas? (Ἦλθες ὧδε πρὸ καιροῦ βασανίσαι ἡμᾶς;) Mat. 8, 29. — Ili zar ja nijesam vlastan u svojemu činiti, šta hoću? *Zar je* oko tvoje *zlo*, što sam ja dobar? (Ἢ οὐκ ἔξεστίν μοι ποιῆσαι ὃ θέλω ἐν τοῖς ἐμοῖς; εἰ ὁ ὀφθαλμός σου πονηρός ἐστιν. ὅτι ἐγὼ ἀγαθός εἰμι;) Mat. 20, 15. — *Zar ste* i vi tako *nerazumni?* Ne razumijete li, da štogod u čovjeka spolja ulazi, ne može ga opoganiti? (Οὕτως καὶ ὑμεῖς ἀσύνετοί ἐστε;) Mark. 7, 18. — Šta mislite, što hljeba nemate? Zar još ne osjećate, niti razumijete? *Zar je* još *okamenjeno* srce vaše? (Ἔτι πεπωρωμένην ἔχετε τὴν καρδίαν ὑμῶν;) Mark. 8, 17. — Simone! *Zar spavaš?* Ne može li jednoga časa postražiti? (Σίμων, καθεύδεις; οὐκ ἴσχυσας μίαν ὥραν γρηγορῆσαι;) Mark. 14, 37. — Juda! *zar* cjelivom *izdaješ* sina čovječijega? (Ἰούδα, φιλήματι τὸν υἱὸν τοῦ ἀνθρώπου παραδίδως;) Luk. 22, 48. — *Zar* kao na hajduka *iziđoste* s noževima i s koljem, da me uhvatite? (Ὡς ἐπὶ λῃστὴν ἐξεληλύθατε μετὰ μαχαιρῶν καὶ ξύλων;) Luk. 22, 52. — A Pilat čuvši za Galileju zapita: *Zar je* on *Galilejac?* (...ἐπηρώτησεν, εἰ ὁ ἄνθρωπος Γαλιλαῖός ἐστιν.) Luk. 23, 6. — *Zar si* ti *jedan od crkvara* u Jerusalimu, koji nijesi čuo, što je u njemu bilo ovijeh dana? (Σὺ μόνος παροικεῖς Ἰερουσαλὴμ καὶ οὐκ ἔγνως τὰ γενόμενα ἐν αὐτῇ ἐν ταῖς ἡμέραις ταύταις;) Luk. 24, 18. — A Isus znajući u sebi, da učenici njegovi viču na to, reče im: *Zar* vas ovo *sablažnjava?* (Τοῦτο ὑμᾶς σκανδαλίζει;) Jov. 6, 61. — Drugi govorahu:

[1] Isp. N. pj. herc. 80. sličan primjer s *ali*, koji je naveden u § 37.

Ovo je Hristos. A jedni govorahu: *Zar će* Hristos iz Galileje *doći?* (Μὴ γὰρ ἐκ τῆς Γαλιλαίας ὁ Χριστὸς ἔρχεται;) Jov. 7, 41. — Drugi govorahu: Ove riječi nijesu ludoga: *zar može* đavo slijepima oči *otvorati?* (Μὴ δαιμόνιον δύναται τυφλῶν ὀφθαλμοὺς ἀνοίγειν;) Jov. 10, 21. — (Rekoše mu učenici njegovi: —) Po tome vjerujemo, da si od Boga izišao. Isus im odgovori: *Zar* sad *vjerujete?* (Ἄρτι πιστεύετε;) Jov. 16, 31. — A kad on ovo reče, jedan od momaka, koji stajahu ondje, udari Isusa po obrazu i reče: *Zar* tako *odgovaraš* poglavaru svešteničkome? (Οὕτως ἀποκρίνῃ τῷ ἀρχιερεῖ;) Jov. 18, 22. — A kad šćaše Pavle da uđe u oko, reče vojvodi: Je li mi slobodno govoriti što tebi? A on reče: *Zar umiješ* Grčki? (Ἑλληνιστὶ γινώσκεις;) Dj. ap. 21, 37. — I kad ga pritegoše uzicama, reče Pavle kapetanu, koji stajaše ondje: *Zar* vi *možete biti* čovjeka Rimljanina, i još bez suda? (Εἰ ἄνθρωπον Ῥωμαῖον καὶ ἀκατάκριτον ἔξεστιν ὑμῖν μαστίζειν;) Dj. ap. 22, 25. — A oni, što stajahu naokolo rekoše: *Zar psuješ* Božijeg poglavara svešteničkoga? (Τὸν ἀρχιερέα τοῦ θεοῦ λοιδορεῖς;) Dj. ap. 23, 4. — Šta? *Zar* vi *mislite*[1], da se ne može vjerovati, da Bog mrtve podiže? (Τί ἄπιστον κρίνεται παρ' ὑμῖν, εἰ ὁ θεὸς νεκροὺς ἐγείρει;) Dj. ap. 26, 8. — Kakva je korist, braćo moja, ako ko reče, da ima vjeru, a djela nema? *Zar* ga *može* vjera *spasti?* (Μὴ δύναται ἡ πίστις σῶσαι αὐτόν;) Jak. 2, 14. — *Zar* ja sad ljude *nagovaram* ili Boga? Ili tražim ljudima da ugađam? Jer kad bih ja još ljudima ugađao, onda ne bih bio sluga Hristov? (Ἄρτι γὰρ ἀνθρώπους πείθω ἢ τὸν θεόν;) Gal. 1, 10.

b) Negativna pitanja: Jovane, brate rođeni! *Zar nema* one milosti, štono je bila kod majke? N. pj. I, 213. — Da Boga ti, mila zaovice! *Zar* ti *ne znaš* za Omera tvoga? I, 258. — *Zar* ti *nisi*, sine, *muška glava? Zar* ti *nemaš* na srdašcu bilja? I, 618. — Ko se ljubi na bijeloj kuli, nek izlazi iz bijele kule. *Zar ne vidi*, đe je poginuo? II, 260. — Horjatkinjo, Bugarka đevojko! *Zar ne može* mene *pričekati*, dok dođemo do bijela dvora i rišćanski zakon savršimo? II, 338. — *Zar ne znadeš*, od Sibinja Janko, da mi jesmo gn'jezda sokolova, a Turci su gn'jezda gujinjega? II, 512. — Božja pomoć, sirotico stara! *Zar* ti *nemaš* nikoga[2] mlađega, da tebeka vinograd uradi, već posrćeš stara i

[1] Isp. § 20, c).

[2] O obliku indefinitnoga pronomena u ovom i u nekim drugim primjerima isp. § 25. str. 166. (66.)

nevoljna? III, 170. — Pobratime, Krla kapetane! *Zar ne žališ*, sam te Bog ubio! zar ne žališ pretila zelenka? III, 242. — Ne fali se, Senjski kapetane! *Zar ne znadeš*, Senjski kapetane, kad razbismo pašu Bosanskoga —? III, 422. — *Zar ne vidiš* do tri samokresa za mojijem svilenijem pasom? III, 422. — Igumane, jedan papazino! *Zar* ti ljudski *poslušati ne ćeš?* IV, 105. — *Zar ne vidiš* (njima ne viđeo!), đe se tvoja odmetnula raja? IV, 354. — O ču li me, Mališa serdare! A *zar* jutros niko *ne udari* do jadnoga Vuka i Mališe, no izdaše, ljeto ih izdalo! IV, 427. — Moj bisere, ja te čekat' ne ću. „Srmo moja, *zar* me *čekat' ne ćeš?*" N. pj. herc. 112. — Ali najmlađi veli: „Ja je dam, ako je vi ne date; *zar ne znate*, što je naš otac kazao?" N. prip. 186. (isp. i dalje). — Ustaj, nesrećnice! *Zar ne vidiš*, da te hoće u raku da nose? ib. 280. — A *zar nijesi vidio*, da mi je toliko žito prostrto na guvno, da se suši? ib. 283. — *Zar* još *ne znate*, da sve, što ulazi u usta, u trbuh ide i izbacuje se na polje? (Οὐ νοεῖτε —;) Mat. 15, 17. — *Zar* još *ne razumijete* niti pamtite pet hljebova na pet hiljada, i koliko kotarica nakupiste? (Οὔπω νοεῖτε οὐδὲ μνημονεύετε —;) Mat. 16, 9. — Pristupiše k Petru oni, što kupe didrahme, i rekoše: *Zar* vaš učitelj *ne će dati* didrahme? (Ὁ διδάσκαλος ὑμῶν οὐ τελεῖ τὰ δίδραχμα;) Mat. 17, 24. — Ili *zar* ja *nijesam vlastan* u svojemu činiti, šta hoću? Zar je oko tvoje zlo, što sam ja dobar? (Ἢ οὐκ ἔξεστίν μοι ποιῆσαι ὃ θέλω ἐν τοῖς ἐμοῖς;) Mat. 20, 15. — *Zar nijeste* nikad *čitali:* iz usta male djece i koja sisaju načinio si sebi hvalu? (Οὐδέποτε ἀνέγνωτε;) Mat. 21, 16. — I došavši k učenicima nađe ih, gdje spavaju, i reče Petru: *Zar ne mogoste* jedan čas postražiti sa mnom? (Οὕτως οὐκ ἰσχύσατε μίαν ὥραν γρηγορῆσαι μετ' ἐμοῦ;) Mat. 26, 40. — I ustavši poglavar sveštenički reče mu: *Zar* ništa *ne odgovaraš*, što ovi na tebe svjedoče? (Οὐδὲν ἀποκρίνῃ. τί οὗτοί σου καταμαρτυροῦσιν;) Mat. 26, 62. — *Zar ne razumijete* ove priče? A kako ćete sve priče razumjeti? (Οὐκ οἴδατε τὴν παραβολὴν ταύτην, καὶ πῶς πάσας τὰς παραβολὰς γνώσεσθε;) Mark. 4, 13. — A on na krmi spavaše na uzglavlju; i probudiše ga i rekoše mu: Učitelju! *zar ti ne mariš*, što ginemo? (Διδάσκαλε, οὐ μέλει σοι ὅτι ἀπολλύμεθα;) Mark. 4, 38. — I razumjevši Isus reče im: Šta mislite, što hljeba nemate? *Zar* još *ne osjećate*, niti razumijete? Zar je još okamenjeno srce vaše? (Οὔπω νοεῖτε οὐδὲ συνίετε;) Mark. 8, 17. — *Zar nijeste čitali* u pismu ovo: Kamen, koji odbaciše zidari, onaj posta glava od ugla? (Οὐδὲ τὴν γραφὴν ταύτην ἀνέγνωτε;) Mark. 12, 10. — Gospode! *zar* ti *ne*

mariš, što me sestra moja ostavi samu, da služim? Reci joj dakle, da mi pomože. (Οὐ μέλει σοι ὅτι ἡ ἀδελφή μου μόνην με κατέλιπεν διακονεῖν;) Luk. 10, 40. — A drugi odgovarajući šutkaše ga i govoraše: *Zar se* ti *ne bojiš* Boga, kad si i sam osuđen tako? (Οὐδὲ φοβῇ σὺ τὸν θεόν, ὅτι ἐν τῷ αὐτῷ κρίματι εἶ;) Luk. 23, 40. — *Zar ne vjeruješ*, da sam ja u ocu i otac u meni? (Οὐ πιστεύεις ὅτι ἐγὼ ἐν τῷ πατρὶ καὶ ὁ πατὴρ ἐν ἐμοί ἐστιν.) Jov. 14, 10. — A Pilat mu reče: *Zar* meni *ne govoriš?* Ne znaš li, da imam vlast raspeti te, i vlast imam pustite te? (Ἐμοὶ οὐ λαλεῖς;) Jov. 19, 10 — O napunjeni svakoga lukavstva i svake pakosti, sine đavolji! neprijatelju svake pravde! *Zar ne prestaješ* kvariti pravijeh putova Gospodnjijeh? (Οὐ παύσῃ διαστρέφων τὰς ὁδοὺς κυρίου τὰς εὐθείας;) Dj. ap. 13, 10. — *Zar ne čuše?* Još otide po svoj zemlji glas njihov, i po krajevima vasionoga svijeta riječi njihove. (Μὴ οὐκ ἤκουσαν;) Rim. 10, 18. (isp. i 19.) — Na sramotu vašu govorim: *zar nema* među vama ni jednoga mudra, koji može rasuditi među braćom svojom? (Οὕτως οὐκ ἔνι ἐν ὑμῖν σοφὸς οὐδὲ εἷς, ὃς δυνήσεται διακρῖναι ἀνὰ μέσον τοῦ ἀδελφοῦ αὐτοῦ;) 1. Kor. 6, 5.

c) Napose valja spomenuti admirativna postulativna pitanja sa *zar da*, koja su postala onako, kao i admirativna postulativna pitanja sa *da*, o kojima se govori u § 32., samo im je za znak, da su admirativna, po analogiji prostih admirativnih pitanja pred *da* metnuto još *zar*. Evo primjerâ: Mati kad to čuje, udari se rukama u prsi: „Kuku mene kukavici! *Zar da* majka *ostane* i bez sina!“ pa ga stane odvraćati i moliti, da ne ide. N. prip. 27. — Odgovoriše i rekoše mu: Ti si se rodio sav u grijesima, pa *zar* ti nas *da učiš?* (καὶ σὺ διδάσκεις ἡμᾶς;) Jov. 9, 34. — Onda dođe k Simonu Petru, i on mu reče: Gospode! *zar* ti moje noge *da opereš?* (Κύριε, σύ μου νίπτεις τοὺς πόδας;) Jov. 13, 6. — Onda reče Isus Petru: Zadjeni nož u nožnice. Čašu, koju mi dade otac, *zar da* je *ne pijem?* (Τὸ ποτήριον, ὃ δέδωκέν μοι ὁ πατήρ, οὐ μὴ πίω αὐτό;) Jov. 18, 11. — A oni vikahu: Uzmi, uzmi raspni ga. Pilat im reče: *Zar* cara vašega *da razapnem?* (Τὸν βασιλέα ὑμῶν σταυρώσω;) Jov. 19, 15.

(Svršit će se.)

RAD

JUGOSLAVENSKE AKADEMIJE

ZNANOSTI I UMJETNOSTI.

KNJIGA 184.

RAZREDI HISTORIČKO-FILOLOGIČKI I FILOZOFIČKO-JURIDIČKI.

75.

U ZAGREBU 1911.

KNJIŽARA JUGOSLAVENSKE AKADEMIJE (DIONIČKA TISKARA)
(GJURO TEŠAC.)

Sadržaj.

	Strana
Dr. Ivan Strohal: Individualna vlasnost u starih Germana	1 — 95
Dr. August Musić: Pitanja u hrvatskom ili srpskom jeziku. (Svršetak)	96—235
Andra Gavrilović: O imenu Resave-Manasije, zadužbine despota Stefana Lazarevića	236—240

Pitanja u hrvatskom ili srpskom jeziku.

Čitao u sjednici historičko-filologičkoga razreda Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti dne 13. siječnja 1906.

PRAVI ČLAN DR. AUGUST MUSIĆ.

(Nastavak i svršetak.[1])

VII. Disjunktivna pitanja.

41. Da bi se disjunktivna pitanja bolje razumjela, valja najprije izbliže da ogledamo samu disjunkciju. Istaknut ću bar neke glavnije momente.

Kao prave disjunktivne konjunkcije služe hipotetičke partikule (hrv. *li, ja, (j)ali, ili, oli;* isp. §§ 37—39.) Stoga se jamačno disjunkcija osniva na hipotezi. To je konstantirano već u § 37., gdje je kazano, da n. pr. U petak će majke prokukati *ali* turske *al'* naše rišćanske (N. pj. V, 381.) — znači: možda turske možda naše rišćanske. To je dostajalo za svrhu, o kojoj se tamo radilo. Ali ovdje, gdje se radi o tome, da se shvati prava narav disjunkcije, valja zahvatiti dublje.

Polaziti valja od koncesivnih rečenica sa *i*. Njih pak imaju dvije ili upravo tri vrste. U jednima uz *i* stoji *ako;* n. pr. *I ako* me *rodila* vlahinja, potpuno je rodila junaka. N. pj. I, 3. — *I ako sam bio* u tamnici, dosta si me vinom napojio. II, 277. — *I ako ću* glavu *izgubiti*, hoću sjutra, braćo, napraviti, da se mira nigda ne učini. IV, 324. (v. Ak. rj. I, 54—55.) — Zaustavimo se kod posljednjega primjera. Govornik hoće da istakne, da njegova misao, da će sjutra napraviti to i to, ima apsolutni smisao, t. j. da će sjutra svakojako napraviti to i to. To bi mogao učiniti tako, da bi u rečenicama s *ako* dopustio sve, što se može dogoditi, pa svoju tvrdnju partikulom *i* protegnuo na svaku od njih (i ako —,

[1] Početak je u „Radu“ knj. 172.

i ako —, i ako —, . . . hoću sjutra napraviti to i to), jer tim bi istaknuo, da će u svakom slučaju, dakle svakojako sjutra napraviti to i to. Poslije ćemo vidjeti, kako se u jeziku doista tim načinom ističe apsolutni smisao neke izjave. Ali u našem se primjeru to ne čini tako, nego se u rečenici s *ako* dopušta samo ono, što bi imalo biti najveća smetnja onomu, što se u glavnoj rečenici tvrdi, pa ova tvrdnja partikulom *i* na nju proteže, čim se naznačuje, da tvrdnja vrijedi i za slučaj najveće smetnje; ako pak vrijedi i za slučaj najveće smetnje, razumije se samo sobom, da vrijedi i za slučaj svake manje smetnje, a pogotovu za slučaj, u kojem nema nikakve smetnje, dakle za svaki slučaj, t. j. ona je apsolutna. Tako se indirektnim načinom izriče ono isto, što bi se direktnim izreklo tim, da bi se svi mogući slučajevi poimence spomenuli. Rečenica „i ako ću glavu izgubiti" pretpostavlja dakle bez broja rečenicâ s *i ako*, od kojih se u jednima dopuštaju slučajevi nepovoljni za ono, što se u glavnoj rečenici tvrdi, a u drugima povoljni, a svima pripada ista glavna rečenica; n. pr. i ako ću slavu steći, i ako ćete me svi poduprijeti, . . . i ako me čeka ljuta borba, i ako ćete me svi ostaviti, i ako ću glavu izgubiti: hoću napraviti to i to. Samo one od tih rečenica s *i ako*, u kojima se dopuštaju slučajevi nepovoljni ili slučajevi, koji sadržavaju kakvu smetnju, zapravo su koncesivne, jer samo kod njih izlazi smisao, da se ono, što se u glavnoj rečenici izriče, izriče u z a s v e to, što se dopušta ono, što se u rečenici s *ako* dopušta; druge su samo hipotetičke (isp. § 44.). Ali se u širem smislu jedne i druge mogu zvati koncesivne, jer se i one, koje su zapravo samo hipotetičke, od pravih hipotetičkih razlikuju tim, što se ono, što se glavnom rečenicom izriče, ne izriče kao zavisno o onom, što se u podložnoj dopušta, nego kao apsolutno.

U drugoj vrsti koncesivnih rečenica sa *i* uz *i* ne stoji *ako*. Kao primjer neka posluži Vukovo tumačenje poslovice: „Nije kurjak zime izio". Ovu poslovicu Vuk tumači ovako: Doći će zima *makar i docnije* (N. posl. 215.). Riječ *makar* možemo eliminirati, jer samo potkrepljuje i ujedno posvjedočava koncesivno značenje partikule *i;* bez nje značila bi rečenica isto, što znači s njom. A ako je *i* koncesivno, mora zastupati i *ako* (dakle značiti „i ako"); samo *i* ne može biti koncesivno (kao što nije koncesivno n. p. u ovim rečenicama: Pršte kupa, a pršte *i glava*. N. pj. II, 431. — Tvoga sam oca ubio, pa ću *i tebe*. N. prip. 65.; isp. Ak. rj. III, 761.[ab]); moglo bi se reći, da je koncesivno *i* apodotička riječ (isp. *i*pak),

koja suponira svoj protatički korelat, a to je *ako*. Po tom bi primjer upravo imao glasiti: Doći će zima (nekoć), i ako će doći docnije. Indefinitni adverb („nekoć") umećem zato, što ga apsolutni smisao glavne rečenice sam sobom traži, kad vrijeme nije definitnim izrazom označeno (t. j. ako se tvrdi, da će doći zima, razumije se samo sobom, da se misli, da će doći nekoć, kad se ne kaže posebnim izrazom, kada će doći; u ostalom isp. na str. (127.) primjere za disjunkciju, gdje je oblik indefinitnoga pronomena i izrečen). U tom obliku ne bi se ovaj primjer od primjerâ za prvu vrstu koncesivnih rečenica sa *i* razlikovao ničim doli tim, što *ako* ne bi pripadalo osobitomu glagolu, nego istomu, koji dolazi i u glavnoj rečenici, ali bi taj glagol u glavnoj rečenici bio naglašen, a u podložnoj ne bi bio naglašen on, nego riječ „docnije" (Doći će zima nekoć, i ako će doći docnije). No budući da bi u podložnoj rečenici dolazio isti glagol kao i u glavnoj, ne treba ga u podložnoj napose izricati, nego se razumijeva sam po sebi, a onda ne treba izricati ni *ako*, jedno i drugo tim manje, što je naglašena riječ „docnije", te je po tom u hipotezi upravo ona. Tako *i* dolazi pred „docnije", a izraz „i docnije" (= i ako docnije) može se shvatiti kao koncesivna apozicija indefinitnoga adverba „nekoć". U ostalom za izraz „i docnije" vrijedi sve ono, što je naprijed za rečenicu s *i ako* rečeno. Govornik hoće da istakne, da njegova izjava, da će doći zima nekoć, ima apsolutan smisao, a to ističe tim, što tu izjavu proteže *i* na slučaj, u kojem je za ono, što ona znači, najveća smetnja, jer tim je proteže i na sve druge (povoljne i nepovoljne) slučajeve. Izraz „i docnije" pretpostavlja dakle bez broja izrazâ s *i (ako)*, od kojih jedni znače povoljne, a drugi nepovoljne slučajeve za ono, što se izjavljuje u izjavi, kojoj pripadaju, a samo oni, koji znače nepovoljne slučajeve ili slučajeve, koji sadržavaju kakvu smetnju (kao izraz „i docnije"), mogu se zapravo zvati koncesivnima, ali u širem smislu mogu se tako zvati svi.

Ako se isporede rečenice: „Doći će zima nekoć" i „Doći će zima i docnije", moglo bi se misliti, da je definitni izraz „i docnije" došao na mjesto indefinitnoga „nekoć". Ali onda ne bi izraz „i docnije" bio tek koncesivna apozicija indefinitnoga adverba „nekoć", nego dio (adverbijalna oznaka) rečenice, pa kako je sâm hipotetički (i docnije = i ako docnije), činio bi hipotetičkom čitavu rečenicu; ona bi dakle izgubila apsolutni smisao, a tim bi i izraz „i docnije" prestao biti koncesivan; ne bi više bio naglašen

glagol, nego izraz „i docnije“, niti bi se više moglo reći: Doći će zima svakojako i docnije (kao što se može reći: Doći će zima svakojako nekoć), nego samo: Doći će zima možda i docnije (upravo: Doći će zima i možda docnije — ili: Možda će doći zima i docnije); napokon takovoj rečenici ne bi više smisao bio taj, kao da se njom odgovara na pitanje: „Hoće li doći zima?“, nego na pitanje: „Kada će doći zima?“ A tim ne bi bio pogođen smisao, što ga rečenica doista ima, jer prema njemu izjava „doći će zima“ ima ostati apsolutna. Onda se pak indefinitni adverb „nekoć“ ne smije izgubiti, t. j. definitni izraz „i docnije“ ne smije doći na mjesto indefinitnoga „nekoć“, nego pored njega kao njegova koncesivna apozicija.

S primjerom iz N. posl. 215. slažu se i ovi primjeri: Ne samo društvo onoga, nego i drugi gledaju da ga pokaju *makar i poslije pedeset godina.* Vuk, Dan. 1827. str. 93. — Bože milostivi! šta je to, da sam zaslužio samo jedan novčić za celu godinu dana? Ali Bog zna, jesam li *i toliko* zaslužio. N. prip. 40. (mj. jesam li što, i ako toliko, zaslužio). — Hvala Bogu, kad sam dočekao, da ih *i ovako* vidim naštampane! Vuk, N. pj. I, XIII. (mj. da ih nekako, i ako ovako, vidim naštampane). — Za mene će biti velika radost, ako budem mogao *i najmanje* biti u pomoći društvu Srpske slovesnosti. Vuk, Pisma 14. (mj. ako budem mogao što, i ako najmanje, biti u pomoći).

Mjesto takovoga *i* dolazi i *makar*, a često se i *makar* dodaje uz *i* (kao u navedenim primjerima iz Nar. posl. 215. i iz Danice 1827. str. 93.). S navedenim primjerima iz Vukovih Pisama str. 14. (gdje dolazi: *i najmanje)* isp. ovaj primjer iz Vukova Odgovora na Utuk str. 24.: Želeći joj (Talfiji), *makar najmanje*, trud oblakšati, zamolim G. Svetića (isp. Ak. rj. VI, 398.[a]).

To *(makar) i* lako dobiva značenje „bar“, jer slučaj, koji se izrazom sa *i* dopušta, naime slučaj, u kojem je najveća smetnja za ono, što se izjavljuje u izjavi, kojoj taj izraz pripada, ujedno je (i to upravo poradi toga) najkrajnji (onomu, što se u toj izjavi izjavljuje, najviše suprotan) slučaj, koji se dopustiti može, da se još može izjaviti ono, što se u rečenoj izjavi izjavljuje. Kad bi dopuštanje pošlo još dalje, negirao bi se oblik indefinitnoga pronomena, koji u toj izjavi dolazi. Tako se izrazom „makar i docnije“ dopušta najkrajnje vrijeme, koje se dopustiti može, da se još može tvrditi, da će doći zima nekoć. Kad bi se dopustilo koje potonje vrijeme, ne bi se više moglo tvrditi, da će doći zima nekoć, jer

*

onda već ne bi došla zima nigda. Stoga je „makar i docnije“ = bar docnije, „i ovako“ = bar ovako itd. Ujedno to značenje dokazuje, da se u izjavi, kojoj koncesivni izraz pripada, doista nalazi (bar u misli) oblik indefinitnoga pronomena.

Treća se vrsta koncesivnih rečenica sa *i* razlikuje od druge samo tim, što koncesija ne postaje apozicija obliku indefinitnoga pronomena, nego ulazi u samu rečenicu, pa stoga ni rečenica ne čuva apsolutni smisao, nego dobiva hipotetički. Takav bi slučaj nastao, kad n. pr. u primjeru iz N. posl. 215. (koji je naprijed analiziran) koncesivni izraz „i docnije“ ne bi stajao pored (neizrečenoga) indefinitnoga adverba kao njegova koncesivna apozicija, nego ušao u samu rečenicu mjesto njega kao adverbijalna oznaka vremena. Onda bi čitava rečenica značila: Doći će zima možda i docnije. Ali u istinu rečeni primjer nema takoga smisla, kao što je naprijed razloženo. Uopće nemam pouzdana primjera, gdje bi takova koncesija bila u samostalnoj rečenici. A to je i razumljivo, jer hipotetička rečenica teško ostaje samostalna. Osim toga se takovi primjeri teško razlikuju od primjerâ za drugu vrstu koncesivnih rečenica sa *i*, a još teže od primjerâ, u kojima *i* nije koncesivno. Pravo su područje takove koncesije koncesivne rečenice s *ako i* i one s participom preterita aktivnim II.; n. pr. Carevac je carevac, ako ne će imati ni novac; a magarac je magarac, ako će imati *i zlatan pokrovac*. N. posl. (= ako će imati i zlatan pokrovac, ako zlatan pokrovac[1]) — Kad otac ostari, on preda starješinstvo najpametnijemu svome sinu (ili bratu ili sinovcu), ako će biti *i najmlađi*. Vuk, Rj. s. v. „starješina“. — Bila jedna sirota žena, koja nije imala od srca poroda, pak se molila Bogu, da joj da, da zatrudni, *makar zmiju* rodila. N. prip. 51. — O takovim primjerima govorit će se napose u § 44.

Kao što *i* kod druge vrste koncesivnih rečenica sa *i* dobiva značenje „bar“, tako kod treće vrste dobiva značenje „pače (i), čak (i)“. I ovdje je ono, što se u izrazu sa *i* dopušta, najkrajnji (onomu, što se izjavljuje u izjavi, kojoj pripada, najviše suprotan) slučaj, koji se dopustiti može, da se još može izjaviti ono, što se uza sve to izjavljuje. Ali kako u toj izjavi ne dolazi oblik indefinitnoga pronomena, ne stoji ni izraz sa *i* ni u kakvoj svezi s njim;

[1] Ne kažem „i ako zlatan pokrovac“, nego „i zlatan pokrovac, ako zlatan pokrovac“, da bi se i u tom vidjelo, da je koncesija dio (objekt) same rečenice.

tako otpada moment, koji kod druge vrste čini, da *i* dobiva značenje „bar“, te po tom, što se u izrazu sa *i* dopušta najkrajnji slučaj, koji se dopustiti može, *i* dobiva značenje „pače (i), čak (i)“; n. pr. ako će imati i zlatan pokrovac = ako će imati pače (čak — i) zlatan pokrovac. Isto značenje dobiva *i* i u prvoj vrsti koncesivnih rečenica sa *i;* n. pr. I ako ću glavu izgubiti, hoću napraviti (N. pj. IV, 324.) = Hoću napraviti pače (čak — i) onda, ako ću glavu izgubiti.[1]

Koncesija u rečenicama prve vrste može se nazvati r e č e n i č n a, jer *i* pripada čitavoj rečenici s *ako,* a ona u rečenicama druge i treće vrste r i j e č n a, jer *i* pripada samo jednoj riječi (ili jednomu izrazu). Ako se hoće i pojedinim vrstama riječne koncesije dati posebni nazivi, može se ona druge vrste nazvati a p o z i t i v n a, jer služi kao apozicija izrečenomu ili neizrečenomu obliku indefinitnoga pronomena, a ona treće vrste i m p o z i t i v n a, jer ulazi u samu rečenicu. — Još ističem napose, da je (kao što se iz svega, što je rečeno, vidi) riječna koncesija postala od rečenične, a impozitivna od apozitivne.

42. Rečeno je, da je koncesiji izvor u težnji govornikovoj, da svoju izjavu istakne kao apsolutnu. To postiže on tim, da u rečenici s *ako* dopušta slučaj, u kojem je najveća smetnja onomu, što u glavnoj rečenici izjavljuje, pa ovu izjavu partikulom *i* proteže i na nj, čim naznačuje, da njegova izjava vrijedi ne samo za slučaj, koji poimence spominje, nego i za svaki drugi slučaj, dakle apsolutno. Rečeno je također, da se to može postići i tako, da se u rečenicama s *ako* poimence spomenu svi mogući (povoljni i ne-

[1] Zanimljivo je, da i u kategoričkim rečenicama *i* dobiva takovo značenje, ako pred njim stoji ili se misli oblik pronomena „sav“; n. pr. Sve sam kupio, *i zmiju* pod kamenom. N. posl. [i zmiju = pače (čak — i) zmiju]. — Najbolje pseto kad pobjegne, sva paščad, *i najgora* trče za njim. ib. — Svaku *i malu* stvar bremenitu veće od duše scijeniš. V. Andrijašević, Put 304. (Ak. rj. III, 762.[b]) — Zub od zmije *i mrtav* uije. Dan. Posl. (t. j. svakakav, i mrtav) — Vino *i mudroga* pobudali. N. posl. (t. j. svakoga, i mudroga) — *I oca* bi za novce prodao. ib. (t. j. svakoga, i oca). Svagdje se u izrazu sa *i* spominje nešto, što je radnji glagolskoj koliko igda može biti suprotno, tako da se misli, da ga ni oblik pronomena „sav“ ne obuhvaća, nego ga treba napose istaknuti. Isto bi se moglo reći i za treću vrstu koncesijâ sa *i*, samo treba imati na umu, da ono, što je u kategoričkim rečenicama pronomen „sav“, to je u koncesivnima naglašeni indefinitni pronomen (n. pr. makar tko), o kojem isp. § 42.[a] Tako bi se moglo reći: Magarac je magarac, ako će imati m a k a r š t o, i zlatan pokrovac.

povoljni) slučajevi, pa da se izjava, koja se hoće da istakne kao apsolutna, partikulom *i* protegne na svaki od njih. Pa to se doista i čini u sintaktičnom obliku, koji se zove disjunkcija. Tako se može koncesija definirati kao hipotetička protaza, u kojoj se dopušta najnepovoljniji slučaj, u kojem se može vršiti radnja, kojoj se vršenje u apodozi (apsolutno) izriče; a disjunkcija kao skup hipotetičkih protaza, u kojima se dopuštaju svi (povoljni i nepovoljni) slučajevi, u kojima se može vršiti radnja, kojoj se vršenje u apodozi (apsolutno) izriče. Disjunkcija se dakle od koncesije razlikuje tim, što se u koncesiji spominje samo jedan, i to najnepovoljniji slučaj, u kojem se radnja rečenice, kojoj se apsolutni smisao hoće da istakne, može vršiti, a u disjunkciji se spominju svi takovi slučajevi, i povoljni i nepovoljni. Ali i onaj jedan slučaj, koji se u koncesiji spominje, takav je, da što za nj vrijedi, to vrijedi i za svaki drugi slučaj. Resultat je dakle isti: jednim se i drugim načinom ističe apsolutnost neke izjave tim, što se kaže, da ono, što se njom izjavljuje, za svaki slučaj vrijedi. Samo oblik je različan; kod koncesije se to postiže indirektno, a kod disjunkcije direktno. Tim je istaknuta samo glavna razlika. U sporednim stvarima ima još i drugih razlika; tako n. pr. koncesija nije moguća svagdje, gdje je moguća disjunkcija, jer nepovoljnih slučajeva nema; stoga se mjesto koncesije može svagda uzeti disjunkcija, ali mjesto disjunkcije se ne može svagda uzeti koncesija; nadalje se disjunkcija, u kojoj se pojedini slučajevi poimence spominju, može stegnuti samo na one slučajeve, koji su u nekoj situaciji mogući, dok koncesija, u kojoj se pojedini slučajevi ne spominju poimence, svagda znači sve uopće moguće slučajeve. No o takovim momentima govorit će se, kad primjeri tomu zgodu pruže. Ovdje je dosta, da je istaknuta glavna razlika između koncesije i disjunkcije.

Kao disjunktivne služe partikule *li*, *ja*, *(j)ali*, *ili*, *oli*. O njima je već bilo govora u §§ 37—39. Ipak ću o partikulama *ili* i *ali* i ovdje reći što treba, da donekle ispravim i popunim, što je naprijed o njima rečeno. Prvi je element partikule *ili* sigurno ono *i*, koje smo našli u različnim vrstama koncesije. A drugi je element njezin hipotetička partikula *li*, koja i sama služi kao disjunktivna partikula; n. pr. Tuj čekaše svak čas glase *dobre*, *zle li* svojoj kruni. Gund. 560. — Tko su oženjeni, imaju se *dva li tri li* dni uzdržati od svoga druga. M. Divković, Nauk 318. (Akad. rj. VI, 33[b]—34.[a]) Ali kao disjunktivna partikula i samo *li* mora značiti „i ako“ (dva li tri li dni = i ako dva, i ako tri dni), a može to

značiti onako isto, kao što se često u podložnoj rečenici i samo hipotetičko *ako* kao koncesivna partikula upotrebljava u značenju „i ako"; n. pr. *Ako* (= i ako) je dimnjak nakrivo, upravo dim izlazi. N. posl. — *Ako* (= i ako) je kratak dan, duga je godina. ib. (Ak. rj. I, 50.) Tako je tip „*ili* x *ili* y" postao tim, da su se složila dva tipa: tip „*i* (ako) x, *i* (ako) y" i tip „x *li* (= i ako x) y *li* (= i ako y)". A što se u koncesiji može upotrebljavati sámo *i* u značenju „i ako", a u disjunkciji se ne može, nego sàmo složeno s hipotetičkim *li* (kao *ili*), to dolazi jamačno otuda, što bi se u disjunkciji podvostručeno *i (i — i)* moglo shvatiti i kao kopulativno, te bi smisao postao nejasan. Što se pak partikule *ali* tiče, budući da se *a* ne upotrebljava u koncesiji kao *i* (u značenju „i ako"), ali služi kao hipotetička partikula, te se kao takova može upotrebljavati u disjunkciji i u značenju „i ako" (n. pr. *ja* sad, *ja* nikad; v. § 37.): valja uzeti, da je disjunktivno *ali* postalo drukčije nego *ili*, naime tako, da su se dvije hipotetičke partikule, od kojih se svaka mogla upotrebljavati u disjunkciji u značenju „i ako", složile u jednu, koja opet znači „i ako". Tako je i tip „*ali* x *ali* y" postao tim, da su se složila dva tipa: tip „*a* (= i ako) x, *a* (= i ako) y" i tip „x *li* (= i ako x) y *li* (= i ako y)". Razlika je samo u tom, što je u prvom tipu kod *ili* izrečeno „i", ali nije izrečeno „ako", a kod *ali* izrečeno je „ako", ali nije „i". Drugi je tip kod jedne i druge partikule isti. *Ili* odgovara lat. *etiamsi*, *etsi*, grč. καὶ εἰ, a *ali* lat. *sive*, grč. ἤ (= ἠ-Fε; isp. stind. *vā* „ili"), εἴτε.

Pojedinim vrstama koncesije sa *i* odgovaraju iste vrste disjunkcije. Rečeničnoj koncesiji odgovara disjunkcija u primjerima kakav je ovaj: Živo mi je čedo pod pojasom; *ili bude muško, il' devojka*, tebe valja častiti gospodu. N. pj. II, 639. [= i ako bude muško, i ako (bude) devojka]. Više primjera v. u § 45.

Riječnoj, i to apozitivnoj koncesiji odgovara disjunkcija u ovim primjerima, u kojima dolazi i oblik indefinitnoga pronomena, koji nijesmo našli izrečen ni u jednom primjeru za koncesiju: Daj mi, Bože i Bogorodice! da ja koga na vodi zastanem: *il' vojnovu majku, il' sestricu.* N. pj. I, 424. (= i ako vojnovu majku, i ako sestricu) — Ako mene štogođ bide tamo, kakva muka u veselju tvome, *jal' poginem, jal' dopadnem* rana, čekaj, ujo, onda jade grdne. II, 541. — Još da hoćeš mene poslušati, da lovimo u plandište divlje, ne bismo li štagođ ulovili: *ja jelena jali kaurina, ja košutu jali kaurkinju.* III, 343. — Da si mi se uželio dragi, ti

bi mene po k i m poručio, *al' po suncu ali po mjesecu al' po onoj danici zvijezdi, po putniku ali namjerniku.* N. pj. herc. 123. — — Mjesto oblika indefinitnoga pronomena dolazi i riječ „jedan"; n. pr. Zašto, care? ako Boga znadeš! Od mojijeh devet milih brata što ti mene j e d n o g ne ostavi, *najmlađega, ja najstarijega,* tebe diku, a mene zakletvu? N. pj. II, 209. — Neka Bog zna, dobro biti ne će, hoće j e d n o m biti prema glavi, *jali mojoj, jali prema tvojoj.* II, 440. — — Često nema ni oblika indefinitnoga pronomena ni riječi „jedan", ali se može u misli dodati jedno ili drugo; n. pr. Boga moli carevica mlada, da joj Bog da (misli se: kakva) od srca poroda, *jal' muškoga, jal' đevojačkoga.* N. pj. I, 470. — Srijem zemlja steć' će (misli se: kakva) gospodara, *il' boljega, ili će gorega.* II, 576. — A đeveri (misli se: kakva) dobroga junaka, *jali brata, jali pobratima.* II, 579. — U petak će (misli se: jedne) majke prokukati, *ali Turske, al' naše Rišćanske,* po n e k o g a dobra biti ne će. V, 381. — — Primjeri pokazuju, da disjunkcija može pripadati različnim vrstama izjave: tvrdnji, želji, namjeri itd.

Impozitivnoj riječnoj koncesiji odgovara disjunkcija u ovim primjerima: Kupi svate, hodi po đevojku, no ne vodi tuđina đevera, nego *brata, ili bratučeda, ili svoga Bogom pobratima.* N. pj. III, 534. (= i brata, ako brata; i bratučeda, ako bratučeda; i svoga Bogom pobratima, ako svoga Bogom pobratima) — Ako kažem *caru, ja veziru,* koju si mi riječ besjedio, hoćeš, stari, jada dopanuti. II, 273. — A da padne iz neba jabuka, ne bi pusta na zemlju panula, no *na konja ali na junaka, al' na čador al' na koplje bojno.* IV, 453. — Ako li koja udovica ima *djecu ili unučad,* da se uče najprije svoj dom poštovati (Εἰ δέ τις χήρα τέκνα ἢ ἔκγονα ἔχει, μανθανέτωσαν πρῶτον τὸν ἴδιον οἶκον εὐσεβεῖν) 1. Tim. 5, 4. — — I ovdje se vidi, da disjunkcija može pripadati različnim vrstama izjave: tvrdnji, zapovijedi, hipotezi itd.

Rečeno je, da rečenica, u koju ulazi impozitivna koncesija, gubi apsolutni smisao, pa dobiva hipotetički, a zato da i izraz sa *i* gubi koncesivni smisao, pa dobiva također hipotetički (*i ako* = i možda). Tako i u disjunkciji, koja takovoj koncesiji odgovara, disjunktivna partikula dobiva značenje „i možda" [n. pr. jabuka bi panula na konja ali na junaka, al' na čador al' na koplje bojno = (i možda) na konja, i možda na junaka, i možda na čador, i možda na koplje bojno]. Pa kako je čitava rečenica hipotetička, može se disjunktivna partikula od članova rečenice, kojima upravo pripada, premjestiti i pred glagol, tako da dolazi u disjunkciju glagol svaki

put s jednim od članova rečenice, koji bi upravo imali biti u disjunkciji; n. pr. (Doro) često gleda na Koštac planinu: *jali kobi mene, jali sebe.* N. pj. IV, 27. (mjesto: kobi jali mene jali sebe). — Tko je prijatelj svakomu, *ali je veoma bogat ali veoma ubog.* Dan. Posl. — Tko u zločestoj planini siječe drva, *ali izgubi kola ali izgubi vola.* ib.

Napokon mi valja još istaknuti, da ako je rečenica s disjunkcijom, koja impozitivnoj koncesiji odgovara, i izgubila apsolutni smisao, ipak sama za se, ako se ne misli na disjunkciju, ona čuva svoj apsolutni smisao. Tako se uza sve to, što rečenica: jabuka bi panula na konja ali na junaka, al' na čador al' na koplje bojno — znači: jabuka bi panula (i možda) na konja, i možda na junaka, i možda na čador, i možda na koplje bojno — može reći: jabuka bi svakojako na nešto panula. Kad dakle apsolutno stoji, da bi jabuka na nešto panula, i kad je moguće samo to (jer se samo to kao moguće spominje), da bi panula na konja ali na junaka itd., onda nema sumnje, da bi panula na jedno od toga. Potpuni smisao toga primjera može se dakle izreći ovako: jabuka bi panula na jedno od ovoga: na konja ali na junaka itd. Ali to je samo smisao primjera; izrečeno je samo to, da bi jabuka panula (i možda) na konja, i možda na junaka itd.[1]

Disjunkcija, u kojoj dolaze različni glagoli ili čitave rečenice, može se razumjeti samo tako, da se uzme u pomoć glagol s tako općenim značenjem, da može obuhvaćati ono, što znače glagoli, koji su u disjunkciji (n. pr. raditi, činiti; bivati, događati se); n. pr. Ne dođe dragi, ne dođe! *Ili* mu konjic *oronu, ili* ga glava *zabole, ili* mu majka *ne dade.* N. pj. I, 224. (= Dogodi mu se ili to, da mu konjic oronu, ili to, da ga glava zabole itd.) — Zaprosit ću u cara đevojku: *jal' će* mi je care *pokloniti, jali*

[1] Neka se uzme na um i ovo. U svakoj hipotetičkoj rečenici s *ako* može se uzeti, da riječ, koja je naglašena i koja je upravo u hipotezi, stoji mjesto indefinitnoga pronomena, te bi se s njim mogla izreći kao kategorička (apsolutna). Tako n. pr. ako je u hipotetičkoj rečenici: Ako prijatelj danas dođe, radovat ću se — naglašena riječ „danas", može se reći: Prijatelj će nekad doći (samo ne znam kada, pa suponiram, da će doći danas, a tim čitava rečenica postaje hipotetička, a riječ je „danas" u njoj naglašena); ili ako je naglašena riječ „prijatelj", može se reći: Netko će danas doći (samo ne znam tko, pa suponiram, da će doći prijatelj, a tim čitava rečenica postaje hipotetička, a riječ je „prijatelj" u njoj naglašena). Isp. „Rad" knj 138. str. 85.

će mi na mejdan *izići*. II, 387. (= Car će učiniti jali to, da će mi je pokloniti, jali to, da će mi na mejdan izići.) — Takovi su i ovi primjeri: Ja sam im'o moju košuticu, pak j' otišla za goru na vodu, otišla je pak mi ne dolazi; *il' je* gdegod s puta *zalutala*, *ili su* je lovci *uhvatili*, *ili* me *je* sasvim *ostavila*, i jelena drugog preljubila. N. pj. I, 274. — Milutine, naša harambašo! *Ili* nas *je* sreća *ostavila*, te su Turci prije proodili; *ili* pravog *ne zgodismo* puta. IV, 386. — Ona (je) nekaka žena udesne ruke, tako da su moja sva braća i sestre pa i sam otac naprečac pomrli, *ili* ih *je* ona *potrovala ili zamađijala*. N. prip. 215. — — Takova disjunkcija može biti i u podložnoj rečenici; n. pr. Ljuto savi i otud i otud, eda *bi* mu glavu *osjekao*, *jal'* Turčinu ruke *obranio*. N. pj. II, 283. — Al' ako mi onđe *izginemo*, *il'* grdnijeh rana *dopadnemo*, nemojte mi duše proklinjati. III, 435. — Ak' *uzdaješ* pomoć Brđanima, *il' usprimaš* roblje od Brđana, ja s' u moju uzdam Arbaniju, da Brđan'ma ni pomoći ne ćeš. IV, 71. — Bijahu se oni zafalili, da *će dovest'* živoga vladiku, *jal' donijet'* glavu vladičinu. IV, 76. — Ako li *sam skrivio*, *ili učinio* što, što zaslužuje smrt, ne marim umrijeti (Εἰ μὲν γὰρ ἀδικῶ καὶ ἄξιον θανάτου πέπραχά τι, οὐ παραιτοῦμαι τὸ ἀποθανεῖν). Djela ap. 25, 11.

Tako je i onda, kad su glagoli, koji su u disjunkciji, u imperativu; n. pr. *Ili kupi* halat, *il' ostavi* zanat. N. posl. [= Učini ili to, da kupiš halat, ili to, da ostaviš zanat = učini i to, da kupiš halat, ako ćeš učiniti to, da kupiš halat (ili: ako ćeš kupiti halat), i to, da ostaviš zanat, ako ćeš učiniti to, da ostaviš zanat (ili: ako ćeš ostaviti zanat)] — Kad zabraniš u polju livadu, *jal'* je *kosi*, *ja* drugome *daji*, da ne biju slane ni šnjegovi po livadi cvijet rascavtio. N. pj. II, 531. — — U ovom se primjeru imperativ i indikativ u disjunkciji i kombiniraju: *Jal' izvešaj* devet vezirova, *jali ću se* i ja *obesiti*. N. pj. II, 166.

Nazivi se za pojedine vrste disjunkcije mogu upotrebljavati isti kao i za analogne vrste koncesije, dakle: 1. rečenična; 2. riječna: a. apozitivna, b. impozitivna disjunkciju. Ali bi se za vrste riječne disjunkcije moglo reći također: a. koncesivna, b. hipotetička disjunkcija. Ovi posljednji nazivi čine mi se zgodniji, jer bolje označuju narav disjunkcije. Ali oni narušuju sklad s nazivima koncesije, a uspostaviti se taj sklad ne može tako, da bi se i vrste riječne koncesije tako nazvale, jer naziv „koncesivna koncesija" bio bi monstrozan. U ostalom rijetko je kad potrebno razlikovati vrste riječne disjunkcije. Gdje se u

ovoj raspravi kaže samo „riječna disjunkcija“, ne pravi se između njih razlika.

42.ª Ako se svaka hipotetička protaza, koja pripada apodozi s apsolutnim smislom, dakle svaka sintaktička tvorba s *i (ako)* naziva koncesijom [u širem smislu, isp. str. (121.)], makar da je razvojem značenja i izgubila pravo na taj naziv, može se reći, da je svaka disjunkcija, bila rečenična ili riječna, niz koncesivnih članova, koje veže jedan glagol. Niz koncesivnih nominalnih ili pronominalnih članova znači i naglašeni indefinitni pronomen sâm ili složen s riječima, koje mu ističu koncesivno ili generalno značenje; n. pr. *tko*, *makar tko*, *tko mu drago*, *tkogod*. Ako naime indefinitni pronomen nije naglašen[1], može značiti svaki član onoga niza, koji odgovara njegovu značenju, ali bez obzira na to, koji je to član; ako li je naglašen, može također značiti svaki član onoga niza, koji odgovara njegovu značenju, ali s naročitim obzirom na to, koji je to član. Tako n. pr. može nenaglašeno *tko* značiti svakoga čovjeka, *gdje* svako mjesto, *kad* svako vrijeme, ali bez obzira na to, koji je to čovjek, ili koje je to mjesto, ili koje je to vrijeme (samo da je čovjek ili mjesto ili vrijeme). I naglašeno *(makar) tko* može značiti svakoga čovjeka, *(makar) gdje* svako mjesto, *(makar) kad* svako vrijeme, ali s naročitim obzirom na to, koji je to čovjek, ili koje je to mjesto, ili koje je to vrijeme (je li *a* ili *b* . . . ili *x*). U ovom je posljednjem slučaju svaki član dotičnoga niza uzet koncesivno, tako da n. pr. *(makar) tko* znači: i ako *a*, i ako *b*, . . . i ako *x* = makar *a*, makar *b*, . . . makar *x* = ili *a*, ili *b*, . . . ili *x*. Tako se može reći, da je naglašeni indefinit (koji se može zvati i koncesivnim) generalizacija disjunktivnoga niza, a disjunktivni niz specijalizacija naglašenoga ili koncesivnoga indefinita.

Svakoj se disjunkciji može ili izrijekom ili samo u misli dodati njezina generalizacija, a tako isto i svakoj generalizaciji njezina disjunkcija. Samo valja na pameti držati, da naglašeni (koncesivni) indefinit obuhvaća sam po sebi sve uopće moguće članove onoga niza, koji odgovara njegovu značenju, pa valja da ih i disjunkcija, koja mu odgovara, obuhvaća sve. Ali često disjunkcija ne obuhvaća svih uopće mogućih članova, nego samo one, o kojima se u nekoj situaciji radi. Ako se takovoj disjunkciji doda naglašeni (koncesivni) indefinit kao njezina generalizacija, sužuje i njemu

[1] Misli se rečenični naglasak.

disjunkcija, tumačeći ga, prirodno značenje samo na one članove, što ih ona obuhvaća. Onda se generalizaciji može dodati riječ, koja na to suživanje i upućuje; n. pr. jabuka bi panula (makar na što od ovoga:) na konja ali na junaka, al' na čador al' na koplje bojno (N. pj. IV, 453.). Ako se rečenici s hipotetičkom disjunkcijom kaže značenje onako, kako je na str. (129.) rečeno, najbolje je takav dodatak dodati riječi „jedan"; n. pr. jabuka bi panula na jedno od ovoga, makar na što, na konja ali na junaka itd. Rijetko se kada generalizacija i disjunkcija nalaze zajedno; samo u pitanjima biva to često (isp. § 47.) Obično se u onom slučaju, kad se obuhvaćaju svi uopće mogući članovi, upotrebljava samo generalizacija; n. pr. Iz oka iz boka *(Makar otkud, otkud ti drago*, n. pr. naći što, sastaviti) N. posl. — Izvojštiti, naći *makar otkud.* Vuk, Rj. — Ako kad Srbi u pisanju knjiga prime jedno *makar koje* od svojijeh narječija, onda u rječnicima ne će ni trebati riječi po svakome narječiju pisati za sebe. ib. Predg. — A kad se obuhvaćaju samo oni članovi, o kojima se u nekoj situaciji radi, upotrebljava se samo disjunkcija, očito zato, jer je u ovom slučaju potrebnije, da se spomene, koji se članovi obuhvaćaju.

Generalizacija rečenične disjunkcije razlikuje se od generalizacije riječne disjunkcije formalno tim, što se naglašenomu indefinitu kao generalizaciji riječne disjunkcije mogu dodati riječi: *makar* (kao i svakomu članu disjunkcije), — *mu drago* ili — *god,* dok mu se kao generalizaciji rečenične disjunkcije ili ne dodaje ništa ili samo — *god;* n. pr. Za zlom đevojkom reci dobro, a za dobrom *kako ti drago.* N. posl. (generalizacija riječne disjunkcije) — *Đe se goď* kravica vodi, doma se teli. ib. (generalizacija rečenične disjunkcije).

Ako disjunkciju čine nominalni ili pronominalni oblici sami (što može biti samo kod riječne disjunkcije), generalizacija njezina obuhvaća čitave članove disjunkcije, dakle čitavu disjunkciju. Tako su u primjeru iz N. pj. IV, 453. članovi disjunkcije sami istovrsni nominalni oblici: (jabuka bi panula) na konja ali na junaka, al' na čador al' na koplje bojno, pa stoga generalizacija njezina: (jabuka bi panula) makar na što — obuhvaća čitave članove disjunkcije, dakle čitavu disjunkciju. Ako li disjunkciju čine nominalni ili pronominalni oblici zajedno s glagolom, koji je u svima isti (što može biti i kod rečenične i kod riječne disjunkcije), generalizacija njezina ne može obuhvaćati čitavih članova disjunkcije,

dakle ni čitave disjunkcije, nego samo nominalne ili pronominalne članove njezine (bez glagola!). Tako se u primjeru: *Ili je mala* nevjesta *ili velika*, jednako djevera ište. Dan. Posl. — članovi se rečenične disjunkcije (ili je mala — ili (je) velika) sastoje od nominalnih oblika „mala, velika“ zajedno s glagolom „je“, pa stoga ih generalizacija njezina: K o l i k a (je nevjesta) — ne obuhvaća čitave, nego samo nominalne dijelove njihove bez glagola. Tako je i kod primjerâ za riječnu (hipotetičku) disjunkciju, koji su na str. (129.) navedeni; n. pr. jali kobi mene jali sebe (N. pj. IV, 27.): (kobi) m a k a r k o g a.

Osobit slučaj nastaje, ako disjunkciju (bilo riječnu bilo rečeničnu) čine različni glagoli. Onda njezina generalizacija nije upravo ni moguća, jer naglašeni indefinit može obuhvaćati samo niz koncesivnih nominalnih ili pronominalnih članova, a ne glagolskih. Da bi bila moguća generalizacija disjunkcije od različnih glagola, treba opet onako, kako je na str. (129.) rečeno, u pomoć uzeti glagol s tako općenim značenjem, da može obuhvaćati ono, što znače glagoli, koji su u disjunkciji (n. pr. raditi, činiti; bivati, događati se). Tako se n. pr. riječnoj disjunkciji u primjeru: Zaprosit ću u cara đevojku: *jal' će* mi je care *pokloniti*, *jali će* mi na mejdan *izići* (N. pj. II, 387.) — može generalizacija izreći ovako: car će učiniti m a k a r š t o; ili također riječnoj disjunkciji u primjeru: Ne dođe dragi, ne dođe! *Ili* mu konjic *oronu*, *ili* ga glava *zabole*, *ili* mu majka *ne dade* (N. pj. I, 224.) — ovako: dogodi mu se m a k a r š t o. Dakako da takova generalizacija nije točna, jer ni ona upravo ne obuhvaća glagolskih članova disjunkcije, nego suponira ovakovu disjunkciju: car će učiniti jali t o, da će mi je pokloniti, jali t o, da će mi na mejdan izići; ili ovakovu: dogodi mu se ili t o, da mu konjic oronu, ili t o, da ga glava zabole, ili t o, da mu majka ne dade. Ali je takova netočna generalizacija plod nevolje, jer inače glagolska disjunkcija kao glagolska ne bi mogla imati generalizacije. Isto vrijedi i za rečeničnu disjunkciju s različnim glagolima. Tako se rečeničnoj disjunkciji u primjeru: *Ili* ja *pripovidam*, *ili* Boga *molim*, *ili spavam*, *ili blagujem*, dionik sam svi misa (J. Filipović 1, 196.[a]; Ak. rj. III, 789.[a]) — generalizacija može izreći ovako: š t o ja radim, dionik sam svih misa. Tako se postupa u analognom slučaju i s nenaglašenim indefinitom kod koncesivne (apozitivne) riječne disjunkcije; isp. Ako mene š t o g o đ b i d e tamo, kakva muka u veselju tvome, *jal' poginem*, *jal' dopadnem* rana, čekaj, ujo, onda jade grdne. N. pj. II, 541.

Položaj je generalizaciji u rečenici onaj isti, kao i disjunkciji, koju zastupa. Tako je n. pr. generalizacija koncesivne (apozitivne) riječne disjunkcije apozicija nenaglašenoga indefinita, a generalizacija hipotetičke (impozitivne) riječne disjunkcije onakav dio rečenice, kao i disjunkcija, koju zastupa.

Još dodajem, da bi se generalizacijom imao zvati upravo samo naglašeni indefinit, ali se tako može zvati i čitava rečenica, u kojoj je naglašeni indefinit; n. pr. jabuka bi panula makar na što, kolika je nevjesta itd. Također držim, da se predugi izrazi: generalizacija rečenične disjunkcije, generalizacija hipotetičke disjunkcije itd. mogu pokratiti ovako: rečenična generalizacija, hipotetička generalizacija itd.

43. Ovdje ćemo se zaustaviti još kod nekih momenata znatnih za razumijevanje same disjunkcije, o kojima doslije nije bilo govora.

a) U disjunkciji su svagda bar dva člana. Isprva se pred njih nije metala nikakva partikula, nego se samo po sebi razumijevalo, da su jedan i drugi uzeti hipotetički pa koncesivno. Takovih primjera kao ostataka prastaroga tipa ima dosta još u današnjim jezicima i slavenskima i neslavenskima, pa i u hrvatskom, osobito gdje su članovi suprotni ili uopće takovi, da ne mogu jedan uz drugi zajedno vrijediti. Tako u primjeru: Nagazi (vlastelin) na *tri četiri* Ciganina. N. prip. 291. — što se spominju dva broja, koji ne mogu zajedno vrijediti, otuda se vidi, da moraju obadva biti uzeta hipotetički. Ova hipoteza pretpostavlja (apsolutnu) tvrdnju: Nagazi na neki broj Cigana —, koja obadva hipotetička člana čini koncesivnima; dakle: Nagazi na neki broj Cigana, i ako (= ili) na tri, i ako (= ili) na četiri. Sada disjunkcija od koncesivne postaje hipotetička (t. j. disjunkcija dolazi na mjesto indefinitnoga pronomena), te dobivamo: Nagazi ili (= i možda) na tri ili (= i možda) na četiri Ciganina. Budući pak da se misli, da je vlastelin nagazio na neki broj Cigana, a moguća su samo dva broja, tri i četiri, jer se samo ta dva hipotetički spominju, razumijeva se, da je vlastelin nagazio na jedan od ta dva broja Cigana. Tako izlazi smisao: Nagazi na jedan od ova dva broja Cigana, makar na koji, ili na tri ili na četiri. Takovi su i ovi primjeri: *Iz oka iz boka* (Makar otkud, otkud ti drago, n. pr. naći što, sastaviti). N. posl. („Kad čega nema, a ne može se biti bez njega, nego treba dobaviti kakogod, reče se: iz oka, iz boka, a valja da se misli: od onoga, što je na očima, što se vidi, i od onoga, što je pri boku,

što se o pojasu nosi, te se krije". Dan. Ak. rj. I, 519.[a] s. v. *bok).* — *Manje, više,* svak ima svog vrana (Svaki čoek — koji manje, koji više — ima svoju nevolju. „Vrana" mjesto „vraga", kao da mu se ime ne spomene). N. posl. — Jedan čovek idući iz varoši kući jao na magarcu, a njegov sin, momčić od *desetak petnaest* godina, išao pored njega pješice. Danica 1828. str. 235. (Maretić, Gram. i stil. str. 489.)

Inače se meće disjunktivna partikula ili samo pred drugi član ili pred oba člana. U prvom se tipu ogleda njegovo postanje. Uzmimo konkretan primjer: Kad se (sc. djevojka) u gori nađe, već se doma ne vrće, nego *će se samodaviti* u pustinji, *ili će* je zvjerad *rastrći.* N. prip. 112. Čitava je rečenica, držim, postala tako, da se najprije prvi član (kao jedini) izrekao kategorički: „nego će se samodaviti u pustinji", a zatim je istom onaj, koji govori, pomislio, da će je možda zvjerad rastrći, a tim je ujedno i prva njegova izjava izgubila svoj kategorički karakter, pa i ona postala hipotetička. Čitava (dvočlana) hipoteza pretpostavlja (apsolutnu) tvrdnju: Dogodit će joj se nešto —, koja čini obadva hipotetička člana koncesivnima; dakle: Dogodit će joj se nešto, i ako (= ili) će se samodaviti u pustinji, i ako (= ili) će je zvjerad rastrći. Sada disjunkcija od koncesivne postaje hipotetička (t. j. disjunkcija dolazi na mjesto indefinitnoga pronomena), te dobivamo: Dogodit će joj se ili (= i možda) to, da će se samodaviti u pustinji, ili (= i možda) to, da će je zvjerad rastrći. Budući pak da se misli, da će se djevojci nešto dogoditi, a moguće je samo dvoje, da će se samodaviti u pustinji i da će je zvjerad rastrći, jer se samo to dvoje hipotetički spominje, razumijeva se, da će joj se dogoditi jedno od toga dvoga. Tako izlazi smisao: Dogodit će joj se jedno od ovoga dvoga, makar koje, ili će se samodaviti u pustinji ili će je zvjerad rastrći. Tako disjunktivna partikula *ili* pred drugim članom pokazuje, da su obadva člana u (hipotetičkoj) disjunkciji. Isp. još: Po svoj prilici bit će u njoj (sc. u jami) *novaca ili kakih drugih skupocenih stvari.* N. prip. 169. — *Iziđi* mi na mejdan junački u široko u polje Vidinsko, *ili* za se *pošlji* zamjenika. N. pj. IV, 296. — Takovo shvaćanje držim da potvrđuju dosta obilni primjeri iz narodnih pjesama, u kojima se prvi član kazuje najprije bez disjunktivne partikule, a onda (obično s disjunktivnom partikulom) ponavlja, pa uza nj opet s disjunktivnom partikulom prislanja drugi član; n. pr. Nego ću se *s tobom* oženiti, *ali s tobom al' zemljicom* crnom. N. pj. herc. 2. Očito je prvi član najprije

(kao jedini) zamišljen kategorički, a onda istom drugi član hipotetički, ali tim je i prvi član postao hipotetički, pa oba koncesivna, a to se i izriče tako, da se prvi član ponavlja, pa pred jedan i drugi meće disjunktivna partikula. S prije navedenima slažu se takovi primjeri u tom, što je u jednima i drugima disjunkcija nastala istom onda, kad je prvi član već bio izrečen kao kategorički; a razlika je u tom, što je tamo prvi član i onda, kad je postao disjunktivan, zadržao svoj kategorički oblik, a ovdje je i prvi član dobio disjunktivan oblik, ali ga je mogao dobiti samo tako, da se u tom obliku ponovio, jer je u kategoričkom već bio izrečen, prije nego li je postao disjunktivan. Takovi su još ovi primjeri: Dušo Mero! otvori mi *vrata, jali vrata, jali* staklen *pendžer*. N. pj. I, 253. — *Rodi*, rodi, orjatsko koleno! *Ili rodi, ili* u rod *idi*. I, 619. — I oglobi kuma *vjenčanoga, vjenčanoga ili krštenoga*. II, 2. — Već ti *otruj* vojvodu Momčila, *il'* ga *otruj, ili* mi ga *izdaj*. II, 105. — Ono nije Strahiniću bane, već je ono carev delibaša, k mene ga je *care* opravio, *jal'* je *care*, *jal' Memed vezire*. II, 280. — Deli Musa! *uklon'* mi *se* s puta, *il' s' ukloni, il'* mi *se pokloni*. II, 407. — Danas ću vas, braćo, *osvetiti, osvetiti, ili poginuti*. II, 421. — Ja ti, ujo, hoću *poginuti*, poginuti u tvoje svatove, *jal' poginut' jali* rana *dopast'*. II, 541. — Donesi mi jednu kupu *vina, jali vina, jali vode* ladne. III, 266. — Ja ću mlada baš *za njega* poći, *jali za njga, jal'* već *ni za koga*. III, 484. — Ev' *uteče* gradska poglavica, od Loznice Bogićević Anto, *jal' uteče, jal'* po indat *ode*. IV, 256. — Sjajni mjesec, obasjaj *doveče, al' doveče al' sjutra naveče*. N. pj. herc. 104. — Moj dragane, prođi se *tambure, al' tambure ali mene* mlade. ib. 130. Isp. Ak. rj. III, 787.[b]; IV, 441.[a]

Ako disjunktivna partikula dolazi pred jednim i drugim članom, onda se tim naznačuje, da se jedan i drugi član već a priori uzima hipotetički pa koncesivno, i čitava disjunkcija prikazuje kao simetrička cjelina, u kojoj jedna disjunktivna partikula pokazuje na drugu.

U disjunkciji može biti i više članova od dva, pa onda disjunktivna partikula dolazi ili pred svima članovima osim prvoga ili pred svima; isp. već navedene primjere: A da padne iz neba jabuka, ne bi pusta na zemlju panula, no *na konja ali na junaka, al' na čador al' na koplje bojno*. N. pj IV, 453. (četiri su člana podijeljena na dvije skupine po dva člana) — Ne dođe dragi, ne dođe! *Ili* mu konjic *oronu, ili* ga glava *zabole, ili* mu majka *ne dade*. I, 224. — Neobičan oblik ima ovaj primjer: Koliko je polje

Bijogradsko, da mi padne kaplja od oblaka, nigđe ne bi na zemlju padnula, do *na konja, ali na Turčina, na Turskoga bijela šatora.* N. pj. II, 606.

U rečeničnoj disjunkciji ne može nijedan član biti bez disjunktivne partikule, jer je svaki član podložna koncesivna rečenica, koju kao takovu označuje baš disjunktivna partikula kao konjunkcija.

b) Alternativno značenje (ili *a* ili *b* = ako ne *a*, onda *b;* ako ne *b*, onda *a)* može imati samo hipotetička disjunkcija od dva člana, a dolazi joj otuda, što su u njoj izrečene dvije mogućnosti, od kojih se ima realizirati samo jedna [str. (129.)], makar koja, te se doista može reći, ako se ne realizira prva, da će se realizirati druga, ako li se ne realizira druga, da će se realizirati prva. Uzmimo primjer: Donesi mi kupu vina, *jali vina jali vode ladne.* N. pj. III, 266. To znači: donesi mi kupu jednoga od ovoga, makar kojega, jali vina jali vode ladne, dakle: donesi mi kupu ako ne vina, onda vode ladne, ako ne vode ladne, onda vina. Isp. još: Junaci su k igri došli, *ili ću* i *nadigrati, ili* mene *ne će biti.* N. pj. I, 276/7. — Ako Bog da i Bogorodica, *ali ćemo* begu *posjeć'* glavu, *ali* naše tamo *ostaviti.* IV, 52. — Ovde nama kažu momče neženjeno; *il'* ga vi *ženite, il'* ga nama *dajte,* da ga mi ženimo tankom *Podunavkom ili Pomorankom.* I, 99—100. — Idi, sine, preko b'jela sv'jeta, te ti traži dva slična imena, traži, sine, Stoju i Stojana, a oboje brata i sestricu; *jali otmi, jal'* za blago *kupi.* II, 116.

Otuda dolazi, da disjunktivna partikula u drugom članu dobiva značenje „inače", osobito ako je prvi član postulativan (u imperativu) i nema disjunktivne partikule, a drugi je član u futuru; n. pr. Čekajte me u belome dvoru, dok otidem na nove pazare, da ja kupim svile svakojake, da ja pletem mrežu šarovitu, da ja tražim po moru devojku, *il' ć'* u meni živo srce *pući.* N. pj. II, 23. — Valja ići mejdan dijeliti, *ili ne ćeš* odavde *izići.* II, 144. — Ja ove tvoje dece više ne mogu gledati, nego ih vodi iz kuće, *ili ne ćemo* ni nas dvoje zajedno hleba *jesti.* N. prip. 137. — Isp. Akad. rj. III, 787.[b]

Ako ima hipotetička disjunkcija više članova od dva, može se o alternativnom značenju govoriti samo tako, da se na jednu stranu uzme jedan, a na drugu svi ostali, pa taj postupak i kod ostalih ponavlja dotle, dok na svakoj strani ne ostane samo po jedan (ili *a* ili *b* ili *c* = ako ne *a*, onda ili *b* ili *c;* ako ne *b*, onda *c* itd.);

n. pr. Ne dođe dragi, ne dođe! *Ili* mu konjic *oronu*, *ili* ga glava *zabole*, *ili* mu majka *ne dade*. N. pj. I, 224.

Rečenična disjunkcija ne može imati alternativnoga značenja, jer se radnja glagola u glavnoj rečenici vrši u svakom od onih slučajeva, što se u disjunkciji spominju; n. pr. Živo mi je čedo pod pojasom; *ili bude muško, il' devojka*, tebe valja častiti gospodu. N. pj. II, 639. [= i ako bude muško, i ako (bude) devojka, t. j. u svakom slučaju: i (onda), ako bude muško, i (onda), ako (bude) devojka].

c) Kao što je za hipotetičku disjunkciju karakteristična alternacija, tako je za rečeničnu karakterističnо to, da je za vršenje radnje glagola u glavnoj rečenici svejedno, koja se od onih radnja, što su u disjunkciji, vrši, a to dolazi otuda, što se radnja glagola u glavnoj rečenici vrši u svakom od onih slučajeva, što su u disjunkciji, kao što je netom pokazano za primjer N. pj. II, 639. Više primjera spomenut će se u § 45.

Isto vrijedi za koncesivnu disjunkciju; n. pr. Da si mi se uželio, dragi, ti bi mene po kim poručio, *al' po suncu ali po mjesecu al' po onoj danici zvijezdi, po putniku ali namjerniku*. N. pj. herc. 123. Za to, da bi dragi djevojci poručio, svejedno je, po kom bi on to učinio, jer bi joj i onda, ako bi to učinio po suncu, i onda, ako bi to učinio po mjesecu itd., dakle u svakom slučaju, ako bi to učinio makar po čemu od onoga, što je u disjunkciji spomenuto, poručio. A kako je djevojci stalo samo do toga, da bi joj dragi po kom poručio, tako je i njoj svejedno, po kom bi on to učinio, samo da bi joj poručio.

d) Ako se hipotetička disjunkcija negira, onda namjesto disjunktivne partikule dolazi negacija *ni(ti) — ni(ti)*; n. pr. Čardak *ni na nebu ni na zemlji*. N. prip. 7. — *Ni* luk *jeo, ni* lukom *vonjao*. N. posl. — *Niti je* ona vila, *niti će* za vilu *poći*. ib. (isp. Ivekovićev i Brozov rječnik s. v. *ni*)[1] — To se lako razumije, ako se uzme na um, da i mjesto koncesivnoga *i* u negativnoj rečenici dolazi *ni*; n. pr. *Ni s četiri konja* ne bi mu iz glave izvukao (kad ko što sebi uvrti u glavu). N. posl. — *Ni u gori* o Turčinu (zlo) ne govori. ib. — U praznu kuću *ni miši* ne ulaze. ib. — Carevac

[1] Ako se negira rečenična disjunkcija, držim, da mjesto *ili* dolazi *ni ako*. Tako bi primjer za rečeničnu disjunkciju iz N. pj. II, 639., koji je naprijed pod b) naveden, negiran jamačno glasio: Ni ako bude muško, ni ako bude devojka, tebe ne valja častiti gospodu. Ali pravoga primjera nemam nijednoga.

je carevac, ako ne će imati *ni novac;* a magarac je magarac, ako će imati *i zlatan pokrovac.* ib. — Isp. i *itko — nitko, išta — ništa* itd.

Ali ima primjerâ, da i u negativnoj rečenici ostaje (pozitivna) disjunkcija; n. pr. Kod šureva *ne ću poginuti jali* rane lasno *dopanuti.* N. pj. II, 269. — Vi ne gledajte *od carskoga ili gospodskog roda,* nego onu, koja će doći u carstvo da živi. N. prip. 55. — *Srebra, ili zlata, ili ruha* ni u jednoga ne zaiskah (Ἀργυρίου ἢ χρυσίου ἢ ἱματισμοῦ οὐδενὸς ἐπεθύμησα) Djel. ap. 20, 33. — A sad, braćo, ako dođem k vama jezike govoreći, kaku ću korist učiniti, ako vam ne govorim *ili u otkrivenju, ili u razumu, ili u proroštvu, ili u nauci?* (. . . ἐὰν μὴ ὑμῖν λαλήσω ἢ ἐν ἀποκαλύψει ἢ ἐν γνώσει ἢ ἐν προφητείᾳ ἢ ἐν διδαχῇ;) 1. Kor. 14, 6. — Tako i žene u pristojnom odijelu, sa stidom i poštenjem da ukrašuju sebe, ne pletenicama, ni(!) zlatom, *ili biserom, ili haljinama* skupocjenima (Ὡσαύτως καὶ τὰς γυναῖκας ἐν καταστολῇ κοσμίῳ μετὰ αἰδοῦς καὶ σωφροσύνης κοσμεῖν ἑαυτάς, μὴ ἐν πλέγμασιν ἢ χρυσῷ ἢ μαργαρίταις ἢ ἱματισμῷ πολυτελεῖ) 1. Tim. 2, 9. — Tomu je uzrok sigurno u tom, što se misli na ono, što se hoće da poreče (tako u prvom navedenom primjeru Banović Strahinja hoće da poreče ono, što bi se kazalo ovako: poginut ću *jali* rane dopanuti); stoga se može reći, da negacija negira čitavu već gotovu (pozitivnu) disjunkciju (isp. § 61.)

44. Napose treba govoriti o disjunkciji u rečenicama s participom preterita aktivnim II, o kojima sam opširno raspravljao u „Radu" knj. 140. str. 59. i d. i nastojao pokazati, da u njima particip ima hipotetičko i koncesivno značenje. Da bi se razumjela disjunkcija u njima, valja najprije razumjeti koncesiju, a do toga ćemo doći, ako ogledamo koncesivne rečenice s *ako i.* Pita se, kakva je razlika između njih i koncesivnih rečenica s *i ako.* Za ove je u § 41. rečeno, da izrečena rečenica pretpostavlja bez broja rečenicâ s *i ako,* od kojih se u jednima dopuštaju slučajevi nepovoljni za ono, što se u glavnoj rečenici izriče, a u drugima povoljni, a svima pripada ista glavna rečenica. Oblikom pak rečenice s *i ako,* koje pretpostavlja izrečena rečenica, mogu biti dvojake: ili a) takove, da im nijedan dio nije zajednički s izrečenom rečenicom, ili b) takove, da im je jedan dio s njom zajednički. Tako rečenica s *i ako* u primjeru iz N. pj. IV, 324: *I ako ću glavu izgubiti,* hoću sjutra, braćo, napraviti, da se mira nigda ne učini — može pretpostavljati n. pr. ovakove rečenice (navest ću

samo par takovih rečenica, u kojima se dopuštaju nepovoljni slučajevi):

a) *I ako me čeka ljuta borba,* hoću napraviti.
I ako ćete me svi ostaviti, „ „
I ako ću glavu izgubiti, „ „
b) I ako ću *blago* izgubiti, „ „
I ako ću *druga* izgubiti, „ „
I ako ću *glavu* izgubiti, „ „

U onima pod a) u hipotezi je i u koncesiji čitav sadržaj rečenice, zato varira čitava rečenica; a u onima pod b) u hipotezi je i u koncesiji upravo samo ono, što znači naglašena riječ, zato varira samo naglašena riječ. Ali su i one pod b) tim, što je u njima riječ, koja je upravo u hipotezi i u koncesiji, i same postale hipotetičke i koncesivne, te su kao takove i označene partikulom *i (ako).* No budući da je u njima u hipotezi i u koncesiji upravo samo naglašena riječ, te samo ona varira, može se kao takova partikulom *i* označiti i ona, a ne čitava rečenica, koja, ako i nije partikulom *i* kao takova označena, jednako ostaje hipotetička i koncesivna, dok je ona hipotetička i koncesivna (naglašena) riječ u njoj. Tako se tip b) može zamijeniti novim tipom od ovakoga oblika:

c) Ako ću *i blago* izgubiti, hoću napraviti.
Ako ću *i druga* izgubiti, „ „
Ako ću *i glavu* izgubiti, „ „

U ovom je tipu koncesija formalno riječna, i to impozitivna (ako ću i glavu izgubiti = ako ću i glavu, ako glavu, izgubiti), ali materijalno je isto onakova, kao i u tipu a) i b), t. j. rečenična. Tako između tipova b) i c) ima samo formalna, a nikakva materijalna razlika.

Između koncesivnih rečenica s *i ako* i onih s *ako i* ima dakle ta razlika, da je u onima s *i ako* u hipotezi i u koncesiji čitava rečenica i da varira ona, a u onima s *ako i* samo ona riječ ili izraz, pred kojim stoji *i* (= i — ako). Ali između onih rečenica s *i ako*, u kojima je u hipotezi i u koncesiji samo naglašena riječ ili izraz (tip b) i rečenica s *ako i* (tip c) nema nikakve materijalne razlike. Hoće li se dakle kazati *i ako* ili *ako i*, stalo je do toga, hoće li se kao ono, što je upravo u hipotezi i u koncesiji i što varira, označiti čitava rečenica ili samo jedan njezin dio. Ali i u ovom drugom slučaju može se svagda mjesto *ako i* (tip c) kazati *i ako* (tip b). Odnošaj između glavne i podložne rečenice može se kod *i ako* istaknuti tim, da se u glavnoj u misli doda

„svakojako“ (I ako ću glavu izgubiti, svakojako hoću napraviti), a kod *ako i* tim, da se u glavnoj u misli doda „ipak, opet“ (Ako ću i glavu izgubiti, ipak ću napraviti).

Primjeri za rečenice s *ako i* već su navedeni na str. (124.) Evo još par primjera, gdje *i* u rečenici s *ako* dolazi pred glagolom: Bogme *ako i ne ću* (sc. vratiti se), ja idem. N. prip. 93. — Čovjek sam za sebe *ako i pogriješi*, nije velike sramote, a društvu se nikakome ne dopušta da može pogriješiti. Vuk, Pisma 15. — *Ako vam i kažem*, ne ćete vjerovati. A *ako vas i zapitam*, ne ćete mi odgovoriti, niti ćete me pustiti (Ἐὰν ὑμῖν εἴπω, οὐ μὴ πιστεύσητε· ἐὰν δὲ καὶ ἐρωτήσω, οὐ μὴ ἀποκριθῆτέ μοι ἢ ἀπολύσητε) Luk. 22, 67—68. Da bi se koncesija u takovim primjerima razumjela, valja onako, kako je na str. (129.) i (133.) pokazano, u pomoć uzeti glagol, kojemu je značenje tako općeno, da može obuhvaćati ono, što znači glagol, koji je u koncesiji; n. pr. Bogme ako će se dogoditi i to, da se ne ću vratiti —; Ako učinim i to, da vam kažem itd.

Isto što *ako i* s finitnim glagolom znači i *i (makar, makar i)* s participom preterita aktivnim II.; n. pr. Ako l' mi je ne kte dati majka, ja ću Maru na silu oteti, *makar* svoju *izgubio glavu*. N. pj. III, 499. (mj. ako ću i svoju izgubiti glavu t. j. i glavu, ako glavu; ako ću izgubiti = izgubio; i — ako = makar). Takovi su još ovi primjeri: Bila jedna sirota žena, koja nije imala od srca poroda, pak se molila Bogu, da joj da, da zatrudni, *makar zmiju rodila*. N. prip. 51. — Moj mertik ne će ubiti (a dva mi ne dadu, *makar* na svakom čokotu *akov rodio)* [Kažu, da reče kaluđer, kad ko kaže, da je tuča pobila, ili da će pobiti, vinograde.] N. posl. — Ne ću tužan vjere izgubiti, *makar znao* izgubiti glavu. N. pj. I, 255. — Neka je koka šarena, pa *makar i ne snijela* jajeta (Reku đekoji, najviše u šali, o đevojkama, kad se govori o ženidbi, t. j. neka je lijepa, a u ostalom makar kakva bila). N. posl. — Zato ja mislim, da bi bolje bilo načiniti što pametno, čega se čovjek nigda ni pred kim ne će stidjeti, pa *makar se ne primilo*, nego ludo, pa da se primi. Vuk, Pisma 8. U prva tri primjera *makar* pripada supstantivu, u posljednja tri glagolu (makar znao = ako ću i znati). — Prema tomu, što *makar* dolazi uz particip, došlo je kadšto i uz finitni glagol; n. pr. Al' ću poći, *makar ću ne doći*. N. pj. I, 395. (isp. III, 385.) (= makar ne došao = ako ću (i) ne doći).

Tako dolazi particip i u disjunkciji; n. pr. Da mi oće u dvorove doći, dao bi mu polovinu carstva, *bio ženjen, ili neoženjen.* N. pj. I, 627. [= bio (ili) ženjen ili neoženjen = ako će biti (ili) ženjen ili neoženjen = ako će biti i ženjen, ako ženjen, i neoženjen, ako neoženjen]. Takovi su još ovi primjeri: Pravi spisatelj . . . kaže u predgovoru, da će njemu biti mila s v a k a recenzija, *bila gruba ili učtiva.* Vuk, Pisma 63. — *Bio Pavle, ili Apolo, ili Kifa, ili svijet, ili život, ili smrt, ili sadašnje, ili buduće:* s v e je vaše (Εἴτε Παῦλος εἴτε Ἀπολλώς . . . πάντα ὑμῶν ἐστίν) 1. Kor. 3, 22. — Znajući, da s v a k i, što učini dobro, ono će i primiti od Gospoda, *bio rob ili slobodnjak* (Εἰδότες ὅτι ἐάν τι ἕκαστος ποιήσῃ ἀγαθόν, τοῦτο κομιεῖται παρὰ κυρίου, εἴτε δοῦλος εἴτε ἐλεύθερος). Efes. 6, 8. — Jer kroz njega bi sazdano s v e, što je na nebu i što je na zemlji, što se vidi i što se ne vidi, *bili prijestoli, ili gospostva, ili poglavarstva, ili vlasti:* s v e se kroza nj i za nj sazda (. . . εἴτε θρόνοι εἴτε κυριότητες εἴτε ἀρχαὶ εἴτε ἐξουσίαι· τὰ πάντα δι' αὐτοῦ καὶ εἰς αὐτὸν ἔκτισται). Kološ. 1, 16. — Što se u glavnoj rečenici nalaze riječi „svaki, sve", to dolazi otuda, što je disjunkcija formalno, istina, riječna (hipotetička), ali materijalno rečenična, te ono, što se u glavnoj rečenici izriče, vrijedi za svaki slučaj, koji je u podložnoj spomenut, dakle za svaki član disjunkcije [isp. str. (138.)] Ako se particip glagola „biti" nema s čim slagati, dolazi u srednjem rodu singulara, a onda lako dobiva karakter disjunktivne partikule (= *ili);* n. pr. Kao što čekam i nadam se, da se ni u čemu ne ću postidjeti, nego da će se i sad kao svagda sa svakom slobodom Hristos veličati u tijelu mojemu, *bilo životom ili smrću* (. . . καὶ νῦν μεγαλυνθήσεται Χριστὸς ἐν τῷ σώματί μου, εἴτε διὰ ζωῆς εἴτε διὰ θανάτου). Filib. 1, 20. — Razgovori se ovi provode i zdravice nazdravljaju *bilo na objedu ili* samo *uz rakiju* i slatkiše. Vuk, Kovč. 74. [bilo (ili) na o. ili uz r. = ili na o. ili uz r.]

Tako mogu biti u disjunkciji i sami participi (bez supstantiva); n. pr. *Il' umrla, ili preboljela,* ja ne mislim vaša snaha biti. N. pj. I, 285. (= ako ću i umrijeti, ako ću umrijeti, i preboljeti, ako ću preboljeti; prvo je *ako* izrečeno tim, što su glagoli u participu, a drugo je *ako* zajedno sa *i* = *ili).* Takovi su i ovi primjeri: *Ili se sapunilo il' ne sapunilo,* valja mi te jesti, kad sam za te novac dao. N. posl. (isp. dalje navedeni primjer: Klapilo se, ne klapilo . . .) — *Šalio se, il' se ne šalio,* ne bi mio, kao što si bio. N. pj. I, 265. — *Oli dala, ol' ne dala* (sc. majka), ti se moja vazda zvala! I, 315. — *Il' vi pošli il' ne pošli,* braćo, ja ću jedan udarit'

na Turke. IV, 182. — Eto vale tvoga Ćaja-paše, pa ti *bilo* milo *il' ne bilo*. IV, 353. — Zato se i staramo, *ili ulazili ili odlazili*, da budemo njemu ugodni (Διὸ καὶ φιλοτιμούμεθα, εἴτε ἐνδημοῦντες εἴτε ἐκδημοῦντες, εὐάρεστοι αὐτῷ εἶναι) 2. Kor. 5, 9. — (Isus Hr.) koji umrije za nas, da mi, *stražili ili spavali*, zajedno s njim živimo. 1. Sol. 5, 10. — Isp. Akad. rj. III, 789.

Često dolaze u disjunkciji sami participi bez disjunktivne partikule; n. pr. Vala, ja hoću, Bog *dao, ne dao*. N. posl. 1. [= ako će B. i dati, ako će dati, i ne dati, ako će ne dati; ono, što znači „ako će B. dati, (ako će) ne dati" izrečeno je participima „B. dao, ne dao", a ono, što znači *i — ako*, razumije se samo sobom po tom, što glavna rečenica ima apsolutni smisao, a ona ima apsolutni smisao otuda, što se u podložnoj spominju sve mogućnosti]. — Drugi su takovi primjeri: *Klapilo se, ne klapilo*, jest ću te, platio sam te (Pripovijeda se, da je kazao Hero, kad je jeo sapun, koji je bio kupio mjesto sira). N. posl. — *Jeo ne jeo, pio ne pio, terao ne terao*, ne ćeš ga stići. N. prip. 26. — Koji ljudi ne razumiju svoga posla bolje od onijeh, što su ove knjižice pisali, kad bi im se moralo plaćati, *radili ne radili*, ja mislim, da bi im za nevolju bolje bilo dati i dvije plate, da ne rade. Vuk, Pisma 26. (Maretić, Gram. i stil. str. 648.)

Generalizaciju disjunkcije u rečenici s participom pret. akt. II. imamo u ovim primjerima: Kad dođe vreme, da starac umre, on dozove svoja sva tri sina pa ih zakune, da sestru dadu prvome, ko dođe, da je prosi, *makar ko bio*. N. prip 87. — Ovo se ovako govori. *makar* majka *kakva bila*. Vuk. N. pj. I, XII. — I pripovijeda se, da vračare pristave lončić s činima k vatri, pa kad on stane vreti, onda onaj, za koga se čini, mora odmah doći, *makar gdje bio*. Vuk. N. pj. I, 350. — Ali zato ja opet tuđe riječi ne branim, nego i ja kažem, da se treba truditi i čistiti jezik od tuđi riječi (ne samo od Turskije, nego i od svaki drugi, *čije mu drago bile . . .)*, koliko se može. Vuk, Rj.[1] XX. — *Makar kako* mi dobro i pametno *radili*, opet će nješto ostati i za potomstvo. Vuk, Pisma 30. — A na mejdan ne vjerujemo da će mu izići, *makar* ih *koliko zvao*. ib. 71. — Bog ljubi ljude, pa *naumio* ja *kad mu drago* ostaviti grijeh, svagda će mi pomoći. Dan. Pisma o službi Božjoj 85. (Maretić, Gram. i stil. 648.) — — U ovom primjeru nalazimo uz generalizaciju i specijalizaciju (disjunkciju): *Bilo kako mu drago*, dvoličenjem ili istinom. Hristos se propovijeda (Πλὴν

τρόπῳ, εἴτε προφάσει εἴτε ἀληθείᾳ, X. καταγγέλλεται) Filib. 1, 18. (t. j. bilo ili dvoličenjem ili istinom).

U svima je primjerima generalizacija onakova, kakvu valja i očekivati kod (formalno) riječne disjunkcije (t. j. uz naglašeni indefinitni pronomen dolazi *makar* ili — *mu drago);* ali budući da je disjunkcija u rečenicama s particípom pret. akt. II. materijalno rečenična, ima primjerâ i za takovu generalizaciju, kakva dolazi kod rečenične disjunkcije, t. j. naglašeni indefinitni pronomen nema nikakva dodatka; isp. str. (132.); n. pr. Brat je mio, *koje vjere bio* (kada bratski čini i postupa). N. posl. — Idi, mati, da vidiš, hoće li mi car sad dati devojku, pa *šta* car *rekao*, kad od njega pođeš, ne osvrći se do naše kuće. N. prip. 52. (isp. Makar ti šta car kazao, kad se vratiš, ne osvrći se, dok našoj kući ne dođeš. ib. 51.).

45. Najčistija se rečenična disjunkcija nalazi u ovakovim primjerima: Živo mi je čedo pod pojasom; *ili bude muško, il' devojka*, tebe valja častiti gospodu. N. pj. II, 639. — *Ili je mala* nevjesta *ili velika*, jednako djevera ište. Dan. Posl. — Više ima takovih primjera u starih pisaca[1]; n. pr. *Ili* na istok sunce *sine, ili* u sinje more *zađe*, da od misli pokoj nađe, zaman ište, tkogod vlada. I. Gund. 27. — *Ili* putnik kopnom *jaše, il'* pomorac more *brodi*, Vladislav se klikovaše slavan carskoj pri nezgodi. ib. 287. — Trijeba je, da se majka smiri, *i'i hoće ili ne će.* Dž. Palm. II, 125. — *Ili* ja *pripovidam, ili* Boga *molim, ili spavam, ili blagujem,* dionik sam svih misa. J. Filipović I, 196.[a] — Zato *ili ste sagriješili, ili nijeste*, imate sveđ stat u strahu. Đ. Bašić 121. (Isp. Ak. rj. III, 788[b]—789.[a]) — Smisao je prvoga od navedenih primjera: I ako (= ili) bude muško, i ako (= ili) (bude) devojka, (u svakom slučaju, svakojako) tebe valja častiti gospodu.

Zanimljiv je ovaj primjer, u kojem nema nikakve disjunktivne partikule: Kad je izvedu iz drveta napolje, zapitaju je: „Ko si?" A ona odgovori: „Ne znam". A oni je opet zapitaju: „Jesi li životinja ili si čovečje stvorenje, ili si avetinja?" Ona opet: „Ne znam". *„Znaš, ne znaš"*, reče carski sin, „ti moraš s nama". N. prip. 224. Što podložnu rečenicu sastavljaju dvije rečenice sa suprotnim smislom (jedna s pozitivnim, a druga s negativnim), otuda

[1] U današnjem je jeziku preoteo mah običaj, da se u disjunkciju među participi pret. akt. II., jer je i takova disjunkcija materijalno rečenična (isp. § 44.)

se vidi, da je jedna i druga hipotetička, a budući da su u njima spomenuti svi mogući slučajevi, mora glavna rečenica imati apsolutni, a one koncesivni smisao, one moraju dakle biti u disjunkciji. Primjer ima dakle isti smisao, kao da se kaže: Ili (= i ako) znaš, ili (= i ako) ne znaš [po smislu = (ili) znala, (ili) ne znala], ti moraš s nama (isp. § 44.)

Generalizaciju onakove disjunkcije, kakva je u navedenim primjerima, nalazimo u ovakovim primjerima: *Đe se goð* kravica *vodi*, doma se teli. N. posl. (isp. *Đe se goð paslo*, doma se našlo. ib.) — *Kudijegoð pasaše*, posaše (n. pr. ovce ili krave, i znači: *kako je goð bilo*, ele se šteta učinila). ib. — O vojvode, moja desna krila, krila moja, s vama ću letiti, . . . pa *što* nama Bog i sreća *dade*. N. pj. II, 503. — *Šta* ti *god* (car) *odgovori*, opet se ne osvrći do naše kuće. N. prip. 52. [isp. *Šta* car *rekao* —. ib. 51.; *Makar* ti *šta* car *kazao* —. ib. 51.; § 44. str. (144.)] — Proď se, *ko si*, te rabote danas! ib. 99. — Kad bi se n. pr. u primjeru iz N. prip. 52. generalizacija rastavila na disjunktivne članove, glasila bi disjunkcija: Ili car odgovori ovo ili (odgovori) ono, opet se ne osvrći; dakle disjunkcija bi bila onakova, o kakvoj se ovdje govori. Kao što se iz primjerâ vidi, generalizacija se rečenične disjunkcije od generalizacije riječne disjunkcije razlikuje tim, što se pred naglašeni indefinit kao generalizaciju rečenične disjunkcije ne meće *makar*, nego ostaje sâm ili mu se dodaje — *god* [isp. § 42.[a] str. (132.)]

Iz razvoja generalizacije rečenične disjunkcije valja mi spomenuti jedan osobito znatan moment. Uzmimo dio primjera iz N. pj I. 353/4. (koji će se poslije navesti čitav): *Gdi reknemo*, da se sastanemo! Kao generalizacija rečenične disjunkcije znači to: Ili (= i ako) reknemo ovdje, ili (= i ako) reknemo ondje,... (svakojako) da se sastanemo. Tu momak izjavljuje, da mu nijedno mjesto, za koje će se eventualno s djevojkom dogovoriti, ne smeta, da ne bi želio s njom se sastati. On dakle izriče samo želju, da se s djevojkom sastane, a ne i želju, da se ovdje ili ondje . . . s njom sastane. Ali nehotice ulazi u rečenicu smisao, da se momak ne želi s djevojkom samo sastati, nego i sastati se na onom mjestu, za koje će se s njom eventualno dogovoriti. A kako se to dogodilo, odmah se u glavnoj rečenici pojavljuje izrečen ili neizrečen demonstrativni ili anaforički pronomen, koji se proteže na naglašeni indefinit u podložnoj, dakle ovako: Gdje reknemo, ondje da se sastanemo. Tako je pak podložna rečenica od generalizacije rečenične disjunkcije postala relativna, a naglašeni indefinitni pronomen relativni pronomen. Sada

ima naš primjer ovaj smisao: I ako reknemo na *a*-mjestu, da se sastanemo na *a*-mjestu; i ako reknemo na *b*-mjestu, da se sastanemo na *b*-mjestu; . . . i ako reknemo na *x*-mjestu, da se sastanemo na *x*-mjestu.

Tu se dakle u neku ruku ponovio proces, kojim je od apozitivne koncesije postala impozitivna (isp. § 41.). Kao što je od oblika: Doći će zima (nekoć) i (onda), ako (će doći) docnije — postao oblik: Doći će zima i docnije, (ako docnije) — tako se može reći da je i od oblika: Da se sastanemo (negdje) i (onda), ako reknemo na *x*-mjestu — postao oblik: Da se sastanemo i na *x*-mjestu, ako reknemo na *x*-mjestu. U jednom je i u drugom slučaju koncesija došla na mjesto indefinitnoga pronomena. Bitna je razlika samo u tom, što se tamo rečenica s *ako* izostavlja, jer je u njoj isti glagol kao i u glavnoj, a ovdje se rečenica s relativom, u kojem je *ako (gdje* = i a k o na *x*-mjestu), ne izostavlja, jer je u njoj osobit glagol. Kao što je nadalje rečenim procesom rečenica „doći će zima" izgubila apsolutni smisao, tako je i glavna rečenica, kojoj pripada relativna, izgubila apsolutni smisao, jer prema tomu, kako varira značenje relativa, varira i značenje demonstrativa; a zato je i relativna rečenica prestala biti koncesivna pa postala hipotetička.

Pronomen, koji se na relativni proteže, ako dolazi za njim, može biti ili demonstrativni ili anaforički, ako li dolazi pred njim, može biti samo demonstrativni; n. pr. *Što* je tražio, *to* je i našao. N. posl. — *Ko* vince pije u slavu Božu, slava *mu* Boža vazda pomogla! N. pj. I, 77. — Nego sam zaboravio i *ono, što* sam pre znao. N. prip. 37.

U svojoj raspravi „Relativne rečenice u hrvatskom jeziku" u „Radu" knj. 138. podijelio sam relativne rečenice na paratetičke i hipotetičke. Ono, što je sada ovdje rečeno, tiče se hipotetičkih. Nadalje sam nastojao utvrditi misao, da su hipotetičke relativne rečenice upravo hipotetičke rečenice bez hipotetičke konjunkcije. Ovdje mogu sada tu misao dopuniti mišlju, da su h i p o t e t i č k e r e l a t i v n e r e č e n i c e p o s t a l e o d k o n c e s i v n i h, u k o j i m a j e r e l a t i v (u p r a v o n a g l a š e n i i n d e f i n i t) g e n e r a l i z a c i j a r e č e n i č n e d i s j u n k c i j e.

Upravo tako imadu se razumjeti relativne rečenice s participom preterita aktivnoga II.; n. pr. *Kad izišli* ključi iz Dunava, Simeun se grija oprostio! N. pj. II, 70. — *Ko izdao*, izdalo ga ljeto! IV, 252. — Razlika je samo u tom, što je „gdje reknemo" = *i*

ako reknemo na *x*-mjestu (i ako na *x*-mjestu = *gdje*), a „kad izišli (ključi iz Dunava)“ = izišli i u *x*-vrijeme = *ako* iziđu *i* u *x*-vrijeme (dakle „ako iziđu“ = izišli; i u *x*-vrijeme = i u *x*-vrijeme, ako u *x*-vrijeme = *kad*). Istina je, da je disjunkcija u rečenicama s participom pret. akt. II. formalno hipotetička, pa bi i generalizacija njezina morala biti prema tome, ali je već rečeno (u § 44.), kako je disjunkcija u takovim rečenicama materijalno rečenična, pa nije čudo, da je i generalizacija njezina, od koje je postao relativ, onakova, kao da je disjunkcija rečenična.

Primjer iz N. pj. I, 353/4., od kojega smo pošli, glasi čitav ovako: *Gdi* reknemo, da se sastanemo: *il' u tvome, il' u mome dvoru* itd. Rečenica sa *gdi* već je relativna (u glavnoj se ima razumjeti: ondje). Osim toga dolazi tu i disjunkcija, ali se čini, da ona ne pripada podložnoj rečenici kao specijalizacija relativa [= i ako reknemo u tvome, i ako (reknemo) u mome dvoru], nego čitavoj složenoj rečenici kao koncesivna (apozitivna) disjunkcija [isp. str. (127.)], jer je smisao čitave složene rečenice: Da se negdje sastanemo! (gdje — ondje = negdje); dakle: Gdi reknemo, da se sastanemo, i ako (= ili) (se ćemo se sastati) u tvome, i ako (= ili) u mome dvoru. Isp. još: Da primimo svaki *što* je koji u tijelu činio, *ili dobro ili zlo* (ἵνα κομίσηται ἕκαστος τὰ διὰ τοῦ σώματος πρὸς ἃ ἔπραξεν, εἴτε ἀγαθὸν εἴτε κακόν) 2. Kor. 5, 10.

Spomenut ću još primjere, kakvi su ovi: *Ili jaje kamenu ili kamen jajetu* (prikučio, svejedno, jaje će se razbiti te razbiti) N. posl. [Vuk suplira „prikučio“, ali bi se (ako uopće valja suplirati kakav određen glagol) moglo suplirati i „prikučiš“] — *Ili loncem o kamen ili kamenom o lonac*, teško loncu svakojako! ib. (Vuk u sličnoj poslovici, koja je prije ove, suplira „udario“, ali bi se moglo suplirati i „udariš“). — *Il'* ti *tako, il' ovako*, ti si moja svakojako; *il'* ti *tamo, il' ovamo*, ti si moja, od' ovamo. N. pj. I, 435 [može se suplirati: il' ti tako, il' ovako („uradila“ ili „uradiš“), il' ti tamo, il' ovamo („pošla“ ili „pođeš“)]. Više primjera u Akad. rj. III, 789.[b]

46. Nakon toga razmjerno dugoga razlaganja o disjunkciji uopće, koje je bilo potrebno, da se može razumjeti, što ću o disjunktivnim i pronominalnim pitanjima kazati, vraćam se opet k pitanjima te postavljam ove dvije teze:

a) Disjunktivna su pitanja rečenice s rečeničnom disjunkcijom;

b) Pronominalna su pitanja generalizacija disjunktivnih pitanja (a stoga se i disjunktivna pitanja mogu

označiti kao specijalizacija pronominalnih). Tim se odmah objašnjuje pojava, koja veoma u oči udara, da su naime disjunktivna pitanja vrlo često u svezi s pronominalnima.

Sada valja te teze dokazati. A dokazane će biti, ako se pokaže, da se na njihovoj osnovi disjunktivna i pronominalna pitanja doista lako mogu razumjeti.

Počnimo s disjunktivnim pitanjima, i to s indirektnima. Uzmimo primjer, u kojem će biti disjunktivno pitanje zavisno o glagolu sentiendi; n. pr. Svi dilberi, mog dilbera nema; da li mi je čuti, jal' vidjeti, *il' boluje, ili ašikuje!* N. pj. I, 267. Disjunkcija je rečenična, a smisao je ovaj: da li mi je čuti jal' vidjeti i onda, ako (= ili) boluje, i onda, ako (= ili) ašikuje, t. j. djevojka želi čuti jal' vidjeti u svakom od ova dva slučaja: i ako joj dilber boluje, i ako ašikuje. Objekt glagolima „čuti" i „vidjeti" nije izrečen, ali kad bi bio izrečen, nema sumnje, da bi bio izrečen deklarativnim rečenicama sa *da*, koje bi prema sadržaju hipotetičkih rečenica (u disjunkciji) glasile ovako: da li mi je čuti jal' vidjeti, i ako boluje, da boluje, i ako ašikuje, da ašikuje. Ali budući da deklarativne rečenice, koje bi bile objekt glagolima „čuti" i „vidjeti", nijesu izrečene (a izrečene nijesu stoga, što se iz hipotetičkih rečenica same po sebi razumiju), shvatila se sama disjunkcija, koja bi deklarativnim rečenicama i podavala sadržaj, kao objekt glagolima „čuti" i „vidjeti", te je postala indirektno disjunktivno pitanje.

Prema tomu su indirektna disjunktivna pitanja u glavnom postala onako, kao i prosta indirektna pitanja, samo je razlika u disjunkciji; isp. § 3., gdje je istaknuta i razlika između slučaja, kad je pitanje zavisno o glagolu dicendi i sentiendi, i slučaja, kad je zavisno o glagolu studendi, koju nalazimo i ovdje; n. pr. Stani malo, moj predragi kume! dok iziđem pred čadore b'jele, da pogledam nebu pod oblake, *il' je vedro, ili je oblačno*. N. pj. II, 337. — gdje se cilj radnji glagola studendi „pogledati", o kojem disjunktivno pitanje zavisi, može kazati ovako: „da vidim", pa onda za disjunktivno pitanje zavisno o njemu vrijedi sve ono, što je naprijed za disjunktivno pitanje zavisno o glagolu sentiendi rečeno.

Odgovor se na takovo pitanje očekuje (koliko se uopće očekuje, isp. § 9.) takav, da će se u njemu jedan od članova disjunkcije potvrditi, jer onaj, koji govori, zamislio je disjunkciju kao riječnu, i to kao hipotetičku (isp. § 43, b); tako n. pr. u primjeru iz N.

pj. I, 267. djevojka misli, da joj dilber ili boluje ili ašikuje, ili u primjeru iz N. pj. II, 337., da je ili vedro ili oblačno, a rečenična postaje disjunkcija istom tim, što se čini zavisna o glagolu dicendi ili sentiendi ili o glagolu studendi; — pa takav se odgovor obično i dobiva; n. pr. Idući malo naprijeda sretoše na konju đavola, koji se bješe pretvorio u kaluđera, pa ga zapitaše, da im kaže, *ali je bolja pravda ali krivda*. Đavo reče: „K r i v d a". N. prip. 85. Tim se disjunktivna pitanja uopće bitno razlikuju od prostih, gdje se u odgovoru čitavo pitanje ili potvrđuje ili poriče, t. j. dobiva se pozitivan ili negativan odgovor („da" ili „ne").

Često se pred disjunktivnim pitanjem nalazi indirektno pronominalno pitanje, koje, kao što je rečeno, valja shvatiti kao generalizaciju potonjega disjunktivnoga pitanja; n. pr. Još otiđi vilovnu đogatu, te ti vidi, š t a j e u z o b n i c i, *il' je glava, il' zlatna jabuka*. N. pj. I, 547. Prvi dio primjera, u kojem je „šta je u zobnici" generalizacija rečenične disjunkcije, znači upravo: Šta je (god) u zobnici, (svakojako) ti vidi, t. j. ti vidi, i ako je *a*, i ako je *b*, . . . i ako je *x* u zobnici. Objekt glagolu „vidjeti" opet nije izrečen, a da je izrečen, bio bi opet izrečen deklarativnom rečenicom sa *da*, kojoj bi sadržaj podavala rečenica: „šta je u zobnici"; tako da bi deklarativna rečenica glasila: „da je o n o u zobnici" (ti vidi, šta je (god) u zobnici, da je ono u zobnici), t. j. i ako je *a*, da je *a*; i ako je *b*, da je *b*; . . . i ako je *x*, da je *x*. Tako bi generalizacija rečenične disjunkcije bila relativna rečenica prema deklarativnoj, jer kako se probudilo zanimanje za objekt glagolu „vidjeti", nastao je slučaj, u kojem, kao što je u § 45. pokazano, generalizacija rečenične disjunkcije postaje relativna rečenica. Ali budući da deklarativna rečenica nije izrečena, shvatila se sama generalizacija rečenične disjunkcije kao objekt glagolu „vidjeti", te je postala indirektno pronominalno pitanje. K tomu dolazi onda još i sama disjunkcija kao specijalizacija svoje generalizacije u značenju indirektnoga disjunktivnoga pitanja, te njezini članovi znače ono, što je naprijed označeno slovima *a*, *b*, . . . *x*, samo je prirodni opseg naglašenoga indefinita disjunkcijom stegnut samo na dva člana (isp. § 42.[a])

Evo i drugih primjera za indirektna disjunktivna pitanja, koje ću navesti bez obzira na to, koja je disjunktivna partikula u njima, i na to. stoji li pred disjunktivnim pronominalno pitanje ili ne.

Tom se čudi care gospodine, otkud čedo u gori zelenoj: *il' je čedo dosadilo majci*, te je njega ostavila majka; *il' je kuma kumče*

iznijela, da car krsti i da ga dariva; *il' su vile čedo podmetnule.* N. pj. II, 155. — Mole sveca, kud će svetac poći, da kojoj će Laza zadužbini: *il' Opovu, ili Krušedolu, il' će Jasku, ili Bešenovoj* itd. II, 326. — Hodi, brate, da kušamo ljube, da vidimo, *il' je s moje ljube.* il' je moje, *il' je*, brate, *s tvoje.* II, 634. — Nije l' mati rodila junaka, da otide oganj da uvodi: *il' su Turci, ili su hajduci?* III, 289. — Nije l' majka rodila junaka i muškijem opasala pasom, ili sestra brata odnjijala . . . , da otide mostu Kusidskome, da uvodi vatru kod Kuside: ko je ono vatru naložio, *il' su Turci, il' su Crnogorci, il' su kake mlade kiridžije, il' čobani* kod bijela stada? IV, 29. — Obazri se, da se ogledamo, da vidimo, čija je sad Mačva: *il' je tvoja, il' će biti moja*, čija li je od starine bila. IV, 191. — A ja mlada, otkad sam postala, nijesam se mlada naspavala, sve misleći jutrom i večerom, koga će mi Bog u sreću dati, *al' hadžiju ali sahadžiju, al' onoga po moru trgovca.* N. pj. herc. 162. — Mamit ću ga tri godine, da ne znade, na što stade, *al' na cmilje al' bosilje, al' na drago na kamenje.* ib. 272. — Otide nekakom starcu, da ga pita: *ili je bolje uzeti đevojku ili udovicu ili puštenicu.* N. prip. 154. — Kako on uleti u boj, sva se neprijateljska vojska uzbuni: ne zna se, *ili više on seče ili mu više konj tlači.* ib. 207. — Ovo jedno hoću od vas da doznam, *ili Duha primiste kroz djela zakona ili kroz čuvenje vjere?* (Τοῦτο μόνον θέλω μαθεῖν ἀφ' ὑμῶν· Ἐξ ἔργων νόμου τὸ πνεῦμα ἐλάβετε, ἢ ἐξ ἀκοῆς πίστεως;) Gal. 3, 2.

Napose ističem primjer: Pa mi sad odgovor dajte, *ili je date ili ne date*, hoću da znam. N prip. 185. — u kojem je jedan član negativan; a što se tiče negacije u disjunktivnim pitanjima uopće, upućujem na § 47., gdje će se o tom opširnije govoriti.

U par primjerâ čini se da je disjunktivna partikula *da li*. Ali budući da *da li* izvan pitanjâ ne dolazi kao disjunktivna partikula, držim, da u primjeru: Misli Jovo na dućanu svome, što mu reče Turkinja đevojka: *da l' će doći, da l' navesti Turke.* N. pj. III, 104. — imamo upravo dva informativna pitanja (= hoće li doći, hoće li navesti T.), koja dobivaju karakter jednoga disjunktivnoga pitanja po tom, što su takova, da se pozitivni odgovori na njih isključuju, te pitalac traži pozitivan odgovor samo na jedno od njih (isp. istu pojavu kod direktnih pitanja u § 49, a) Tako se *da li* stalo shvaćati i kao partikula disjunktivnih pitanja, pa se sastavlja i s pravim disjunktivnim partikulama; n. pr. Daj ti mene tvojega đogata, da ja idem u svijet bijeli, da ja tražim, od kakva

sam roda: *al' sam kakva roda horjatskoga; da l' od kakva roda gospodskoga.* N. pj. II, 66. — Za primjer pak: Nije l' majka rodila junaka, da se ispne na najviše drvo, da pogleda drumu Subotiškom, a na skelu, proode li Turci, *da l' na skelu, jal' sa skele*, braćo, Subotište nigda nije prazno. N. pj. IV, 279. — gdje je u drugom članu prava disjunktivna partikula *jali*, držim, da se ima razumjeti onako, kao pitanja sa *li — ili*, o kojima će se odmah govoriti.

Kadšto u prvom članu dolazi *li*, a u drugom *ili (ali)*; n. pr. Ko hoće njegovu volju tvoriti, razumjet će, *je li ova nauka od Boga ili ja sam od sebe govorim* (Γνώσεται περὶ τῆς διδαχῆς, πότερον ἐκ τοῦ θεοῦ ἐστίν, ἢ ἐγὼ ἀπ' ἐμαυτοῦ λαλῶ.) Jov. 7, 17. Makar da *li* dolazi i u samom hrvatskom jeziku kao disjunktivna partikula (isp. Ak. rj. VI, 33ᵇ—34ᵃ), ipak držim, da *li* u takovim primjerima nije disjunktivna partikula, jer mi izvan pitanjâ nije poznat nijedan primjer, u kojem bi u prvom članu disjunkcije kao disjunktivna partikula dolazilo *li*, a u drugim članovima druge disjunktivne partikule, — nego mislim, da je prvi član bez disjunktivne partikule, a *li* da ga samo označuje kao hipotetičku rečenicu zavisnu o glavnom glagolu, kao da je prosto informativno pitanje. Kako se svako disjunktivno pitanje osniva na riječnoj (hipotetičkoj) disjunkciji, te postaje pitanje istom tim, što se riječna disjunkcija pretvori u rečeničnu, može se reći, ako u svakom članu disjunktivnoga pitanja dolazi disjunktivna partikula, da i u riječnoj disjunkciji, na kojoj se pitanje osniva, u svakom članu dolazi disjunktivna partikula (tako se disjunktivno pitanje u navedenom primjeru iz N. pj. I, 267. osniva na riječnoj disjunkciji: dilber *ili* boluje *ili* ašikuje); ako li samo u drugom članu disjunktivnoga pitanja dolazi disjunktivna partikula, da i u riječnoj disjunkciji, na kojoj se pitanje osniva, samo u drugom članu dolazi disjunktivna partikula (tako se naše pitanje osniva na riječnoj disjunkciji, ova je nauka od Boga *ili* ja sam od sebe govorim). Takav je i ovaj primjer: Višnji! Višnji! razberi me! *Snim li sanak, ili vidim: Je li ono mlad na konja, al' je ono sivi soko*, ne razbira moje oko. N. pj. I, 191. (prvo pitanje uzimam da zavisi o „razberi me"). U primjeru: Misli Ture, što će i kako će: *Laže Đoko, al' ne laže Đoko.* N. pj. IV, 476. — u prvom članu pitanja nema ni *li*. — — Kao *li* u tima primjerima ima se razumjeti i *da li* u primjeru iz N. pj. IV, 279., koji je naprijed naveden.

Napose valja spomenuti i deliberativna indirektna disjunktivna pitanja. Ona se od drugih indirektnih disjunktivnih pitanja razlikuju po tom, što glagol, o kojem zavise, ima postulativno značenje i što je njihov glagol u futuru, i to, ako su direktna, u 1. licu, ako li su indirektna, u 3. licu (u 1. licu samo onda, ako onaj, koji pita, sam govori); a tim je naznačeno, da onaj, koji pita, u onoga, koga pita (a to može biti i on sam, ako uputa, koju traži, ima biti plod njegova razmišljanja), traži uputu o tom, koju će od onih radnja, što se u disjunkciji spominju, vršiti, dakle koju od tih radnja valja da vrši, pa stoga i očekuje odgovor (ako ga uopće očekuje od drugoga) u imperativu (isp. § 57.) Tako n. pr. Smederevac Đuro govori svojoj majci: Sad me sjetuj, moja stara majko! *al' ću slušat' kralja* tasta moga, *al' Jerinu* lijepu đevojku? N. pj. II, 473. Kao deliberativno indirektno disjunktivno pitanje znači to: Sad me sjetuj (= kaži mi!), i ako ću slušati (= i ako valja da slušam) kralja, da slušam kralja, i ako ću slušati (= i ako valja da slušam) Jerinu, da slušam Jerinu. Majka mu dakle ima kazati ili, da (= neka) sluša tasta, ili, da (= neka) sluša Jerinu. Stoga ona u odgovoru i upotrebljava imperativ te odgovara ovako: Ti ne slušaj kralja tasta svoga, već poslušaj Jerinu đevojku.

Takova deliberativna indirektna disjunktivna pitanja dolaze ili sama ili u savezu s pronominalnim pitanjima (§ 57.). Evo primjerâ za jedna i druga: Stadoh mišljet' i razmišljat': *al' ću zmaja preskočiti, ali ću ga pogubiti.* N. pj. I, 308. — Stade soko misli razmišljati: *il' će ljubit' Zumbul udovicu, il' djevojku pitomu Ružicu.* I, 320. (na istoj strani ima sličan primjer s *ati*). — Pa se Vuče vrlo zamislio: *al' će ići, ali ići ne će.* II, 258. — Sjetuj mene, moja stara majko, kuda mi je sad ići najpreče: *il' ću ići na carevu vojsku, il' ću ići kralju u svatove*, da ga vjenčam s gospođom kraljicom; *il' ću ići Sibinjanin-Janku*, da mu krstim dva nejaka sina? II, 363. — Stade Marko misli razmišljati: *il' će ići caru u Jedrene, il' u Prilip svom bijelu dvoru.* II. 428. — Gleda Ivo, misli, kako li će: *ali će je od sna probuditi ali će joj lice poljubiti.* N. pj. herc. 136. — Već ne znadijaše, šta će da radi, *ili svoju ženu da zakolje ili da ide po svijetu* tražiti svoju đecu. N. prip. 235. (šta će da radi = šta će raditi = šta valja da radi, dakle i: ili (će) da zakolje ili (će) da ide = ili će zaklati ili će ići = ili valja da zakolje ili valja da ide; isp. § 60, c). — U ovom je primjeru drugi član disjunkcije negativan: Ljubo moja! nu me

sjetuj sade, *al' ću snasi knjigu opraviti*, da se naša snaha preudaje; *al' ću slati, ali slati ne ću?* N. pj. II, 532.

47. Kao što za indirektna disjunktivna pitanja u glavnom vrijedi ono, što je u § 3. za indirektna prosta informativna pitanja rečeno, tako vrijedi i za direktna disjunktivna pitanja ono, što je u § 5. za direktna prosta informativna pitanja rečeno. Uzmimo kao tipičan primjer: Mili Bože! čuda velikoga! *Ili grmi, il' se zemlja trese! il' udara more u bregove?* N. pj. II, 1. Tu je rečenična disjunkcija izrečena s težnjom za obaviješću, koja je naznačena upitnim tonom pa upravljena nekomu neodređenom drugom licu, tako da izlazi smisao: Ili (= i ako) grmi, ili (= i ako) se zemlja trese, ili (= i ako) udara more u bregove, kaži! t. j. i ako grmi, kaži, da grmi, i ako se zemlja trese, kaži, da se zemlja trese, i ako udara more u bregove, kaži, da udara more u bregove. Po tom se direktna disjunktivna pitanja od indirektnih razlikuju samo tim, što je u indirektnima težnja za obaviješću izrečena posebnim glagolom, a u direktnima je samo naznačena upitnim tonom. Čitav proces, kojim je pitanje postalo, može se nacrtati ovako. Onaj koji govori, misli sam: Jedno od ovoga biva: ili grmi (= i grmi, ako grmi) ili se zemlja trese (= i zemlja se trese, ako se zemlja trese) ili udara more u bregove (= i more udara u bregove, ako udara more u bregove) (to je riječna, i to hipotetička disjunkcija). On dakle zna, da nešto biva, zna i to, da biva jedno od onoga, što znače rečenice „grmi" i „zemlja se trese" i „udara more u bregove", ali ne zna, koje od toga biva. Stoga se u njega rađa težnja za obaviješću; on hoće da dozna, i ako grmi, da grmi, i ako se zemlja trese, da se zemlja trese, i ako udara more u bregove, da udara more u bregove. A da postigne cilj svoje težnje, da dobije obavijest, on čini svoju hipotetičku disjunkciju zavisnom o samoj težnji za, obaviješću te je tako pretvara u rečeničnu, a to naznačuje tim, što je izgovara s upitnim tonom, pa težnju za obaviješću upravlja nekomu neodređenom drugom licu (on postupa dakle onako, kao da bi disjunkciju činio zavisnom o imperativu glagola dicendi, n. pr. kaži!) Tako rečenična disjunkcija postaje direktno disjunktivno pitanje. Formalno se dakle direktno disjunktivno pitanje od disjunktivne tvrdnje (s hipotetičkom disjunkcijom) razlikuje samo tim,

što se izgovara s upitnim tonom. U pismu se ta razlika označuje interpunkcijom (znakom pitanja)[1].

Kao kod indirektnih disjunktivnih pitanja, tako i kod direktnih pred disjunktivnim pitanjem često dolazi pronominalno pitanje, koje se ima shvatiti kao generalizacija potonje rečenične disjunkcije u disjunktivnom pitanju; n. pr. Oj devojko, dušo moja! Čim mirišu nedra tvoja? *Ili dunjom, il' nerančom, ili smiljem, il' bosiljem?* N. pj. I, 407. Rečenica: „Čim mirišu nedra tvoja?" upravo je generalizacija rečenične disjunkcije izrečena s težnjom za obaviješću, koja je naznačena upitnim tonom pa upravljena djevojci, s kojom se pitalac razgovara, tako da izlazi smisao: Čim (god) mirišu njedra tvoja, kaži! sc. da onim mirišu, t. j. i ako stvarju *a* mirišu, kaži, da stvarju *a* mirišu, i ako stvarju *b* mirišu, kaži, da stvarju *b* mirišu, ... i ako stvarju *x* mirišu, kaži, da stvarju *x* mirišu. Pitanjem je rečenica postala po tom, što deklarativna rečenica sa *da*, koja bi bila objekt težnji za obaviješću i prema kojoj bi generalizacija rečenične disjunkcije postala relativna rečenica, nije izrečena, pa se sama generalizacija rečenične disjunkcije shvatila kao objekt težnji za obaviješću. Direktno je pak to pitanje stoga, što težnja za obaviješću nije izrečena posebnim glagolom, nego samo naznačena upitnim tonom. Na to se prislanja onda još i sama disjunkcija kao specijalizacija svoje generalizacije u značenju direktnoga disjunktivnoga pitanja, te njezini članovi znače ono, što je naprijed označeno slovima *a*, *b*, ... *x*, samo je prirodni opseg naglašenoga indefinita stegnut samo na četiri člana. Čitav proces, kojim je pitanje (kao tip takovih pitanja) postalo, može se nacrtati ovako. Momak zna, da djevojčina njedra mirišu (nečim) makar čim, t. j. jednim od nebrojenih disjunktivnih članova, što ih ova generalizacija riječne (hipotetičke) disjunkcije obuhvaća; ali ne zna kojim. Stoga se u njega rađa težnja za obaviješću. A da dobije obavijest, valja da načini pitanje. Ali najprije ne traži ono, čim djevojčina njedra mirišu, samo među nekima od članova, što ih njegova generalizacija hipotetičke disjunkcije obuhvaća, nego među svima. On dakle pitanje ne gradi od disjunkcije, nego od njezine generalizacije. Kad bi pitanje gradio od disjunkcije, postupao bi, kao

[1] Vukovo interpungiranje nije konsekventno; isp. s interpunkcijom u navedenom primjeru iz N. pj. II, 1. interpunkciju u ovim primjerima: Jali grmi, jal' se zemlja trese? Ja se bije more o mramorje? N. pj. III, 357. — Ili grmi, il' se zemlja trese, ili bije more o mramorje? III, 506.

što smo naprijed vidjeli, tako, da bi svoju riječnu (hipotetičku) disjunkciju činio zavisnom o samoj težnji za obaviješću te je tako pretvarao u rečeničnu; pa i sada, kad pitanje gradi od njezine generalizacije, postupa tako, da svoju generalizaciju riječne (hipotetičke) disjunkcije čini zavisnom o samoj težnji za obaviješću te je tako pretvara u generalizaciju rečenične disjunkcije, a to naznačuje tim, što je izgovara s upitnim tonom, pa težnju za obaviješću upravlja djevojci (on postupa dakle onako, kao da bi generalizaciju činio zavisnom o imperativu glagola dicendi, n. pr. kaži!). Tako generalizacija rečenične disjunkcije postaje direktno pronominalno pitanje. Ali naknadno momak krug disjunktivnih članova, među kojima traži ono, čim djevojčina njedra mirišu, steže samo na neke od članova, što ih njegova generalizacija hipotetičke disjunkcije obuhvaća (t. j. momak misli: Njedra tvoja mirišu ili dunjom ili nerančom ili smiljem ili bosiljem), pa gradi i od njih pitanje, i to dakako disjunktivno, onako, kako je naprijed rečeno. Tim pak i predašnjoj generalizaciji (t. j. pronominalnomu pitanju) steže opseg na one članove, koje u potonjem disjunktivnom pitanju (kao u specijalizaciji predašnjega pronominalnoga pitanja) spominje. A kad je to učinio, pokazao je, da očekuje takav odgovor, da će se u njemu jedan član njegove disjunkcije potvrditi (jer sada sam misli: Njedra tvoja mirišu jednim od ovoga, makar čim, ili dunjom ili nerančom ili smiljem ili bosiljem). Ali ne dobiva takav odgovor, kakav očekuje, nego ovakav: „Moja nedra ne mirišu niti dunjom, ni nerančom, niti smiljem, ni bosiljem; veće d u š o m d e v o j a č k o m“; t. j. djevojka poriče sve članove momkove disjunkcije, pa tvrdi nešto, što momak u disjunkciji doduše nije spomenuo, ali je ipak isprva obuhvatio pronominalnim pitanjem. Tako čitav dijalog postaje skladna cjelina; djevojka kao da najprije odgovara na ono, što je momak na drugom mjestu (u disjunktivnom pitanju) pitao, a onda na ono, što je na prvom mjestu (u pronominalnom pitanju) pitao (dakle dijalog ima ovaki oblik: a b — b' a').

U pitanjima, gdje pred disjunktivnim pitanjem dolazi pronominalno, ovo obično nema druge svrhe, nego da potonju disjunkciju (kao njezinu generalizaciju) sakupi u cjelinu. A hoće li pitalac svoje pitanje formulirati tako, da mu dâ oblik samo disjunktivnoga pitanja, ili tako, da mu dâ oblik pronominalnoga pitanja zajedno s disjunktivnim, stoji do njegove volje. Odlučivati može i retorski razlog. Ali često probija još isprvični odnošaj između pronominalnoga i potonjega disjunktivnoga pitanja, da se naime pronomi-

nalnim pitanjem općenito pita, a onda to potonjim disjunktivnim pitanjem specijalizira.

Često se onakav odgovor kao na pitanje iz N. pj. I, 407. dobiva i onda, kad je disjunktivno pitanje samo, kad pred njim nema pronominalnoga pitanja. Tako se u primjeru iz N. pj. II, 1., koji je malo prije spomenut, na disjunktivno pitanje: Ili grmi, il' se zemlja trese! il' udara more u bregove? — odgovara ovako: „Niti grmi, nit' se zemlja trese, nit' udara more u bregove, već dijele blago svetitelji". Otuda se vidi, da i onda, kad pronominalno pitanje ispred disjunktivnoga nije izrečeno, ima se ipak na pameti (kao generalizacija disjunktivnoga). Moglo bi se upravo reći, da rečenica: Mili Bože! čuda velikoga! — koja je pred disjunktivnim pitanjem, zastupa pronominalno pitanje, jer znači: Mili Bože! Što se događa?

U primjeru iz N. pj. I, 407. disjunktivno se pitanje i formalno slaže s pronominalnim, koje je pred njim (čim: dunjom — nerančom itd.). Ali se često od takoga formalnoga slaganja odstupa, pa se jedno i drugo pitanje slaže samo po smislu; n. pr. Ah moj Bože blagi! Gdi l' je sad moj dragi! *Ili put putuje ili vince pije?* N. pj. I, 268. Prema pronominalnomu pitanju imalo bi disjunktivno glasiti: Ili je na putu ili u krčmi? A prema disjunktivnomu imalo bi pronominalno glasiti: Što radi sad moj dragi?

Često se pronominalnim pitanjem pita za uzrok nečemu, a u disjunktivnom, koje se s pronominalnim samo po smislu slaže, spominju se različni događaji, koji mogu biti traženi uzrok; n. pr. Što nam vrišti Damjanov zelenko? *Al' je gladan* šenice bjelice, *ali žedan* vode sa Zvečana? N. pj. II, 305. (mjesto: Ali vrišti zato, što je gladan, ali zato, što je žedan).

Često se disjunktivno pitanje poslije rastavlja na svoje elemente u obliku hipotetičkih rečenica s *ako* (ili sa *da*), koje imadu svoje apodoze; n. pr. Što je, sine, te suze prolivaš? *Il' si gladan, il' si žedan,* sine? Ako s' gladan, eto đakonije; ako s' žedan, eto vina ladna. N. pj. II, 434. — Kakva ti je golema nevolja, te ti cviliš crkvi na kapiji u nedelju prije jarkog sunca? *Il' je tebe knjiga omrznula? Ili ti je na um pala majka? Il' se,* sinko, *hoćeš oženiti?* Ako ti je knjiga omrznula, ostavi je, ne naučio je! Ako l' ti je na um pala majka, idi majci, ti je ne viđeo! Ako li se hoćeš oženiti, žen' se, sinko, u dobri čas bilo! III, 72. — Kako ću joj tužan djever biti! Kad joj stanem čašu nazdravljati, *il' ću reći:* zdrava, snaho moja, *il' ću reći:* zdrava,

draga moja? Ako reknem: zdrava, snaho moja, ja ne mogu srcu odoljeti; ako l' reknem: zdrava, draga moja, mom ću pobru volju pokvariti. I, 394. (disjunktivno je pitanje deliberativno, isp. § 49, d.) — Sama knjiga caru besedila: „Care Lazo, čestito koleno! Kome ćeš se privoleti carstvu? *Ili voliš carstvu nebeskome, ili voliš carstvu zemaljskome?* Ako voliš carstvu zemaljskome, sedlaj konje, priteži kolane... Ako l' voliš carstvu nebeskome, a ti sakroj na Kosovu crkvu..." A kad care saslušao reči, misli care misli svakojake: „Mili Bože, što ću i kako ću? Kome ću se privoleti carstvu? *Da ili ću carstvu nebeskome? Da ili ću carstvu zemaljskome?* Ako ću se privoleti carstvu, privoleti carstvu zemaljskome, zemaljsko je za maleno carstvo, a nebesko u vek i do veka". II, 295—296. (drugo je disjunktivno pitanje zajedno s pronominalnim, što je pred njim, deliberativno, isp. § 49, d., a hipotetička rečenica s *ako* izrečena je samo jedna, dok je drugoj izrečena samo apodoza u obliku rečenice adversativne apodozi prve hipotetičke rečenice s *ako*). — Kakva ti je golema nevolja, te proljevaš suze od očiju? *Al' ti nisam lijep đuvegija? Al' ti nisu po ćudi svatovi? Al' ti žališ milosna đevera?* Ako žališ milosna đevera, ja imadem Milića sestrića itd. III, 494. (hipotetička rečenica s *ako* samo je jedna, a prislanja se uz posljednji član disjunktivnoga pitanja) — Šta se b'jeli u gori zelenoj? *Al' je snijeg, al' su labudovi?* Da je snijeg, već bi okopnio, labudovi već bi poletjeli. III, 527. (hipotetička rečenica sa *da* samo je jedna, dok je drugoj izrečena samo apodoza) — Govori care Ibrahime: „Sluge moje, lale i veziri! Moje su se sestre osužnjile u hajdučkoj prokletoj Maltiji: *il' ćemo ih silom otimati, il' ćemo ih blagom presipati, ili ćemo roblje mijenjati?*" Vele njemu lale i veziri: „Sv'jetla kruno, care gospodine! Da bismo ih blagom presipali, u kaura dosta blaga ima; ako bismo roblje mijenjali, njihovo se roblje isturčilo; već ćemo ih silom otimati". III, 86. (disjunktivno je pitanje deliberativno, isp. § 49, d.; hipotetičke rečenice, jedna sa *da*, a druga s *ako*, prislanjaju se uz drugi i treći član disjunktivnoga pitanja te su irealne, t. j. ovi se članovi pitanja poriču; prvi se član pitanja bez hipotetičke rečenice potvrđuje). — U primjeru: Kome ć' ovu čašu nazdraviti? Ako ću je napit' po starješ tvu, napit ću je starom Jug-Bogdanu; ako ću je napit' po gospostvu, napit ću je Vuku Brankoviću itd. (II, 310.), gdje je pronominalno pitanje deliberativno (isp. § 58.), prislanjaju se hipotetičke rečenice

s *ako* odmah uz pronominalno pitanje bez disjunktivnoga. — Tako se i u primjeru: Šta bih, Jovo, alvaluka dala? Da bih dala vezena jagluka, tu ne ima za te alvaluka; da bih dala tanka bošćaluka, ni tu nema tebe alvaluka; da bih tebe u ložnicu zvala, strah me, Jovo, mirovati ne ćeš (N. pj. herc. 78.), gdje je pronominalno pitanje admirativno (isp. § 56.), irealne hipotetičke rečenice sa *da* prislanjaju odmah uz pronominalno pitanje bez disjunktivnoga. Sličan je primjer i u N. pj. herc. 198. (isp. § 58.) — Takva su i ova dva primjera, samo što je u njima pronominalno pitanje informativno: Ah! mili Bože i dragi! Tko l' ovo mene probudi? Otkud mi lale za glavom? Otkud mi prsten na ruci? Da reknem, da je od roda, sirota roda ne imam; da reknem, da je od dragog, moje je drago daleko. N. pj. I, 223. — O jagluče, moj đuzeli radnjo! Ko će tebe u njedra nositi? Koga li ćeš u sreći panuti? Da bih znala, moj jagluče zlatni! da će tebe mlad junak nositi, drukčije bih tebe popunjala... A da znadem, moj jagluče zlatni! da će tebe star junak derati, navezla bih trnje i koprivu... N. pj. herc. 118—119, (isp. § 62, b.).

Prosta pitanja mogu biti negativna samo onda, ako su admirativna ili suspikativna, informativnih negativnih pitanja nema. Ali među disjunktivnim pitanjima, koja inače odgovaraju informativnima, ima i takovih, u kojima su ili svi članovi ili bar neki negativni; n. pr. Bogom brate, Kraljeviću Marko! *Il' ne čuješ, il' ne haješ za me?* N. pj. II, 246. Što informativna pitanja ne mogu biti negativna, to dolazi, kao što smo u §§ 23., 25. i 26. vidjeli, otuda, što prosto negativno pitanje pretpostavlja pozitivnu tvrdnju ili samostalnu supoziciju onoga, koji pita, pa stoga on na negativno pitanje očekuje pozitivan odgovor, po čemu pitanje postaje admirativno ili suspikativno. A kod disjunktivnoga se pitanja ne pretpostavlja nikakva ni tvrdnja ni samostalna supozicija onoga, koji govori, nego riječna (hipotetička) disjunkcija, kojoj mogu članovi biti ili pozitivni ili negativni, a s njom i smisao, da jedan od njih stoji (§ 43, b.), pa se u pitanju, koje postaje tako, da se riječna disjunkcija pretvara u rečeničnu, upravo o tom i radi, koji od članova disjunkcije onakovih, kakvi su, bili pozitivni ili negativni, stoji, a ne o njihovoj pozitivnosti ili negativnosti, kao kod prostih pitanja. U spomenutom primjeru iz N. pj. II, 246. pretpostavlja se, da Miloš misli, da Kraljević Marko jedno od ovoga ne čini, makar što: ili ne čuje ili ne haje za nj, ali ne zna, koje

od toga stoji, pa stoga on čineći svoju riječnu disjunkciju zavisnom o težnji za obaviješću, koju upravlja Kraljeviću Marku, i pretvarajući je tim u rečeničnu, t. j. pitajući ga, traži od njega, da mu kaže, i ako ne čuje, da ne čuje, i ako ne haje za nj, da ne haje za nj, a odgovor će ga Markov (koji u ostalom ne dobiva direktno) uputiti, koji član njegove disjunkcije stoji, jer Marko će mu odgovoriti ili, da ne čuje, ili, da ne haje za nj [isp. § 46. str. (148.)]

Primjera, gdje bi pred disjunktivnim pitanjem bilo negativno pronominalno pitanje, nemam, ali za sama negativna pronominalna pitanja ima dosta primjera (isp. § 51., 53., 54.)

48. Primjere za direktna disjunktivna pitanja, koji nijesu još navedeni, podijelit ću na tri grupe prema tomu, dolazi li u svakom članu disjunktivnoga pitanja disjunktivna partikula (a na to, koja disjunktivna partikula dolazi, kao i na to, dolazi li u svakom članu ista ili se izmjenjuju različne, ne ću se obazirati), ili u svakom članu osim prvoga, ili u prvom članu *li* (koje s razloga, što je kazan kod indirektnih disjunktivnih pitanja u § 46. na str. (151.), ne držim za disjunktivnu, nego za interogativnu partikulu), a u ostalim članovima disjunktivne partikule. Kod svake grupe navest će se napose primjeri za pozitivna i za negativna pitanja. Ali primjerâ, u kojima pred disjunktivnim pitanjem dolazi pronominalno, držim da ne treba dijeliti od onih, u kojima se disjunktivno pitanje nahodi samo.

A) U svakom članu disjunktivnoga pitanja dolazi disjunktivna partikula:

a) Svi su članovi disjunktivnoga pitanja pozitivni: Mladoženja, grano bosiljkova! Što si mi se oneveselio? *Ili ti je blaga ponestalo? Ili ti je konjic posustao? Ili ti je skuđena devojka?* N. pj. I, 38. — Šta s' ono čuje na onoj strani? *Il' zvona zvone, il' petli poju?* I, 214. — Oj devojko, pitoma ružice! Kad si rasla, na što si gledala? *Il' si rasla na bor gledajući, il' na jelu tanku ponositu, il' na moga brata najmlađega?* I, 312. (sličan je primjer na str. 313., ali bez pronominalnoga pitanja) — Daj mi, Bože, vjetra sa planine, da otvori b'jeloj kuli vrata, da ja vidim, kud mi drago šeta: *il' je boso, il' je raspojaso; il' je golo, il' je gologlavo; il' je žedno, il' je ljeba gladno.* I, 369. — Ah! pusti moji darovi! Kome mi ćaste ostati? *Al' mome tajku, al' bratu? Al' mojoj hudoj maćehi?* I, 383. — Bože mili, čuda velikoga! Ko l' je ovo koga ožalio? *Il' je majka jedinoga sina? Ili sestra brata*

rođenoga? Ili snaha, ručnoga djevera? I, 403. — O đevojko, dušo moja! Čim mirišu njedra tvoja? *Oli dunjom, ol' narančom? Ol' gorskijem fesligenom? Oli parom od junaka?* I, 407. — Oj Milice, naša drugarice! *Il' si luda, il' odviše mudra,* te sve gledaš u zelenu travu? I, 432. — Oj konjicu, dobro moje! Šta je tebi dodijalo? *Ili ti je dodijalo bojno sedlo šimširovo? Ili ti je dodijala teška uzda iskićena? Ili su ti dodijali česti puti na daleko?* I, 454. — *Al' ćeš,* dušo, prelijepa Mare! *da te dvori u babovu dvoru? ali,* dušo, *u dvoru mojemu?* I, 462. — Št' ono cvili u Glamotu gradu? *Il' je vila, il' je ljuta guja?* I, 478. — O za Boga, dva bumbula mlada! *Al' ste braća, ali bratučedi? al' dva druga* iz zelena luga? I, 481. (isp. 480.) — Sarajevo, što si potavnjelo? *Ili te je vatra pogorela ili te je kuga pomorila, il' Miljacka voda poplavila?* I, 494/5. — Koja ti je golema nevolja, te si tako u obrazu bleda, a na srcu vrlo žalostiva? *Il' kroz braca moga Alil-agu, il' kroz moju ostarilu majku?* I, 619. — Koja tebi velika nevolja, te si tako rano uranio? *Ili si se junak pomamio; ili si se danas poturčio?* II, 7. (isp. 9.) — Što je tebe, stari kaluđere? Šta t' je malo u carevu dvoru? *Il' t' je malo izest', il' popiti? Ili si se,* stari, *prepanuo,* car ti ne će milostinje dati? II, 94. — Oj Boga ti, vjeran slugo Lazo! Što te pitam, pravo da mi kažeš: Što ti mene čašu preslužuješ? Što l' na mene krivo pogleduješ? *Ali ti je konjic ološao? Ali ti je ruho ostarilo? Al' t' je malo golijemna blaga?* Šta t' je malo u dvoru mojemu? II, 181. — Sestro draga, Kosovko devojko! Koja ti je golema nevolja, te prevrćeš po krvi junake? Koga tražiš po razboju mlada? *Ili brata, ili bratučeda? Al' po greku stara roditelja?* II, 316. — Koju muku najvoliš mučiti, onom ću ti dušu izvaditi: *Ali voliš po moru plivati, ali voliš na vatri goreti, ali voliš, da te rastrgnemo,* rastrgnemo konjma na repove? II, 321. — Otkud tebe sablja dimišćija? *Ili ti je od baba ostala? Ili ti je ljuba donijela? Ili si je đegođ zadobio?* II, 346. — Što ti gradiš mloge zadužbine? *Il' si teško Bogu zgriješio, il' si ludo blago zadobio?* II, 376. — S kog' si mlada sreću izgubila? *Il' sa sebe, il' sa svoje majke, ili sa svog stara roditelja?* II, 418. — O junače, Arapine crni! *Il' se šališ, il' od zbilje bješ?* II, 424. — O Jelice, gospođo razumna! *Ili voliš sa mnom poginuti, il' Turčinu biti ljuba verna?* II, 505. — Čim si mi se tako ponesao: *ili snahom, ili svatovima, il' gospodskim darom prijateljskim,* te ne pitaš nesretna sestrića, jesu li mu rane dosadile? II, 562. — Što te pitam, pravo da mi kažeš:

Al' je bolje trideset hajduka, ali starac Starina Novače? III, 14. — Čija ruka ima na pendžeru? *Il' je ženska, il' je đevojačka?* III, 97. — Nešto pišti u zelenoj travi: *Il' je vila, ili ljuta guja?* III, 225. — Otkud knjiga? od kakva li grada? *Al' j' od grada, al' je od mejdana?* III, 248. — Nešto sjaji more od zapada: Je li koji kadgod zapamtio, da se sjaji more od zapada? *Il' je sunce, il' je mjesečina?* III, 346. — Mili Bože, čuda golemoga! *Jali grmi, jal' se zemlja trese? Ja se bije more o mramorje? Ja se biju na Popina vile?* III, 357. — *Ili grmi, il' se zemlja trese, ili bije more o mramorje?* III, 506. — Oj punice, đevojačka majko! *Ili si je od zlata salila? Ili si je od srebra skovala? Ili si je od sunca otela? Ili ti je Bog od srca dao?* III, 518. — O Jakove od Grahova glavo! *Ali si se bolan pomamio, ali si se silom posilio*, što odmećeš raju od Turaka? IV, 439. (pronominalno pitanje za disjunktivnoga!) — Pa mi pita svog milog jarana: *Al' je bolest od Boga poslana, ali bolest od jašikovanja?* N. pj. herc. 18. — Kad đevojku care razumio, on srdito curi odgovara: *Al' ćeš moju sablju celivati? Al'* đevojko! *stati u sužnjici?* ib. 20. — Što je Ajko, moje d'jete drago! *Ali ti se potrljalo platno? Ali ti se zamrsilo zlato?* ib. 29. — O boga ti, vjerna moja ljubo! Što si tako u lišću blijeda? *Al' si bl'jeda u matere bila? Al' pobl'jeđe, kad kod mene dođe? Jal' od mene al' od straha moga? al' od moga česta milovanja? Al' se tvome srcu dodijalo sve noseći dibu i kadifu?* ib. 55. — Što ti hoćeš, prebijela vilo? *Ali išteš od zemlje harače? Ali išteš od zemlje vojnike? ali moga agu dizdar agu? ali moga sina Đulberhara? al' Ajkunu, ćercu jedinicu?* ib. 57. — Rum'na ružo, što si uvenula? *Ali te je voda potopila? Ali te je suša umorila? Al' junačka muka dodijala*, prolazeći ispred dvora često? ib. 104. — Svi dilberi, mog dilbera nema! *Al' boluje ali jašikuje? Ali mi se za dućan zanio? Ali se je ljepotom ponio?* ib. 117. — Sad sveti Sava upita đavola: „Što voliš, ortače, *ili čorbu ili gustižu?* N. prip. 277. — Šta misliš, Simone? Carevi zemaljski od koga uzimaju poreze i harače, *ili od svojijeh sinova ili od tuđijeh?* (Τί σοι δοκεῖ, Σίμων; οἱ βασιλεῖς τῆς γῆς ἀπὸ τίνων λαμβάνουσιν τέλη ἢ κῆνσον; ἀπὸ τῶν υἱῶν αὐτῶν ἢ ἀπὸ τῶν ἀλλοτρίων;) Mat. 17, 25. — Krštenje Jovanovo otkuda bi? *Ili s neba, ili od ljudi?* (Τὸ βάπτισμα Ἰωάννου πόθεν ἦν; ἐξ οὐρανοῦ ἢ ἐξ ἀνθρώπων;) Mat. 21, 25. — Ravi! Ko sagriješi, *ili ovaj ili roditelji njegovi*, te se rodi slijep? (Ραββί, τίς ἥμαρτεν, οὗτος ἢ οἱ γονεῖς αὐτοῦ, ἵνα τυφλὸς γεννηθῇ;) Jov. 9, 2. — Molim te, za koga ovo govori prorok?

ili za sebe, ili za koga drugoga? (Δέομαί σου, περὶ τίνος ὁ προφήτης λέγει τοῦτο; περὶ ἑαυτοῦ ἢ περὶ ἑτέρου τινός;) Djela 8, 34. — Ovo dakle blaženstvo *ili je u obrezanju ili u neobrezanju?* (Ὁ μακαρισμὸς οὖν οὗτος ἐπὶ τὴν περιτομὴν ἢ καὶ ἐπὶ τὴν ἀκροβυστίαν;) Rim. 4, 9.

b) Svi su ili bar neki članovi disjunktivnoga pitanja n e g a t i v n i: Pobratime, Ture Asan-aga! *Il' ti nije po volji snašica? Il' te nije darom darivala?* te si mi se tako ponuždio. N. pj. I, 583. — No *al' čuješ, ali i ne čuješ* u Prizrenu u bijelu gradu poglavicu Leku kapetana... II, 226. — Od šta si se, zete, razdertio? Na koga si s', zete, ražljutio? *Al' se šure tebe nasmijaše,* u jegleni ružno govoriše? *Al' šurnjaje tebe ne dvoriše? Al' mahanu toj tazbini nađe?* Kaži, zete, šta je i kako je? II, 267. — Koji te je đavo navratio, da ti dođeš u moje svatove, da pogubiš kuma i đevera? *Ili si lud* i ništa ne znadeš? *Il' si silan,* pak si poludio? *Ili ti je život omrznuo?* II, 398. — Gospodaru! ja se molim tebe, što s' u obraz sjetno neveselo? *Al' nijesi snahu isprosio? Al' ti nije po ćudi đevojka? Ali žališ tri tovara blaga?* II, 529. — O Jakšići, zlo vam jutro bilo! *Al' čujete, al' se ne brinete?* Na Bijograd udariše Turci. II, 605. — Što 'vo nikog od tvog roda nema? *Jal' ne mare, jal' ne čuju za te.* II, 624. — Sultan-care, naše jarko sunce! *Il' ne čuješ, il' ne haješ za nas,* đe smo ti se mlade osužnjile u hajdučkoj prokletoj Maltiji? III, 86. — Što je tebe, Turkinja đevojko! te proljevaš suze od očiju? *Il' ti žališ brata Mustaj-bega? Il' njegova blaga golemoga? Il' ti nije u volju Stojane?* III, 127. — Kćeri moja, lijepa Anđuša! Što si majci tako nevesela? *Il' te nešto Jovan okarao? Al' ti nije gospodar po volji?* III, 207. — A moj zete, Sarajlija Jovo! Što si tako vrlo neveseo? *Al' ti n'jesu tvoje šure drage? Al' ti nije u volju večera? Al' ti nije moja Mara draga?* III, 488. — Čuješ, Velo, zlo jutro ti bilo! *Al' ne čuješ, al' se čut' ne smiješ,* ka' udari Piper na Kopilje. IV, 122. — Gospodaru, Lazarević Luko! ja iz Šapca Srpski komendate! *Ili čuješ,* bolan, *il' ne čuješ? Ili za nas haješ, il' ne haješ?* Na Loznicu Turci udarili. IV, 248. — O Milošu, Srpska vojevodo! *Al' ne čuješ, ali se ne plašiš,* no se uzdaš u tvoje junake, a ne čuješ jade na Moravi? IV, 292. — Đe si danas, Čavić-Mustaj-beže? Đe si danas? nide te ne bilo! *Al' ne čuješ, il' ne aješ,* bego? Eto ide silna vojska na te. IV, 293. — *Al' ne čuješ, al' habera nemaš?* Evo na me Turci udariše. IV, 442. — Što je, Jovo! moje milovanje, te ti roniš suze niz obraze? *Al' ti nije po ćudi đevojka, ali su me*

tebe omrazili, ali su te čarom začarali? N. pj. herc. 3. — O starice, mila moja majko! *Al' ne znadeš, al' ne haješ za me*, kako sam ti jadna zarobljena u proklete Ljubovića ruke? ib. 144. — Što je, snaho, što me tako gledíš? *Ili davno nisi videla čoveka ili se u što upoznaješ?* N. prip. 28.

B) U prvom članu disjunktivnoga pitanja nema disjunktivne partikule:

a) Svi su članovi disjunktivnoga pitanja pozitivni: Što je lakše? *reći uzetome:* opraštaju ti se grijesi? *ili reći:* ustani i uzmi odar svoj, i hodi? (Τί ἐστιν εὐκοπώτερον, εἰπεῖν τῷ παραλυτικῷ... ἢ εἰπεῖν...) Mark. 2, 9. — Šta valja u subotu činiti, *dobro ili zlo? održati dušu ili pogubiti?* (Τί ἔξεστιν τοῖς σάββασιν, ἀγαθοποιῆσαι ἢ κακοποιῆσαι, ψυχὴν σῶσαι ἢ ἀπολέσαι;) Luk. 6, 9. (isp. Mark. 3, 4.) — Jer koji je veći, *koji sjedi za trpezom ili koji služi?* Nije li onaj, koji sjedi za trpezom? (Τίς γὰρ μείζων, ὁ ἀνακείμενος ἢ ὁ διακονῶν; οὐχὶ ὁ ἀνακείμενος.) Luk. 22, 27.

b) Svi su članovi disjunktivnoga pitanja negativni: Što je, sele, ako Boga znadeš! Al' je vama ljeba nestanulo? Ali ljeba, al' crvena vina? Ali zlata, al' bijela platna, *nemaš čime na đerđefu vesti*, nemaš čime, *al' nemaš po čemu?* N. pj. II, 462.

C) U prvom članu disjunktivnoga pitanja dolazi interogativno *li*, a u ostalima disjunktivne partikule:

a) Svi su članovi disjunktivnoga pitanja pozitivni: Što se ono u planini sjaše? *Je li svila među svilarima? Ali zlato među zlatarima? Ali svita među terzijama? Ali Mare među đeverima?* N. pj. I, 37. — Oj meseče, moj noćni putniče! Ti prelaziš sela i gradove, jesi l' vid'o gde moju sirotu? *Je li gola, il' je odevena? Je li bosa, il' je obuvena? Je li gladna, il' je naranjena?* Je li rano zorom okupana? Ne preza li iza slatka sanka? itd. I, 574. — Za koga je dika lice ubelila? ... *Je li za Vla', ili za Madžara?* I, 630. — *Voliš li, da te ustrijelim ili da te sabljom posiječem?* N. prip. 201. — *Jesi li životinja ili si čovečje stvorenje ili si avetinja?* ib. 224. — *Valja li u subotu dobro činiti ili zlo činiti? dušu održati, ili pogubiti?* (Ἔξεστιν τοῖς σάββασιν ἀγαθοποιῆσαι ἢ κακοποιῆσαι, ψυχὴν σῶσαι ἢ ἀποκτεῖναι;) Mark. 3, 4. (isp. Luk. 6, 9.) — *Govoriš li ti to sam od sebe, ili ti drugi kazaše za mene?* (Ἀφ' ἑαυτοῦ σὺ τοῦτο λέγεις, ἢ ἄλλοι σοι εἶπον περὶ ἐμοῦ;) Jov. 18, 34. — Koji vam dakle daje Duha i čini čudesa među vama, *čini li djelima zakona ili čuvenjem vjere?* (Ὁ οὖν ἐπιχορηγῶν ὑμῖν

τὸ πνεῦμα καὶ ἐνεργῶν δυνάμεις ἐν ὑμῖν, ἐξ ἔργων νόμου ἢ ἐξ ἀκοῆς πίστεως;) Gal. 3, 5. — Isp. § 49, b.

b) Drugi je član disjunktivnoga pitanja negativan: *Treba li ćesaru davati harač ili ne?* Hoćemo li dati ili da ne damo? (Ἔξεστιν κῆνσον Καίσαρι δοῦναι ἢ οὔ; δῶμεν ἢ μὴ δῶμεν;) Mark. 12, 14.

49. Ovdje ću spomenuti još neke osobite vrste direktnih disjunktivnih pitanja, o kojima naprijed nije bilo govora.

a) Često dolazi u direktnom disjunktivnom pitanju partikula *da li*, za koju je već kod indirektnih disjunktivnih pitanja rečeno [§ 46. str. (150.)], da izvan pitanjâ ne dolazi kao disjunktivna partikula, pa ne može biti prava disjunktivna partikula ni u pitanjima, nego valja misliti, da su disjunktivna pitanja, u kojima dolazi *da li*, postala tako, da su se složila dva prosta informativna pitanja ili više njih. Tako imamo u primjeru: *Da l' pucaju Zadarski topovi? Da l' duhaju primorski vjetrovi*, te udara jeka u planinu? N. pj. III, 492. — upravo dva prosta informativna pitanja (isp. § 31.). Ali budući da su pitanja takova, da se pozitivni odgovori na njih isključuju, te pitalac traži pozitivan odgovor samo na jedno od njih, shvatila su se tako, kao da se osnivaju na mišljenju: Jedno od ovoga biva: ili pucaju Zadarski topovi ili duhaju primorski vjetrovi (isp. Nešto cvili u Stambolu gradu; *da l' je guja, da l' je vila b'jela?* II, 319. — Nešto pišti u zelenoj travi: *il' je vila, ili ljuta guja?* III, 225.) t. j. shvatila su se kao disjunktivno pitanje, kao da se kaže: Ili pucaju Zadarski topovi ili duhaju primorski vjetrovi?[1] A kad se to dogodilo, stala su se takova pitanja upotrebljavati posve onako, kao prava disjunktivna pitanja: i pred njima dolazi kadšto pronominalno pitanje, i ona mogu biti negativna. Evo primjerâ za takova disjunktivna pitanja s partikulom *da li*, najprije za pozitivna, a onda za negativna (bar u jednom članu):

α) Pozitivna pitanja: Šta se sjaji kroz goru zelenu? *Da l' je sunce, da l' je jasan mesec?* N. pj. I, 13. — Bože mili! čuda velikoga! *Da li soko pronese labuda, da li vranac Jakšića Todora?*

[1] Ako pitanja sa *da li* nijesu takova, da bi se pozitivni odgovori na njih isključivali, ne dobivaju karakter disjunktivnoga pitanja; n. pr. Mlav-planino, i planino Stara! *Da l' ćeš danas moj' ojadit' majku? Da li sestru u crno zaviti? Da li dati moju zaručnicu za Gruicu* sina Novakova? III, 26. (i 27.) — *Da l' je majka rodila junaka, da l' sekuna brata odnjijala* ... da otide u Banjane ravne ..? IV, 13. [isp. str. (168.)]

II, 602. — Pobratime, Starino Novače! *Da l' šta ćeraš, da li od šta bježiš?* III, 33. — Jesi l' svikla, sestro Stojanova, kad je vedro i kad grije sunce, hoće l' polje magla popanuti? *Da l' je magla, da l' je Srpska vojska?* III, 268. — Što procvilje u Banjane gornje? *Da l' je vila, da li guja ljuta?* IV, 1. — Mili Bože, na svemu ti vala! *Da li grmi, da l' se zemlja trese? Da li puca Krnjo i Zelenko* na Zvorniku, na bijelu gradu, te se jeka na daleko čuje? IV, 291.

β) Negativna pitanja: Cijel Stambol jeste pozatvoran od mojega straha velikoga, osim vrata od Novoga hana! *Da l' u njemu niđe nikog nema? Da l' je kako ludo i manito*, koje jošte za moj strah ne znade? N. pj. II, 396. — Ja zašto se ne oženiš, Ivo? *Da li nemaš za ženidbu blaga, da l' ti niko ne daje devojku?* III, 173. — Bog t' ubio, Mladene vezire, *da l' ne vidiš*, njima ne video! Da l' ne vidiš, *da l' za nas ne ješ?* Teško mene dosadiše Turci. IV, 221. — O vezire, žalosna ti majka! *Da l' ne znadeš, da l' za se ne ješ?* Eto na te Crnoga Đorđija. IV, 224.

Napose spominjem ovaj primjer: O moj kume, Jušković Matija! *Da l' ne čuješ, il' ne ješ za me?* IV, 380., u kojem treba *da li* u prvom članu disjunktivnoga pitanja shvatiti onako, kao u indirektnom pitanju iz N. pj. IV, 279. navedenom na str. (151.)

b) U § 48, C) navedeni su primjeri, u kojima u prvom članu disjunktivnoga pitanja dolazi interogativno *li*, a u ostalima disjunktivne partikule. Ali ima primjerâ, koji su formalno njima posve jednaki, a valja ih sasvim drukčiji shvatiti. Takav je ovaj primjer: *Je li majka rodila junaka, il' sestrica braca održala* i muškijem opasala pasom, da otide do Stalaća grada, da dovede vezana Todora? N. pj. II, 494. Ovo pitanje nije disjunktivno, jer se kod njega ne pretpostavlja, da se jedno od onoga, za što se pita dogodilo, ali se ne zna koje (ili je majka rodila junaka ili je sestrica braca održala), nego pitanje je prosto informativno, ali se sastoji od dva člana, koji su u riječnoj (hipotetičkoj) disjunkciji, tako da mu je smisao: Je li (ili) majka rodila junaka ili sestrica braca održala, kažite! (sc. da je ili majka rodila junaka ili sestrica braca održala). Glavna je razlika između toga pitanja i disjunktivnih pitanja u tom, što disjunkcija u njemu nije rečenična, nego riječna, t. j. ne sastoji se od dvije disjunktivno složene hipotetičke rečenice, nego samo od jedne (s partikulom *li*), ali u toj jednoj hipotetičkoj rečenici dva supstantiva, svaki sa svojim participom, čine riječnu disjunkciju, kao da bi se kazalo: Je li jedna od ovih

izvršila svoju radnju: ili majka rodila junaka ili sestrica braca održala? Otuda dolazi i razlika u tom, kaki se odgovor očekuje. Kod disjunktivnoga se pitanja očekuje odgovor, kojim će se jedan od članova disjunkcije potvrditi, a kod našega se pitanja očekuje odgovor, kojim će se čitava hipotetička disjunkcija potvrditi ili poreći, ili kojim će se izreći, da ono. što se čitavom hipotetičkom disjunkcijom kazuje, stoji ili da ne stoji. Može se reći, da onaj, koji pita, svojim pitanjem ne će ništa drugo da dozna nego to, ima li koji takav čovjek, da otide do Stalaća grada, da dovede vezana Todora. Ali mjesto da jednostavno pita, ima li koji takav čovjek, on svoje pitanje kiti, pa pomislivši na to, ako ima takav čovjek, da ga je ili majka takva rodila ili sestrica održala, on tu misao upleće u svoje pitanje te mjesto: ima li koji takav čovjek? kaže: je li (ili) majka rodila (takva) junaka ili sestrica (takva) braca održala? Ali zato njegovu pitanju ipak ostaje pravi smisao: ima li takav čovjek? Stoga i odgovor, koji bi po onom, što je rečeno, imao upravo glasiti (ako bi bio pozitivan): Jest ili majka rodila junaka ili sestrica braca održala, — ili: Stoji to, da je ili majka rodila junaka ili sestrica braca održala, — ne bi značio ništa drugo nego: Jest, ima takav čovjek (ako li bi bio negativan: Nema takva čovjeka). Otuda se vidi, da istom pozitivan odgovor na takovo pitanje može biti povod, da se načini pravo disjunktivno pitanje. Kad se zna, da to stoji, da je ili majka rodila junaka ili sestrica braca održala, može se dalje pitati: *Ili je majka rodila* junaka ili je sestrica braca održala? A na takovo pravo disjunktivno pitanje očekivao bi se odgovor, kojim bi se jedan od članova disjunkcije potvrdio.

Ovamo idu i ovi primjeri: Tako t', konju, zdravo putovati i natrag se doma povratiti! *Je li ti se gospodar vjerio? al' vjerio, ali oženio?* N. pj. I, 300. — Oj sokole, Jakšiću Todore! *Jesi li se*, more, *oženio? Ja đevojku za se isprosio? Ja đevojci dao vjeru tvrdu?* II, 592. Ovaj posljednji primjer pokazuje, kako se pitanje, koje je samo po sebi jedno, može raspasti na toliko pitanja, koliko je članova u disjunkciji. To se događa ovako: „Jesi li", koje pripada upravo svima trima članovima disjunkcije (Jesi li učinio jedno od ovoga: ja se oženio ja djevojku isprosio ja djevojci dao vjeru tvrdu?) shvatilo se tako, kao da pripada samo prvomu članu (Jesi li se oženio?), pa onda valja da se razumije i kod drugih članova [Ja (jesi li) djevojku isprosio? Ja (jesi li) djevojci dao vjeru tvrdu?] Tako su mjesto jednoga postala tri pitanja, od kojih

se svako izgovara s posebnim upitnim tonom (to je Vuk naznačio tim, što je iza svakoga pitanja metnuo znak pitanja), te se kod svakoga ima razumijevati glagol „kaži!“ s deklarativnom rečenicom sa *da* (Jesi li se oženio, kaži, da si se oženio! Ja jesi li djevojku isprosio, kaži, da si djevojku isprosio! Ja jesi li djevojci dao vjeru tvrdu, kaži, da si djevojci dao vjeru tvrdu!) Prije negoli se to dogodilo, vezala je disjunktivna partikula *ja* tri participa, koji su sastavljali riječnu (hipotetičku) disjunkciju, a što veže sada? Očito pojedina pitanja, i to tako, da veže upravo ponovljeni glagol „kaži!“ u savezu s deklarativnim rečenicama sa *da* kao njegovim objektima, kojima se u hipotetičkim rečenicama, što čine pojedina pitanja, kazuje uvjet, ili same te deklarativne rečenice kao objekte glagola „kaži!“ (kaži to, ja kaži to, ja kaži to = kaži ja to ja to ja to!) Ono, što disjunktivna partikula veže, čini opet riječnu (hipotetičku) disjunkciju (kaži jedno od ovoga: ja to ja to ja to!) A kako glagol „kaži!“ znači upravo, da se traži odgovor, a deklarativna rečenica sa *da*, što se traži da se u odgovoru kaže, svrha je čitavomu sastavljenomu pitanju, da se dobije odgovor na jedno, makar koje, od pojedinih pitanja, ili da se dobije odgovor, u kojem će se sadržaj jednoj od pojedinih deklarativnih rečenica sa *da* potvrditi, i to onoj, kojoj je ispunjen uvjet izrečen hipotetičkom rečenicom, što čini pitanje. Kakva je dakle razlika između pravoga disjunktivnoga i onako sastavljenoga pitanja, kakvo je naše? Da je naše pitanje pravo disjunktivno, tražio bi se na nj takav odgovor, da bi se njim izreklo, da je u jednoj od hipotetičkih rečenica izrečeni uvjet ispunjen, a takav se odgovor traži i onda, kad pitanje nije pravo disjunktivno; ali tamo bi pitalac pouzdano očekivao, da će takav odgovor i dobiti, jer bi se njegovo pravo disjunktivno pitanje osnivalo na pretpostavci, da je u jednoj od hipotetičkih rečenica izrečeni uvjet ispunjen (t. j. pitalac bi sam mislio: Jedno si od ovoga učinio: ja se oženio ja djevojku isprosio ja djevojci dao vjeru tvrdu), te bi se radilo samo o tom, u kojoj je hipotetičkoj rečenici ispunjeni uvjet izrečen — a ovdje pitalac ne očekuje pouzdano, da će takav odgovor i dobiti, jer se njegova pitanja ne osnivaju na takovoj pretpostavci, nego takav odgovor zavisi o tom, je li doista u jednoj od hipotetičkih rečenica, što čine pojedina pitanja, izrečeni uvjet ispunjen; ako jest, onda će ga dobiti, ako nije, ne će ga dobiti; u istinu budimska kraljica, koja ono troje pita Jakšića Todora, na sva pitanja dobiva

negativan odgovor. Naše je dakle pitanje složeno od više informativnih pitanja, od kojih se odgovor traži samo na jedno.

Takav smisao imadu kadšto pitanja, ako ih formalno i ne veže disjunktivna partikula; n. pr. *Da l' je majka rodila junaka, da l' sekuna brata odnjijala* . . . da otide u Banjane ravne . . . ? N. pj. IV, 13. — Mlav-planino, i planino Stara! *Da l' ćeš danas moj' ojadit' majku? Da li sestru u crno zaviti? Da li dati moju zaručnicu za Gruicu* sina Novakova? III, 26. i 27. [isp. str. (164.) bilj.]

Takovo pitanje, kakvo je ono u N. pj. II, 494., može biti i suspikativno; n. pr. *Nije l' majka rodila junaka* . . . , *ili sestra brata odnjijala* . . . , da otide mostu Kusidskome . . . ? N. pj. IV, 29. Razlika je od pitanja iz N. pj. II, 494. samo u tom, što pitanje iz N. pj. IV, 29. pretpostavlja samostalnu supoziciju pitaočevu: Je li (= možda je) (ili) majka rodila junaka ili sestra brata odnjijala — koju on u pitanju negira (isp. § 26.), dok pitanje iz N. pj. II, 494. takove supozicije ne pretpostavlja; po tom kod pitanja iz N. pj. IV, 29. pitalac s većim pouzdanjem očekuje, da će na nj dobiti pozitivan odgovor, negoli kod pitanja iz N. pj. II, 494. U ostalom i kod pitanja iz N. pj. IV, 29. pitalac ne će ništa drugo da dozna nego to, ima li takav čovjek, da otide mostu Kusidskome, te bi, kad pitanja ne bi kitio, kazao jednostavno: Nema li takav čovjek, da otide mostu K.? Pa i pozitivni odgovor, koji on na svoje pitanje očekuje i za koji se po onom, što je kod primjera iz N. pj. II, 494. rečeno, lako domisliti, kako bi imao upravo glasiti, ne bi značio ništa drugo nego, da ima takav čovjek. Neki su takovi primjeri već navedeni u § 26. Napose upozorujem, što se disjunkcije tiče, na primjer iz N. pj. III, 89. *(Nema l'* ovđe u vašim Brdima *ja đevojka, jali udovica,* da koja bi bila pašinica? *ja nevjesta skoro dovedena,* da je ljubim, dok sam u Brdima?) i na onaj iz N. pj. IV, 504. (No *nema li dobroga junaka, al' Turčina ali rišćanina,* ko će četu malu pokupiti . . . ?). Isp. još N. pj. IV, 477.

c) Drukčija su opet admirativna pitanja, kao: *Može li,* braćo moja, *smokva masline rađati ili vinova loza smokve?* (Μὴ δύναται συκῆ ἐλαίας ποιῆσαι ἢ ἄμπελος σῦκα;) Jak. 3, 12. Onaj, koji to pita, zna, da se oni, koje pita, tako vladaju, kao da misle, da može smokva masline rađati ili vinova loza smokve. Oni mu dakle svojim vladanjem nameću gotovu disjunkciju: (ili) može smokva masline rađati ili vinova loza smokve. A on se tomu čudi, jer sam drži,

da ne može bivati ni jedno ni drugo. Stoga pretvarajući tu riječnu (hipot.) disjunkciju u rečeničnu pa izgovarajući je s admirativno-upitnim tonom traži od onih, kojima govori, da mu kažu, koji član te disjunkcije stoji: Ako (= li) može smokva masline rađati, kažite, da može smokva masline rađati, i ako (= ili) vinova loza (može rađati) smokve, kažite, da vinova loza može rađati smokve. Ali kako sâm drži, da ni jedno ni drugo ne može bivati, očekuje i takav odgovor, a ne dobiva nikaki, pa upravo i ne treba da ga dobije, jer je pitanju samo svrha, da se njim izreče čuđenje pita-očevo poradi disjunkcije, koju mu nameće vladanje onih, koje pita, a osim toga da se i oni potaknu, da tražeći odgovor na pitanje i sami uvide, da nijedan član disjunkcije ne stoji, te se okane vladanja, koje je dalo povod takovoj disjunkciji. U ostalom ovo je admirativno disjunktivno pitanje građeno onako, kao ona informativna disjunktivna pitanja, u kojima u prvom članu dolazi interogativno *li*, a u drugima disjunktivne partikule (isp. § 48. C.)

Na informativno disjunktivno pitanje očekuje se odgovor, kojim će se izreći, koji član disjunkcije stoji, na admirativno disjunktivno pitanje očekuje se odgovor, kojim će se izreći, da nijedan član disjunkcije ne stoji. Budući da se po tom kod admirativnoga disjunktivnoga pitanja s v a k i član disjunkcije ima poreći, lako se događa, da se takovo pitanje raspada na toliko posebnih admirativnih pitanja, koliko je članova disjunkcije; n. pr. Može li smokva masline rađati? Ili (može li) vinova loza smokve (rađati)? A ako se to dogodi, shvaća se i disjunktivna partikula onako, kako je naprijed pod b) za informativna pitanja, napose za primjer iz N. pj. II, 592. pokazano, tako da čitavo pitanje dobiva ovaki smisao: Kažite bar jedno od ovoga: može li smokva masline rađati, kažite, da može smokva masline rađati, ili može li vinova loza smokve rađati, kažite, da može vinova loza smokve rađati! — ali sam uvjeren, da ne ćete kazati ni jedno ni drugo.

Lakše se jedno admirativno disjunktivno pitanje raspada na više prostih admirativnih pitanja, ako svaki član disjunkcije ima svoj glagol, kao u ovim primjerima: *Počinjemo li se opet sami hvaliti vama? Ili trebamo* kao neki *preporučnijeh poslanica* na vas ili od vas? (Ἀρχόμεθα πάλιν ἑαυτοὺς συνιστάνειν; εἰ μὴ χρήζομεν, ὥς τινες, συστατικῶν ἐπιστολῶν πρὸς ὑμᾶς ἢ ἐξ ὑμῶν συστατικῶν.) 2. Kor. 3, 1. — *Eda li se Hristos razdijeli? Eda li se Pavle razape za vas? ili se u ime Pavlovo krstiste?* (Μεμέρισται ὁ Χριστός; μὴ Παῦλος ἐσταυρώθη ὑπὲρ ὑμῶν, ἢ εἰς τὸ ὄνομα Παύλου ἐβαπτίσθητε;) 1. Kor. 1, 13.

— *Eda li od vas riječ Božija iziđe? ili samijem vama dođe?* (Ἢ ἀφ' ὑμῶν ὁ λόγος τοῦ θεοῦ ἐξῆλθεν; ἢ εἰς ὑμᾶς μόνους κατήντησεν;) 1. Kor. 14, 36.[1]

Napokon spominjem ovaj primjer, gdje je u disjunkciji neizrečeno „govorim", koje je izrečeno u pronominalnom pitanju, a pretpostavljaju ga također izrečene deklarativne rečenice: Šta dakle govorim? *da je idol što? ili idolska žrtva da je što?* (Τί οὖν φημί; ὅτι εἴδωλόν τι ἔστιν, ἢ ὅτι εἰδωλόθυτόν τι ἐστιν;) 1. Kor. 10, 19. (t. j. g o v o r i m l i, da je idol što? i l i g o v o r i m, idolska žrtva da je što?)

Ova su admirativna disjunktivna pitanja n e g a t i v n a ili u oba člana ili samo u jednom: *Nijeste li čitali*, što učini David, kad ogladnje, on i koji bijahu s njim? . . . *Ili nijeste li čitali u zakonu*, kako u subotu sveštenici u crkvi subotu pogane, pa nijesu krivi? (Οὐκ ἀνέγνωτε τί ἐποίησεν Δαυίδ, ὅτε ἐπείνασεν καὶ οἱ μετ' αὐτοῦ; Ἢ οὐκ ἀνέγνωτε ἐν τῷ νόμῳ, ὅτι τοῖς σάββασιν οἱ ἱερεῖς ἐν τῷ ἱερῷ τὸ σάββατον βεβηλοῦσιν καὶ ἀναίτιοί εἰσιν;) Mat. 12, 3. 5. — Preljubočinci i preljubočinice! *ne znate li*, da je prijateljstvo ovoga svijeta neprijateljstvo Bogu? . . . *Ili mislite*, da pismo uzalud govori: Duh, koji u nama živi, mrzi na zavist? (Μοιχοὶ καὶ μοιχαλίδες, οὐκ οἴδατε, ὅτι ἡ φιλία τοῦ κόσμου ἔχθρα τοῦ θεοῦ ἐστίν; . . . Ἢ δοκεῖτε, ὅτι κενῶς ἡ γραφὴ λέγει . . .;) Jak. 4, 4. 5. — Nego *pomišljaš li*, o čovječe, koji sudiš onima, koji to čine, i sam činiš to! da ćeš ti pobjeći od suda Božijega? *Ili ne mariš* za bogastvo njegove dobrote i krotosti i trpljenja ne znajući, da te dobrota Božija na pokajanje vodi? (Λογίζῃ δὲ τοῦτο, ὦ ἄνθρωπε . . ., ὅτι σὺ ἐκφεύξῃ τὸ κρίμα τοῦ θεοῦ; Ἢ τοῦ πλούτου τῆς χρηστότητος αὐτοῦ . . . καταφρονεῖς ἀγνοῶν, ὅτι τὸ χρηστὸν τοῦ θεοῦ εἰς μετάνοιάν σε ἄγει;) Rim. 2, 3. 4. (što se tiče glagolâ „misliti, pomišljati" u admirativnom pitanju, isp. § 20, c.)

Iz narodnih umotvorina pripada ovamo primjer: Što je, ljubi, da te Bog ubije! *A zar si se noćas pomamila, ali si se u snu prepanula?* N. pj. IV, 449. Prvi je član disjunktivnoga pitanja i

[1] Ako se admirativno disjunktivno pitanje raspadne na prosta admirativna pitanja, može se disjunktivna partikula shvatiti kao prosta admirativna interogativna partikula; n. pr. u navedenom primjeru iz 2. Kor. 3, 1. (ili trebamo = trebamo li = zar trebamo?) Stoga se pita, ne bi li bolje bilo admirativna pitanja s *ali*, *ili*, *oli* (§§ 37—39.) tumačiti tako, da su postala po analogiji admirativnih pitanja, koja su isprva bila članovi admirativnih disjunktivnih pitanja.

partikulom *zar* napose označen kao admirativno pitanje (§ 40.) — Isto je kod drugoga člana učinjeno u ovom primjeru: A ko si ti, o čovječe! da protivno odgovaraš Bogu? *Eda li rukotvorina govori majstoru svome:* Zašto si me tako načinio? *Ili zar lončar nema vlasti nad kalom,* da od jedne guke načini jedan sud za čast, a drugi za sramotu? (Μὴ ἐρεῖ τὸ πλάσμα τῷ πλάσαντι . . . ; Ἢ οὐκ ἔχει ἐξουσίαν ὁ κεραμεὺς τοῦ πηλοῦ . . . ;) Rim. 9, 20. 21. Što je *zar* moglo prodrijeti u drugi član iza *ili*, otuda se jasno vidi, kako *ili* već ne pripada glagolu toga člana, nego čitavomu članu kao osobitomu pitanju. — Većma je kompliciran ovaj primjer: *Zar ja sad ljude nagovaram ili Boga? Ili tražim ljudima da ugađam?* (Ἄρτι γὰρ ἀνθρώπους πείθω ἢ τὸν θεόν; ἢ ζητῶ ἀνθρώποις ἀρέσκειν;) Gal. 1, 10. Ako smisao pravo razumijem, držim, da imamo i ovdje admirativno disjunktivno pitanje, koje se raspalo na dva posebna admirativna pitanja, a prvi mu je član i partikulom *zar* napose označen kao posebno admirativno pitanje (onako kao u navedenom primjeru iz N. pj. IV, 449.), dakle: Zar ja sad ljude nagovaram? Ili tražim ljudima da ugađam? Očekuje se odgovor: Ne nagovaraš ljude niti tražiš ljudima da ugađaš. A prvomu je članu dodano još: „ili (sc. nagovaram) Boga", što držim da s njim čini rečeničnu disjunkciju, tako da je pitanje: Zar ja sad ljude nagovaram ili Boga? samo sobom informativno disjunktivno pitanje, dakle pitanje, na koje se po naravi njegovoj očekuje takav odgovor, da će se u njemu jedan ili drugi član disjunkcije potvrditi. Ali budući da je prvi član toga pitanja ujedno prvi član onoga admirativnoga disjunktivnoga pitanja, kojemu je drugi član: Ili tražim ljudima da ugađam? te se na nj očekuje negativan odgovor, nema sumnje, da će se u odgovoru na informativno disjunktivno pitanje: Zar ja sad ljude nagovaram ili Boga? drugi član disjunkcije potvrditi. Tako dolazi do toga, te se na čitavo to kompliciranо pitanje očekuje ovaki odgovor: Ne nagovaraš ljude, nego Boga, niti tražiš ljudima da ugađaš. — Onakovo disjunktivno pitanje, kao ovdje u prvom članu, rekao bih da imamo i u ovom primjeru: Uzmi sinko, Fočić Memed-aga, uzmi slame u bijelu ruku, mani slamom preko vatre žive: *il' ćeš vatru sa tim ugasiti, ili ćeš je većma raspaliti?* N. pj. IV, 142. Očekuje se odgovor: Ne ću vatru ugasiti, nego ću je većma raspaliti. Admirativan je samo prvi član.

d) Za direktna deliberativna pitanja s glagolom u futuru vrijedi uopće sve ono, što je u § 46. za indirektna takova pitanja rečeno. Ako n. pr. Sibinjanin Janko despota Đuru pita: *Il' ću biti*

guju, il' sokola? N. pj. II, 511. — on tim pokazuje, da uputu o tom, koju će od onih radnja, što se u disjunkciji spominju, vršiti, dakle koju od tih radnja valja da vrši, traži u despota Đure, a on mu je i daje odgovarajući s imperativom: Udri guju, ne udri sokola. Isp. § 57. I takova pitanja dolaze ili sama ili u savezu s pronominalnim pitanjem. Evo nekoliko primjerâ za jedna i druga: Stade mislit' mlado momče: *Il' ću brati kitu cv'jeća? Il' ću piti kondir vina? Il' ću ljubit' mladu momu?* N. pj. I, 331. — Mili Bože, što ću i kako ću? *Il' ću jadna u vodu skočiti, i'li ću se mlada obesiti?* II, 419. — Što ću sade, moja stara majko? *Al' ću slušat' bana* tasta moga, *al' Rosandu* lijepu đevojku? II, 579. — Onda on stane govoriti konju: Šta ćemo sad? *ili ćemo jesti i piti ili ćemo terati?* N. prip. 21. Isp. „Rad" knj. 134. str. 24. i d.

Napose spominjem ovaj primjer [već naveden na str. (157.)]: Mili Bože, što ću i kako ću? Kome ću se privoleti carstvu? *Da ili ću carstvu nebeskome? Da ili ću carstvu zemaljskome?* N. pj. II, 296. Taj oblik držim da je to pitanje dobilo kontaminacijom od oblika: Da li ću carstvu nebeskome? Da li ću carstvu zemaljskome? (a to je onakovo disjunktivno pitanje, o kakvima se govorilo naprijed pod a., samo je deliberativno) i od oblika: Ili ću carstvu nebeskome ili ću carstvu zemaljskome?

Drukčiji je primjer: *Da l' da berem kitu cveća? Da l' da ljubim mladu momu?* N. pj. I, 331. Tu imamo upravo dva onakova deliberativna pitanja s partikulom *da*, o kakvima se govorilo u § 32., samo je pred svako metnuta interogativna partikula *da li* (isp. § 31.), te su se oba pitanja shvatila kao jedno disjunktivno pitanje (isp. naprijed pod a.) Po tom pitanje znači upravo ovo: Da berem kitu cveća? Da ljubim mladu momu? (= Valja li da berem kitu cveća? Valja li da ljubim mladu momu?), a smisao mu je onaki, kao da se kaže: Il' da berem kitu cveća il' da ljubim mladu momu? (= Ili valja da berem kitu cveća ili valja da ljubim mladu momu?). Isp. naprijed navedeni primjer: Il' ću brati kitu cv'jeća? Il' ću piti kondir vina? Il' ću ljubit' mladu momu? ib.

U ova dva primjera imamo deliberativno pitanje s partikulom *da* samo u drugom članu disjunkcije, a u prvom je članu u jednom primjeru deliberativno pitanje s futurom, a u drugom primjeru pitanje u prvom članu i nije deliberativno: Treba li ćesaru davati harač ili ne? *Hoćemo li dati ili da ne damo?* (Ἔξεστιν κῆνσον Καίσαρι δοῦναι ἢ οὔ; δῶμεν ἢ μὴ δῶμεν;) Mark. 12, 14. — *Jesi li*

ti onaj, što će doći, *ili drugoga da čekamo?* (Σὺ εἶ ὁ ἐρχόμενος, ἢ ἕτερον προσδοκῶμεν;) Mat. 11, 3. Za *li* isp. § 48, C.

Među deliberativna disjunktivna pitanja valja da se uvrste i pitanja u ovim primjerima: Koga hoćete da vam pustim? *Varavu ili Isusa* prozvanoga Hrista? (Τίνα θέλετε ἀπολύσω ὑμῖν, Βαραββᾶν ἢ Ἰησοῦν τὸν λεγόμενον Χριστόν;) Mat. 27, 17. (odgovor u st. 21. „Varavu" znači: „hoćemo da nam pustiš Varavu" ili „pusti nam Varavu", grč. ἀπολύσω deliberativni je konjunktiv). — Šta hoćete? *da dođem k vama s prutom ili s ljubavi i duhom krotosti?* (Τί θέλετε; ἐν ῥάβδῳ ἔλθω πρὸς ὑμᾶς, ἢ ἐν ἀγάπῃ πνεύματί τε πραότητος;) 1. Kor. 4, 21. (očekuje se odgovor: „Hoćemo da dođeš s . . ." ili „Dođi s . . .", grč. ἔλθω deliberativni je konjunktiv). Što se oblika disjunkcije tiče, isp. § 48, B. Isp. i § 60, b.

VIII. Pronominalna pitanja.

50. Obično se pitanja dijele na dvije grupe, od kojih jedna obuhvaća sve one vrste pitanjâ, o kojima se doslije raspravljalo, a druga onu vrstu, koja jedina još ostaje, da se o njoj raspravlja t. j. pitanja, koja se počinju s interogativnim pronomenom. Za jednu i drugu grupu pitanjâ upotrebljavaju se i osobiti nazivi. Tako je n. pr. Kühner nazvao pitanja prve grupe „Satzfragen", a pitanja druge grupe „Wort- oder Nominalfragen" (Ausführl. griech. Gramm.[3] II, 2. str. 515.); Delbrück ih zove „Bestätigungsfragen" i „Verdeutlichungsfragen" (Synt. Forsch. I. str. 75., Vergl. Synt. III. str. 259.); Imme je od Delbrücka prihvatio naziv „Bestätigungsfragen", a mjesto „Verdeutlichungsfragen" voli kazati „Bestimmungsfragen" (Fragesätze I. str. 15., gdje se osim rečene dvije grupe razlikuje još i treća: „Wahl- oder Entscheidungsfragen" t. j. disjunktivna pitanja); Brugmann zove pitanja prve grupe „Entscheidungsfragen, Bestätigungsfragen", a pitanja druge grupe „Ergänzungsfragen, Pronominalfragen" (Kurze vergl. Gramm. str. 648.) Ja bih držeći, da su najbolji oni nazivi, koji se osnivaju na formalnim oznakama, pitanja prve grupe najvolio zvati „p a r t i k u l a r n a *ili* (da se ta riječ ne bi krivo razumjela) k o n j u n k c i o n a l n a pitanja", jer se počinju (ako i ne svagda) s osobitim interogativnim partikulama ili konjunkcijama, a pitanja druge grupe „p r o n o m i n a l n a pitanja", jer se svagda počinju s in-

terogativnim pronomenom. Ali valja na um uzeti, da po onom, što je naprijed o disjunktivnim pitanjima rečeno, ona po značenju ne pristaju uz konjunkcionalna, nego uz pronominalna pitanja, jer se na njih kao i na pronominalna pitanja ne dobiva odgovor, kojim bi se ono, što se u pitanju suponira, potvrđivalo ili poricalo, nego odgovor, kojim se određuje, koji član disjunkcije vrijedi, kao što se i na pronominalna pitanja dobiva odgovor, kojim se određuje, koji od pojmova, što ih obuhvaća interogativni pronomen, vrijedi. Stoga bi se sva pitanja imala podijeliti upravo tako, da bi na jednoj strani bila pronominalna i disjunktivna, a na drugoj sva druga pitanja. Za takove dvije grupe pitanjâ ne mogu naći nazivâ, koji bi se osnivali na formalnim oznakama (već ako bi se kao takovi prihvatili nazivi: „nominalna i verbalna pitanja"); inače držim, da bi dobro pristajali Immeovi nazivi: „Bestimmungsfragen" (za pronominalna i disjunktivna pitanja) i „Bestätigungsfragen" (za ostala pitanja). Mjesto „Bestimmungsfragen" moglo bi se reći i „Entscheidungsfragen", koji naziv Brugmann upotrebljava u istom značenju kao i naziv „Bestätigungsfragen", ali ja držim, da se tako mogu prije nazvati pronominalna i disjunktivna negoli ostala pitanja, jer se baš odgovorom na njih ima odlučiti ili rasuditi, koji od pojmova, što ih interogativni pronomen obuhvaća, ili koji od članova disjunkcije vrijedi, dok se odgovorom na ostala pitanja ono, što se u pitanju suponira, ima samo potvrditi ili poreći. Tu se dakle ne radi toliko o odluci ili o rasudi. Na hrvatski bi se ovi nazivi mogli prevesti ovako: „Entscheidungsfragen": r a s u d n a pitanja, „Bestimmungsfragen": o d r e d b e n a pitanja, „Bestätigungsfragen": p o t v r d n a pitanja. Ali budući da disjunktivna pitanja, ako po značenju i pristaju uz pronominalna, opet se formalno od njih razlikuju, jer u njima ne dolazi interogativni pronomen, nego partikule ili konjunkcije, po čemu pristaju uz konjunkcionalna pitanja, bit će bolje, da se disjunktivna pitanja ne pribijaju ni k jednima ni k drugima, nego kao posebna grupa stave u sredinu između jednih i drugih, tako da bi se sva pitanja dijelila upravo na tri grupe: na k o n j u n k c i o n a l n a, d i s j u n k t i v n a i p r o n o m i n a l n a pitanja.

O postanju pronominalnih pitanja i svezi njihovoj s disjunktivnim pitanjima bilo je već govora u početku § 46. Tu je rečeno, da su p r o n o m i n a l n a p i t a n j a g e n e r a l i z a c i j a d i s j u n k t i v n i h, a d i s j u n k t i v n a s p e c i j a l i z a c i j a p r o n o m i n a l n i h. Pobliže se o svezi jednih i drugih pitanja govorilo

i dalje u § 46. (ako su indirektna) i u § 47. (ako su direktna). A sada je došao red, da ogledamo i sama pronominalna pitanja. Počnimo i ovdje s indirektnima.

51. U primjeru: Nadnesi se nad bunar na vodu, te ćeš svoje ogledati lice, pa ćeš viđet, *kad ćeš umrijeti.* N. pj. II, 441. — zavisi indirektno pronominalno pitanje o glagolu sentiendi „vidjeti". Ali to pitanje nije ništa drugo nego generalizacija rečenične disjunkcije (pa ćeš vidjeti, ili ćeš umrijeti u vrijeme *a* ili u vrijeme *b* . . . ili u vrijeme *x),* te za nj vrijedi sve ono, što je naprijed u § 46. za indirektna disjunktivna pitanja rečeno. Po tom glavna i podložna rečenica znače upravo ovo: pa ćeš vidjeti, kada ćeš (god) umrijeti, t. j. i ako ćeš u vrijeme *a,* i ako ćeš u vrijeme *b,* . . . i ako ćeš u vrijeme *x* umrijeti. Glagolu „vidjeti" nije izrečen objekt, ali se lako može u misli dodati u obliku deklarativne rečenice sa *da,* prema kojoj bi generalizacija rečenične disjunkcije bila relativna rečenica, tako da bi onda sve zajedno glasilo ovako: pa ćeš vidjeti, da ćeš umrijeti o n d a, k a d ćeš umrijeti, t. j. i ako ćeš umrijeti u vrijeme *a,* da ćeš umrijeti u vrijeme *a,* i ako ćeš umrijeti u vrijeme *b,* da ćeš umrijeti u vrijeme *b,* . . . i ako ćeš umrijeti u vrijeme *x,* da ćeš umrijeti u vrijeme *x.* Ali budući da deklarativna rečenica nije izrečena, shvatila se sama generalizacija kao objekt glagolu „vidjeti", te je postala indirektno pronominalno pitanje. Iza toga mogla se nadovezati još i rečenična disjunkcija, te bismo imali slučaj, o kojem se govorilo u § 46., t. j. imali bismo uz indirektno pronominalno još i indirektno disjunktivno pitanje; ali se to nije učinilo, nego je ostala generalizacija rečenične disjunkcije sama kao indirektno pronominalno pitanje.

Indirektno pronominalno pitanje može biti zavisno i o glagolu studendi, pa onda valja uzeti na um, što je u § 3. rečeno o razlici između glagolâ dicendi i sentiendi i glagolâ studendi. Tako u primjeru: Mitar sluša dvoru na pendžeru, *što govori* gospođa snašica. N. pj. II, 636. — indirektno pronominalno pitanje zavisi o glagolu studendi „slušati", ali sluša se zato, da se čuje, pa tako se može reći, da i ovdje indirektno pronominalno pitanje u neku ruku (recimo: idealno) zavisi o glagolu sentiendi „čuti". Po tom rečeni primjer ima ovaj smisao: Mitar sluša dvoru na pendžeru, d a č u j e, što govori gospođa mašica, t. j. da čuje, da govori o n o, š t o govori (i ako govori *a,* da govori *a,* i ako govori *b,* da govori *b,* . . . i ako govori *x,* da govori *x).* Tako vrijedi i za indirektna pronominalna pitanja zavisna o glagolima studendi sve ono, što je na-

prijed rečeno za ista pitanja zavisna o glagolima dicendi i sentiendi, jer se svako indirektno pitanje zavisno o glagolu studendi rečenim načinom dade svesti na isto pitanje zavisno o glagolu dicendi ili sentiendi.

U § 45. vidjeli smo, da su i (hipotetičke) relativne rečenice i pronominalna pitanja postala od generalizacije rečenične disjunkcije. Veliku srodnost s relativnim rečenicama pokazuju osobito indirektna pronominalna pitanja. Stoga valja ovdje odnošaj jednih prema drugima točnije odrediti. Uzmimo primjer: Nisam ništa (naučio), nego sam zaboravio i *ono, što* sam pre znao. N. prip. 37. Rečenica „što sam pre znao" relativna je, jer je „ono", na koje se „što" proteže, objekt glagola „zaboraviti" u glavnoj rečenici. Ali bi mogla biti i indirektno pronominalno pitanje; a to bi bila onda, kad „ono" ne bi bilo u glavnoj, nego u neizrečenoj deklarativnoj rečenici zavisnoj o glagolu „zaboraviti"; ta bi deklarativna rečenica bila udešena sasvim prema indirektnomu pitanju, pa bi i „ono" bilo u njoj o glagolu „znati" zavisno onako, kako je u indirektnom pitanju o njemu zavisno „što", t. j. bilo bi mu objekt; dakle ovako: nego sam zaboravio, i da sam pre znao o n o, što sam pre znao. Rečenica „što sam pre znao" u jednom je i u drugom slučaju jednako relativna, razlika je samo u tom, kojoj rečenici pripada demonstrativ, na koji se relativ „što" proteže; ako je demonstrativ u glavnoj rečenici, onda se rečenica „što sam pre znao" i zove relativna, ako li je demonstrativ u neizrečenoj deklarativnoj rečenici, onda se rečenica „što sam pre znao" zove indirektno pitanje (isp. Zar ste zaboravili, *šta* je otac na samrti nama preporučio? N. prip. 187.)

Da bi se sve to još bolje razumjelo, valja se sjetiti onoga, što je u § 45. o postanju relativnih rečenica rečeno. Dok je (da kod našega primjera ostanemo) rečenica „što sam pre znao" bila samo generalizacija rečenične disjunkcije, bio je smisao ovaj: nego sam zaboravio, što sam (god) pre znao (= i ako sam *a*, i ako sam *b*, . . . i ako sam *x* pre znao). Glagol glavne rečenice „zaboravio sam" bio je bez objekta. A kad se osjetila potreba, da mu se nađe objekt, moglo se to učiniti na dva načina. Ili mu je postao objekt demonstrativ „ono", na koji se proteglo „što" (nego sam zaboravio i o n o, što sam pre znao), tako da je izišao smisao: i ako sam pre znao *a*, zaboravio sam i *a*, i ako sam pre znao *b*, zaboravio sam i *b*, . . . i ako sam pre znao *x*, zaboravio sam i *x* (gdje je *a*, *b*, . . . *x* u glavnoj rečenici = „ono", a „i ako *a*, i ako *b*, . . .

i ako *x*" u podložnoj rečenici = „što"). Onda je rečenica „što sam pre znao" postala relativna. Ili je glagolu „zaboravio sam" postala objekt čitava rečenica „što sam pre znao". Glagol je „zaboraviti" glagol sentiendi. Takomu se pak glagolu objekt (ako mu se kazuje čitavom rečenicom) kazuje obično deklarativnom rečenicom. Dakle ako hoćemo da si predočimo, što znači to, da je rečenica „što sam pre znao" postala objekt glagolu sentiendi, valja nam od te rečenice načiniti deklarativnu rečenicu, ali ne zaboraviti ni to, da je rečenica „što sam pre znao" hipotetička, t. j. deklarativnu rečenicu sastaviti s njom[1], dakle ovako: nego sam zaboravio, i da sam pre znao, što sam pre znao (= i ako sam *a*, i ako sam *b*, . . . i ako sam *x* pre znao). Sada je pak „znao sam" u deklarativnoj rečenici bez objekta, a dobiva ga onako isto, kako smo naprijed vidjeli da ga dobiva „zaboravio sam", ako ga dobiva na prvi način, t. j. objekt mu postaje demonstrativ „ono", na koji se proteže „što" u rečenici „što sam pre znao", tako da izlazi smisao: nego sam zaboravio, i da sam pre znao o n o, što sam pre znao (= i ako sam pre znao *a*, i da sam pre znao *a*, i ako sam pre znao *b*, i da sam pre znao *b*, . . . i ako sam pre znao *x*, i da sam pre znao *x*; *a*, *b*, . . . *x* u deklarativnoj rečenici = „ono", a „i ako *a*, i ako *b*, . . . i ako *x*" u hipotetičkoj rečenici = „što"). U tom je slučaju rečenica „što sam pre znao" indirektno pronominalno pitanje.

Često nastaje sumnja, je li rečenica relativna ili indirektno pronominalno pitanje; to biva onda, kad u glavnoj rečenici nema

[1] Ukratko se ova pojava može označiti kao slučaj, da se uvjet (jer je rečenica „što sam pre znao" hipotetička) shvatio kao o b j e k t. Stoga mi valja napose istaknuti, da je u samoj ovoj raspravi spomenuto već više slučajeva, u kojima se uvjet shvatio kao objekt ili drugo što. Tako se uvjet shvaća kao objekt i u indirektnim pitanjima sa *li*, gdje n. pr. Samo mi kaži, *hoću li naći* sve tri stvari. N. prip. 231. — znači: Samo mi kaži, da ću naći sve tri stvari, hoću li (= ako ću) naći sve tri stvari (isp. § 3.) Ovaj sklad između konjunkcionalnih i pronominalnih pitanja ~~osobito~~ je ~~znatan, jer pokazuje~~, da ~~su~~ jedna i druga postala istim putem, naime tako, da se neka hipotetička rečenica shvatila kao objekt nekoga izrečenoga (indirektno pitanje) ili neizrečenoga (direktno pitanje) glagola dicendi ili sentiendi. Razlika je samo u tom, što je kod konjunkcionalnih pitanja ta hipotetička rečenica konjunkcionalna, a kod pronominalnih je pitanja ta hipotetička rečenica generalizacija rečenične disjunkcije. — Kao objekt shvaća se uvjet i u rečenicama s *(j)eda (li)*, kojima se kazuje, čega se tko boji (isp. § 34, e). Kao n a m j e r a shvaća se uvjet u namjernim rečenicama s *(j)eda (li)* (isp. § 34, d.)

demonstrativa, koji je pouzdan znak, da je podložna relativna; n. pr. Ali Marko ne traži ećima, već on ide iz krčme u krčmu, te on traži, *đe je bolje vino*. N. pj. II, 368. Primjer može imati dvojaki smisao: on traži onu krčmu, đe je bolje vino (rečenica je relativna), ili: on traži, da nađe, da je bolje vino ondje, gdje je bolje vino (rečenica je indirektno pitanje). Ali takova sumnja može nastati samo onda, ako rečenica, o kojoj se radi, zavisi o glagolu dicendi ili sentiendi ili o glagolu studendi, o kojem može biti zavisno i indirektno pitanje. Ako glagol nije takav, da bi o njemu moglo biti zavisno indirektno pitanje, onda ne može biti sumnje, da je rečenica s naglašenim indefinitom relativna. Po tom nema sumnje, da u ovim primjerima imamo relativne rečenice (a ne indirektna pitanja): Prođi, luče! *kud* te srce *vuče*. N. pj. I, 634. — Podaj sestru, *za koga ti drago*, biraj zeta, *koga tebe drago*. II, 234. — Ne daj ovcama na volju, *kud* one *hoće*, nego drži, *kuda* ti *hoćeš*. N. prip. 46. — O Usude! rodilo se danas toliko i toliko duša, podaj im, *šta ćeš*. ib. 75.

Kao što mogu disjunktivna pitanja (i indirektna i direktna) biti i negativna, tako mogu biti negativna i pronominalna (i indirektna i direktna), i to i onda, ako nijesu admirativna, nego informativna. Evo primjerâ za indirektna, koja su dosta rijetka: Ko li more (sc. popijevati), *ko* l' *ne more*, viđet ćemo mi. A ja znadem, *ko ne more:* ko se skoro oženio. N. pj. herc. 295. — Molim te, brate, pitaj Usuda, *zašto* ja *nemam* roda u sebi. N. prip. 74. — Kad ovaj iziđe pred cara, zapita ga car, *što nije* majstor *došao*, a on odgovori, da je bolestan. ib. 150. Negativna mogu pronominalna pitanja biti po tom, što u njima ne dolazi u hipotezu pozitivnost ili negativnost glagolske radnje, nego pojedini članovi rečenične disjunkcije, koje zastupa njihova generalizacija, a za glagolsku se radnju a priori pretpostavlja, da je negativna. Tako se u prvom od navedenih primjera a priori pretpostavlja, da netko ne može popijevati, pa se radi samo o tom, tko ne može, a onaj, koji govori, zna, ako ne može *a*, da ne može *a*, ako ne može *b*, da ne može *b*, . . . ako ne može *x*, da ne može *x*. Isp. § 47. str. (158.)

Konjunkcionalnih admirativnih pitanja ima samo direktnih (isp. § 20^{a}, e.), a pronominalnih ima i indirektnih; n. pr. Ratari se začude i reku mu, *kako će* on *pojesti* toliko jelo, što je doneseno za toliko stotina ljudi! N. prip. 2. — Kad te car zapita, *kako može roditi* vareni bob, a ti reci . . . ib. 105. (na str. 106. dolazi isto pitanje u direktnom obliku: Siromaše, kako može roditi

vareni bob?) Za ovakove primjere rekao bih, da ne zastupaju nikakav organički tip, jer admirativna pitanja mogu biti samo direktna (bitna im je oznaka admirativni ton, a s njim se mogu izgovarati samo direktna pitanja, isp. § 20ª, e.), nego su takova indirektna pitanja postala po analogiji direktnih, jer prividno indirektna pitanja uopće postaju od direktnih (tim da postaju zavisna i da im se lica pomijeraju), pa su se tako i od direktnih pronominalnih admirativnih pitanja načinila indirektna pronominalna admirativna pitanja.

52. Primjeri za (pozitivna) indirektna pronominalna pitanja navest će se alfabetskim redom onih glagola, o kojima pitanja zavise, kao što su i u § 3. navedeni primjeri za indirektna pitanja sa *li*, samo se ne će praviti razlika između glagolâ dicendi i sentiendi i glagolâ studendi, jer po svemu onom, što je već o toj razlici rečeno, to nije potrebno. Napose valja spomenuti samo još to, da indirektna pitanja s *kako* zavisna o glagolima dicendi i sentiendi lako gube karakter pitanjâ pa dobivaju karakter deklarativnih rečenica; n. pr. Pripovedi joj sve po redu, *kako* (= da) *ima* još dva brata i *kako* (= da) sva trojica *hoće* da se žene. N. prip. 61. (isp. grč. ὡς).

brinuti se (složeno): Kad sjutradan svane, braća se vrlo zabrinu, *što se učini* s njihovijem sestrama. N. prip. 187.

čekati: Ona lepo uzme metlu pa počisti kolebu, vatru skloni, i još drva donese te bolju naloži pa sedne da čeka, *ko će doći*. N. prip. 142. — Čeka pop, *kad će* ta kava *doći*. ib. 292.

čitati: Nijeste li čitali, *što učini* David, kad ogladnje, on i koji bijahu s njim? (Οὐκ ἀνέγνωτε τί ἐποίησεν Δαυὶδ . . . ;) Mat. 12, 3. — Ili nijeste čitali u zakonu, *kako* u subotu svešteníci u crkvi subotu *pogane*, pa nijesu krivi? (Ἢ οὐκ ἀνέγνωτε ἐν τῷ νόμῳ, ὅτι τοὺς σάββασιν οἱ ἱερεῖς ἐν τῷ ἱερῷ τὸ σάββατον βεβηλοῦσιν καὶ ἀναίτιοί εἰσιν;) Mat. 12, 5.

čuditi se (i složeno): Začudi se sedam kraljevina, da *što radi* mlada Srbadija. N. pj. I, 499. — Kad to viđe care Kostantine, on se bješe vrlo začudio, *kako osta* đače samouče. II, 92. — On kao prostak nije mogao ni zaspati od čuda, nego se jednako čudio, *gde je došao*. N. prip. 61. — Kad on iziđe preda nju, i ona se sama začudi, *kako je ostao živ*. ib. 62. — On se stane krstiti i čuditi, *šta bi* to *bilo!* ib. 84. — Začudi se car čudu, *otkuda* on ovo *zna*. ib. 102. — Kad doma dođe, otac mu se začudi, *oklen* tako ubrzo doma *se vrati* i brod ljepši i viši dobavi. ib. 251. —

Po tom dade istog roba izvesti i začudi se vrlo, kad ga ugleda, *kako je krasan mladić.* ib. 270. — Onda se učenici zgledahu među sobom i čuđahu se, *za koga govori* (Ἔβλεπον οὖν εἰς ἀλλήλους οἱ μαθηταί, ἀπορούμενοι περὶ τίνος λέγει). Jov. 13, 22.

čuti (i složeno): Kada začu mladi Jovo, *što* mu *govore*, dvaš je i triš mladi junak kolom skočio. N. pj. I, 44. — No hajdete u Prizrena grada, ne bi l' cara u životu našli, da čujete, *šta će naručiti, i na kom će* carstvo *ostaviti.* II, 186. — Čujete li, sva Srpska gospodo! *šta govori* gospođa Milica, jer ne gradim nigđe zadužbine? II, 199. — Vi nemojte njega pogubiti, dok čujemo, *šta će govoriti.* II, 521. — Za Boga, brate! eda li si čuo kad od koga, *gde su* dvori zmaja cara? N. prip. 21. — Sjutradan kad Baš-Čelik ode, carević opet dođe ženi svojoj, da čuje, *šta je doznala.* ib. 204. — Još ste čuli, *kako je kazano* starima: ne kuni se krivo, a ispuni, što si se Gospodu zakleo (Πάλιν ἠκούσατε ὅτι ἐρρέθη τοῖς ἀρχαίοις . . .) Mat. 5, 33. — A kad ču Irod četverovlasnik, *šta* on *čini*, ne mogaše se načuditi (Ἤκουσεν δὲ Ἡρῴδης ὁ τετράρχης τὰ γινόμενα ὑπ' αὐτοῦ πάντα) Luk. 9, 7. — Čujte, *šta govori* nepravedni sudija (Ἀκούσατε τί ὁ κριτὴς τῆς ἀδικίας λέγει) Luk. 18, 6. — Zar si ti jedan od crkvara u Jerusalimu, koji nijesi čuo, *šta je* u njemu *bilo* ovijeh dana? (Σὺ μόνος παροικεῖς Ἰερουσαλὴμ καὶ οὐκ ἔγνως τὰ γενόμενα ἐν αὐτῇ ἐν ταῖς ἡμέραις ταύταις;) Luk. 24, 18. — Gospode! ja čuh od mnogijeh za toga čovjeka, *kolika zla počini* svetima tvojima u Jerusalimu (Ἀκήκοα ἀπὸ πολλῶν περὶ τοῦ ἀνδρὸς τούτου, ὅσα κακὰ ἐποίησεν τοῖς ἁγίοις σου ἐν Ἰερουσαλήμ) Djela 9, 13.

gledati (i složeno): L'jepo ti je pogledati, *kako* svati kitom *sjede.* N. pj. I, 66. — Vatajte se tanke slamke, tanke, tanane, da gledamo, *ko će* kome u sreći *pasti.* I, 173. — Mili Bože, čuda velikoga! Da je kome pogledati bilo, *kako s'ječe* vojvoda Momčilo, *kako krči* druma niz planinu. II, 111. — Bogom brate, Rade neimare! Ostavi mi prozor na očima, da ja gledam ka bijelu dvoru, *kad će* mene Jova *donositi i* ka dvoru opet *odnositi.* II, 124. — Ode gledat' sa bijele kule, *šta* mu đeca po avliji *rade, i šta će* im Duka *učiniti*, kada s ljubom u avliju dođe. II, 178. — Marko često okom pogleduje, pogleduje oba pobratima, a *koji će* Leki *pomenuti, progovorit'* riječ za đevojku. II, 232. — Eto sablje, a eto nakovnja, ti ogledaj sablju, *kakva* ti *je.* II, 405. — Gledeć' kale, *kako* Marko *spava*, više Marka knjigu opazio. II, 444. — Da je kome stati pogledati, *šta* vojvode od Madžarâ *rade!*

II, 488. — Vi izađ'te gradu na bedene, pa pogledajte na polje široko, *što je* silne pod Bijograd vojske. II, 605. — Stade bleka trides podojnicah, svaka bleji, gleda na Mihata, *otkud ću* im jagnjat *pripuštiti*. III, 431. — Da se kome čuda nagledati, *kako* Srpske sablje *sijevaju*, mrtve Turske glave *zijevaju!* IV, 258. — Čim carević uđe u sobu, otmu mu se oči gledati đevojku, *kaka je* vrlo lijepa. N. prip. 191. — Junoša usamljen razgledaše, *gdje je* duvar *slab*, da ga kako prokopa i vidi, šta je u drugoj sobi i što se u njoj čuje. ib. 268. — Gledam, *kako se* ovi crvići *sickaju* bez vode. ib. 272. — Učitelju! znamo, da si istinit, i putu Božijemu zaista učiš, i ne mariš ni za koga, jer ne gledaš, *ko je* ko (Οὐ γὰρ βλέπεις εἰς πρόσωπον ἀνθρώπων). Mat. 22, 16. — A Pilat opet upita ga govoreći: Zar ništa ne odgovaraš? Gledaj, *šta svjedoče* na tebe (Ἴδε πόσα σου καταμαρτυροῦσιν). Mark. 15, 4. — Onda Judejci govorahu: Gledaj, *kako* ga *ljubljaše* (Ἴδε πῶς ἐφίλει αὐτόν). Jov. 11, 36. — Ali pogledajte, *koliki je* ovaj, kome je i Avram patrijar dao desetak od plijena (Θεωρεῖτε δέ, πηλίκος οὗτος ᾧ καὶ δεκάτην Ἀβραὰμ ἔδωκεν ἐκ τῶν ἀκροθινίων ὁ πατριάρχης). Jevr. 7, 4.

govoriti (i složeno): Siđele su tri đevojke, među sobom govorile, *šta bi* koja *najvolija*. N. pj. I, 329. (isp. i 326., 327., 330.) — A sluga odgovori, da su dolazile i *kako su* osam *pale* u jezero, a deveta njemu na konja, *i kako* ga *je grlila i budila*. N. prip. 17—18. — Ja ću toga konja kupiti. Govori, starče, *po što je*. ib. 38. — Kad bi u neko doba noći, dođoše vile, da se kuplju, i stadoše govoriti, *kako se izliječi* kraljeva šći. ib. 86. — Dođe žetva. Staše se razgovarati, *kako će požeti*. ib. 175. — Počne se razgovarati, *ko je i oklen je*. ib. 249. — Razgovarali se Turci u kavani, *šta je najgore* na ovom svijetu. ib. 303.

hvaliti se (i složeno): Kogod caru bješe dohodio, svakome se care pofaljuje, *kakvi su* mu *dari dopanuli* od velikoga cara Moskovskoga. N. pj. III, 79. — Poslije večere dođe mehandžija i u razgovoru š njima stane se faliti, *šta je* on junaštva *počinio*. N. prip. 192. — Dalje stane joj se zet faliti, *kako ima* više od deset krava i volova. ib. 286.

javiti: Brže bolje jave caru, *kako su našli* strelu. N. prip. 208. — (Duh istine) će govoriti, što čuje, i javit će vam, *što će biti* u napredak (Ὅσα ἂν ἀκούσῃ, λαλήσει, καὶ τὰ ἐρχόμενα ἀναγγελεῖ ὑμῖν). Jov. 16, 13.

kazati (i složeno): Kaži Rado, kaži brati, *kol'ko imaš* ljubavnika? N. pj. I, 340. — Kaži pravo, tako bila zdravo! od nas triju *kom*

bi najvolila? I, 443. — Nit' me pitaš, ni ja tebe kažem, a *što sam se* stara *zamučila* od mojega dvora do tvojega. I, 473. — Kažuj, Petre, *što su zgriješili?* II, 12. — Ono njena začula jetrva, sve joj, *što je i kako je*, kaza. II, 62. — Brže hajde na Kosovo ravno, da ti kažeš, *na kome je carstvo.* II, 191. (i str. 190., 193.) — Mor'o te je kogod naučiti, veće kazuj, *ko te naučio?* II, 244. — Ako kažem caru, ja veziru, *koju si* mi *riječ besjedio*, hoćeš, stari, jada dopanuti. II, 273. — Nu uvjedžbaj, i pravo mi kaži, *đe su brodi* na toj vodi ladnoj...? II, 278. — Sve mu kaza od kraja do konca, *od šta* mlada *bježi* u jezero. II, 394. — Već mi kaži Arapove dvore, *gdi su dvori* Arapina crna? II, 419. — Kaži meni, *što je* svadbarine? II, 423. — A četiri ne kte pogubiti, već i Marko ostavi za pravdu, koj' će svakom pravo kazivati, *kako j' bilo* Arapu i Marku. II, 425. — Kaži pravo, tako bio zdravo! *sa šta*, brate, *ode* u hajduke? III, 1. — Kaži, sine, *kaka t' je nevolja? kaku sam ti žalost učinio?* III, 23. — Kaži pravo, tako bio zdravo! *đe si* sinoć na konaku *bio?* III, 490. — Kaž' dragane, *đe će t' ukopati?* N. pj. herc. 222. — Sestri svojoj i đevojkama oštro zaprijete, da nikome ne kazuju, *šta su* oni *učinili.* N. prip. 9. — A ona mu kaže sve po redu, *kako je bio opkolio* požar *i kako je* čoban *izbavio.* ib. 11. — Onda otiđe k ocu i kaže mu, *što je naumio.* ib. 16. — Stane je zaklinjati, da mu kaže, *što je.* ib. 27. — (Mati) ga stane odvraćati i moliti, da ne ide, kazujući mu, *kako jo* to *bilo* davno. ib. 27. — Sestro moja, kaži ti meni, *šta je* njegov obrok. ib. 29. — Dvorani iziđu na čardak k Stojši pa mu kažu, *šta veli* zmaj. ib. 35. — Nikad ne ćeš da mi kažeš, *kuda ideš.* ib. 45. — Kazat ću ti, *kako ćeš se pomoći.* ib. 76. — Onaj došavši kući ne kaže braći svojoj, *kako je* kod zeta *prošao.* ib. 88. — O moj zete, iskazati se ne može, *šta sam video.* ib. 90. — Da ti nije mene bilo, umio bi kazati, *šta bi* ti *se dogodilo.* ib. 99. — Posle toga žena pokaže deci, *kuda će izaći* na put. ib. 140. — Iskopaj jamu te zavuci glavu u nju pa u tri puta zemlji kaži, *šta znaš.* ib. 151. — Sve po redu iskaže, *kako se* zemlji *ispovedao, pa kako je* sad na onome mestu *narasla* zova, od koje svaka svirala izdaje onaki glas. ib. 151. — I ja ću vas upitati jednu riječ, koju ako mi kažete, i ja ću vama kazati, *kakvom vlasti* ovo *činim* (Κἀγὼ ὑμῖν ἐρῶ, ἐν ποίᾳ ἐξουσίᾳ ταῦτα ποιῶ.) Mat. 21, 24. — Idi kući svojoj k svojima i kaži im, *šta* ti Gospod *učini, i kako* te *pomilova* (Καὶ ἀνάγγειλον αὐτοῖς, ὅσα σοι ὁ κύριος πεποίηκεν καὶ ἠλέησέν σε.) Mark. 5, 19. — Kaži nam, *kad će to biti? i kakav će znak biti*,

kad će se to sve svršiti? (Εἰπὸν ἡμῖν, πότε ταῦτα ἔσται, καὶ τί τὸ σημεῖον ὅταν μέλλῃ ταῦτα πάντα συντελεῖσθαι;) Mark. 13, 4. — A oni, što su vidjeli, kazaše im, *kako se iscijeli* bijesni (Ἀπήγγειλαν δὲ αὐτοῖς καὶ οἱ ἰδόντες, πῶς ἐσώθη ὁ δαιμονισθείς). Luk. 8, 36. — A kad vidje žena, da se nije sakrila, pristupi drkćući, i pade pred njim, i kaza mu pred svijem narodom, *zašto* ga *se dotače i kako* odmah *ozdravi* (Καὶ προσπεσοῦσα αὐτῷ, δι' ἣν αἰτίαν ἥψατο αὐτοῦ, ἀπήγγειλεν ἐνώπιον παντὸς τοῦ λαοῦ, καὶ ὡς ἰάθη παραχρῆμα) Luk. 8, 47. — Ljubazni! sad smo djeca Božija, i još se ne pokaza, *šta ćemo biti* (Νῦν τέκνα θεοῦ ἐσμέν, καὶ οὔπω ἐφανερώθη τί ἐσόμεθα) 1. Jov. 3, 2.

koriti (karati) (i složeno): Majka Maru i bije i kara, *đe je bila* od jutra do podna. N. pj. I, 232. — (Mati) kad sagleda sina i nevjestu, naijedi se žestoko i stane koriti sina, *zašto je vjenčao* đevojku, koja nije njemu prilika. N. prip. 233. — Sastanu se seljaci pred crkvom po leturđiji i ukore popa, *kako mu nijesu prijatne* molitve k Bogu. ib. 283.

kušati: O ženo, dobro li te neki uči, da me kušaš, *đe je* moje junaštvo! N. prip. 204. — I ne vladajte se prema ovome vijeku, nego se promijenite obnovljenjem uma svojega, da biste mogli kušati, *koje je* dobra i ugodna i savršena volja Božija (Μεταμορφοῦσθε τῇ ἀνακαινώσει τοῦ νοὸς ὑμῶν, εἰς τὸ δοκιμάζειν ὑμᾶς τί τὸ θέλημα τοῦ θεοῦ, τὸ ἀγαθὸν καὶ εὐάρεστον καὶ τέλειον) Rim. 12, 2.

misliti (i složeno): Oj san me lomi, san me mori, san zaspat' ne mogu, misleć', mene mati moja *za koga će dati.* N. pj. I, 378. — Pomisliše na stare junake, *kako valja mrijet'* na mejdanu. IV, 231.

opomenuti se: Ona se razmisli i opominjući se, *šta* joj *je* Biberče *kazalo*, da će doći, kad bude vreme, obeća, da će kazati, da je je on izbavio. N. prip. 266. — Nije ovdje; nego ustade: opomenite se, *kako* vam *kaza*, kad bješe još u Galileji, govoreći ... (Μνήσθητε ὡς ἐλάλησεν ὑμῖν, ἔτι ὢν ἐν τῇ Γαλιλαίᾳ, λέγων ...) Luk. 24, 6. — Opomeni se dakle, *otkuda si spao,* i pokaj se, i prva djela čini (Μνημόνευε οὖν πόθεν πέπτωκας). Otkr. 2, 5. — Opominji se dakle, *kako si primio i kako si čuo,* i drži i pokaj se (Μνημόνευε οὖν πῶς εἴληφας καὶ μετανόησον). Otkr. 3, 3.

pamtiti: I ne pamtite li, kad ja pet hljebova prelomih na pet hiljada, *koliko* kotarica punijeh komada *nakupiste?* (Καὶ οὐ μνημονεύετε; ὅτε τοὺς πέντε ἄρτους ἔκλασα εἰς τοὺς πεντακισχιλίους, πόσους κοφίνους πλήρεις κλασμάτων ἤρατε;) Mark. 8, 19. (isp. i 20.)

pasti na um (na pamet): Pade na um Crnojević-Ivu, ja *kakvu je riječ ostavio* kod njegova nova prijatelja. N. pj. II, 528. — Ali mu odmah padne na pamet, *što je* baba kobili *govorila*, pa izvadi iz marame onu lisičju dlaku. N. prip. 24. — Jednako mišljaše, kako bi ženu svoju Baš-Čeliku oteo, dok mu najedanput padne na um, *što su* mu zetovi *kazali*, kad mu je svaki od njih po jedno perce dao. ib. 202.

paziti (se): Pazite dobro, *što činite*. N. prip. 104. — Ako ovu ne uzmeš, što sam ti ja našla, pazi se, *što će* ti *se dogoditi*. ib. 215.

pitati (i složeno): Ne pitaj me, majko, *što* ti *plačem* tužna, već me pitaj, majko, *kom' sam* ruku *dala*. N. pj. I, 407. — Daj mi, Bože i Bogorodice! da ja koga na vodi zastanem... da ja pitam, *kud se* vojno *sprema*. I, 424. — Kad, Milošu, dostigneš svatove, pitat će te, *tko si, i otkud si*. II, 139. — Sve te gledam, sve te osluškujem, a kad ćeš me, Leko, priupitat', *što smo* daljnu zemlju *prohodili i* mi naše konje *umorili*, a ti, Leko, ne šće da upitaš. II, 233. — Kad dođe zmaj, pitaj ti njega, *gde je dobio* onoga konja. N. prip. 22. — Kad bi god majstor zapitao dete, *šta je naučilo*, ono bi mu svagda odgovorilo, da nije ništa. ib. 37. — Svi (se) stadoše zgledati, jer niko ne sme ni da zapita, *po što je*. ib. 38. — Kad dođe kući svojoj, dođe mu stari sluga njegov, da ga pita, *šta* mu je *doneo* za onaj novčić. ib. 43. — Došavši u onaj grad stane raspitivati, *kome treba* pastir. ib. 46. — On nazvavši joj „Pomozi Bog" zapita je, *čije su* joj *ovce*. ib. 72. — On mu kaže sve po redu svoju nevolju i da je došao, da ga pita, *zašto* mu *je dao* zlu sreću. ib. 76. — On me je molio, kad sam kod njega bio na konaku, da te pitam, *šta bi* to *bilo*. ib. 77. — Kad je brat zapita, *kako živi*, ona mu odgovori: „Dobro, ne može bolje biti". ib. 87. — Upita ovu treću babu, *što će reći*, da mu je ona najprva dala malo kruha, potonja lješnik, a ona orah. ib. 93. — Zapitaju jedno drugoga, *šta će* koje *raditi i kako će* sjeme *naći*. ib. 175. — Carev sin kad ih opazi, pristupi k njima i upita ih, bi li se udale i *za koga bi* koja *najradija*. ib. 229. — Pošto iziđe pred cara, zapita ga car, *ko je, otkuda je i kuda ide*. ib. 236. — Onda ga ispita, *ko je i šta je i otkuda je* u ovu apsanu *doveden i zašto*. ib. 269. — Onda Irod tajno dozva mudarce, i ispitivaše ih, *kad se pojavila* zvijezda (Τότε Ἡρῴδης λάθρα καλέσας τοὺς μάγους ἠκρίβωσεν παρ' αὐτῶν τὸν χρόνον τοῦ φαινομένου ἀστέρος). Mat. 2, 7. — Onda namaže na njega Simon Petar, da zapita, *ko*

bi to *bio*, za koga govori (Νεύει οὖν τούτῳ Σ. Π., πυθέσθαι τίς ἂν εἴη, περὶ οὗ λέγει). Jov. 13, 24. — Ovdje ću spomenuti i ovaj primjer: Pošto na pitanje, *šta* koji *ima* u vreći, jedan odgovori, da nosi na vašar orahe, a drugi vunu, navale obojica, da pazare hespap onde na putu. N. prip. 168.

pogoditi: Proglasi u svijet: koji se mladić nađe, da pogodi, *kakav biljeg ima* ova đevojka *i na kojemu mjestu*, da će je dati njemu za ženu. N. prip. 100. — Pogodi, đevojko, *šta se može* najdalje *čuti?* ib. 107. — Pogodite, *koliko valja* moja brada? ib. 107.

pripovjediti: Ne uzimam, što ja blaga nemam, već uzimam blago od Turaka, nek se peva i nek pripoveda, *što j' činio* Marko od Turaka. N. pj. II, 438. — Onda mu mati pripovedi sve po redu, *kako j' imala* tri kćeri kao tri ruže, i *kako* ih *nestalo*, i *kako su* ih *tražili* uzalud na sve strane. N. prip. 27. — Onda Stojša skoči na noge pa joj se odmah pokaže, da je njezin brat, i pripovedi joj, *kako je bio* u druge sestre. ib. 31. — Onda mu ona pripovedi, *šta je i kako je*. ib. 83. — On dozove sinove svoje i pripovedi im, *kakav je san usnio*. ib. 236.

razabrati: Za mene kazat će vam sve Tibik . . ., kojega poslah k vama za to isto, da razbere, *kako ste* vi, i da utješi srca vaša (Ὃν ἔπεμψα πρὸς ὑμᾶς εἰς αὐτὸ τοῦτο, ἵνα γνῷ τὰ περὶ ὑμῶν καὶ παρακαλέσῃ τὰς καρδίας ὑμῶν). Kološ. 4, 8.

razumjeti: Ne znam niti razumijem, *šta* ti *govoriš* (Οὐκ οἶδα οὐδὲ ἐπίσταμαι τί σὺ λέγεις). Mark. 14, 68. — Možemo li razumjeti, *kakva je* ta nova *nauka*, što ti kazuješ? (Δυνάμεθα γνῶναι, τίς ἡ καινὴ αὕτη ἡ ὑπὸ σοῦ λαλουμένη διδαχή;) Djela. 17, 19.

reći (i složeno): Reče. *kako je* sunce *poslalo*, da pita meseca, nije li on gde video njezina sina. N. prip. 57. — Proreci nam, Hriste, *ko* te *udari?* (Προφήτευσον ἡμῖν, Χ., τίς ἐστιν ὁ παίσας σε;) Mat. 26, 68.

sjetiti se (i složeno): Setit će se, *kom' se protivila*. N. pj. I, 305. — A niko se jadu ne dosjeti, *porašta je* konja *povratio*. II, 559. — Ali se đavolski car osjeti, *šta* on *hoće*, pa se dobro uzme u pamet. N. prip. 91. — Carica se probudi i oseti odma, *šta je*. ib. 240.

slušati (i složeno): Je li prosto, malo da poslušam, *što će* dvoje dece *govoriti?* N. pj. I, 608. — Momčil' spava, ljuba mu ne spava, veće sluša mlada u dušeku, *kad će* prvi p'jevci *zapjevati*. II, 109. — Maksim vrana konja povrnuo, osluškuje, *šta će besjediti*. II,

557. — Nego poslušaj me, *što ću* ti *kazati*. N. prip. 37. — A šta tu radiš? „Vala ništa, tek besposlen, pa slušah, *kako* trava *raste*.“ ib. 271. — I pristupi jedan od književnikâ, koji ih slušaše, *kako se prepiru* (Καὶ προσελθὼν εἷς τῶν γραμματέων, ἀκούσας αὐτῶν συζητούντων). Mark. 12, 28.

suditi: Sudi nama, *čija je* devojka? N. pj. I, 422.

svjetovati: Ja ću te svjetovat', *kako ćeš* mi, dušo, majci *ugoditi*. N. pj. I, 411. — Sjetuj mene, moja stara majko! *koje* sada *bolje poslušati?* II, 516.

tužiti se (i složeno): A on joj se stane tužiti, *šta* mu *je* sad *zapovođeno*. N. prip. 67. — On mu se potuži, *kako hoće* otac *da* ga *pogubi*, ako jednim rupnjakom proje sto bravaca ne nahrani. ib. 210.

vidjeti: Ajdemo sudiji, da vidimo, *čija je* devojka. N. pj. I, 422. — Vidite li, *kako* knjiga *kaže*. II, 184. — Ode care crkvi Ravanici, da on vidi, *kaka* mu *je crkva*. II, 210. — Kada viđe, *što* mu knjiga *kaže*, stade care tražit' mejdandžije. II, 388. — Kaurine, otvori kapiju, da vidimo, ludi kaurine, *kako* Marko krsno ime *služi*. II, 433. — Ne će snaha konja da odjaše, dok ne vidi, *za koga je došla*. II, 523. — Moj sestriću! Eda viđe, *đe pogibe* Maksim? I znade li, šta bi od đevojke? II, 563. — Na taj glas otide on u šumu, da vidi, *šta je*. N. prip. 10. — Ja ću noćas čuvati jabuku, da vidim, *ko je* to *bere*. ib. 15. — Gospodar dođe, i kad vidi, *kakvo je* Bog *čudo učinio*, onda mu reče ib. 43. — Samo ćeš videti, kad stanemo večerati, *šta će raditi*. ib. 74. — Ti si video, *kako sam* prvu noć dukate *prosipao, i šta je* posle *bilo*. ib. 76. — Hajdemo nas dvoje, da vidimo, *iko bi* to *bio*. ib. 245. — I kad se on vrati, pošto primi carstvo, reče, da dozovu one sluge, kojima dade srebro, da vidi, *šta je* koji *dobio* (Καὶ εἶπεν φωνηθῆναι αὐτῷ τοὺς δούλους τούτους, οἷς ἔδωκεν τὸ ἀργύριον, ἵνα γνῷ τίς τί διεπραγματεύσατο). Luk. 19, 15.

zaboraviti: Zar ste zaboravili, *šta je* otac na samrti nama *preporučio?* N. prip. 187. — Jer ako ko sluša riječ, a ne tvori, on je kao čovjek, koji gleda lice tijela svojega u ogledalu; jer se ogleda pa otide, i odmah zaboravi, *kakav bješe* (Κατενόησεν γὰρ ἑαυτόν, καὶ ἀπελήλυθεν, καὶ εὐθέως ἐπελάθετο ὁποῖος ἦν). Jak. 1, 23—24.

znati (i složeno): Kad bi znale djevojčice, *što je* miris od ljubice, sve bi cv'jeće potrgale, ljubicu bi poljevale. N. pj. I, 226. — Da sam jadna studena vodica, ja bi znala, *gdi bi izvirala;* izvirala b'

dragu pod pendžerom. I, 262. — Prođoh kroz goru, ne znam *kroz koju;* nađoh djevojku, ne znam *čija je;* stadoh na nogu, ne znam *na koju;* stade je vriska (ne znam, *što joj je*). I, 385. — Marko znade, *što je* za đevojku. I, 624. — Da ti znadeš, *kako venem* za te! I, 639. — A ja znadem, *kad ću udariti i kako ću* zmaja *pogubiti.* II, 260. — Jer znadeš li, moje čedo drago, kadano smo na zakletvi bili, *kako* nas *je zaklinjao* kneže, zaklinjao, *proklinjao* ljuto. II, 299. — Snao moja, ljubo Damjanova! bi l' poznala, *čija j'* ovo ruka? II, 306. — Ja tavnovah za sedam godina; nit' ja znadoh, *kad* mi ljeto *dođe,* nit' ja znadoh, *kad* mi zima *dođe.* II, 377. — A ja znadem, *đe ću* te *oteti.* II, 395. — Znadeš, brate, *što* ti konj *posrće?* II, 440. — Da ja znadem, *đe sjedi* Jerina, ja ih ne bih više ni molio. II, 477. — A car znade, *ko su i kako su,* pa ih care jedva dočekao. II. 566. — Znaš li, pašo, moja vjerna slugo! *šta sam posl'o* u zemlju Moskovsku? III, 81. — Znaš li, kaže, Sijenjanin-Ivo, *na što* magla od Sijenja *sluti,* koja ide na more debelo? III, 214. — Pak znadeš li, Maro Đurkovića, *koji su* te *svatovi prosili* od Turaka, draga dušo moja? III, 480. — Dvije tice, da vas Bog ubije! da znaste li, *čija bješe* vojska? IV, 390. — Bio jedan car pa imao tri sina i pred dvorom zlatnu jabuku, koja za jednu noć i ucveta i uzre i neko je obere, a nikako se nije moglo doznati *ko.* N. prip. 15. — U tome se još nađe nekaka prokleta babetina, koja im se obeća, da će uhvatiti i doznati, *kako* on jabuku *sačuva.* ib. 16. — U toj i toj planini ima jedna baba, pa ima dvanaest konja za jaslama, da ne znaš, *koji je* od koga *lepši.* ib. 22. — Da si ti meni pod kolenima, kao što sam ja tebi, ja bih znao, *šta bih radio.* ib. 32. — A i miši i pacovi poznavši, *ko je* tu, stanu bežati kud koji. ib. 43. — Sirota žena jednako je žalila za zmijom i plakala, gde joj Bog ispuni želju te rodi, pa joj porod pobeže neznano, *ni kud je ni kako je.* ib. 51. — On doznavši od slugu, *šta je i kako je,* metne u veče pod bradu sunđer. ib. 59. — Imala sam još jednoga sina pa otišao u svet i propao, Bog zna, *kako je i gde je.* ib. 64. — Lovac padne na mesto mrtav, i društvo njegovo kad ga posle nađe, ne znajući, *ko* ga *je ubio,* odnese ga kući i ukopa. ib. 65. — Ovo nije čovek, Bog zna, *šta je.* ib. 68. — I on pođe i sve donese, a Bog zna, *otkuda je* on ovo *dobavio i imao.* ib. 102. — Zaista moramo bar za ovu najmlađu sestru znati, *kud je dajemo i za koga je dajemo,* da je moremo pohoditi kao sestru svoju. ib. 186—7. — Oni odmah skoče, opreme se i pođu dalje putovati, ama nijesu znali, *ni đe su*

ni u kojoj zemlji. ib. 188. — Ah, da carev sin zna, *šta bih* mu ja *rodila*, sjutra bi me vjenčao. ib. 229. — „Znaš, *šta je*, gospodaru?“ „„Šta?““ zapita trgovac. „Bogme se okotio tvoj kotao“. ib. 289. — Ne znate, *šta ištete* (Οὐκ οἴδατε τί αἰτεῖσθε). Mat. 20, 22. — Stražite dakle. jer ne znate, *u koji će čas doći* Gospod vaš (Γρηγορεῖτε οὖν, ὅτι οὐκ οἴδατε, ποίᾳ ὥρᾳ ὁ κύριος ὑμῶν ἔρχεται) Mat. 24, 42. — A žena uplašivši se drktaše, i znajući, *što* joj *se dogodi*, dođe i kleče pred njim, i kaza mu svu istinu (Ἡ δὲ γυνὴ φοβηθεῖσα καὶ τρέμουσα, εἰδυῖα ὃ γέγονεν αὐτῇ, ἦλθεν καὶ προσέπεσεν αὐτῷ). Mark. 5, 33. — Pazite, stražite i molite se Bogu; jer ne znate, *kad će* vrijeme *nastati* (Οὐκ οἴδατε γὰρ πότε ὁ καιρός ἐστιν). Mark. 13, 33. — Da je on prorok, znao bi, *ko i kakva* ga *se žena dotiče*: jer je grješnica (Οὗτος εἰ ἦν προφήτης, ἐγίνωσκεν ἂν τίς καὶ ποταπὴ ἡ γυνὴ ἥτις ἅπτεται αὐτοῦ, ὅτι ἁμαρτωλός ἐστιν). Luk. 7, 39. — Ne znate, *kakvoga ste* vi *duha* (Οὐκ οἴδατε οἵου πνεύματός ἐστε ὑμεῖς;) Luk. 9, 55. — I odgovarajući reći će vam: ne poznajem vas, *otkuda ste* (Οὐκ οἶδα ὑμᾶς, πόθεν ἐστέ). Luk. 13, 25. — Oče! oprosti im; jer ne znadu. *šta čine* (Πάτερ, ἄφες αὐτοῖς· οὐ γὰρ οἴδασιν τί ποιοῦσιν. Luk. 23, 34. — Vi ne znate, *čemu se molite;* a mi znamo, *čemu se molimo* (Ὑμεῖς προσκυνεῖτε ὃ οὐκ οἴδατε, ἡμεῖς προσκυνοῦμεν ὃ οἴδαμεν). Jov. 4, 22. — Ako ja svjedočim sam za sebe, istinito je svjedočanstvo moje: jer znam, *otkuda dođoh i kuda idem;* a vi ne znate, *otkuda dolazim i kuda idem* (Οἶδα πόθεν ἦλθον καὶ ποῦ ὑπάγω· ὑμεῖς δὲ οὐκ οἴδατε πόθεν ἔρχομαι ἢ ποῦ ὑπάγω) Jov. 8. 14. — Uzeše Gospoda iz groba. i ne znamo, *gdje* ga *metnuše* (Ἦραν τὸν κύριον ἐκ τοῦ μνημείου, καὶ οὐκ οἴδαμεν ποῦ ἔθηκαν αὐτόν). Jov. 20, 2.

Isp. i primjere kod pojedinih glagola u Akademijskom i u Ivekovićevu i Brozovu rječniku.

Primjeri, gdje indirektno pronominalno pitanje stoji pred disjunktivnim pitanjem, navedeni su u § 46., a primjeri, gdje je više indirektnih pronominalnih pitanja složeno disjunktivno (sa *ili)* ili kopulativno-adversativno (sa *li)*, navest će se u § 61. i u § 62, a.

53. I direktna pronominalna pitanja nijesu ništa drugo nego generalizacija (direktnih) disjunktivnih, kao što je već u § 47. rečeno. Razlika je između direktnih i indirektnih pitanja kao uopće svagdje tako i kod pronominalnih pitanja samo u tom, što je kod indirektnih težnja za obaviješću izrečena posebnim glagolom, a kod direktnih samo naznačena upitnim tonom. Tako ako n. pr. zmaj opazivši, da zeca nema, viče na dvorane: „*Ko je* to *uradio?*“ (N. prip. 35.), on upravo izriče generalizaciju rečenične disjunkcije

s težnjom za obaviješću naznačenom upitnim tonom i upravljenom dvoranima (kao da bi rekao: kažite!), tako da izlazi smisao: Ko je (god) to uradio, kažite! sc. da je on to uradio, t. j. i ako je *a* to uradio, kažite, da je *a* to uradio, i ako je *b* to uradio, kažite, da je *b* to uradio, . . . i ako je *x* to uradio, kažite, da je *x* to uradio. Pitanjem postaje generalizacija rečenične disjunkcije po tom, što deklarativna rečenica sa *da*, koja bi bila objekt težnji za obaviješću (ili glagolu: kažite!), i prema kojoj bi generalizacija rečenične disjunkcije postala relativna rečenica, nije izrečena, pa se sama generalizacija rečenične disjunkcije shvatila kao objekt težnji za obaviješću; a direktnim pitanjem postaje generalizacija rečenične disjunkcije po tom, što težnja za obaviješću nije izrečena posebnim glagolom, nego je samo naznačena upitnim tonom. Uz direktno pronominalno pitanje moglo bi se prislanjati i direktno disjunktivno pitanje (isp. § 47.), ali to ovdje ne biva; zmaj, koji sâm misli, da je to uradio (netko) makar tko, ne traži onoga, koji je to uradio, samo među nekim članovima onoga (hipotetičkoga) disjunktivnoga niza, što ga obuhvaća njegova generalizacija „makar tko", nego među svima.

Direktnih pronominalnih pitanja ima informativnih i admirativnih. O admirativnima govorit će se u § 55., a što se informativnih tiče, valja napose istaknuti, da mogu biti pozitivna i negativna. Negativnih smo informativnih pitanja našli i među disjunktivnima (direktnima i indirektnima, isp. §§ 47., 48. i 46.), pa nije čudo, da ih nalazimo i među pronominalnima. O negativnim indirektnim pronominalnim pitanjima bilo je govora na str. (178.), a što je rečeno za njih, vrijedi i za direktna. Tako ako n. pr. učenici pitaju Isusa: *Zašto* ga mi *ne mogosmo izgnati?* (Διὰ τί ἡμεῖς οὐκ ἠδυνήθημεν ἐκβαλεῖν αὐτό;) Mat. 17, 19. — ne radi se o tom, da li učenici mogoše ili ne mogoše đavola izgnati; oni znadu, da ga ne mogoše izgnati; nego se radi o tom, z a š t o ga ne mogoše izgnati; u hipotezi dakle nije pozitivnost ili negativnost glagolske radnje, nego pojedini članovi rečenične disjunkcije, koje zastupa njihova generalizacija (i ako ga za uzrok *a* ne mogosmo izgnati, kaži, da ga za uzrok *a* ne mogosmo izgnati, i ako ga za uzrok *b* ne mogosmo izgnati, kaži, da ga za uzrok *b* ne mogosmo izgnati, . . . i ako ga za uzrok *x* ne mogosmo izgnati, kaži, da ga za uzrok *x* ne mogosmo izgnati.)

Nadalje mi valja još napose spomenuti, da direktna pronominalna pitanja prema situaciji, u kojoj se izriču, često dobivaju različna

sporedna značenja pokazujući duševno raspoloženje onoga, koji pita, jer je ono motiv pitanju. Takova bi se pitanja mogla zvati afektna. Na takova se pitanja ponajviše niti očekuje niti dobiva odgovor. Tako se pitanjem sa *gdje?* može kazivati poziv; n. pr. *Đe si* brate, beže Milan-beže? Pogubi me zvijere arslane! N. pj. II, 47. — Ah, *đe si* žalosna majko naša? *Đe si?* Izađi i dođi, da nas izgrliš, a mi tebe; već je vrijeme. N. prip. 235. — — pitanjem sa *kuda?* odvraćanje; n. pr. *Kuda ćeš*, dragi, *kuda ćeš?* . . . Ne idi, dragi, ne idi. I, 212. — — pitanjem sa *kada?* želja; n. pr. *Kad će* ono krasno vreme *doći* i momci se prodavati poći! I, 314. — — pitanjem sa *gdje?* veselje ili ljutina; n. pr. *Đe si* mene, Nahod-Simeune? *Đe si* mene toliko vrijeme? II, 69. — Nesrećo, *gde si bio* do sad? Kamo tebi devojka? N. prip. 64. — — pitanjem sa *kuda?* uzrok; n. pr. Ta Boga ti, ti starice stara! *Kud si* tako rano uranila, uranila, da ti bereš bilje? I, 124. — — pitanjem s različnim oblicima interogativnoga pronomena čuđenje; n. pr. Kad zmaj to vidi, začudi se: „*Kakva* to *sila goni* od mojega dvora!“ N. prip. 29. — A ljudi čudiše se govoreći: *Ko je* ovaj, da ga slušaju i vjetrovi i more? (Οἱ δὲ ἄνθρωποι ἐθαύμασαν λέγοντες· Ποταπός ἐστιν οὗτος, ὅτι καὶ οἱ ἄνεμοι καὶ ἡ θάλασσα ὑπακούουσιν αὐτῷ;) Mat. 8, 27. — I svi, koji čuše, metnuše u srce svoje govoreći: *Šta će biti* iz ovoga djeteta? (Καὶ ἔθεντο πάντες οἱ ἀκούσαντες ἐν τῇ καρδίᾳ αὐτῶν, λέγοντες· Τί ἄρα τὸ παιδίον τοῦτο ἔσται;) Luk. 1, 66. — — Sve bi to trebalo još potanje ispitati. Štogod ću još pribilježiti u samoj zbirci primjera (u §§ 54 i 56.), naročito kod pitanjâ sa *kako? kamo? što? zašto? jer?* A kako takova afektna pitanja prelaze u usklike, o tom će se govoriti napose u § 64.

Iz golemoga broja primjerâ za direktna pronominalna pitanja navest ću ih samo toliko, koliko mi se čini potrebno, da se vide glavniji tipovi, a razvrstat ću ih tako, da će najprije doći na red pozitivna, a zatim negativna pitanja, jedna i druga alfabetskim redom pojedinih oblika interogativnoga pronomena. Od toga ću principa odustati samo kod pitanjâ sa *tko?*, koja će doći na red pred onima sa *što?*, da pitanja sa *što?* i ona sa *zašto?* ostanu zajedno. Ovamo ću uzeti i pitanja sa *jer?* i metnuti ih iza onih sa *zašto?*, da ono, što je po značenju srodno, bude na okupu. Ako je pitanje složeno od više pronominalnih pitanja s različnim oblikom interogativnoga pronomena, navodi se kao primjer za pitanja s onim oblikom interogativnoga pronomena, što je u prvom pitanju.

54. A) Pozitivna pitanja:

čiji: Čija je ono *đevojka*, što rano rani na vodu . . . ? N. pj. I, 359. — Idu, ćerko, kićeni svatovi, *u čije će dvore ulaziti?* II, 21. — Božja t' pomoć, gospođo nevesto! *Čija s' ljuba, koga si viteza? Koji* te *je vitez nakitio?* III, 35. — Na to udari onuda jedan putnik pa ga zapita: „*Čije je* to *žito?*“ N. prip. 79. — I ako ja pomoću Veelzevula izgonim đavole, sinovi vaši *čijom pomoću izgone?* (Καὶ εἰ ἐγὼ ἐν Βεελζεβοὺλ ἐκβάλλω τὰ δαιμόνια, οἱ υἱοὶ ὑμῶν ἐν τίνι ἐκβάλλουσιν;) Mat. 12, 27. — I reče im: *Čij je obraz* ovaj *i natpis?* A oni rekoše: Ćesarev. (Τίνος ἡ εἰκὼν αὕτη καὶ ἡ ἐπιγραφή;) Mark. 12, 16. — Bezumniče! ovu noć uzet će dušu tvoju od tebe; a što si pripravio, *čije će biti?* (Ἄφρον, ταύτῃ τῇ νυκτὶ τὴν ψυχήν σου ἀπαιτοῦσιν ἀπὸ σοῦ· ἃ δὲ ἡτοίμασας, τίνι ἔσται;) Luk. 12, 20.

dokle: Dokle si mi, Mujo, *prolazio?* Jesi l' iš'o do Janjoka moga? Kamo tebe družina ostala? N. pj. III, 100. — O rode nevjerni i pokvareni! *dokle ću biti* s vama! *dokle ću* vas *trpljeti?* (Ἕως πότε ἔσομαι μεθ' ὑμῶν; ἕως πότε ἀνέξομαι ὑμῶν;) Mat. 17, 17.

gdje: Kraljica se s kraljem razgovara: „*Gdi će* naše roblje *polegati?*“ N. pj. I, 487. — O vrhovni Božji apostoli! *Gdi su* sade naši časni krsti? *U koga su cara* čestitoga? II, 85. — Božja pomoć, moja seko draga! *Gdi si*, dušo, na ograšju *bila? Otkuda ti klobuk* svile bele? II, 302. — *Đe si* danas, posestrimo vilo? Đe si danas? niđe te ne bilo! II, 409. (poziv) — A *đe si* mi, dijete Maksime! Nu pohitaj pred kapiju našu. II, 527. (poziv) — No *đe* ti *je* str'jela i tetiva? Udri njega u čelo junačko. II, 586. (poziv) — Mjesec k a r a zvijezdu danicu: „*Đe si bila*, zvijezdo danice? Đe si bila, *đe si dangubila?* dangubila tri bijela dana?“ II, 626. — Čedo moje, Milić-barjaktare! *Đe su* svati, *đe* ti *je* đevojka? III, 522. — *Đe je* vaša vala i junaštvo? *Što činite?* Jer se ne bijete? IV, 263. (poziv) — Košutice, rosna li si ti! *Đe si bila*, te si rosna? N. pj. herc. 261. — Ala imaš brza konja! *Gde* ga *dobi?* tako ti Boga! N. prip. 23. — Onda se on razljuti pa joj reče: „A da *gde je* moja sreća?“ ib. 72. — Kad iziđe pred oca, zagrli ga otac pa mu reče: „Za Boga, sinko, *gde si?* propade carstvo!“ ib. 244. (veselje) — Kad u veče dete otera kući krmaču i dvoje prasaca, otac napadne na nj i stane ga karati: „*Gde* ti *je* prase, ubio tamo njega Bog!“ ib. 256. (ljutina) — I sabravši sve glavare svešteničke i književnike narodne, pitaše ih: *Gdje će se roditi* Hristos? (Ἐπυνθάνετο παρ' αὐτῶν, ποῦ ὁ Χριστὸς γεννᾶται.) Mat. 2, 4. — I kad se Isus ispravi, i ne vidjevši nijednoga do samu ženu, reče joj: Ženo! *gdje su* oni, što

te tužahu? Nijedan te ne osudi? (Γύναι, ποῦ εἰσὶν ἐκεῖνοι οἱ κατήγοροί σου;) Jov. 8, 10. (čuđenje)

kada: Dvori moji, ognjem sagoreli! A *kade* mi brže *prokapaste*? da mi nije umrijeti s mirom. N. pj. II, 461. (čuđenje) — A kad ga upitaše fariseji: *Kad će doći* carstvo Božije? odgovarajući reče im: Carstvo Božije ne će doći, da se vidi (Πότε ἔρχεται ἡ βασιλεία τοῦ θεοῦ;) Luk. 17, 20.

kakav: O jadan sinko Milenko! Rano li išteš večeru! Ranije jošte postelju! *Kakve su* i to *nevjeste*? N. pj. I, 311. (čuđenje) — Sestro naša, Blažena Marija! *Kakva* ti *je* golema *nevolja*, te ti roniš suze od obraza? II, 1. — A kad dođem u Prilipa grada, hoće mene sestra dosaditi pitajući: *Kakva bješe Rosa*? II, 240. — O sokole, siva tico moja! *Kakvo sam* ti *dobro učinio*, kad si mene vode napojio i kad si mi ladak načinio? II, 327. — Kad vezir otide i javi to govedaru, a govedar ga zapita: „*Kakav zanat zna* carev sin?“ N. prip. 173. — I kad dođe u crkvu i stade učiti, pristupiše k njemu glavari svešteničkí i starješine narodne govoreći: *Kakvom vlasti* to *činiš*? I *ko* ti *dade* vlast tu? (Ἐν ποίᾳ ἐξουσίᾳ ταῦτα ποιεῖς, καὶ τίς σοι ἔδωκεν τὴν ἐξουσίαν ταύτην;) Mat. 21, 23 — A ona vidjevši ga poplaši se od riječi njegove i pomisli: *Kakav bi* ovo *bio pozdrav*? (Διελογίζετο, ποταπὸς εἴη ὁ ἀσπασμὸς οὗτος.) Luk. 1, 29. (čuđenje) — *Kakav je* to *razgovor*, koji imate među sobom idući, i *što ste neveseli*? (Τίνες οἱ λόγοι οὗτοι, οὓς ἀντιβάλλετε πρὸς ἀλλήλους περιπατοῦντες, καὶ ἐστε σκυθρωποί;) Luk. 24, 17.

kako: *Kako si* mi, čelebija Mujo? N. pj. I, 563. — A tako ti, crna tice vrane! *Kako* ti *je* bez desnoga krila? II, 50. — Najposle reče Stojša zmaju: „*Kako* ti *je* ime?“ N. prip. 35. — Onda je stane pitati mati, stanu je pitati sestre i svi njezini: „*Kako* ti sa zmijom *ostade* trudna?“ ib. 53. (čuđenje) — Stane u sav plač popadija kukati kao kome je nevolja, pak ih zapita: „*Kako se utopi*?“ ib. 295. — „Pa *kako je* (sc. moj Mujo), Boga ti! *Kako živi*?“ „„Vala Bogu! zdravo je, ali se Bogme dosta muči bez ašluka““. ib. 301. — Je li ovo vaš sin, za koga vi govorite, da se rodi slijep? *Kako* dakle sad *vidi*? (Πῶς οὖν ἄρτι βλέπει;) Jov. 9, 19. (čuđenje) — I divljahu se i čuđahu se govoreći jedan drugome: Nijesu li ovo sve Galilejci, što govore? Pa *kako* mi *čujemo* svaki svoj jezik, u kome smo se rodili? (Καὶ πῶς ἡμεῖς ἀκούομεν ἕκαστος τῇ ἰδίᾳ διαλέκτῳ ἡμῶν, ἐν ᾗ ἐγεννήθημεν;) Djela 2, 7—8. (čuđenje)

U pitanjima, kojima se izriče čuđenje, dolazi čuđenje otuda, što je pitalac mislio, da nema načina, kojim bi se radnja glagolska

vršila, t. j. da se nikako ne može vršiti, pa da se i ne će vršiti, dok nije vidio, da se radnja glagolska doista vrši ili se vršila (jer je glagol u prezentu ili u preteritu), dakle da ima način, kojim se vrši ili se vršila, t. j. da se nekako može ili se mogla vršiti, a sada, kad to vidi, njegovo pitanje, kako se radnja glagolska vrši ili se vršila, znači pitanje, kako se može ili se mogla vršiti. Njegovo je pitanje dakle informativno (ali afektno, isp. § 53.), on na nj očekuje i odgovor, koji će mu ono, za što pita, objasniti. Tako n. pr. ako mati u čudu pita kćer: *Kako* ti sa zmijom *ostade* trudna? (N. prip. 53.) — ona tim pokazuje, da je mislila, da joj kći nikako ne će moći ostati trudna sa zmijom (ovu riječ naglašujem, jer naznačuje uzrok, zašto je mati mislila, da joj kći nikako ne će moći ostati trudna), ali vidi, da joj je kći ostala trudna, dakle da je mogla ostati trudna i sa zmijom; tako ulazi u njezino pitanje pojam mogućnosti, te ono znači: Kako si mogla ostati trudna sa zmijom? Takova su i druga dva pitanja, kojima se izriče čuđenje. Jov. 9, 19. i Djela 2, 7—8. (na ovo posljednje nema odgovora, ono je samo izraz čuđenja). Kadšto glagol „moći" u takovom pitanju i dolazi; n. pr. Boga radi, pobratime, *kako* vi ovđe u ovome selu bez zemlje *možete življeti*, i otkuda ove silne gomile i rpe od kamenja? N. prip. 278.

kamo — Poradi osobitoga značenja ovih pitanja valja primjere podijeliti na više skupina:

a) pitanja imadu dosta izrazit karakter informativnih pitanja (ponajviše se očekuje odgovor, ako se i ne dobiva svagda), ali je svagda povod pitanju to, što se vidi (ili čuje), da nečega nema (ili nije bilo): Kad je vojsku vojevati, onda se viče: *Kamo junak Kraljeviću Marko*? A kad je šićar dijeliti, govore mu: Otkuda si, neznana delijo? N. posl. 117. — Ne znala te majka tvoja! Kako me ne znaš? *Kamo oni zlatni prsten*, što ti darovah? *Kamo oni slatki cjelov*, što ti nekad dah? N. pj. I, 423/4. — Dobro jutro, kume i đevere! Oj đevere, *kamo tvoja snaša*? A ti kume! *kamo tvoja kuma*? II, 339. — Oj Boga ti, Kraljeviću Marko! *Kamo* tebe *carevi telale*? II, 348. — Kad se, bego, prestavio Janko, *kam' Jankova tri ćemera blaga*? *Kam' Jankovo ruho i oružje*? III, 375. — Ja imadoh kokota privuče se lisica, ukrade mi kokota . . . U to doba babajko i starice majčice: „*Kamo*, šćeri, *kokota*?" N. pj. here. 253. — Kad ga brat ugleda, ražali mu se i zaplače: „*Kamo*

se[1] od toliko vremena?“ N. prip. 72. — Hajduk ispod prozora ništa drugo nije mogao čuti do viku: „*Kamo* meni *dva novca*? Daj moja dva novca!“ ib. 172. — Kad doma dođe, upita ga mater: „*Kamo* ti *kola i konji*?“ ib. 291.

b) ne očekuje se odgovor, nego se hoće samo da konstatira, da nečega nema: Mili kume, *kamo tvoja vala*? što se vališ od nedelje dana, da pokupiš momke i junake, da igraju i pevaju za te? Ni igraše, ni pevaše za te. N. pj. I, 57. — *Kamo pamet*? ti je izgubio! *Kamo jezik*? njim ne govorio! II, 239. — Kad ste, braćo, vi taki junaci, *kamo noži*, *kamo vaše sablje*, te ne biste sa mnom na Kosovu . . . ? II, 288. — O Ivane, naša poglavice! *Kamo vjera*? stigla te nevjera! II, 555. — Kurvo kučko, Senjski kapetane! *Kamo* ti *mač i megdan junački*, veće biješ ognjem iznenada? III, 423. — *Kamo moja zemlja i timari*? *Kam' volovi* moji ranitelji? *Kamo konji* moji vitezovi? *Kamo mojih hiljada ovaca*? *Kamo moje braće peterica*? Sve si meni, more, oduzeo. III, 566. — Ovamo će pripadati i ovaj primjer: Jakšić Mitar ljubi besjedio: „ . . . Bogdan ište konja i oružje, a i naše Tursko odijelo, i on ište sedlo okovano; hoću l' dati, moja dušo draga?“ Al' besjedi Milica gospođa: „*Kam'* mu *konji*? poklali ih vuci! *Kam' oružje*? odneli ga Turci! *Kam' od'jelo*? ostalo mu pusto!“ II, 636.

c) hoće se da konstatira, da k onomu, što je već rečeno, dolazi još nešto, što još nije spomenuto *(a kamo* = da ne spominjem . . .): I tako Turci malo pomalo . . . sasvim obladaju svom Srbijom i Bosnom i Ercegovinom; i iz same Srbije odvedu više od 200,000 duša u ropstvo! *a kamo iz Bosne i iz Ercegovine!* Vuk, Danica 1827. str. 76. — Kad sam god na smrt morao pomisliti, prva mi je briga i žalost bila: Šta će biti od ovijeh pjesama i od ostalijeh mojijeh rukopisa? *A kamo strah i briga*, što sam podnosio, da ih gdje u putu kako ne izgubim? Vuk, N. pj. I, XIV. Isp. Ak. rj. IV, 809[b] i 810.[a]

d) *kamo (te se)* = ovamo (te se): *Kamo* što ne dovedete ovđe onu našu kobilu? N. prip. 162. (= ovamo! dovedite ovdje onu našu kobilu! isp. u § 56. adm. neg. pitanja sa *što* = zašto?) — O *kamo te*, moj Jovane sine! Hoćeš li se odricat' od majke? N. pj. II, 27. — Kad ga vide braća, poviču na oca i mater: „*Kamo te*

[1] Kamo se ti? wo bist du? Vuk, Rj. s. v.; *se* po analogiji rečenica, u kojima je glagol refleksivan; tako ima i *amo se!* (Ak. rj. I, 81.[b]) Isp. D. Boranića u „Radu“ knj. 140. str. 243. (113.) bilj. 1. i Ak. rj. IV, 810.[a]

se, da vidite svoga hvaljenoga sina, što ide i krade koješta!" N. pr. 64. — Onda pođe k nosilima. ali se nazovi mrtvac u jedan put ispravi i sedne vičući: „Mrtvi! *kamo te se*?" A pobratim iz ugla: „Evo nas, svi smo gotovi." ib. 172. [u primjeru iz N. pj. II, 27. (gdje se poziva jedno lice) bit će *te* genitiv singulara kao „kokota" u primjeru iz N. pj. herc. 253. navedenom pod a), isp. i frazu „*kamo te* jä?" (u Crnoj gori viče muž ženu, a i ona njega, Vuk Rj. s. v.); ali u dva posljednja primjera (gdje se poziva više lica) bit će *te* došlo od završetka glagolâ u 2. licu plurala, isp. Jedan od nas srećom nabasa na jednu pećinu i poviče: „O v a m o t e, braćo! Evo suhote!" N. prip. 6., a k tomu je došlo još *se* kao u *kamo se*, isp. primjer iz N. prip. 72. naveden pod a) i bilješku uza nj]. Isp. Ak. rj. IV, 810.[ab]

e) *kamo čudo* = nije čudo: Preko Drine malo ko prijeđe, *kamo čudo*, što u Drini osta! Drina voda ne traži teftera, veće ždere bez broja junake. N. pj. IV, 259.

f) *kamo sreća* = nema te sreće (žali se, što je nema): *Kamo sreća* kad bismo mi mogli knjige pisati, kao što narod govori! No to sad već ne možemo. Vuk, Pisma 91. Isp. Ak. rj. IV, 809.[ab] Kaže se i „k u d ta sreća —", isp. kod *kuda*.

g) *kamo da:* (Sekula govori ujni:) „Da j' otiša' (sc. vojevoda Janko) na stanak Turcima, ja bih reka', da bi poginuo". A ujna mu riječ govorila: „*Kam da nije*, dijete Sekula! Otiša' je Janko u Kosovo". N. pj. III, 218. — Ćeri moja Petrušo devojko, što si lepa, *kamo da si slepa!* N. pj. Vil. 1866. 425. — *Kamo da smo pomrli*, kad pomriješe braća naša pred Gospodom! Dan. 4. Mojs. 20, 3. (Akad. rj. IV, 812.[b]) Moglo bi se misliti, da je izostavljena riječ „sreća" (isp. naprijed pod f), ali ne treba, nego se može misliti, da rečenica sa *da* objašnjuje neizrečen demonstrativ *to* (n. pr. kamo t o, da si slijepa!), pa i tim se načinom izriče, da nečega nema, i žali, što ga nema.

Tako se od pitanja preko konstatiranja, da nečega nema, dolazi u osobitoj prilici do izricanja i r e a l n e ž e l j e.

O rečenicama s *kamoli* govorit će se u § 62.[a]

koji: Prele su prelje s večera. *Koja je* više *naprela?* N. pj. I, 164. — *Koje dobro*, dva ulaka mlada? I, 606. — *Koji* ono dobar *junak bješe*, što jedan put britkom sabljom mane, britkom sabljom i desnicom rukom, pak dvadeset odsiječe glava? II, 314. — Sestro draga, Kosovko devojko! *Koja* ti *je* golema *nevolja*, te prevrćeš po krvi junake? II, 316. — Oj đevere, moj zlaćen prstene! *Koje*

mi *je* suđen *đuvegija*? III, 545. — Ona ga opet zapita: „*Koji si*? *što si došao*?“ N. prip. 125. — Učitelju! *koja je zapovijest najveća* u zakonu? (Ποία ἐντολὴ μεγάλη ἐν τῷ νόμῳ;) Mat. 22, 36. — Ne kao što Kain bješe od nečastivoga i zakla brata svojega. I *za koji* ga *uzrok zakla*? Jer djela njegova bijahu zla, a brata mu pravedna (Καὶ χάριν τίνος ἔσφαξεν αὐτόν;) 1. Jov. 3, 12.

koliko: Oj Boga ti, Voine trgovče! *Koliko si blaga potrošio*, dok si toke skovao od zlata . . .? N. pj. III, 318. — Govedar uzme rogožinu u ruke, te je zagleda sa sviju strana, pa onda zapita: „*Koliko* to *vrijedi*?“ A oni mu kažu: „Četiri pare“. N. prip. 174. — I reče im Isus: *Koliko hljebova imate*? A oni rekoše: Sedam, i malo ribice (Πόσους ἄρτους ἔχετε;) Mat. 15, 34. — I dozvavši redom dužnike gospodara svojega reče prvome: *koliko si dužan* gospodaru mojemu? (Πόσον ὀφείλεις τῷ κυρίῳ μου;) Luk. 16, 5.

kuda (otkuda): Bože mili, čuda velikoga! *kud se đede* car-Nemanje blago, sedam kula groša i dukata? N. pj. II, 101. (čuđenje) — O Milošu, naša poglavice! I do sad su knjige dolazile, al' se nisu sa suzam' učile; *otkud knjiga*? ako Boga znadeš! II, 137. — Pitaju ga kićeni svatovi: „*Otkud ideš*, mlađano Bugarče?“ II. 139. — Fala Bogu! fala istinome! *Kud se* ono Maksim *zatrčao*? II, 559. (čuđenje) — Ono bješe filozovska glava, *kud ta sreća*, da ga poslušasmo! V, 508. (isp. „kamo sreća“ kod *kamo;* v. Ak. rj. V, 737.[b]) — Kučko jedna, i ne ljubi moja! *Otkuda* ti *tri jabuke* zlatne? Ko je tebe poklonio dare? N. pj. herc. 23. — Sunčeva je majka zapita: „*Otkud* ti *ovde*, rajska dušice?“ N. prip. 56. — A voda ga upita: „*Kuda ideš*?“ A on joj kaže, kuda ide. ib. 74. — Trgovac mu reče: „Pomozi Bog!“, a vodeničar odgovori: „Bog ti pomogao!“ pa reče: „A *kud Bog da*, gazda?“ a ovaj mu odgovori: „Hoću, brate, u ime Boga na vojsku.“ ib. 306. [isp. Ako Bog da? mjesto: kuda ćeš, kuda si pošao ili kuda si naumio (Vuk, Posl. 1.); prema frazi „ako Bog da?“ načinjena je fraza „kud Bog da?“] — I došavši na postojbinu svoju, učaše ih po zbornicama njihovijem, tako da mu se divljahu, i govorahu: *Otkud* ovome *premudrost* ova i moći? (Πόθεν τούτῳ ἡ σοφία αὕτη καὶ αἱ δυνάμεις;) Mat. 13, 54. (isp. i 56.) (čuđenje).

odakle: Boru vama, Jelc i Nikola! *Okle* Jeli *suknja* od sunašca? *Otkle* Niku *čoha* od mjeseca? N. pj. herc. 342. — U tom udari odnekud Ero: „Pomozi Bog, kado!“ — „Bog ti pomogao, kmete! a *odakle si* ti, kmete?“ — „Ja sam, kado! s onoga svijeta“. N. prip. 301.

tko: Budi li ideš na vojsku, *kome* me mladu *ostavljaš*? N. pj. I, 75. — *Tko si* junak, *i čijeg si roda*? II, 80. — Boga tebe, stara naša majko! *Tko popali* naše b'jele dvore? *Tko je* tebe konjma *pregazio*? itd. II, 621. — „*Kome veli da će dati* seku?" — „Za nekakva soko Omer agu". N. pj. herc. 149. (direktno pitanje u deklarativnoj rečenici! isp. i N. pj. II, 289., N. prip. 80., Mat. 16, 13.) — Moje srebro, *uz koga si leglo*? Moje zlato, *kome si suđeno*? ib. 175. — (Devojčura) mu progovori: „Moli se Bogu, što sam zaspala, a da sam budna bila, ne bi ti dobio ni tih opanaka". Onda joj on reče: „A *ko si* ti, da ja ne bih dobio ni ovih opanaka?" A ona mu odgovori: „Ja sam tvoja sreća". Kad on to čuje, stane se busati: „I ti li si moja sreća, Bog te ubio! *Ko* tebe meni *dade*?" N. prip. 73. (čuđenje) — „A šćer tvoja *od koga se naučila*?" upita car. ib. 105. — Brat je pita: „*Za koga si se*, sestro, ti *udala, koji je* tvoj čoek?" ib. 199. — Kad je izvedu iz drveta na polje, zapitaju je: „*Ko si*?" A ona odgovori: „Ne znam". ib. 224. — „*Ko je drobio* u ovo mleko?" zapita ga carski sin. ib. 226. — Porodi aspidini! *ko kaza* vama, da bježite od gnjeva, koji ide? (Τίς ὑπέδειξεν ὑμῖν φυγεῖν ἀπὸ τῆς μελλούσης ὀργῆς:) Mat. 3, 7. — A on odgovori i reče onome, što mu kaza: *Ko je mati* moja, i *ko su braća* moja? I pruživši ruku svoju na učenike svoje reče: Evo mati moja i braća moja (Τίς ἐστιν ἡ μήτηρ μου καὶ τίνες εἰσὶν οἱ ἀδελφοί μου:) Mat. 12, 48. — O vaskrseniju dakle *koga će* od sedmorice *biti* žena? jer je za svima bila (Ἐν τῇ οὖν ἀναστάσει τίνος τῶν ἑπτὰ ἔσται γυνή:) Mat. 22, 28. — A on šćadijaše da se opravda, pa reče Isusu: A *ko je bližnji* moj? (Καὶ τίς ἐστίν μου πλησίον:) Luk. 10, 29.

što: *Oda šta se potrese* vedro nebo i zemlja? N. pj. I, 135. — *Što* ti *veli* majka tvoja? Oće l' tebe meni dati i meneka zetom zvati? I, 315. — *Što će reći*, mila moja majko! Ne mogu mi niti ustajati. I, 466. — Kupci bi me pitali: „*Po što*, snašo, ta *koža*?" I, 521. — *Što j'*, Ivane, da od Boga najdeš! *Što pogubi* tvoga brata Pavla? I. 580. — Mili Bože, čuda velikoga! *Što sam* vrlo braći *zgriješila*, te me braća pohoditi ne će? II, 39. (čuđenje) — O moj babo, od Budima kralje! *Što* ti *čekaš*, te ne ženiš mene? II, 53. — *Što bi*, slugo, u polju Kosovu? *Đe pogibe* slavni kneže Lazo? *Đe pogibe* stari Jug Bogdane? itd. II, 294. — *Što je* tebe, moja vjerna ljubo? te proljevaš suze od očiju, držiš krvav jagluk u rukama? II, 351. — *Šta bi dao* onome junaku, koji bi ti živa kaz'o Marka? II, 403. — Jao Jovo, moje rane grdne! *Što će*, Jovo,

Srijem zemlja ravna? *Što će*, Jovo, tvoji b'jeli *dvori?* itd. II, 576. (žalost) — *Što bi*, sine, u zemlji Latinskoj? Jesi l', sine, ljubu isprosio? Ne će l' staru odmijenit' majku? II, 578. — *Što je* tebi, Mitre dite mlado? *Koja* ti *je* golema *nevolja*, tere si se junak razbolio? II, 618. — Sobom misli, ništa ne govori: „*Šta će* sveće mloge u konaku, što tolike nigda bile nesu? III, 190. (čuđenje). — On se stane braniti: „Proði me se, ženo, Bog s tobom! *što* ti *je*? ne znam ni sam". N. prip. 13. (čuđenje) — Onda se on odmah probudi pa zapita slugu: „*Šta je*? jesu li dolazile?" ib. 17. — Jedan put Stojša obori zmaja i pripuši ga, pa mu reče: „*Šta ćeš* sad?" ib. 30. — Posle nekoga vremena dođe đavo i zapita dete: „*Šta si naučio*?" ib. 37. — Kad dođe na potok, reče sam u sebi: „Bože milostivi! *šta je* to, da sam zaslužio samo jedan novčić za celu godinu dana?" ib. 40. (čuđenje) — Onda ga on zapita i za vodu: „*Šta bi* to *bilo*, da ona voda nema roda?" ib. 77. — Onda zapita anđeo najstarijega brata: „*Šta bi* ti *da* ti *je*?" ib. 80. (direktno pitanje u rečenici sa *da;* isp. naprijed kod *tko* primjer iz N. pj. herc. 149.) — On zavika: „Pobratime! pobratime! pogiboh!" U to doleće mu pobratim govoreći: „Evo me, *šta je*?" ib. 96. — Kad dođe carevoj kćeri, a đavo se začudi, pa poviče: „A! pobratime, *šta ćeš* ti ovđe? Nijesam li ja tebi kazao, da ti više ne ideš za mnom?" ib. 147. (čuđenje) — Kad se onome čoeku, što oraše, već dodija slušajući ga, ustavi volove, pa otide i upita ga: „*Čemu se čudiš*, jadan bio?" ib. 167. — Mili Bože, da čuda velikoga! *šta se učini* s našijem sestrama, kad ne znadosmo ni traga ni glasa, kud odoše i za koga se udadoše. ib. 187. (čuđenje) — Mladić videći to prepadne se i upita svoga druga: „*Šta je* ovo? kakovo je ovo čudo?" ib. 218. — „Ajde more *šta ćeš dati*, da te prenesem ja na leđima?" — „A *što ćeš*, gospodaru?" ib. 304. — Reče im Isus: A vi *šta mislite* ko sam ja? (Ὑμεῖς δὲ τίνα με λέγετε εἶναι;) Mat. 16, 15. — Kad dođe dakle gospodar od vinograda, *šta će učiniti* vinogradarima onijem? (Ὅταν οὖν ἔλθῃ ὁ κύριος τοῦ ἀμπελῶνος, τί ποιήσει τοῖς γεωργοῖς ἐκείνοις;) Mat. 21, 40. — I uplašiše se svi, tako da pitahu jedan drugoga govoreći: *Šta je* ovo? i kakva je ovo nauka nova, da s vlasti i duhovima nečistijem zapovijeda, i slušaju ga? (Τί ἐστιν τοῦτο; τίς ἡ διδαχὴ ἡ καινὴ αὕτη . . .;) Mark. 1, 27. (čuđenje) — I reče Zarija anđelu: *Po čemu ću* ja to *poznati*? jer sam ja star i žena je moja vremenita (κατὰ τί γνώσομαι τοῦτο;) Luk. 1, 18. — *Šta misliš* dakle, koji je od one trojice bio bližnji onome, što su ga bili uhvatili hajduci? (Τίς οὖν τούτων τῶν

τριῶν πλησίον δοκεῖ σοι γεγονέναι τοῦ ἐμπεσόντος εἰς τοὺς λῃστάς;) Luk. 10, 36. — Jer *šta govori* pismo? Vjerova Avram Bogu, i primi mu se u pravdu (Τί γὰρ ἡ γραφὴ λέγει;) Rim. 4, 3.

što = zašto: O Milice, o moja carice! Što te pitam, pravo da mi kažeš: *Što si* tako *sjetna* nevesela, u obrazu bl'jeda i potmula? Šta t' je malo u dvoru našemu? N. pj. II, 256. — O moj zete, Bog mi s tobom bio! *Što si*, zete, jutros *podranio*? a u obraz sjetno neveselo? *Od šta si se*, zete, *razdertio*? *Na koga si s'*, zete, *rašljutio*? II, 267. — Oj Boga ti, kneževa vojvodo! *Što si* tako konja *oznojio*? Ne ideš li sa polja Kosova? II, 307. — Idi, Marko, napij mi se vina; *što su* mi te tako *rašljutili*? II, 344. — Pita njega Kraljeviću Marko: „*Što se* tako rano *zatvorate*?“ II, 395. — Milutine, naša vjerna slugo! Kad se Jovo na vojsku oprema, *što* mu sluge *idu* gologlave? *Što s' pušteni* konji po livadi bez sedala i bez pokrovaca? II, 575. — Ustaj brže, mladi gospodare! *Štono poju* dva bumbula mlada? N. pj. herc. 124. — O Bora ti, udovice tužna! *Što* ti zmija crne oči *pije*? A *što* ti *se* oko glave *vije*? Vele li si Bogu zgriješila? ib. 309. — Onda ga Usud zapita: „*Šta si došao*?“ N. prip. 76.

zašto: Na jedan put jedno devojče iziđe preda nj i zapita ga: „*Zašto*, brate, *plačeš*?“ N. prip. 66. — Ja prođoh kroz jedno selo, i videh sve veselo, a *zašto je* u vas sve tako *žalosno*? ib. 89. — Tada pristupiše k Isusu književnici i fariseji od Jerusalima govoreći: *Zašto* učenici tvoji *prestupaju* običaje starijeh? Jer ne umivaju ruku svojijeh, kad hljeb jedu. A on odgovarajući reče im: *Zašto* i vi *prestupate* zapovijest Božiju za običaje svoje? (Διατί οἱ μαθηταί σου παραβαίνουσιν τὴν παράδοσιν τῶν πρεσβυτέρων; — Διατί καὶ ὑμεῖς παραβαίνετε τὴν ἐντολὴν τοῦ θεοῦ διὰ τὴν παράδοσιν ὑμῶν;) Mat. 15, 2—3. — I ako vas ko upita: *zašto driješite*? ovako mu kažite: ono Gospodu treba (Διατί λύετε;) Luk. 19, 31.

B) Negativna pitanja:

kako — Svima se pitanjima izriče čuđenje, sva su dakle afektna, te za njih vrijedi ono, što je naprijed za analogna pozitivna pitanja rečeno. A koliko ima razlike, dolazi otuda, što su ova pitanja negativna. Ako n. pr. majka svoju kćer Anđeliju u čudu pita: *Kako* tebe *ne otera* Pavle, kad ti nemaš od srca poroda? N. pj. I, 468. — ona tim pokazuje, da je mislila, da će je svakako otjerati Pavle, jer je držala, da je nikako ne će moći ne otjerati, ili drukčije: da nikako ne može to biti (da nije moguće), da je ne bi otjerao, t. j. da je svakako mora otjerati, kad nema od srca poroda, ali vidi,

da je Pavle nije otjerao[1], dakle da ju je ipak nekako mogao ne otjerati, ili drukčije: da je ipak nekako moglo to biti, da je nije otjerao, pa se tomu čudi, a svoje čuđenje očituje tim, što pita za način, kojim je moglo to biti, da je nije otjerao. Njezino je pitanje dakle informativno, te ona na nj očekuje odgovor, koji će joj ono, za što pita, objasniti, pa ga i dobiva. Rečenica „kako je moglo to biti" objašnjuje smisao pitanja, jer se ne može misliti, da bi se pitalo za način n e vršenja glagolske radnje, makar da je pitanje formalno takovo, kao da se za to pita (Kako tebe ne otera Pavle?). Takovi su još primjeri: Za Boga, majko, *kako* ti *nisi* više dece *rodila* do samo mene? N. prip. 27. — *Kako ne razumijete*, da vam ne rekoh za hljebove, da se čuvate kvasca farisejskoga i sadukejskog? (Πῶς οὐ νοεῖτε . . .;) Mat. 16, 11. — A Isus odgovarajući reče: Ne iscijeliše li se desetorica? Gdje su dakle devetorica? *Kako se* među njima koji *ne nađe*, da se vrati, da zahvali Bogu, nego sam ovaj tuđin? (Οὐχ εὑρέθησαν ὑποστρέψαντες δοῦναι δόξαν τῷ θεῷ, εἰ μὴ ὁ ἀλλογενὴς οὗτος;) Luk. 17, 18. — Na posljednja dva pitanja pitalac ne dobiva odgovora; ona su samo izraz čuđenja.

što = zašto: Malo selo, što si neveselo? *Što* u tebi sad kolo *ne igra*? N. pj. I, 571. — Milutine, naša vjerna slugo! Kad se Jovo na vojsku oprema, što mu sluge idu gologlave? Što s' pušteni konji po livadi bez sedala i bez pokrovaca? *Što ne biju* bubnji i svirale? *Što s' ne viju* alaji barjaci? II, 575. — A davori! da moj gospodaru! Ja što si se na me naljutio? Čarne oči, *što* me *ne gledate*? B'jele ruke, *što* me *ne grlite*? Medna usta, *što* me *ne ljubite*? Što li ste se na me naljutila? III, 496. — Oj Turčine, Uskok-Karimane! *Što se*, Ture, *oženiti ne ćeš* iz Trebinja Turkinjom đevojkom? IV, 94. — *Što* 'vo *nema* vjerne ljube moje, da prifati konja po adetu? N. pj. herc. 83. — Slavuj, slatki razgovore! *Što nije čuti* pjesme tvoje? ib. 279. — Rajska dušo! *što nisi* moju vatru *stakla i* moju kolebu *počistila*? N. prip. 143.

zašto: „*Zašto* mi, brate, *ne dođeš*?" — „Ja bi ti, sejo, došao, ali mi ne da tuđinka". N. pj. I, 212. — Samovoljni Cerović Novica! *Zašto* si se naljutio na me, te mi *ne ćeš poljubiti* ruku? IV, 495. — Zašto učenici tvoji *ne žive*, kao što nam je ostalo od starijeh, nego jedu hljeb neumivenijem rukama? (Διατί οἱ μαθηταί σου οὐ περιπατοῦσιν κατὰ τὴν παράδοσιν τῶν πρεσβυτέρων, ἀλλὰ κοιναῖς χερσὶν

[1] „otera" uzimam da je aorist.

ἐσθίουσιν τὸν ἄρτον;) Mark. 7, 5. — *Zašto ne razumijete* govora mojega? Jer ne možete riječi mojijeh da slušate (Διατί τὴν λαλιὰν τὴν ἐμὴν οὐ γινώσκετε;) Jov. 8, 43

Isp. i primjere kod pojedinih oblika interogativnoga pronomena u Akademijskom i u Ivekovićevu i Brozovu rječniku.

Primjeri, gdje direktno pronominalno pitanje stoji pred disjunktivnim pitanjem, navedeni su u § 48., a primjeri, gdje je više direktnih pronominalnih pitanja složeno disjunktivno (sa *ili)* ili kopulativno-adversativno (sa *li)*, navest će se u § 61. i u § 62, b.

55. A d m i r a t i v n a se (direktna) pronominalna pitanja od informativnih razlikuju samo tim, što se na informativna očekuje takav odgovor, da se u njemu od članova disjunkcije, što ih generalizacija njezina (interogativni pronomen) obuhvaća, jedan tvrdi (n. pr. Tko? — *x)*, a na admirativna očekuje se, ako su pozitivna, takav odgovor, da se u njemu svi članovi disjunkcije poriču (n. pr. Tko? — Nitko); ako li su negativna, takav, da se u njemu svi članovi disjunkcije tvrde (n. pr. Tko ne? — Svatko). To dolazi otuda, što admirativna pitanja pretpostavljaju stalno mišljenje onoga, koji pita, prema kojemu se i odgovor očekuje. A pitanju njegovu i nije svrha, da on nešto dozna (ili da se o nečemu informira), nego da izgovarajući ga s admirativnim tonom očituje svoje čuđenje zbog suprotna mišljenja, za koje ili zna ili pretpostavlja, da ga ima onaj, s kojim govori, pa da njega pitanjem potakne, da tražeći odgovor na pitanje sâm uvidi, da je njegovo mišljenje krivo. Tako n. pr. ako u primjeru iz N. prip. 133. maćeha rekne svomu mužu: „Hajde, čoveče, da mi ovu tvoju devojku pošljemo u svet, neka sebi sreću traži", a on joj odgovori: „A *kuda* je *znamo*, ženo, *poslati? kud je* devojka sama *pristala?*" — muž misli, da on i žena mu ne znadu djevojke n i k u d poslati i da djevojka nije sama n i k u d pristala, ali iz riječi ženinih razbira, kao da ona misli, da oni znadu djevojku n e k u d poslati i da je djevojka sama n e k u d pristala. Tomu se muž čudi, a svoje čuđenje očituje tim, što ženu pita (izgovarajući pitanje s admirativnim tonom), k u d znadu djevojku poslati i k u d je djevojka sama pristala. A tim ujedno potiče ženu, da tražeći odgovor na to pitanje sama uvidi, da je njezino mišljenje krivo, t. j. da oni ne znadu djevojke n i k u d poslati i da djevojka sama nije n i k u d pristala. Muž dakle na svoje pitanje očekuje ovaki odgovor: Ne znamo djevojke n i k u d poslati, djevojka nije sama n i k u d pristala, t. j. nema mjesta, kud znamo djevojku poslati, nema mjesta, kud je djevojka sama pri-

stala. A ne dobiva nikakav odgovor, a i ne treba da ga dobije, jer je njegovo pitanje svrhu i bez toga postiglo: on je čudeći se ženinu mišljenju izrekao svoje tomu protivno mišljenje, a ujedno je ženu potakao na razmišljanje, koje je ima dovesti (ako je u istinu i ne dovodi) do toga, da uvidi, da je njezino mišljenje krivo.

Uzmimo još jedan primjer s negativnim admirativnim pitanjem. Isus farisejima i književnicima, koji vikahu na nj, što prima grješnike i jede s njima, kaza priču ovu govoreći: *Koji čovjek* od vas imajući sto ovaca i izgubivši jednu od njih *ne ostavi* devedeset i devet u pustinji *i ne ide* za izgubljenom, dok je ne nađe? (Τίς ἄνθρωπος . . . οὐ καταλείπει τὰ ἐννενηκονταεννέα ἐν τῇ ἐρήμῳ καὶ πορεύεται ἐπὶ τὸ ἀπολωλός, ἕως εὕρῃ αὐτό;) Luk. 15, 4. (isp. 14, 5., 28., 31.; 15, 8.) On sam misli, da s v a k i čovjek ostavi devedeset i devet ovaca u pustinji i ide za izgubljenom. Ali postupanje je farisejâ i književnikâ takovo, kao da misle, da to ne čini svaki čovjek, ili da ima čovjek, koji to ne čini. Tomu se Isus čudi, a svoje čuđenje očituje tim, što ih pita (izgovarajući pitanje s admirativnim tonom), k o j i čovjek ne ostavi devedeset i devet ovaca u pustinji i ne ide za izgubljenom. A tim ih ujedno potiče, da tražeći odgovor na to pitanje sami uvide, da je mišljenje, koje njihovo postupanje pretpostavlja, krivo, t. j. da nema n i j e d n o g a čovjeka, koji ne ostavi devedeset i devet ovaca u pustinji i ne ide za izgubljenom, ili da s v a k i čovjek to čini, pa da i njihovo postupanje ne valja. Isus dakle na svoje pitanje očekuje ovaki odgovor: S v a k i čovjek ostavi devedeset i devet ovaca u pustinji i ide za izgubljenom. A ne dobiva nikakav odgovor i ne treba da ga dobije, čemu je razlog kazan naprijed. Isp. § 20. i § 25.

Od p r a v i h admirativnih pitanja valja razlikovati a f e k t n a admirativna pitanja, kojih ima samo s onim oblicima interogativnoga pronomena, što znače način ili uzrok (*kako*?, *što* = zašto?, *zašto*?, *jer*?). Pobliže će se o njima govoriti kod primjerâ za njih.

Često dolazi u admirativnim pitanjima f u t u r. Tomu je uzrok u jednu ruku to, što u nekim slučajevima tek futur pokazuje, da je pitanje pravo (a ne afektno) admirativno [isp. što je na str. (207.) i d. pribilježeno kod primjerâ za pozitivna pitanja s *kako*?]; a u drugu ruku to, što futur služi i za to, da se pokaže, da se radnja glagolska n e m o ž e vršiti, jer se misli, da se ne će vršiti zato, što se ne može vršiti, tako da buduće nevršenje znači sadašnju nemogućnost. Osobito se to opaža kod pitanja s *kako*?, gdje je takomu značenju futura u prilog samo značenje interogativnoga pronomena

(isp. i informativna pitanja s *kako*? u § 54.) Često se i iz samoga pitanja razbira, zašto se radnja glagolska ne može vršiti. Tako se u ovom primjeru: Muči ljubo, sreću izgubila! *S kime ćemo* Mitra *odijelit'*, k a d on nema ni sestre ni majke, za ljubu mu ni pomena nije? N. pj. II, 630. (isp. i stih 30. na istoj strani) — to razbira iz kausalne rečenice sa *kad*. A u ovom primjeru: (Pošto je čovjek rekao, da je livada pokošena, a žena, da je strižena, reče čovjek opet:) Bog s tobom, ženo! *Kako će se* l i v a d a *strići*? N. prip. 144. — razbira se to iz naglašene riječi „livada". Kadšto glagol „moći" (u prezentu) i dolazi; n. pr. (Kad seljanin trgovcu kaže, da je njegov kotao krepao) „Kako krepao, ničiji sine!" prodere se trgovac, „*kako može* kotao *krepati*?" N. prip 289, gdje bi se mjesto „kako može kotao krepati?" moglo reći i „kako će kotao krepati?" Mjesto futura dolazi često k o n d i c i o n a l, jer se ono, što bi futur značio, poriče; tim, što se misli, da se radnja glagolska ne će vršiti, prestala je biti buduća za sadašnjost, te se može izreći još samo kao buduća za prošlost t. j. kondicionalom. A tim se mogućnost, koju bi futur značio, još jače ističe. Tako se n. pr. upravo ne bi imalo kazati (u primjeru iz N. pj. II, 630.): S kime ćemo Mitra o d i j e l i t'? — jer Jakšić Šćepan hoće da poreče, da će on i ljuba mu brata Mitra odijeliti, — nego samo: S kime b i s m o Mitra o d i j e l i l i? A ovim bi se načinom jače nego onim istaklo i značenje: Kako m o ž e m o Mitra o d i j e l i t i? Ako ipak futur često ostaje, ne naznačuje se napose (oblikom glagolskim), da se misli, da se radnja glagolska ne će vršiti. Isp. o svemu tomu „Kondicional u hrvatskom jeziku" u „Radu" knj. 127. § 17.

Za ona pitanja, u kojima je glagol u 1. licu futura ili kondicionala, moglo bi se misliti, da su deliberativna. Ali ja držim, da se sva takova pitanja, ako u njima futur ili kondicional znače mogućnost, ne mogu držati za deliberativna, jer ako n. pr. (u primjeru iz N. pj. II, 630.) pitanje: S kime ćemo Mitra odijelit' — znači: S kime m o ž e m o Mitra odijeliti?, ne može značiti: S kime v a l j a da Mitra odijelimo? Samo onda bi se moglo reći, da su takova pitanja deliberativna, ako bi se uzelo, da pitalac tim, što svojim pitanjem poriče, da nešto može biti, poriče i to, da valja da to bude, t. j. odbija nečiji zahtjev, da to bude. Ipak sam među deliberativna ubrojio samo ona pitanja s futurom ili kondicionalom u 1. licu, u kojima ti oblici glagolski ne znače mogućnost. Isp. i § 59.

*

Sada ću navesti primjere najprije za pozitivna, a onda za negativna admirativna pitanja, pa kod pojedinih interogativnih pronomina još pribilježiti, što treba gdje pribilježiti.

56. A) Pozitivna pitanja:

gdje: (Ljuba Asan-agi, koji joj je kazao: „Ali rodi, ali u rod odi", odgovara:) *Gdi ću rodit'*, kad mi Bog ne dade? N. pj. I, 622. — Ta *đe* ti *je* Pejzo Mehmed-aga? *i đe* ti *je* Osman barjaktaru? *i đe* ti *je* Tuzla kapetane? koje Bosna nigda steći ne će. Pogubi ih Lazarević Luko. IV, 272. — Ne Bogdane, crn ti obraz bio! *Đe će* bratac seju *obljubiti!* N. pj. herc. 63. — I kad se pravednik jedva spase, bezbožnik i grješnik *gdje će se javiti?* (Ὁ ἀσεβὴς καὶ ἁμαρτωλὸς ποῦ φανεῖται;) 1. Petr. 4, 18. — Kad bi sve tijelo bilo oko, *gdje je* čuvenje? A kad bi sve bilo čuvenje, *gdje je* mirisanje? Ali Bog postavi sve ude u tijelu, kako je koga htio. A kad bi svi bili jedan ud, *gdje je* tijelo? (Εἰ ὅλον τὸ σῶμα ὀφθαλμός, ποῦ ἡ ἀκοή; εἰ ὅλον ἀκοή, ποῦ ἡ ὄσφρησις; . . . Εἰ δὲ ἦν τὰ πάντα ἓν μέλος, ποῦ τὸ σῶμα;) 1. Kor. 12, 16—19. — *Gdje* ti *je*, smrti, žalac? *Gdje* ti *je*, pakle, pobjeda? (Ποῦ σου, θάνατε, τὸ κέντρον; ποῦ σου, ᾅδη, τὸ νῖκος;) 1. Kor. 15, 55.

kakav: „Daj ti, petle, nama, arač". — „„*Kakav ću* vam *arač dati*? Nit' sam orač, nit' sam kopač."" N. pj. I, 511. — Bože mili! čuda velikoga! *Kakva je* to careva *zamjena!* Ta na njemu ni haljina nema. II, 145. — A *kakav bi bio starješina* te suditi jednom zemljom ravnom, pa se tebe sestra ne bojati! II, 235. — I ako ljubite one, koji vas ljube, *kakva* vam *je hvala*? Jer i grješnici ljube one, koji njih ljube (Καὶ εἰ ἀγαπᾶτε τοὺς ἀγαπῶντας ὑμᾶς, ποία ὑμῖν χάρις ἐστίν;) Luk. 6, 32. (isp. *i* dalje)

kako — Ovamo brojim najprije pitanja, kakvo je ovo: (Car ugledavši među gostima čovjeka neobučena u svadbeno ruho pita ga:) Prijatelju! *kako si došao* amo bez svadbenoga ruha? (Ἑταῖρε, πῶς εἰσῆλθες ὧδε μὴ ἔχων ἔνδυμα γάμου;) Mat. 22, 12. Tim, što car svoje pitanje izgovara s admirativnim tonom, pokazuje, da se ne samo čudi, što vidi, da ima način, kojim je neki čovjek došao na svadbu bez svadbenoga ruha, a on je mislio, da ga nema, pa da nitko ne će doći na svadbu bez svadbenoga ruha, nego da taj način — makar kaki bio — (dakle i svaki drugi) drži i za neopravdan, te misli, da taj čovjek uopće (dakle nikakvim načinom ili nikako) nije imao doći na svadbu bez svadbenoga ruha. Njegovo se dakle predašnje mišljenje, da nitko ne će doći na svadbu bez svadbenoga ruha, otkad vidi, da je netko došao, promijenilo

u mišljenje, da taj čovjek nije imao doći na svadbu bez svadbenoga ruha. Tako on svojim pitanjem poriče, ako ne to, da ima način, kojim je taj čovjek došao na svadbu bez svadbenoga ruha (a to i ne može poricati, kad je taj čovjek doista došao na svadbu bez svadbenoga ruha), a ono to, da ima ikakav opravdan način, kojim je taj čovjek došao na svadbu bez svadbenoga ruha, ili to, da ima ikakav način, kojim je taj čovjek imao doći na svadbu bez svadbenoga ruha. Po tom se vidi, i kakav odgovor car na svoje pitanje očekuje, koliko ga uopće očekuje, a ne dobiva nikakav (u tekstu se dodaje: a on ućutje), pa i ne treba da ga dobije, jer mu do njega nije ni stalo, nego je zadovoljan, što je svojim pitanjem pokazao, da misli, da taj čovjek nikako nije imao doći na svadbu bez svadbenoga ruha, i tim prekorio ga, što je to učinio. Tako je pitanje, koje upravo znači: Kako si mogao doći amo bez svadbenoga ruha? [isp. str. (192.) i d.] — postalo izraz za misao pitaočevu: Nikako nijesi imao doći amo bez svadbenoga ruha. Ali djeluje mnogo snažnije od ovakove rečenice, jer onoga, koji se pita, potiče, da tražeći odgovor na pitanje, sâm uvidi, da nikako nije imao doći na svadbu bez svadbenoga ruha. S afektnim se informativnim pitanjima s *kako*? takova pitanja slažu u tom, što se jednima i drugima izriče čuđenje pitaočevo, ali je razlika u tom, što afektnim informativnim pitanjem pitalac pokazuje samo to, da je očekivao, da se radnja glagolska ne će vršiti, a kad vidi, da se doista vrši ili se vršila, pita u čudu za način, kojim se to događa ili se dogodilo, a admirativnim pitanjem pitalac osim toga pokazuje, da misli, da se radnja glagolska nikako nema ili nije imala vršiti. A formalni je znak za tu razliku različan ton, s kojim se jedna i druga pitanja izgovaraju. U njemu se ogleda različno duševno raspoloženje pitaočevo, i to u onom, s kojim se izgovaraju afektna informativna pitanja, sâmo čuđenje, a u onom, s kojim se izgovaraju admirativna pitanja (u admirativnom tonu), još i indignacija stoga, što se radnja glagolska vrši ili se vršila. Takova se admirativna pitanja mogu prozvati afektna admirativna pitanja za razliku u jednu ruku od afektnih informativnih, a u drugu ruku od pravih admirativnih, kojima se (ako se počinju s *kako*?) ne poriče samo to, da ima ikakav opravdan način vršenju neke radnje, nego da ima uopće ikakav način njezinu vršenju. — Ovamo ide i ovaj primjer, u kojem dolazi glagol „moći“: A šta je to, zete? *Kako možeš* u svom dvoru *trpeti* toliku propast? Zašto to ne zaroniš? N. prip. 34.

Nadalje brojim ovamo primjere, u kojima se u pitanju s *kako*? ponavlja već izrečeno pitanje drugoga lica; n. pr. Ona mu mlada govori: „Budi li ideš na vojsku, kome me mladu ostavljaš?“ A Jovo njojzi govori: „*Kako, kome te ostavljam*? Eto ti svekra svekrvom“. N. pj. I, 75. — No ga pita prečista gospoda: „Što bi tebe, moj Jovane kume?“ — „*Kako što je*, moja mila kumo! Pomami se Jordan voda ledna“. I, 123. — Ćešio je ljuti zmaje: „Što m' je tebe, đevojčice?“ — „*Kako što je*, plahi zmaje? Danas mi je Spasov danak“. I, 189. Svima tima pitanjima, koja se sva izgovaraju s admirativnim tonom, pitalac poriče, da ima ikakav način, kojim ga je drugo lice imalo pitati ono, što ga je pitalo. Tako n. pr. u prvom primjeru pitanjem, koje upravo znači: K a k o me m o ž e š p i t a t i, kome te ostavljam? — pitalac izriče svoju misao: N i k a k o me n i j e s i i m a l a p i t a t i, kome te ostavjam (ili: N e p i t a j me!) I takova su pitanja a f e k t n a admirativna. — Isp. Poslije desetak dana dotrči uplašen seljanin k trgovcu pa mu reče: „Gospodaru, ne znaš nesreće?“ „Koje?“ zapita trgovac. „Krepao kotao“. „*Kako krepao*, ničiji sine!“ prodere se trgovac, „kako može kotao krepati?“ N. prip. 289. (u pitanju se ponavlja t v r d n j a drugoga lica) — Onda care Marku knjigu piše: „Brže hodi, moj posinko Marko! Propade mi triest hiljad' vojske“. Ali Marko caru odgovara: „*Kada brže*, care poočime! Još se nisam vina napojio“. N. pj. II, 366. (u pitanju se ponavlja z a p o v i j e d drugoga lica). Isp. i str. (215.) i d.

Napokon idu ovamo ovi primjeri: (Na pitanje majčino: „Kako tebe ne otera Pavle, kad ti nemaš od srca poroda?“ odgovara dilber Anđelija:) Ne budali, moja stara majko! *Kako bi* me *oterao* Pavle! Kad sam prvu večeru donela, u večeri devetora bilja. N. pj. I, 468. — (Vojvoda Momčilo dozivlje sestru Jevrosimu, da mu pusti jednu krpu platna, ne bi li u grad utekao, a ona mu kroz plač odgovara:) A moj brate, vojvoda Momčilo! *Kako ću* ti *puštit'* krpu platna, kad je meni snaha Vidosava savezala kose za direke? II, 112. — (Pošto je vila Kraljeviću Marku kazala, da mu Šarac zato posrće, što žali njega, jer će se brzo rastanuti, Marko vili progovara:) B'jela vilo, grlo te boljelo! *Kako bih se* sa Šarcem *rastao*, kad sam proš'o zemlju i gradove, . . . ta od Šarca boljeg konja nema, nit' nada mnom boljega junaka? II, 440. — (Na poziv Mijatov, da udari puškom Đurđević-Murata, odgovara Radović vojvoda:) Braćo moja, lude ti ve nađoh! Da *kako ću ubiti* Murata? Kad se stanu Turci i Brđani, a kad lane puška u gomili,

pobit će se ljuti Kolašinci, izginut će braća Moračani. IV, 323. — Jao Jovo moje nesuđenje! *Kako će* te Mara *pregorjeti!* N. pj. herc. 3. — (Na molbu Božje majke, da primi gr'ješnu dušu, reče Isus:) Proði me se, mila majko! *Kako ću* joj *oprostiti*? Premnogo je sagr'ješila. ib. 324. — (Na riječ mjeseca, da ovdje miriše rajska dušica, odgovara njegova mati:) Nema, sinko, nikoga; ta ovamo ne može ni tica doleteti, a *kako će* rajska dušica *doći*? N. prip. 57. (tako i na str. 58., a na str. 56. dolazi isto pitanje s kondicionalom: *kako bi* rajska dušica *došla*?) — (Đavoli su došli k premudromu Solomunu, koji boravi na dnu mora u kovčegu, da ih namiri, a on odgovara:) *Kako ću* vas ja iz kovčega *namiriti*, kad niti vidim vas ni onoga, oko čega se svađate? Nego me iznesite na brijeg pa ću vas onda namiriti. ib. 158. — (Na poziv sinovčev, da stric zajedno s njim ukrade nekomu dva brava, odgovara stric:) *Kako ćemo*, jadan bio, *ukrasti*, kad ih vodi za uzlicu? ib. 166. (isp. i 167.) — (Car i carica kad čuju, da im kći ne će ni za koga nego za Ćelu, stanu je ružiti i huliti:) *Kako bi* ti za slugu *pošla*, pa još da je kakav, nego Ćela. Hoćeš da nam sramotiš carstvo. ib. 206. - Kad dakle *David* naziva njega Gospodom, *kako* mu *je* sin? (Εἰ οὖν Δαυὶδ καλεῖ αὐτὸν κύριον, πῶς υἱὸς αὐτοῦ ἐστίν;) Mat. 22, 45. — *Kako može* čovjek grješan takova čudesa *činiti*? (Πῶς δύναται ἄνθρωπος ἁμαρτωλὸς τοιαῦτα σημεῖα ποιεῖν;) Jov. 9, 16. — (Na riječi Isusove: I kuda ja idem, znate, i put znate — reče Toma:) Gospode! ne znamo, kuda ideš; i *kako možemo* put *znati*? (Πῶς δυνάμεθα τὴν ὁδὸν εἰδέναι;) Jov. 14, 5. — Ako ko reče: Ja ljubim Boga, a mrzi na brata svojega, laža je; jer koji ne ljubi brata svojega, koga vidi, *kako može ljubiti* Boga, koga ne vidi? (Τὸν θεὸν ὃν οὐχ ἑώρακεν, πῶς δύναται ἀγαπᾶν;) 1. Jov. 4, 20. — *Kako će* dakle *prizvati*, koga ne vjerovaše? A *kako će vjerovati*, koga ne čuše? A *kako će čuti* bez propovjednika? A *kako će propovijedati*, ako ne budu poslani? (Πῶς οὖν ἐπικαλέσωνται εἰς ὃν οὐκ ἐπίστευσαν; πῶς δὲ πιστεύσουσιν οὗ οὐκ ἤκουσαν; πῶς δὲ ἀκούσουσιν χωρὶς κηρύσσοντος; πῶς δὲ κηρύξουσιν, ἐὰν μὴ ἀποσταλῶσιν;) Rim. 10, 14—15. — Ovamo ide i *dakako* = da kako? t. j. nego kako? (sc. ako ne tako), dakle: nikako drukčije; isp. *nego ne!* (= nego ne?) „(u Dubrov.) dakako, freilich, utique" Vuk, Rj.; isp. Ak. rj. II, 207.[b]

Ta se pitanja ni u čemu ne razlikuju od drugih admirativnih pitanja. Ona su p r a v a admirativna pitanja. Njima se poriče, da ima način, kojim bi se radnja glagolska vršila (ili da se može

vršiti), pa po tom i to, da se hoće vršiti. U oči udara samo to, da je u njima glagol često u futuru ili u kondicionalu. Jedan je razlog tomu kazan u § 55. na str. (202.) (buduće nevršenje radnje glagolske znači sadašnju nemogućnost); u nekim primjerima dolazi glagol „moći" s infinitivom u istom značenju kao futur ili kondicional onoga glagola, koji je u infinitivu. Ali ima tomu još i drugi važan razlog. Budući da kod afektnoga admirativnoga pitanja pitalac priznaje, da ima način, kojim se radnja glagolska vrši ili se vršila, pa po tom i to, da se radnja doista vrši ili se vršila (samo poriče opravdanost načina), a kod pravoga admirativnoga pitanja pitalac poriče, da ima način, kojim bi se radnja glagolska vršila, pa po tom i to, da se radnja uopće vrši, — očituje se razlika između jednih i drugih pitanja i u tom, što se u afektnim admirativnim pitanjima upotrebljavaju samo prezent i preterit, jer se lakše priznaje vršenje radnji glagolskoj, kojoj vršenje pada u sadašnjost ili u prošlost, negoli onoj, kojoj vršenje pada u budućnost, a u pravim se admirativnim pitanjima upotrebljavaju futur i kondicional, jer se lakše poriče vršenje radnji glagolskoj, kojoj vršenje pada u budućnost, negoli onoj, kojoj vršenje pada u sadašnjost ili u prošlost. A takovo je razlikovanje stim potrebnije, što se jedna i druga pitanja izgovaraju s admirativnim tonom, pa bi lako nastala zbrka. O razlici između futura i kondicionala isp. § 55. str. (203.)

Po tom se trojaka pronominalna pitanja s *kako?* razlikuju ovako: a) priznaje se način i vršenje radnje (informativna pitanja — glagol može biti u svakom vremenskom obliku i u kondicionalu); b) priznaje se način i vršenje radnje, ali se poriče opravdanost načina (afektna admirativna pitanja — glagol je u prezentu ili u preteritu); c) poriče se način i vršenje radnje (prava admirativna pitanja — glagol je u futuru ili u kondicionalu). Sve to vrijedi i za pitanja sa *što* = zašto? i sa *zašto*?, i to samo još za njih, jer se samo kod načina i uzroka može raditi o tom, jesu li opravdani ili ne (zato ima i afektnih admirativnih pitanja samo s tima oblicima interogativnoga pronomena i sa *jer* = zašto?). Druga su pronominalna pitanja sva ili informativna (ev. i afektna informativna) ili prava admirativna.

koji: Koji je među vama *čovjek*, u koga ako zaište sin njegov hljeba kamen da mu da? (Τίς ἐστιν ἐξ ὑμῶν ἄνθρωπος, ὃν ἐὰν αἰτήσῃ ὁ υἱὸς αὐτοῦ ἄρτον, μὴ λίθον ἐπιδώσει αὐτῷ;) Mat. 7, 9. — *Koji* me od vas *kori* za grijeh? Ako li istinu govorim, zašto mi ne vjeru-

jete? (Τίς ἐξ ὑμῶν ἐλέγχει με περὶ ἁμαρτίας;) Jov. 8, 46. — Ako trpite karanje, kao sinovima pokazuje vam se Bog; jer *koji je sin*, kojega otac ne kara? (Τίς γάρ ἐστιν υἱὸς ὃν οὐ παιδεύει πατήρ;) Jevr. 12, 7. — — U primjeru: Ljubo moja, tebe Bog ubio! *Koje jade gledaš* na planini? No ti podbi jedan komat sablje, udri, ljubo, mene, ja Turčina. N. pj. II, 284. — pitanje je afektno admirativno s onakovim smislom, kakav imadu takova pitanja sa *što* = zašto? i sa *zašto*? (vidi dalje); dakle: koje jade gledaš? = što gledaš? = ne gledaj!

kuda (otkuda): *Kud će* suza neg' na oko? N. posl. — *Kud će* diva nesreća *taknuti!* Ali je to Gospod naredio. N. pj. II, 34. — Jao Tale! zaludu te vale! Ne imade da junake s'ječeš, već is'ječe babe po Janoku, stare babe, i decu nejaku! Jer ti koga roba ne zarobi? Da *kud će* ti pokor i sramota? Sad se nemaš čime povaliti. III, 256. (misli se: nikud ti ne će pokor i sramota, ostat će na tebi) — *Otkud ću* ti *platiti*, kad ni haljine na sebi nemam. N. prip. 252. — *Otkuda ćemo uzeti* hljeba ovdje u pustinji, da ih nahranimo? (Πόθεν τούτους δυνήσεταί τις ὧδε χορτάσαι ἄρτων ἐπ' ἐρημίας;) Mark. 8, 4.

odakle: *Otklen ću* ti snaha *biti*, kad ja ne znam brata tvoga? N. pj. I, 449. — Gospode! ni zahvatiti nemaš čim, a studenac je dubok; *odakle ćeš* dakle *uzeti* vodu živu? (Πόθεν οὖν ἔχεις τὸ ὕδωρ τὸ ζῶν;) Jov. 4, 11.

tko: Volim brata od očinjeg vida; *ko bi mog'o* bratu *kidisati*? N. pj. II, 44. — Moja zmijo, moj hudni porode! *Ko će dati* za zmiju devojku? II, 53. — Hoću, bogme, moja braćo draga! Kad ujaku ne ću, da *kome ću*? II, 138. — Ti me posla, da ti čuvam stražu; *tko bi* tebi *sačuvao* stražu? II, 434. — *Ko će* staru *dočekati* majku? *Ko* pred mene staru *išetati*? *Ko će* staru *zapitati* majku: „Jesi li se umorila, majko?“ III, 172. — Za ručak mi nije brige, lasno ću ga zgotoviti, ali *ko će* toliko proso *pokupiti!* N. prip. 127. — A *ko* od vas *brinući se može primaknuti* rastu svojemu lakat jedan? (Τίς δὲ ἐξ ὑμῶν μεριμνῶν δύναται προσθεῖναι ἐπὶ τὴν ἡλικίαν αὐτοῦ πῆχυν ἕνα;) Mat. 6, 27. — Šta ovaj tako huli na Boga? *Ko može opraštati* grijehe osim jednoga Boga? (Τίς δύναται ἀφιέναι ἁμαρτίας, εἰ μὴ εἷς ὁ θεός;) Mark. 2, 7. — A Isus reče dvanaestorici: Da ne ćete i vi otići? Tada mu odgovori Simon Petar: Gospode! *kome ćemo ići*? Ti imaš riječi vječnoga života (Πρὸς τίνα ἀπελευσόμεθα;) Jov. 6, 67—68. — (Na Isusovo pitanje: Zašto tražite, da me ubijete?) *odgovori narod i reče*: Je li đavo u tebi?

ko traži, da te ubije? (Τίς σε ζητεῖ ἀποκτεῖναι;) Jov 7, 20. — Ovoga Mojsija, kojega oturiše rekavši: *ko* te *postavi* knezom i sudijom? ovoga Bog za kneza i izbavitelja posla rukom anđela, koji mu se javi u kupini (Τίς σε κατέστησεν ἄρχοντα καὶ δικαστήν;) Djela 7, 35. — A pisar utišavši narod reče: Ljudi Efesci! *Ko je* taj čovjek, koji ne zna, da grad Efes slavi veliku boginju Dijanu i njezin kip nebeski? (Τίς γάρ ἐστιν ἄνθρωπος, ὃς οὐ γινώσκει τὴν Ἐφεσίων πόλιν νεωκόρον οὖσαν τῆς μεγάλης Ἀρτέμιδος καὶ τοῦ διοπετοῦς) Djela 19, 35. — I *ko može* vama *nauditi*, ako uzidete za dobrom? (Καὶ τίς ὁ κακώσων ὑμᾶς, ἐὰν τοῦ ἀγαθοῦ μιμηταὶ γένησθε;) 1. Pet. 3, 13. — Ako je Bog s nama, *ko će* na nas? (Εἰ ὁ θεὸς ὑπὲρ ἡμῶν, τίς καθ' ἡμῶν;) Rim. 8, 31. (v. i dalje) — A *ko si* ti, o čovječe! da protivno odgovaraš Bogu? (Μενοῦνγε, ὦ ἄνθρωπε, σὺ τίς εἶ ὁ ἀνταποκρινόμενος τῷ θεῷ;) Rim. 9, 20. — I pokloniše se zvijeri govoreći: *Ko je* kao zvijer? i *ko može ratovati* s njom? (Τίς ὅμοιος τῷ θηρίῳ, καὶ τίς δύναται πολεμῆσαι μετ' αὐτοῦ;) Otkr. 13, 4.

što: Volim drago, neg' carevo blago! *Što će* meni sve carevo blago, kad ja nemam, što je meni drago? N. pj. I, 221. — „Id' odatle, jedan lažljivico!" — „„A *što sam* ti, dušo, *izlagao?*"" I, 455. — Oj Boga ti, Mornjaković-Jovo! *Što će* tebe ljuba nerotkinja? Već ti uzmi mene udovicu. I, 566. — Fala tebe, od Sibinja Janko! *Što će* mene ogledalo sjajno? Ja sam sama ogledalo sjajno. I, 625. — (Kad tri šićardžije Miloša Vojinovića pitaju, hoće li im dati konja na razmjenu, a oni će mu dati konja još boljega, i još prida stotinu dukata, i suviše ralo i volove, veli on njima:) Proď te me se, do tri šićardžije! Boljeg konja od ovog ne tražim, ni ovoga umirit' ne mogu; *što će* mene stotina dukata? Na kantar ih mjeriti ne znadem, a brojem ih brojiti ne um'jem; *što će* mene ralo i volovi? Mene nije ni otac orao, pak je mene lebom odranio. II, 141. — *Šta je* vaša crkva Dimitrija? Ja ću vam je sada preturiti a iz ruke teškim buzdovanom. II, 212. — No se na te jesam ražljutila, *šta s' vidio*, *šta si smilovao* a na tome vojvodi Milošu, đe je viđen, đe je snažan junak. II, 238. — O Stevane, moje čedo drago! A *šta će* ti baba *učiniti?* kad su babi savezane ruke. III, 38. — O Jovane, Bog te ne ubio! A *šta ću* ti *dati* halvaluka? Da bih dala vezena jagluka, u tom nema za te halvaluka; da bih dala tanka boščaluka, ni tu nema za te halvaluka; da bih tebe u ložnicu zvala, ne ćeš, Jovo, ćeti mirovati, veće hoćeš stati vragovati. III, 103. [isp. N. pj. herc. 78. na str. (158.), gdje je mjesto futura kondicional] — Gospodaru Zeko Buljubaša! *Što smo gori* te nas na

boj ne ćeš? IV, 277. — Bog t' ubio, Bukovac Al-aga! *Što će* tebi izderato zlato, kad ti more biti nederato? itd. N. pj. herc. 26. — *Šta je brže* od konja viteza? *Šta je šire* od mora sinjega? *Šta je bolje* od đuli mehara? *Šta je draže* od oca i majke? ib. 123. — Silom mene sestre daše, a *što ću* im ja? ib. 304. — (Pošto je Međedović oca ručkonošina zapitao, hoće li mu dati svoju kćer, a on odgovorio, da bi mu je rado dao, ali ju je obrekao Brku, rekne Međedović:) Bre *šta marim ja* za Brka? Ja ću Brka ovijem buzdovanom. N. prip. 4. — Tada reče sin ocu: „Babo! hajdemo na vašar". Otac mu odgovori: „A *s čim ćemo*, sinko, kad nemamo nigde ništa?" ib. 38. — (Jedno od djece reče ocu, da pođe u pazar, ova dva jaja, što ih je tica snijela, da proda, i što od njih uhvati, da im za ono kruha kupi.) Nasmije se otac put njega, no i uzdahne govoreći: „Jadno dijete! *što ću* za ovaka mala dva jaja *uhvatiti?*" ib. 108. — (Jedan čovjek, koji je tražio Premudroga, pa mu kazali, da je jedno dijete Premudri, začudi se pa pomisli u sebi:) *Šta će* ono dijete meni *znati kazati!* Ali već kad sam došao dovde, hajde da vidim, šta će reći! ib 154. — Digne opanak pa ga opet baci govoreći: „*Šta će* mi ovi jedan?" ib. 166. — (Turski car stane karati Bekri-Muju, što je toliko blago propio, no on se okorno osiječe na cara govoreći mu:) *Što je* tebi *stalo*, što ja pijem? Ako pijem, za svoje novce pijem. ib. 307. — Ako so obljutavi, *čim će se osoliti?* (Ἐὰν δὲ τὸ ἅλας μωρανθῇ, ἐν τίνι ἁλισθήσεται;) Mat. 5, 13. — Tada poglavar svešteničkí razdrije haljine svoje govoreći: Huli na Boga; *šta* nam *trebaju* više svjedoci? evo sad čuste hulu njegovu (Ἐβλασφήμησεν, τί ἔτι χρείαν ἔχομεν μαρτύρων;) Mat. 26, 65. — Ovdje ima jedno momče, koje ima pet hljebova ječmenijeh i dvije ribe; ali *šta je* to na toliki svijet! (Ἀλλὰ ταῦτα τί ἐστιν εἰς τοσούτους;) Jov. 6, 9. — Kako iđahu putem, dođoše na nekaku vodu; i reče uškopljenik: Evo vode, *šta brani* meni, da se krstim? (Τί κωλύει με βαπτισθῆναι;) Djela 8, 36. — (Ako muž ima ženu nekrštenu ili žena muža nekrštena, neka se ne razdvajaju.) Jer *šta znaš*, ženo, da ako muža spaseš? Ili *šta znaš*, mužu, da ako ženu spaseš? (Τί γὰρ οἶδας, γύναι, εἰ τὸν ἄνδρα σώσεις; ἢ τί οἶδας, ἄνερ, εἰ τὴν γυναῖκα σώσεις;) 1. Kor. 7, 16. — Gospod je moj pomoćnik, i ne ću se bojati; *šta će* mi *učiniti* čovjek? (Τί ποιήσει μοι ἄνθρωπος;) Jev. 13, 6.

što = zašto — Kao kod *kako*, tako ima i ovdje primjerâ za afektna admirativna pitanja. Takovo je n. pr. pitanje, ako caricu Milicu, koja je pitala i za Vuka, sluga Milutin pita: A *što pitaš*

za prokletog Vuka, proklet bio i ko ga rodio! N. pj. II, 295. Tim, što Milutin to pitanje izgovara s admirativnim tonom, pokazuje, da se čudi, što vidi, da ima nekaki uzrok, za koji ga Milica pita za Vuka, a on je mislio, da ga nema, pa da ga i ne će za nj pitati, i da taj uzrok — makar kaki bio — (dakle i svaki drugi) drži za neopravdan, te misli, da ga Milica nije imala pitati za Vuka. Tako on svojim pitanjem poriče, ako ne to, da ima uzrok, za koji ga Milica pita za Vuka (a to i ne može poricati, kad ga Milica doista pita za Vuka), a ono to, da ima ikakav opravdan uzrok, za koji ga Milica pita za Vuka, ili to, da ima ikakav uzrok, za koji ga je Milica imala pitati za Vuka. Po tom se vidi, i kakav odgovor Milutin na svoje pitanje očekuje, koliko ga uopće očekuje, a ne dobiva nikakav, pa i ne treba da ga dobije, jer mu do njega nije ni stalo, nego je zadovoljan, što je svojim pitanjem pokazao, da misli, da ga Milica nizašto nije imala pitati za Vuka, i tim prekorio je, što je to učinila. Tako je pitanje Milutinovo postalo izraz za njegovu misao: N i z a š t o n i j e s i i m a l a pitati za Vuka, te znači isto, što bi značila rečenica: N e p i t a j za Vuka! — ali djeluje mnogo snažnije od takove imperativne rečenice, jer potiče Milicu, da tražeć odgovor na pitanje Milutinovo sama uvidi, da ga nizašto nije imala pitati za Vuka. U ostalom isp. što je još za analogna pitanja s *kako?* naprijed na str. (205.) rečeno.

Evo i drugih takovih primjera: Bre! dervišu, nesretna ti majka! *Rašta piješ? rašta se opijaš?* te u piću grdno progovaraš i Turčina zoveš kaurinom. *Šta pominješ* nekakoga bana? Ovo nije Strahinića bane. N. pj. II, 273. — Šure moje, devet Jugovića! *Što se*, braćo, danas *obrukaste?* Na koga ste nože potrgnuli? II, 288. — O Turčine, živ' te Bog ubio! Bud me bratiš, *što* mi ženu *daješ?* II, 361. — A *što ćeš* me *ženit'* drugom ljubom, kad je moja ljuba u životu? II, 370. — Zao sanak, sestriću Jovane! Bog godio i Bog dogodio, na tebe se taki sanak zbio! Kad ga viđe, *rašta opoviđe*, opoviđe jutros na podranku, kad svatovi misle da polaze? II, 541. — Da ti Đuro, naša poglavico! *Što izmećeš* puške bez nevolje? kad ti nije stado oćerano. III, 91. — Kučko jedna, krčmarice Jelo! *Što* ti Turke *gradiš* kaurima? III, 179. — A kad začu dijete Tadija, u detetu srce zaigralo, pa dijete srce slobodilo: „*Što si* mi *se*, srce, *uplašilo?* Jednom si se od majke rodilo, a drugom ćeš, srce, umrijeti". III, 197. — Bog t' ubio, aga Bećir-aga! *Što dovede* k nama Radoicu? III, 358. — *Što se kuneš*, Turska aramijo? Znaš li, što si jučer učinio baš od svoje u Tušini raje,

koja tebe ništa kriva nije? IV, 370. — Crna mi ga zemlja poljubila? *Čemu laže?* što pravo ne kaže? N. pj. herc. 210. — A *što si lud* te nosiš tu alu? Nogama uvreten, te njega o kamen pa hajde sa mnom. N. prip. 26. — Jaoh ti Bog dao! *Što* vazda Boga *spominješ?* Sad je bolja krivda negoli pravda. ib. 85. — I za odijelo *što se brinete?* Pogledajte na ljiljane u polju, kako rastu· (Καὶ περὶ ἐνδύματος τί μεριμνᾶτε;) Mat. 6, 28 — *Što* me *zoveš* blagijem? niko nije blag osim jednoga Boga (Τί με λέγεις ἀγαθόν;) Mat. 19, 17. — *Šta ste uzavreli te plačete?* Djevojka nije umrla, nego spava (Τί θορυβεῖσθε καὶ κλαίετε;) Mark. 5, 39. — A on znajući njihovo licemjerje reče im: *Što* me *kušate?* Donesite mi novac da vidim (Τί με πειράζετε;) Mark. 12, 15. — I vidjevši ga začudiše se, i mati njegova reče mu: Sine! *šta učini* nama tako? Evo otac tvoj i ja sa strahom tražasmo te. I reče im: Zašto ste me tražili? (Τέκνον, τί ἐποίησας ἡμῖν οὕτως;) Luk. 2, 48. — *Šta se plašite?* I zašto takove misli ulaze u srca vaša? (Τί τεταραγμένοι ἐστέ, καὶ διατί διαλογισμοὶ ἀναβαίνουσιν ἐν ταῖς καρδίαις ὑμῶν;) Luk 24, 38. — Mnogi od njih govorahu: U njemu je đavo, i poludio je; *šta* ga *slušate?* (Τί αὐτοῦ ἀκούετε;) Jov. 10, 20. — *Što pitaš* mene? Pitaj one, koji su slušali, šta sam im govorio; evo oni znadu, šta sam ja govorio (Τί με ἐπερωτᾷς;) Jov. 18, 21. — Ljudi! *šta* to *činite?* I mi smo kao i vi smrtni ljudi (Τί ταῦτα ποιεῖτε;) Djela 14, 15.

zašto — Onakova afektna admirativna pitanja, kakva su netom navedena sa *što* = zašto?, imamo i u ovim primjerima: Bog t' ubio, đače samouče! *Zašt' odlomi* granu od badema? Nestade nam lada nad derđefom. N. pj. I, 452. — Sejo moja, da te Bog ubije! Bud mi zakla konja na livadi i sokola u zelenoj bašči, *zašt'* mi *zakla* čedo u kolevci? II, 17. — Zašto, snao? da od Boga nađeš! *zašto si* mi braca *umorila?* II, 498. — O bora ti, mlad Jakšiću Mitre! Ako si mi sestru ti odveo, *zašto si* mi blago ti *odnio?* blag' odnio *i konje odveo?* II, 619. — *Zašto* kurvo, Golotrbe Ivo! tuđe ime ti *uzimaš* na se, te ti mamiš Turkinje đevojke? III, 101. — A mati opet stane naricati: „Kuku mene kukavici, *zašto* me tako *ubijaš!*“ N. prip. 64. — Car je upita: „*Zašto si* ti to od mene *učinila?* da li ti nijesam rekao, da više nijesi moja žena?“ ib. 108. — Onda se Ero stane pipati po njedrima: „Nemam, gospodaru, ni perpere, Bog i Božja vjera!“ A Turčin: „Kako nemaš, bre, ana seni sitim! *Zašto lažeš?*“ ib. 305. — A oko devetoga sahata povika Isus iza glasa govoreći: . . . Bože moj! Bože moj! *zašto si*

me *ostavio?* (Θεέ μου, θεέ μου, ἱνατί με ἐγκατέλιπες;) Mat. 27, 46. — *Zašto ste* tako *strašljivi?* Kako nemate vjere (Τί δειλοί ἐστε οὕτως; πῶς οὐκ ἔχετε πίστιν;) Mark. 4, 40. — *Zašto ste* me *tražili?* Zar ne znate, da meni treba u onom biti, što je oca mojega? (Τί ὅτι ἐζητεῖτέ με;) Luk. 2, 49. — *Zašto* dakle *kršćavaš*, kad ti nijesi Hristos ni Ilija ni prorok? (Τί οὖν βαπτίζεις . . . ;) Jov. I, 25. — Ananija! *zašto napuni* sotona srce tvoje, da slažeš Duhu svetome i sakriješ od novaca, što uze za njivu? (Διατί ἐπλήρωσεν ὁ σατανᾶς τὴν καρδίαν σου . . . ;) Djela 5, 3. (isp. i 4.) — I padnuvši na zemlju ču glas, gdje mu govori: Savle! Savle! *zašto* me *goniš?* (Τί με διώκεις;) Djela 9, 4.

P r a v a admirativna pitanja sa *zašto?* imamo u ovim primjerima: „Lepa Maro, je l' ti žao majke?“ — „„*Zašto bi* mi *bilo* žao majke, u mog draga bolju majku kažu““ itd. N. pj. I, 50. — (Kosovka se djevojka boji, da će Kraljević Marko od Arapa poginuti, a Marko je pita:) *Zašto bi* me Arap *pogubio,* kad ja imam, sestro, dosta blaga? N. pj. II, 420. U jednom i u drugom pitanju glagol je u kondicionalu, čemu je razlog kazan naprijed u § 55. na str. (203.)

jer — Pitanja sa *jer?* odgovaraju posve a f e k t n i m admirativnim pitanjima sa *što* = zašto? i sa *zašto?*, t. j. *jer?* je u njima = *zašto?* Tumačiti ih dakle valja onako, kao i ona. Samo se pita, kako *jer*, koje je upravo relativ (starosl. ѥже, lat. *quod*), može dobiti značenje interogativnoga pronomena. Maretić se u „Veznicima“ (§ 218. — „Rad“ knj. 91.) poziva na Miklošića, koji u Sintaksi na str. 84. kaže: „die anwendung des interrogativen *kъ* als relativum scheint die anwendung des relativen *jь* als interrogativum hervorgerufen zu haben“. Budmani u Ak. rj IV, 595.ª kaže samo, da je značenje „cur?“ postalo od značenja „quod“, ali potanje toga procesa ne objašnjuje. Ja držim, da valja polaziti od rečenica, u kojima je *zašto* uzročni veznik (= jer), kakve su n. pr. ove: Zašto vrag zna mnogo? *Zašto* (= jer) *je star.* N. posl. — Da mi j' ovde jagnješce, ja bi vam ga sad dao, *zašto* (= jer) *prete* čobani, da mi jagnje ukradu. N. pj. I, 131. — Već je meni velika nevolja; *zašt'* (= jer) ja *ranim* u mojemu dvoru devet nemo, drugo devet slepo. II, 8. — On ih zapita: „Zašto to činite, braćo? te siromaš u tamnicu mećete?“ A oni mu odgovore: „Zato, *zašto* (= jer) *nijesu* carevine caru *platili*“. N. prip. 248. (isp. Maretića Gram. i stil. str. 508., Ivekovića i Broza Rj. s. v. *zašto).* U posljednjem primjeru, ako se eliminira *zato*, koje (kao što drugi

primjeri dokazuju) nije nikakva bitna riječ, može se rečenica sa *zašto* shvatiti i kao afektno admirativno pitanje, dakle ovako: „Zašto to činite, braćo? te siromaš u tamnicu mećete?“ — „Zašto nijesu carevine caru platili?“ (t. j. imali su carevinu caru platiti). A kad se riječ *zašto* može zamijeniti riječju *jer* u kausalnoj rečenici, mislilo se, da se može i u pitanju, koje vrijedi, koliko kausalna rečenica, dakle da se u navedenom primjeru mjesto: Zašto nijesu carevine caru platili? može kazati: Jer nijesu carevine caru platili? (= imali su carevinu caru platiti). Tako je *jer?* došlo u afektna admirativna pitanja. Evo primjerâ: Ljuto kune djevojka: „Bog t' ubio, kupino! *Jera* mene *dodrža* do junaka plav'oka?“ N. pj. I, 440. — Veli njima Miloš čobanine: „Zašto, braćo, ako Boga znate! Bez nevolje *jer gradit'* nevolju?“ II, 137. — Muči ljubo, mukom umuknula! *Jer pominješ* Mirčetu vojvodu? I kosti su njemu istrunule. II, 447. — Veli Jovan Senjanin-Tadiji: „*Jer*, Tadija, *uplaši* družinu? Deset nam je druga pobjegnulo“. III, 287. — Ej, Ćurčija, da te Bog ubije! *Jer* me danas *izdade* Turcima? IV, 175. — Pope Luko, rana dopadnuo! *Jer pogubi* pašu Sinan-pašu, koji znade Bosnu sjetovati? IV, 209. (v. i dalje na istoj strani) — Gospodaru Katić Simeune! Kad smo ćeli unatoč raditi, *jera si* nas od Zeke *iskao?* Mi ne ćemo ud'rit' prije Zeke. IV, 283.

U ovom jedinom primjeru pitanje nije afektno admirativno: Draga sestro, Kosovko devojko! Lepa ti si, seko, mlađa bila! Krasna ti si stasa i uzrasta! rumenila, gospodska pogleda! Al' te, seko, kosa pokvarila. *Jer si* tako, seko, *osedila?* S kog' si mlada sreću izgubila? N. pj. II, 418. Smisao nije: nijesi imala tako osijedjeti, nego se na pitanje očekuje odgovor. Vidi se, kako je *jer?* stalo zamjenjivati *zašto?* i u pitanjima, koja nijesu admirativna.

B) Negativna pitanja:

kako — Ovamo idu najprije pitanja, u kojima se ponavlja nečija negativna izjava (ili misao): (Kad je djevojka na momkov pozdrav: „Božja pomoć, draga i mila!“ odgovorila: „Dobar neznani!“, momak se rasrdi i naljuti i reče djevojci:) Ne znala te majka tvoja! *Kako* me *ne znaš?* Kamo oni zlatni prsten, što ti darovah? Kamo oni slatki ćelov, što ti nekad dah? N. pj. I, 423. — Al' besedi iz gorice vila: „O Boga ti, sura tico orle! Što je tebi dobra učinio, učinio Kraljeviću Marko, širiš krila, te mu činiš lada, i u kljunu nosiš vode ladne, te zapajaš ranjena junaka?“ Al' besedi sura tica orle: „Muči, vilo, mukom se zamukla! *Kako* m' *nije* dobra *učinio*, učinio Kraljeviću Marko? Možeš znati i pame-

tovati, kad izgibe vojska na Kosovu . . .“ II, 328. — A Jovo joj govori: „Koji ti je, Mare, vrag? Al' ti, zlato, n'jesam drag?“ Mara Jovu govori: „Jovo dušo i srce! *Kako* mene *n'jesi drag!* kad u tebe bio vrat . . . ?“ N. pj. herc. 254. — (Na riječi zetove: „Ti meni ne dade večerati“ punica odgovori:) Anate te mate bilo! *Kako* ti *nijesam dala* večerati? Ta nijesam li te zvala i nudila više od deset puta! N. prip. 282. — (Kad je Ero Turčinu kazao, da ne smije preko ćuprije prijeći, reče Turčin:) Be ajde more ne luduj, *kako ne smiješ preći* preko ćuprije, kuda ide svijet i konji natovareni prelaze. ib. 304. — U svima tima pitanjima pitalac poriče, da ima ikakav način, kojim je netko imao učiniti neku izjavu (ili zamisliti neku misao), i to stoga, što je drži za neistinitu. Ali sama pitanja nijesu negativna, nego pozitivna, jer je smisao n. pr. onomu iz N. prip. 282.: Kako možeš reći, da ti nijesam dala večerati? Negativna je samo ona izjava (ili misao), koja se u pitanju ponavlja. Po tom idu takova pitanja u isti red s onim pozitivnim admirativnim pitanjima s *kako?*, u kojima se ponavlja već izrečeno pitanje drugoga lica [isp. str. (206.)], te i za njih vrijedi, što je za ona rečeno. I ova su pitanja afektna admirativna. Razlika je upravo samo u tom, što se u ovim pitanjima ne ponavlja nečije pitanje, nego nečija izjava (misao), i što ta izjava (misao) nije pozitivna, nego negativna. Budući da pitalac poriče, da ima ikakav način, kojim je netko imao učiniti neku izjavu (zamisliti neku misao), on na svoje pitanje očekuje i takav odgovor (koliko uopće očekuje odgovor); n. pr. na pitanje iz N. prip. 282. — Nikako nijesam imao reći, da mi nijesi dala večerati; a to znači toliko, koliko: Dala si mi večerati. Tako pitanje po smislu gubi karakter pronominalnoga, pa dobiva karakter konjunkcionalnoga (admirativnoga) pitanja, a *kako* spada na funkciju admirativne interogativne partikule.

Osim toga pripadaju ovamo ovakova pitanja s glagolom u futuru ili u kondicionalu: „Ne daj mene, majko, za Ercega“. — „„*Kako ću* te ja *ne dati*, ćerko? kad je baba sinoć dar primio““. N. pj. I, 552. — Nju mi pita Gromovnik Ilija: „Sestro naša, Blažena Marija! Kakva ti je golema nevolja, te ti roniš suze od obraza?“ Al' govori Blažena Marija: „A moj brate, Gromovnik Ilija! *Kako ne ću* suze *proljevati*, kad ja idem iz zemlje Inđije, iz Inđije iz zemlje proklete?“ II, 1. — „Uzet ć' li se ono dvoje drago!“ — „„Uzet će je, a *kako da ne će?*““ N. pj. herc. 130. — „Hajde Mare, karat će te majka!“ — „„*Kako* mene *okarati*

ne će, kad mi vidi oči pomućene . . .“ ib. 131. — Iz lica joj sunce s'jaše, a iz grla mjesečina, iz njedara zora sjajna, dvije ruke do dva krila, *kako ne ćeš* (sc. reći) da je mila? ib. 261. — Idući tako dođe u drugo selo i prolazeći kroza nj vidi, gdje je u njemu sve žalosno i plačno, pa reče jednome: „Ja prođoh kroz jedno selo i videh sve veselo, a zašto je u vas sve tako žalosno?“ Seljak mu odgovori: „*Kako ne će biti žalosno*, kad nas tuča tuče svake godine, pa nemamo ništa. N. prip. 89. (isp. prije toga). — Kad se ljudi oružani prepanu, *kako ne će* devojka, kao što si ti? ib. 231. — „Nijesi li viđeo tamo moga Muju, koji je umr'o prije nekoliko mjeseci?“ — „„O! *kako* ga *ne bi viđeo!* on je moj prvi komšija““. ib. 301.

Pitanja s futurom razumiju se lako, ako se uzme na um, što je kod negativnih informativnih i kod pozitivnih admirativnih pitanja s *kako?* na str. (199.) i (207.) rečeno. Uzmimo navedeni primjer iz N. pj. II, 1. Blažena Marija, koju Gromovnik Ilija pita, kakva joj je golema nevolja, te roni suze od obraza, misli, da nikako ne može suze ne proljevati, ili drukčije: da nikako ne može to biti (da nije moguće), da ne bi suze proljevala, t. j. da svakako mora suze proljevati, kad ide iz zemlje Inđije, gdje je teško bezakonje, pa da svakako i hoće suze proljevati. Stoga se ona čudi pitanju Gromovnika Ilije, koji za sve to ne zna, a svoje čuđenje očituje pitanjem: Kako ne ću suze proljevati? sa značenjem: Kako mogu suze ne proljevati, ili drukčije: Kako može to biti, da ne bih suze proljevala? — na koje prema svomu mišljenju očekuje odgovor pozitivan, ako se gleda na negativni oblik pitanja (Svakako ćeš suze proljevati), a negativan, ako se gleda na pozitivni smisao pitanja (Nikako ne možeš suze ne proljevati, ili drukčije: Nikako ne može to biti, da ne bi suze proljevala, t. j. moraš suze proljevati) — koliko uopće na pitanje očekuje odgovor; njezino je dakle pitanje pravo admirativno. Pozitivni smisao takovih pitanja bio je povod osobitomu obliku pitanja u primjeru iz N. pj. I, 552. (Kako ću te ja ne dati?). U primjeru iz N. pj. here. 130. (Uzet će je, a kako da ne će?) ono *da* jasno pokazuje, da se misli: Kako može to biti, da ne će? Mjesto futura dolazi kondicional samo u primjeru iz N. prip. 301., gdje „kako ga ne bi viđeo?“ (= kako ga ne bih bio vidio?) znači: kako je moglo to biti (jer se radnja glagolska vrši u prošlosti), da ga ne bih bio vidio? t. j. nikako nije moglo to biti, morao sam ga vidjeti.

tko: „O moj zete, Jovan-barjaktare! Jesi li mi mirno osvanuo? Je l' ti u ćud moja Anđa seka?“ — „„Gospodaru, Ivo Senjanine! Jesam tebi i zdravo i mirno, *kom* gospođa u ćud *biti ne će?* Al' mi j' Anđa nešto nevesela““. N. pj. III, 207. — Ko vojuje kad o svome trošku? Ili *ko* sadi vinograd i od rodova njegovijeh *da ne jede?* Ili *ko* pase stado i od mlijeka stada *ne jede?* (Τίς στρατεύεται ἰδίοις ὀψωνίοις ποτέ; τίς φυτεύει ἀμπελῶνα καὶ τὸν καρπὸν αὐτοῦ οὐκ ἐσθίει; ἢ τίς ποιμαίνει ποίμνην καὶ ἐκ τοῦ γάλακτος τῆς ποίμνης οὐκ ἐσθίει;) 1. Kor. 9, 7.

što = zašto — Afektna admirativna pitanja imamo u ovim primjerima: Bud li hojde u polje Kosovo, *što* ti *ne zva* dijete Sekulu? N. pj. III, 221. — Đe je Krsman? Voda g' odnijela! *Što s' ne nađe* kod svojega dvora? IV, 165. — *Što se*, bolan, 'nako *ne vladate*, ko su s' stare vojvode vladale? Đe je vama divit i hartija? *Što* vi sitnu knjigu *ne pišete*, ne pišete, *pa* je *ne šaljete* b'jelu Šapcu, Lazarević Luki, nek vam dade indat u Loznicu? Drugu piš'te, Čupiću pošljite, treću piš'te šeru Parašnici golom sinu Zeki buljubaši. IV, 247. — Kučko jedna, Ahmet begovice! *Što nijesi* ruho *sakupila*, Ahmet begu vas rod *darovala?* N. pj. herc. 55. — Crna mi ga zemlja poljubila! Čemu laže? *što* pravo *ne kaže?* ib. 210. — *Što nijesi* mene *preprodao? i uzeo* tri tovara blaga . . .? ib. 215. — Kamo *što ne dovedete* ovđe onu našu kobilu . . .? N. prip. 162. [isp. str. (194.) d.] — A *što* me zovete: Gospode! Gospode! a *ne izvršujete*, što vam govorim? (Τί δέ με καλεῖτε Κύριε, κύριε, καὶ οὐ ποιεῖτε ἃ λέγω;) Luk. 6, 46.

zašto — Afektna admirativna pitanja nalaze se u ovim primjerima: O meseče, carev neverniče! *Zašto* greješ caru na večeru, te *ne greješ* ajdukom u goru, da razdele blago Dubrovničko? Ej meseče, carev neverniče! *Zašt' ne greješ* danju, kako noću? N. pj. I, 163. — *Zašto* mi *se* otprije *ne kažeš?* nego sam te putem namučio i konakom, i gladi i žeđu. II, 154. — *Zašto*, care? ako Boga znadeš! od mojijeh devet milih brata što ti mene jednog *ne ostavi . . .?* II, 209. — Kad je tebe šarac omilio, *zašto* mi ga *zaiskao nisi?* Ja bi ti ga poklonio, sine. II, 454. — Bud ti posla hrišćanska zlamenja, *zašt' ne posla* ključe od Stambola? III, 81. — Pa *zašto nijesi dao* mojega srebra trgovcima, i ja došavši primio bih ga s dobitkom? (Καὶ διατί οὐκ ἔδωκας τὸ ἀργύριόν μου ἐπὶ τὴν τράπεζαν, καὶ ἐγὼ ἐλθὼν σὺν τόκῳ ἂν ἔπραξα αὐτό;) Luk. 19, 23. — Dođoše pak sluge ka glavarima svešteničkijem i farisejima; i oni im rekoše: *Zašto* ga *ne dovedoste?* (Διατί οὐκ ἠγάγετε αὐτόν;) Jov.

7, 45. — Koji me od vas kori za grijeh? Ako li istinu govorim, *zašto* mi vi *ne vjerujete?* (Διατί οὐ πιστεύετέ μοι;) Jov. 8, 46.

P r a v a admirativna pitanja dolaze u ovim primjerima: „Čubar bilje, beru l' te đevojke?“ — „„*Zašto* mene *brat' ne će* đevojke, kad od mene sva gora miriše i po gori stanovno kamenje?““ N. pj. I, 368. — „Gospodaru, Mina od Kostura! Je l' slobodno na veselju tvome poigrati sitno kaluđerski?“ — „„Jest slobodno, crni kaluđere, jest slobodno, *zašto ne bi bilo?*““ II, 372. — (Pošto je Ćuprilijć vezir od Horvata Matu kazao, da će ga pustiti iz tamnice, ako mu može dati neke dragocjene stvari, reče Mato:) Oj veziru, čestito koljeno! Hoću dati, a da *zašto ne ću?* III, 345. — Začudi se, gde sve selo peva i veseli se, te zapita jednoga: „Kako je to, brate, u vas sve veselo?“ A onaj mu odgovori: „*Zašto ne bi bilo*, kad nam je svaka godina rodna i svega imamo izobila“. N. prip. 89. — „Bih li ja mogao tu malo samljeti? — „„Bi, *zašto ne bi* (sc. mogao), evo će se moje sad izamljeti, pa onda melji, koliko ti drago.““ ib. 159. — Carev sin veli: „Hvala ti na svemu, ali se vratiti ne ću nikako, nego hoću Baš-Čelika da tražim“, a sam u sebi misli: *zašto ne bi* (sc. tražio), kad imam još tri života! ib. 199. — On čuvši ovo zapita sudnike: „Gospodo! je li moguće, da ja toga čovjeka od smrti otkupim, i da platim, što je dužan?“ Oni mu odgovore: „*Zašto ne!* (sc. bi bilo) plati toliko i toliko, pa evo ti čovjeka, da od njega činiš, što hoćeš“. ib. 218. — Hristos reče: „Oli mi dati malo vode, da pijem?“ — „„Oću, čoče, a *zašto ne* (sc. ću)““ odgovori Ignjatije. ib. 296.

U svima tima primjerima glagol je u f u t u r u ili u k o n d i c i o n a l u, kao što i valja da bude u pravim admirativnim pitanjima sa *zašto?*, bila pozitivna ili negativna [isp. što je kod pozitivnih admirativnih pitanja s *kako?* na str. (207.) i d. rečeno]. Ali ima par primjera i s glagolom u p r e z e n t u; n. pr. Tad' govori Kraljeviću Marko: „Je li testir, Murate vezire! da ja pustim mojega sokola, da uvati utvu zlatokrilu?“ Veli njemu Murate vezire: „Jeste testir, *zašto nije*, Marko“. N. pj. II, 426. (isp. i III, 171.) Prezent je upotrijebljen po svoj prilici stoga, što se pitalac obazire na misao onoga, kojega pita, kao da bi kazao: zašto misliš da n i j e? [isp. negativna admirativna pitanja s *kako?*, u kojima se ponavlja nečija negativna izjava ili misao, na str. (215.)]. Tako valja jamačno shvatiti prezent i u ovom primjeru: Reče mu Simon Petar: Gospode! kuda ideš? Isus mu odgovori: Kuda ja idem, ne možeš sad ići za mnom, ali ćeš poslije poći za mnom. Petar mu reče: Gospode! *zašto ne*

*

mogu sad *ići* za tobom? dušu ću svoju položiti za te (Διατί οὐ δύναμαί σοι ἀκολουθῆσαι ἄρτι;) Jov. 13, 37.

jer — Značenje pitanjâ sa *jer?* razloženo je kod primjerâ za pozitivna admirativna pitanja na str. (214.). Evo primjerâ za negativna pitanja, koja su, kao i pozitivna, sva afektna: Adž'-Alijću, žalosna ti majka! Kad se ženiš, *jer se ne oženiš?* N. pj. I, 227. — Naranče, vojko, nevojko! Ti puno cv'jeta ćetala, a malo roda rodila! *Jer* mi *se ne daš naspati* malahnim čedom na ruci? I, 333. — *Jer* ga *nisi razgledala* i u polju i u kolu, u majkinu b'jelu dvoru? I, 374. — *Jer ne gledaš* ono momče, što po vas dan knjigu piše, a po svu noć Fatu ljubi? I, 445. — Vala tebi, gospodine kralju! koji si mi i sada kazao; *jer ne kaza* meni u Budimu? II, 598. — A moj sine, Novljanine Nuko! Kad si taku načinio kulu, *jer se ne śće oženiti.* sine, dok ti mogu po dvoru hoditi i od dvora ključe prenositi? III, 227. — Jao Tale! zaludu te vale! Ne imade da junake s'ječeš, već is'ječe babe po Janoku, stare babe, i đecu nejaku! *Jer* ti koga roba *ne zarobi?* III, 256. — Bog t' ubio, aga Bećir-aga! Što dovede k nama Radoicu? *Jer* ga sinoć *objesio nisi,* već se kod nas noćas prestavio, hoće li nas pomoriti smradom? III, 358.

Primjeri, gdje je više admirativnih pitanja složeno disjunktivno (sa *ili)* ili kopulativno-adversativno (sa *li),* navest će se u § 61. i u § 62, c.

57. Deliberativna se pronominalna pitanja lako razumiju po onom, što je o deliberativnim konjunkcionalnim i disjunktivnim pitanjima naprijed rečeno (isp. §§ 19. i 32. pa 46. i 49, d.) Formalno se odlikuju tim, što u njima glagol dolazi u 1. licu (ako su direktna; ako li su indirektna, lice nije određeno; isp. dalje), i to obično u futuru ili u kondicionalu (o razlici isp. „Rad" knj. 134. str. 69. i d.); a materijalno se odlikuju tim, što futur i kondicional u njima od značenja, što će subjekt raditi ili bi radio, dobivaju značenje, što valja ili bi valjalo da subjekt radi. Ali mi valja odmah spomenuti, da je često dvojbeno, ima li futur ili kondicional prvo ili drugo značenje, pa po tom, je li pitanje informativno ili deliberativno. Najbolje to potvrđuju primjeri iz Novoga Zavjeta, gdje bi čovjek očekivao, da će mu uputu o tom dati original, jer u grčkom jeziku u deliberativnim pitanjima dolazi konjunktiv, ali je i original često nedosljedan. Tako 1. Kor. 11, 22. stoji: Τί ὑμῖν εἴπω; ἐπαινέσω ὑμᾶς; Ἐν τούτῳ οὐκ ἐπαινῶ (Quid dicam vobis? laudo vos? In hoc non laudo), a Rim. 6, 1.

Τί οὖν ἐροῦμεν; ἐπιμενοῦμεν τῇ ἁμαρτίᾳ, ἵνα ἡ χάρις πλεονάσῃ; Μὴ γένοιτο (Quid ergo dicemus? permanebimus in peccato, ut gratia abundet? Absit). Vuk prevodi na prvom mjestu: *Šta ću* vam *reći?* Hoću li vas pohvaliti za to? Ne ću — a na drugom: *Šta ćemo* dakle *reći?* Hoćemo li ostati u grijehu, da se blagodat umnoži? Bože sačuvaj! — Ili Luk. 3, 10. (isp. i 12. i 14.) Καὶ ἐπηρώτων αὐτὸν οἱ ὄχλοι λέγοντες· Τί οὖν ποιήσωμεν; (Et interrogabant eum turbae dicentes: Quid ergo faciemus?); Jov. 6, 28. Εἶπον οὖν πρὸς αὐτόν· Τί ποιῶμεν ἵνα ἐργαζώμεθα τὰ ἔργα τοῦ θεοῦ; (Dixerunt ergo ad eum: Quid faciemus, ut operemur opera Dei?); Djela 2, 37. Ἀκούσαντες δὲ κατενύγησαν τῇ καρδίᾳ, εἶπόν τε πρὸς τὸν Πέτρον καὶ τοὺς λοιποὺς ἀποστόλους· Τί ποιήσομεν, ἄνδρες ἀδελφοί; (Quid faciemus, viri fratres?); Jov. 11, 47. Συνήγαγον οὖν οἱ ἀρχιερεῖς καὶ οἱ Φαρισαῖοι συνέδριον, καὶ ἔλεγον· Τί ποιοῦμεν; ὅτι οὗτος ὁ ἄνθρωπος πολλὰ σημεῖα ποιεῖ (Quid facimus?) Vuk ima na sva četiri mjesta: *Šta ćemo činiti?* Isp. F. Blassa, Grammatik des neutestamentlichen Griechisch str. 205. Što se toga tiče, postupao sam kod primjerâ, koji će se poslije navesti, tako, da sam za deliberativno uzeo svako pitanje s futurom ili kondicionalom, koje bi bar moglo biti takovo (po tom bismo u svima netom iz Vukova prijevoda Novoga Zavjeta navedenim primjerima imali deliberativna pitanja).

Deliberativnih pronominalnih pitanja ima indirektnih i direktnih.

Za indirektna vrijedi sve ono, što je naprijed u § 51. za indirektna pronominalna pitanja uopće rečeno. Uzmimo primjer iz N. prip. 60. Sad se otac nađe u nevolji pa se stane dogovarati sa svojom ženom, *šta će raditi.* Glagol „dogovarati se" pripada među glagole, što sam ih u § 3. nazvao „verba studendi", jer tko se dogovara, on se dogovara zato, da se dogovori. A „dogovoriti se" je glagol s postulativnim značenjem (dogovoriti se znači dogovaranjem naći uputu, da se nešto učini), te mu se objekt izriče eksplikativnom rečenicom *sa da* (n. pr. Dogovore se, da jedan od njih svoga konja zakolje. N. prip. 7. Isp. „Rad" knj. 142. str. 42.) Zato naš primjer znači: stane se dogovarati sa svojom ženom, da se dogovore, da rade ono, što će raditi. Što će oni raditi, stoji dakle do toga, na što će ih dogovaranje ponukati ili na što će im dogovaranje volju upraviti, t. j. što valja da rade. Tako „što će raditi" dobiva značenje „što valja da rade". Po tom rečeni primjer upravo znači: stane se dogovarati sa svojom ženom, da se

dogovore, da rade ono, što će raditi (= valja da rade) (i ako valja da rade *a*, da rade *a*, i ako valja da rade *b*, da rade *b*, . . . i ako valja da rade *x*, da rade *x*). Resultat bi dogovaranja oni, koji se dogovaraju, kazali ovako: Da radimo to i to! ili: Radimo to i to! A pripovjedač bi ga kazao ovako: Da rade to i to! ili: Neka rade to i to! A „to i to" može biti svaki član disjunkcije, kojoj je generalizacija *što*.

Iz onoga, što je rečeno, vidi se, da indirektno pronominalno pitanje postaje deliberativno po tom, što je glagolu, o kojem zavisi, značenje takovo, da je s njim bilo kako u svezi neka postulacija. Da taj glagol nema takoga značenja, ne bi mu se objekt izricao eksplikativnom, nego deklarativnom rečenicom, pa bi pitanje bilo informativno (isp. § 51.) Moglo bi se reći i ovako: Što je kod informativnih pitanja težnja za obaviješću, da nešto biva, ako biva, to je kod deliberativnih težnja za uputom, da nešto bude (ili da se nešto učini), ako valja da bude (ili ako valja da se učini). I doista imadu svi glagoli, o kojima deliberativna pitanja zavise, ili postulativno ili bar takovo značenje, s kojim je bilo kako u svezi neka postulacija; n. pr. glagoli „naučiti, svjetovati" imadu sami postulativno značenje; „misli" se zato, da se smisli (nađe uputa), da se nešto učini; „pitati" znači tražiti uputu, da se nešto učini; i s onim, što znače glagoli „brinuti se (starati se), ne znati" (ne znam = nemam upute), u savezu je težnja za uputom, da se nešto učini. Kod toga mi valja izrijekom istaknuti, da isti glagoli mogu imati takovo značenje, da je s njim u svezi neka postulacija, i takovo, da s njim nije u svezi nikakva postulacija, pa po tom, da može o istom glagolu biti zavisno i informativno i deliberativno pitanje, kao što se može istomu glagolu (prema različnomu značenju) kazati objekt deklarativnom ili eksplikativnom rečenicom sa *da* (takova su naročito verba dicendi; isp. „Rad" knj. 142. str. 40. i d., 65. i d.) Isp. u § 52. navedena informativna pitanja zavisna o istim glagolima, o kojima zavise deliberativna pitanja navedena ovdje malo dalje.

Još valja spomenuti, da radnju upitne rečenice treba da izvodi onaj, koji ima radnjom glavne rečenice dobiti uputu, jer samo tako može uputa utjecati na smjer njegove radnje. Ponajviše je to subjekt glavne rečenice, t. j. on ima sâm radnjom glavne rečenice dobiti uputu. Ali često subjekt ne dobiva sâm upute radnjom glavne rečenice, nego je daje nekomu drugomu, pa onda treba da taj i radnju izvodi. Lice glagola u upitnoj rečenici nije stalno,

nego zavisi o tom, kako lice, koje uputu dobiva i radnju izvodi, stoji prema govorniku; ponajviše je glagol u 3. licu, rjeđe u 1., još rjeđe u 2. licu. Uzmimo ova dva primjera: No dozovi starca patrijara, hoće tebe starac naučiti, *šta ćeš poslat'* u zemlju Moskovsku. N. pj. III, 79. — Slugo moja, stari patrijare! Ne bi l' mene naučio, *šta ću poslat'* u zemlju Moskovsku? III, 80. — Ni u jednom ni u drugom primjeru subjekt glavne rečenice svojom radnjom ne dobiva sâm upute, nego je daje drugome (to dolazi od značenja glagola „naučiti"), i to u prvom primjeru 2. licu, a u drugom primjeru 1. licu, pa stoga te lice radnju upitne rečenice izvodi, te je glagol te rečenice u prvom primjeru u 2., a u drugom u 1. licu. U ostalom isp. § 8., jer ono, što se tamo kaže o težnji za obaviješću, da nešto biva, vrijedi i o težnji za uputom, da nešto bude.

Evo i drugih primjera poređanih alfabetskim redom glagolâ, o kojima pitanja zavise:

brinuti se (i složeno): Sad se ja zabrinem, *kako ću sići* na zemlju! N. prip. 162. — Zato vam kažem: ne brinite se dušom svojom, *šta ćete jesti*, ni tijelom, *u što ćete se obući* (Μὴ μεριμνᾶτε τῇ ψυχῇ, τί φάγητε, μηδὲ τῷ σώματι, τί ἐνδύσησθε.) Luk. 12, 22. — Ko je neoženjen, brine se za Gospodnje, *kako će ugoditi* Gospodu; a koji je oženjen, brine se za svjetsko, *kako će ugoditi* ženi (Ὁ ἄγαμος μεριμνᾷ τὰ τοῦ κυρίου, πῶς ἀρέσει τῷ κυρίῳ· ὁ δὲ γαμήσας μεριμνᾷ τὰ τοῦ κόσμου, πῶς ἀρέσει τῇ γυναικί.) 1. Kor. 7, 32—33.

gledati: Videći oni, da već ne mogu taj dan prispjeti, kuda su bili naumili, stanu gledati tamo amo kroz planinu, *đe bi prenoćili*. N. prip. 148.

govoriti (i složeno): Došavši onđe, pomisle, da ne će u onome čardaku biti njihova sestra, pa se odmah stanu dogovarati, *kako bi se* u nj *popeli*, i poslije dugoga promišljavanja i dogovora dogovore se, da jedan od njih svoga konja z a k o l j e. N. prip. 7. — Oboje se vrlo obraduju, kad se sastanu, pa se stanu razgovarati, *šta će sad*, *kako će se izbaviti*. Najposle se dogovore, da b e ž e. ib. 21. — Putujući tako stanu se dogovarati dva starija brata, *kako bi uzeli* vodu od svoga najmlađega brata, da se ocu umile, kao da su je oni našli, i dogovore se ovako: da p o d m i t e njegove momke itd. ib. 242. — No da se dogovorimo, *kako ćemo i šta* najprije *raditi i sijati* i *ko će* sjeme *nabavljati* . . . Sad s e dogovore, da p o s a d e najprije mrki luk. ib. 275. — A oni se

svi napuniše bezumlja, i govorahu jedan drugome, *šta bi učinili* Isusu (Διελάλουν πρὸς ἀλλήλους, τί ἂν ποιήσειαν τῷ Ἰησοῦ.) Luk. 6, 11.

kazivati: Izvadi carev sin oni orah pak zavika: „A ti kazuj, *šta ćemo!*“ N. prip. 94.

misliti (i složeno): Mislila je Novkinja đevojka, *kom' će poslat'* tri naranče žute. N. pj. I, 625. — Nu hod', dive, da mi promislimo, evo ide dijete Jovane, *kako bismo* njega *izgubili.* II, 31. — Tade će se Bogdan zamisliti, *čim će* tebe, Lazo, *darivati.* II, 183. — Pa on misli, *što će i kako će.* II, 383. — Misli misli proiguman Vaso, *đe bi* mrtva *saranio* Marka. II, 444. — Zamisli se tetka Stojanova, *šta će* sada *zboriti* Stojanu. III, 132. — Mislila sam (o zlu ne mislila), *što bih* dragom od milosti *dala.* N. pj. herc. 109. — Kad najmlađi brat dođe na onu vodu i stane hodati pokraj nje misleći, *kako bi prešao* na onu stranu, ugleda ga kroz pendžer careva kći. N. prip. 61. — Plačući tako momče i misleći, *šta će raditi i kuda će,* da bi ga nestalo, iziđe iza sela. ib. 66. — One druge dvije sestre . . . počnu joj o glavi raditi i domišljati se, *kako će je obestrviti.* ib. 112. — Divljan kad vidi, da mu je utekao, domisli se, *što će.* ib. 149. — Tako je Premudri viđeo morske dubine, pa onda stane misliti, *kako će* još *viđeti* nebeske visine. ib. 159. — Onda počnem misliti, *u što ću pokupiti* med. ib. 161. — Kralj se ražljuti i stane misliti, *kako bi dobavio* ova tri prstena. ib. 227. — Ovaj je siroma poslije domišljao se, *što će i kako će.* ib. 268. — Nagazi slučajno na tri četiri Ciganina, koji kad ga vide sama i valjana dva konja, slakome se i namisle, *kako bi* mu ih najbolje i najpoštenije *ukrali.* ib. 291.

pitati (i složeno): Samo t' pitam, *kako ću dobiti,* ne pitam te, *kako ću begati.* N. pj. III, 182. — Kad mati zmijina to čuje, vrlo se obraduje i zaželi videti svoga sina, kad iziđe iz zmijinje košulje, pa zapita snahu, *kako bi* ga *mogla videti.* N. prip. 53. — Kad tamo dođu, počnu pripitivati, *đe bi* je *kupili i po što* oka. ib. 288.

starati se: Pošto Solomun već ostari i već mu se dosadi življeti na ovome svijetu, stane se starati, *kako bi se prostio* materine kletve, da bi mogao umrijeti. N. prip. 158.

svjetovati: Sjetuj mene, dijete Maksime, *kom ću proscu* moju ćerku *dati?* N. pj. II, 480. — Već me sjetuj, moja tetka mila, *kako bih* je junak *izbavio?* III, 132. — I svjetovaše se, *kako bi* Isusa iz prijevare *uhvatili i ubili* (Καὶ συνεβουλεύσαντο ἵνα τὸν Ἰησοῦν δόλῳ κρατήσωσιν καὶ ἀποκτείνωσιν) Mat. 26, 4.

učiti (i složeno): A Boga ti, Bogom posestrimo! Bi li mene mogla naučiti, ja *kako bih zadobio* Hajku? III, 181. — Jedan siromah življaše u jednoj pećini i nemaše ništa do jednu kćer, koja bijaše mnogo mudra i iđaše svuda u prošnju, pa i oca svoga učaše, *kako će prositi i pametno govoriti.* N. prip. 105. — Ali nju baba nauči, *šta će raditi.* ib. 223.

uputiti: Zmaj ga uputi, *kuda će ići*, dok ne nađe grad, gde su dvori drugoga zmaja. N. prip. 30.

vijeću načiniti: A fariseji izišavši načiniše vijeću o njemu, *kako bi* ga *pogubili* (Ἐξελθόντες δὲ οἱ Φαρισαῖοι συμβούλιον ἔλαβον κατ' αὐτοῦ, ὅπως αὐτὸν ἀπολέσωσιν.) Mat. 12, 14.

zapovijest dati: Jer ja od sebe ne govorih, nego otac, koji me posla, on mi dade zapovijest, *šta ću kazati i šta ću govoriti* (Ὁ πέμψας με πατὴρ αὐτός μοι ἐντολὴν ἔδωκεν τί εἴπω καὶ τί λαλήσω.) Jov. 12, 49.

ne znati: Posle dođu sluškinje i kažu carevome sinu, šta je i kako je, a on siromah od žalosti nije znao, *šta će raditi.* N. prip. 20. — Ja da znam, gde je tvoja snaga, ja ne znam, *šta bih radila* od miline, sve bih ono mesto ljubila. ib. 45. — Oni isti čas uzraste strašna gora, da ne znadoše prosci, *đe će ni kuda će.* ib. 104. — Kako ću je dati, kad ne znam, šta si i otkuda si, noćas došao, hoćeš odmah da je vodiš, pa ne znam, ni *đe bi išao* sestri u pohode. ib. 185. — Pošto to reče Baš-Čelik, odvede ženu sa sobom, a carević opet ostane sam ne znajući, *što će.* ib. 201. — Na jedan put udare neprijatelji na Ćelinoga tasta sa dve strane, da nije znao, *kuda* pre. ib. 206. — Ne znajući, *kako bi uradio* ili da mu od njega ništa ne da a da pošten ostane, pođe k svome kumu, da se svjetuje. ib. 299. — I vrativši se nađe ih opet, gdje spavaju; jer im bijahu oči otežale; i ne znadijahu, *šta bi* mu *odgovorili* (Καὶ οὐκ ᾔδεισαν τί ἀποκριθῶσιν αὐτῷ.) Mark. 14, 40.

Isporedi i primjere navedene kod pojedinih glagola u Akademijskom i u Ivekovićevu i Brozovu rječniku.

Primjeri, gdje se uz indirektno deliberativno pronominalno pitanje prislanja indirektno deliberativno disjunktivno pitanje, navedeni su već na str. (152.)

58. Direktna se deliberativna pronominalna pitanja od indirektnih razlikuju onako, kako se i direktna informativna pronominalna pitanja razlikuju od indirektnih (v. § 53.) Samo valja na pameti držati, da kod deliberativnih pitanja upitnim tonom nije naznačena težnja za obaviješću, da nešto biva, ako biva (kao kod

informativnih), nego težnja za uputom, da nešto bude (ili da se nešto učini), ako valja da bude (ili ako valja da se učini). Tako n. pr. ako bolan Jovo tamburici govori: Tamburice, moja dangubice! *Kome ću* te *ostaviti* pustu! N. pj. herc. 198. — on ne teži za obaviješću, da će tamburicu ostaviti onomu, komu će je ostaviti, nego za uputom, da je ostavi onomu, komu će je ostaviti, pa tu uputu od tamburice svojim pitanjem i traži. Komu će je ostaviti, stoji dakle do toga, komu će ga tamburica u svom odgovoru uputiti ili ponukati da je ostavi, t. j. komu valja da je ostavi. Tako „kome ću te ostaviti" dobiva značenje „kome valja da te ostavim". Po tom taj primjer upravo znači: Komu ću te ostaviti (= valja da te ostavim), onomu kaži mi da te ostavim (i ako valja da te ostavim licu *a*, kaži mi, da te ostavim licu *a*, i ako valja da te ostavim licu *b*, kaži mi, da te ostavim licu *b*, . . . i ako valja da te ostavim licu *x*, kaži mi, da te ostavim licu *x*). Odgovor bi tamburice glasio: Da me ostaviš tomu i tomu! ili: Ostavi me tomu i tomu! A „tomu i tomu" može biti svaki član disjunkcije, kojoj je generalizacija *komu*. Poslije se članovi disjunkcije i spominju u irealnim hipotetičkim rečenicama sa *da* (Da bih tebe ostavio majci, u mene je ostarala majka, itd.), isp. § 47. na str. (158.) Ono, za što je naprijed rečeno, da je upitnim tonom naznačeno, izrečeno je u analizi primjera imperativom glagola „kazati", a taj je glagol uzet u takovom (postulativnom) značenju, da mu se objekt kazuje eksplikativnom, a ne deklarativnom rečenicom sa *da* (isp. „Rad" knj. 142. str. 44.), inače pitanje ne bi bilo deliberativno, nego informativno (isp. što je u § 57. kod indirektnih deliberativnih pitanja o tom rečeno). Tako se može kod svakoga direktnoga deliberativnoga pitanja ono, što je upitnim tonom naznačeno, izreći glagolom dicendi s postulativnim značenjem u imperativu. Otuda se opet vidi, kako je razlika između indirektnih i direktnih pitanja samo formalna: ono, što je kod indirektnih izrečeno posebnim glagolom, kod direktnih je samo naznačeno upitnim tonom. Težnja za uputom naznačena upitnim tonom dolazi svagda od govornika, on ima uputu dobiti i prema njoj radnju glagolsku izvršiti. Stoga je razumljivo, što je glagol u direktnim deliberativnim pitanjima svagda u 1. licu.

Evo primjerâ alfabetskim redom interogativnoga pronomena:

gdje: Avaj mene! do Boga jednoga! *Gde ću naći* zmiju u duvaru, da joj kažem od cara pozdravlje? N. pj. II, 56. — Podignuvši dakle Isus oči, i vidjevši, da mnoštvo naroda ide k njemu,

reče Filipu: *Gdje ćemo kupiti* hljeba, da oni jedu? (Πόθεν ἀγοράσομεν ἄρτους, ἵνα φάγωσιν οὗτοι;) Jov. 6, 5.

kakav: Ali *kakav ću kazati da je* ovaj rod? On je kao djeca, koja sjede po ulicama i viču svojijem drugovima (Τίνι δὲ ὁμοιώσω τὴν γενεὰν ταύτην;) Mat. 11, 16. (Pitanje pripada upravo deklarativnoj rečenici sa *da,* ali se ona tako stopila s glavnom, da se obadvije osjećaju kao jedna; isp. i Luk. 7, 31.).

kako: Kum je staru majku zapitao: „*Kako ćemo* kumi ime *đesti?*“ Stara majka ljuta odgovara: „Đeni Janja, đavo je odnijo!“ N. pj. I, 560. — Ja sam grije težak učinio: jesam bio svoje roditelje, *kako bih se* grija *ostajao?* II, 90. — *Kako bismo* dete *omrazili i* sa svetlim carem *zavadili?* II, 158. — Vjerna slugo, Ćuprilj-vezire! *Kako bismo* zemlju *poturčili,* da ne ima vjere svakojake, da nemamo među sobom kavge? III, 57. — *Kako ćemo* paši *udariti,* udariti paši nackolo? IV, 81. — Čuješ brate Bjelić Ignjatije! *Kako ćemo udarit'* na Turke? IV, 280. — Sad što ćemo od života svoga? *Kako ćemo* agu *prevariti,* da mu rusu glavu izgubimo? IV, 472. — Pomagajte, braćo, za Boga! evo me ćera Brko. Šta ću sad? *kako ću prijeći* preko ove vode? N. prip. 5. — Solomun mu odgovori, da se smije, đe car cara hoće da pogubi na ženskom uzglavlju. Car ga onda upita: „A da *kako*“ (sc. ću te pogubiti, ili: bih te pogubio)? ib. 156.

kuda: A za Boga, moja mila majko! Kad m' odvoji od oca mojega, koji nema do mene jednoga, *kud ćemo se,* majko, *dijevati?* N. pj. II, 27. — O tako ti, Šikmanović-Vuče! *Kuda ćemo* s četom *obrnuti?* IV, 125.

što: Jarko sunce Bogu tužbu dalo: „*Što ću,* Bože, s prokletom devojkom?“ N. pj. I, 305. — Zastara se domaćine u domu: „*Čim ćemo* mi naše goste *častiti?*“ I, 317. — Ah *što ću, što ću!* I, 419. — *Šta ću,* majko, od gorkije muka? I, 552. — Kad ja dođoh pod Goliju kuli, žestoke me uvatiše misli: *Šta ću* sade od života svoga? IV, 40. — Pomagaj, brate, za Boga! ćera me Brko, i evo ga sad će me stići! Nego *što ću činiti?* Sakrij me đe! N. prip. 5. — Babo, *šta ćemo raditi?* Ja ovako ne mogu živeti; nego idem u svet, da učim kakav zanat. ib. 36. — *Šta ćemo* sad: ono su carevi, a ovo su kao prosjaci prema njima? ib. 81. — U muci pade na um carevu sinu oni lješnik, pak ga izvadi i upita: „Ah za Boga! *šta ćemo* sad?“ ib. 94. — Kad joj otac načini i take haljine, ona dođe babi plačući: „Jao, baba, *šta ću?* načinio i od zlata haljine“. ib. 223. — Najposle iziđe i najmlađi sin pred oca,

pa mu reče: „*Šta ćemo raditi?* Nijedan od moje braće ne dolazi natrag". ib. 237. — Reče im Pilat: A *šta ću činiti* s Isusom prozvanijem Hristom? Rekoše mu svi: Da se razapne (Τί οὖν ποιήσω Ἰησοῦν τὸν λεγόμενον Χριστόν;) Mat. 27, 22. — Onda reče gospodar od vinograda: *šta ću činiti?* Da pošljem sina svojega ljubaznoga: eda se kako zastide, kad vide njega (Τί ποιήσω; πέμψω τὸν υἱόν μου τὸν ἀγαπητόν· ἴσως τοῦτον ἐντραπήσονται) Luk. 20, 13. — Onda im zapovjediše, da iziđu napolje iz savjeta, pa pitahu jedan drugoga govoreći: *Šta ćemo činiti* ovijem ljudima? (Τί ποιήσομεν τοῖς ἀνθρώποις τούτοις;) Djela 4, 15—16. — Isp. i § 57. na str. (221.)

Sudeći po drugim primjerima valja u pitanjima, koja glase: *Što ću (ćemo)?* u misli dodati: *raditi* ili *činiti.*

tko: Kome ć' ovu čašu *nazdraviti?* Ako ću je napit' po starješтvu, napit ću je starom Jug-Bogdanu itd. N. pj. II, 310. [isp. § 47. str. (157.)]. — Sjutradan glas kroz narod: umr'o kralj! *koga ćemo* za kralja? N. prip. 110.

Isporedi i primjere navedene kod pojedinih oblika interogativnoga pronomena u Akademijskom i u Ivekovićevu i Brozovu rječniku.

59. Direktna deliberativna pitanja mogu biti i admirativna. Takovo je n. pr. pitanje: A *šta ću ti duljit'* lakrdiju? N. pj. III, 232. Od Erdelja ban, koji to kaže u pismu Nuku Novljaninu[1], htio je da dulji lakrdiju (= besjedu), t. j. mislio je, da mu valja duljiti lakrdiju. Ali se zapitao, zašto (= za koji uzrok) valja mu duljiti lakrdiju, t. j. zatražio je sâm od sebe uputu, da dulji lakrdiju za onaj uzrok, za koji mu je valja duljiti. Njegovo je dakle pitanje bilo deliberativno te je značilo: i ako za uzrok *a* valja da duljim lakrdiju, kaži, da je duljim za uzrok *a*, i ako za uzrok *b* valja da duljim lakrdiju, kaži, da je duljim za uzrok *b*, . . . i ako za uzrok *x* valja da duljim lakrdiju, kaži, da je duljim za uzrok *x*. Ali si je na svako od tih dionih (inače također deliberativnih, ali konjunkcionalnih) pitanja odgovorio: Za uzrok *a* (*b*, . . . *x*) ne dulji lakrdije! Tako je uvidio, da mu ni za kaki uzrok ne valja duljiti lakrdije, ili da nema nikakva uzroka, za koji bi mu valjalo duljiti lakrdiju. A to izriče tim, što svoje glavno

[1] Vuk kaže u bilješki, da upravo ne zna, ili bi ovaj stih valjalo uzeti da govori pjevač od sebe, ili da ga ban piše u knjizi. Držim, da je ovo posljednje prirodnije.

(pronominalno) deliberativno pitanje izgovara s admirativnim tonom čudeći se sâm svojoj prvobitnoj misli, da mu valja duljiti lakrdiju, i tim poričući je. Tako je njegovo u početku samo deliberativno pitanje postalo i admirativno. Kao takovo ga i izriče, a dok je bilo samo deliberativno, nije ga izrekao, ali ga valja držati za bitni dio duševnoga procesa, kojim je došlo do pitanja, koje pitalac izriče. I kad bi na nj odgovorio, odgovor bi glasio ovako: Ni za kakav uzrok ne dulji lakrdije! (= nema nikakva uzroka, za koji bi ti valjalo duljiti lakrdiju). Ali po onom, što je rečeno, ne treba da si na svoje pitanje odgovara.

Takovi su još ovi primjeri: Baba mu odgovori: „Sinko, što je pogođeno, ono valja da bude. Eto od dvanaest konja biraj kojega hoćeš". A on reče: „Ta *šta ću birati*, daj mi onoga iz budžaka, gubavog, za mene nisu lepi". N. prip. 25. — Onaj, koji je radio, jednom pomisli u sebi: „*Što bih* ja i za ovoga lenivca *radio?* Bolje da se odelim, pa da za sebe radim, a njemu što drago!" ib. 71. — Najposlije sam sebi kaže: „A *što bi se* Baš-Čelika *bojao*, kad još imam dva života?" ib. 201.

Drugi primjeri, za koje bi se moglo misliti, da su u njima deliberativna pitanja držim da ne idu ovamo, jer su pitanja takova, da se u njima poriče mogućnost vršenja glagolske radnje; isp. § 55. na str. (203.)

Ali ovamo idu pronominalna pitanja s futurom u 3. licu, koja se u pripovijedanje u m e ć u; n. pr. Pošto se pop ispeče, zove divljan đaka, da s njim jede, a đak jadni ne šćene, već mu odgovori, da nije gladan. „A hoćeš" reče divljan „i na sramotu, ako ne ćeš na lijepo". Đak *šta će?* već sjedne s njim. N. prip. 148. Da đak sâm govori u vrijeme, kad se događa ono, što se pripovijeda, kazao bi: Što ću (sc. drugo uraditi, t. j. što valja drugo da uradim)? već ću sjesti s njim; a smisao bi tomu bio: ništa drugo ne valja da uradim, već ću sjesti s njim; njegovo bi dakle pitanje bilo deliberativno admirativno. Pa to je i onda, kad pripovjedač kaže: Đak što će (sc. drugo uraditi, t. j. što valja drugo da uradi)? već sjedne s njim, — čemu je također smisao: đak ništa drugo ne valja da uradi, već sjedne s njim [mjesto „ne valja" bolje bi bilo: „nije valjalo" da uradi, kao što bi i u tekstu upravo imalo stajati: đak što š ć a š e (ili: što je h t i o)? jer je vrijeme, u koje se događa ono, što se pripovijeda, već davno prošlo, ali je uzet prezent (đak što ć e?), da bi bio isti oblik, koji bi đak sam upotrijebio u ono vrijeme, kad bi razmišljao]. Osobito je u pitanju

samo to, što je glagol u njemu u 3., a ne u 1. licu. A to dolazi otuda, što ne govori đak, nego pripovjedač, a đak je subjekt njegovu pitanju. Svrha je pak pitanju, da se življe, uza sudjelovanje slušalaca pripovijetke, istakne, da đaku nije valjalo ništa drugo uraditi nego sjesti s divljanom. Takovi su i ovi primjeri: (Car) baci oni prsten, te *đe će?* nego odskoči s doline te njegovoj istoj šćeri na skut. N. prip. 114. — Nakom dugoga prepiranja viđe već, da nije kud kamo, te ona *šta će*, da je otac ne vjenča i da pâs pâsu kao prikazanije ne kazuje, naumi, da ubije sama sebe. ib. 115. — Kad mu od sviju strana otpišu, da nema take ni devojke ni udovice, on onda *šta će,* već da uzme svoju kćer, pa sazove sve ministre, da mu kažu, može li to biti. ib. 222. — Onda ga otac i majka dobro išibaju i nazovu ga inatom pa ga oteraju. Ovaj siroma *što će, kud će,* te na drum. ib. 267. — Ovamo idu i ovi primjeri, u kojima je futur izrečen oblikom „ću + da" (isp. § 60, c.), ali pitanja rekao bih da nijesu admirativna, nego samo deliberativna: Oni onda *šta će da rade?* žita nisu imali, da mese pravi hleb, nego su tukli koru od kojekaka drveća i od toga hleb mesili. Takovi hleb umesi žena i sad za gosta. N. prip. 82. Sad car *kome će da veruje?* devojka ne sme da kaže, onaj preti, da će je ubiti; te car naredi, da im sud sudi. ib. 267. — Drukčija su ona umetnuta pitanja, koja se spominju u § 64.

60. Ostaju još neki osobiti oblici deliberativnih pronominalnih pitanja, koje ću ovdje redom spomenuti:

a) Mjesto futura može dolaziti i željna rečenica sa *da*, kao i u konjunkcionalnim deliberativnim pitanjima (isp. § 19. i 32.); n. pr. Učitelju blagi! *šta da učinim*, da naslijedim život vječni? (Τί ποιήσας ζωὴν αἰώνιον κληρονομήσω;) Luk. 18, 18. „Šta da učinim" znači: što zapovijedaš (želiš) da učinim? (jer ako se željna rečenica metne u pitanje, pita se onaj, koji se pita, je li njegova želja ili volja, da se vrši radnja, koju glagol znači) ili: što valja da učinim? (t. j. što valja da učinim, to kaži da učinim) — dakle isto, što bi značilo: „Što ću učiniti?" Drugi su primjeri: Kad car vidi gotov grad, vrlo se udivi pa reče stricu onoga deteta, svome doglavniku: „E sad *šta da mu radim?* Ovo nije čovek, Bog zna, šta je". N. prip. 68. — Tada pristupi k njemu Petar i reče: Gospode! *koliko puta*, ako mi sagriješi brat moj, *da mu oprostim?* do sedam puta? (Ποσάκις ἁμαρτήσει εἰς ἐμὲ ὁ ἀδελφός μου καὶ ἀφήσω αὐτῷ;) Mat. 18, 21. — Sad je duša moja žalosna; i *šta da kažem?*

Oče! sačuvaj me od ovoga časa; ali zato dođoh na čas ovaj (Καὶ τί εἴπω;) Jov. 12, 27.

Takova deliberativna pitanja mogu biti i admirativna (isp. § 32.); n. pr. Vukući pobratim vreću pomisli u sebi: „*Šta da* ja ovo *delim* s pobratimom? Bolje je, da ja ovo nosim sâm, a on neka gleda, kako će izići iz jame". N. prip. 170. — Onda reče vinogradaru: evo treća godina, kako dolazim i tražim roda na ovoj smokvi, i ne nalazim; posijeci je dakle, *zašto* zemlji *da smeta?* (Ἔκκοψον αὐτήν· ἵνατί καὶ τὴν γῆν καταργεῖ;) Luk. 13, 7. — Jer ako istina Božija u mojoj laži veća postane na slavu njegovu, *zašto* još i ja kao grješnik *da budem osuđen?* (Τί ἔτι κἀγὼ ὡς ἁμαρτωλὸς κρίνομαι;) Rim. 3, 7. — Ali ne govorim za savjest tvoju, nego drugoga; jer *zašto da* moju slobodu *sudi* savjest drugoga? Ako ja s blagodaću uživam, *zašto da se huli* na mene za ono, za što ja zahvaljujem? (Ἵνατί γὰρ ἡ ἐλευθερία μου κρίνεται ὑπὸ ἄλλης συνειδήσεως; — Τί βλασφημοῦμαι ὑπὲρ οὗ ἐγὼ εὐχαριστῶ;) 1. Kor. 10, 29—30.

Neka su admirativna pitanja i negativna; n. pr. Zašto dakle (kao što viču na nas, i kao što kažu neki da mi govorimo) *da ne činimo* zla, da dođe dobro? (Καὶ μή... ὅτι ποιήσωμεν τὰ κακὰ ἵνα ἔλθῃ τὰ ἀγαθά;) Rim. 3, 8. — Koji dakle svoga sina ne poštedje, nego ga predade za sve nas, *kako* dakle *da* nam s njim sve *ne daruje?* (Πῶς οὐχὶ καὶ σὺν αὐτῷ τὰ πάντα ἡμῖν χαρίσεται;) Rim. 8, 32. — Ako su nam dakle tjelesni ocevi naši karači, i bojimo ih se, *kako da ne slušamo* oca duhova, da živimo? (Οὐ πολλῷ μᾶλλον ὑποταγησόμεθα τῷ πατρὶ τῶν πνευμάτων, καὶ ζήσομεν;) Jevr. 12, 9.

Iz navedenih se primjera vidi, da u admirativnim pitanjima glagol nije svagda u 1. licu, da dakle govornik radnje glagolske ne izvodi svagda sâm. U tom slučaju svojim pitanjem ne traži ni uputu, da on radnju izvodi, ako valja da je izvodi, nego samo obavijest, valja li, da se radnja izvodi. Tako n. pr. u navedenom primjeru iz Luk. 13, 7. gospodar vinograda traži od vinogradara samo obavijest, ako za koji uzrok valja da smokva zemlji smeta, da za taj uzrok valja da smeta, ali sam misli, da ni za kakav uzrok ne valja da smeta, ili da nema nikakva uzroka, za koji bi valjalo da smeta, pa očekuje i takav odgovor, koliko uopće očekuje odgovor.

b) Da vršenje radnje glagolske stoji do volje onoga, koji se pita, može se pokazati tim, da se rečenica sa *da* učini zavisna o 2. licu glagola „hotjeti"; n. pr. Onda car zmijinji reče čobanu: „*Šta ćeš*

da ti dam zato, što si mi sina izbavio?“ N. prip. 11. — I ustavivši se Isus dozva ih, i reče: *Šta hoćete da* vam *učinim?* (Τί θέλετε ποιήσω ὑμῖν;) Mat. 20, 32. — A u prvi dan prijesnijeh hljebova pristupiše učenici k Isusu govoreći: *Gdje ćeš da* ti *zgotovimo* pashu da jedeš? (Ποῦ θέλεις ἑτοιμάσωμέν σοι φαγεῖν τὸ πάσχα;) Mat. 26, 17. — A sudija odgovarajući reče im: *Koga hoćete* od ove dvojice *da* vam *pustim?* A oni rekoše: Varavu (Τίνα θέλετε ἀπὸ τῶν δύο ἀπολύσω ὑμῖν;) Mat. 27, 21. (isp. i 17.) — A Pilat opet odgovarajući reče im: A *šta hoćete da činim* s tijem, što ga zovete carem Judejskijem? (Τί οὖν θέλετε ποιήσω ὃν λέγετε βασιλέα τῶν Ἰουδαίων;) Mark. 15, 12. (isp. A šta ću činiti s Isusom prozvanijem Hristom? Τί οὖν ποιήσω Ἰησοῦν τὸν λεγόμενον Χριστόν; Mat. 27, 22.) — A kad mu se približi, zapita ga govoreći: *Šta hoćeš da* ti *učinim?* (Τί σοι θέλεις ποιήσω;) Luk. 18, 41.

U ovom je primjeru takovo pitanje indirektno: Znadite, braćo, da su mi jučer poručili ozgor s neba, da se s vama dogovorim, *u koji ćete dan da vam pošlje i koliko* kiše. Sad mi odgovorite. N. prip. 283.

Isp. § 49. str. (173.)

c) Mjesto infinitiva dolazi u futuru rečenica sa *da;* n. pr. Učitelju blagi! *kakovo ću dobro da učinim*, da imam život vječni? (Τί ἀγαθὸν ποιήσω, ἵνα ἔχω ζωὴν αἰώνιον;) Mat. 19, 16. Formalna je razlika od slučaja pod b) u tom, što je ovdje glagol „hotjeti“ u 1. licu, a u slučaju pod b) u 2. licu; a materijalna u tom, što je ovdje „kakovo ću dobro da učinim?“ = kakovo ću dobro učiniti? — dakle je „(ho)ću“ pomoćni glagol za tvorbu futura (o takovom obliku futura isp. Maretića, Gram. i stil. § 609, a), a u slučaju pod b) „hoćeš. hoćete“ znači lat. *vis, vultis.*

Ovamo ide i par primjera, u kojima je pitanje indirektno; n. pr. On siromah kad to čuje, ne zna, *šta će* od sebe *da radi:* sve čupa kosu s glave od muke i žalosti. N. prip. 18. — Ona išla ne znajući ni sama kuda, najposle zaiđe u šumi, pa tumarala tamo amo tražeći, *kud će da izađe*, dok smotri na daleko vatru. ib. 141. — Već ne znadijaše, *šta će da radi*, ili svoju ženu da zakolje ili da ide po svijetu tražiti svoju đecu. ib. 235. [isp. § 46. str. (152.)]. Isp. § 59. str. (230.).

61. Napose valja govoriti o pojavi, gdje je više pronominalnih pitanja složeno disjunktivno. Tako složena pitanja mogu biti indirektna ili direktna. Za indirektna uzmimo primjer: Prvi ću ti megdan ostaviti u Kladuši a pred tvojom ku-

lom, nek ti vidi ostarjela majka, *ja kako ćeš*, Ture, *poginuti, jal' kako ćeš* mene *pogubiti*. N. pj. III, 107. U disjunkciji, i to u hipotetičkoj, stoje sama pronominalna pitanja kao objekti glagolskoga oblika „nek vidi" (neka vidi ja to jali to) ili upravo glagolski oblik „nek vidi" jedan put s jednim pitanjem kao svojim objektom, a drugi put s drugim (ja nek vidi to jali nek vidi to). U prilog je takomu slaganju bilo svakako to, što se u disjunktivnim pitanjima, o kakvima se govorilo u § 49, b) i c) (premda su u svima tamo navedenim primjerima pitanja direktna, ali nam ništa ne smeta uzeti, da bi takova pitanja mogla biti i indirektna), disjunktivna partikula stala shvaćati tako, kao da veže — ne disjunktivne članove jednoga pitanja, nego pojedina pitanja, na koja se jedno od disjunktivnih članova sastavljeno pitanje raspalo. Rečenomu je dakle primjeru smisao, da će od Kotara Janko Mujinu Alilu (kojemu piše ono, što se u primjeru kaže) prvi megdan ostaviti u Kladuši pred njegovom kulom sa svrhom, nek mu vidi majka jedno od ovoga: ja to, da će onako poginuti, kako će poginuti, jali to, da će njega onako pogubiti, kako će ga pogubiti. Sličan je i ovaj primjer: Vidi, pobro, *đe ću poginuti, il', kako ću* bega *pogubiti*. N. pj. III, 467. Takovi su još ovi primjeri: Kaži nam, *kakvom vlasti* to *činiš? Ili ko* ti *je dao* vlast tu? (Ἐπὲ ἡμῖν, ἐν ποίᾳ ἐξουσίᾳ ταῦτα ποιεῖς, ἢ τίς ἐστιν ὁ δούς σοι τὴν ἐξουσίαν ταύτην;) Luk. 20, 2 [Mat. 21, 23. ima isto pitanje u direktnom obliku i sa *i* mjesto *ili;* primjer je naveden u § 54. na str. (192.)] — Koje spasenije tražiše i ispitivaše za nj proroci, koji za vašu blagodat prorekoše; ispitujući, *u kakovo ili u koje vrijeme javljaše* Duh Hristov u njima, naprijed svjedočeći za Hristove muke, i za slave po tome (Ἐρευνῶντες, εἰς τίνα ἢ ποῖον καιρὸν ἐδήλου τὸ ἐν αὐτοῖς πνεῦμα Χριστοῦ) 1. Pet. 1, 11.

Kod primjera: A kad vas dovedu u zbornice i na sudove i pred poglavare, ne brinite se, *kako ćete ili šta odgovoriti, ili šta ćete kazati* (Μὴ μεριμνᾶτε, πῶς ἢ τί ἀπολογήσησθε ἢ τί εἴπητε) Luk. 12, 11. — udara u oči, što u njemu dolazi *ili*, a očekivalo bi se *ni*, kad je glavni glagol negativan, jer se kaže: ne brini se *ni* za ovo *ni* za ono, a ne: *ili* za ovo *ili* za ono (očekivalo bi se dakle: ne brinite se, *(ni)* kako ćete *ni* šta odgovoriti, *ni* šta ćete kazati). *Ili* držim da je uzeto stoga, što govornik (Isus) misli na ono, kako će oni, kojima govori, brinući se govoriti; oni će naime govoriti: Kako ćemo *ili* šta odgovoriti, *ili* šta ćemo kazati? [isp. malo dalje na str. (234.) primjere za direktna disjunktivno složena pitanja i §

43, d. str. (139.)] — pa otuda dolazi *ili* i među indirektna pitanja, premda nijesu u disjunkciji upravo sama ta pitanja, nego negirani glagolski oblik „ne brinite se“ svaki put s drugim pitanjem; isp. Mat. 6, 25. [Ne brinite se za život svoj, šta ćete jesti, *ili* šta ćete piti; *ni* za tijelo svoje, u što ćete se obući (Μὴ μεριμνᾶτε τῇ ψυχῇ ὑμῶν, τί φάγητε ἢ τί πίητε, μηδὲ τῷ σώματι ὑμῶν, τί ἐνδύσησθε)], gdje među prva dva pitanja dolazi *ili* s razloga, koji je netom kazan, a među izrazima „za život svoj — za tijelo svoje“, koji ne pripadaju k onomu, kako će ljudi brinući se govoriti, dolazi *ni;* tako i Luk. 12, 22. [Ne brinite se dušom svojom, šta ćete jesti, *ni* tijelom, u što ćete se obući (Μὴ μεριμνᾶτε τῇ ψυχῇ, τί φάγητε, μηδὲ τῷ σώματι, τί ἐνδύσησθε)]. Sličan je i ovaj primjer: Ne brinite se dakle govoreći: šta ćemo jesti, *ili*, šta ćemo piti, *ili*, čim ćemo se odjenuti? (Μὴ οὖν μεριμνήσητε, λέγοντες· Τί φάγωμεν ἢ τί πίωμεν ἢ τί περιβαλώμεθα;) Mat. 6, 31. — samo je razlika u tom, što je umetnut particip „govoreći“, te su pitanja direktna, pa je *ili* opravdano, ako se uzme, da particip „govoreći“ pripada k svima pitanjima zajedno, a nije opravdano, ako se uzme, da taj particip pripada k svakomu pitanju napose, jer onda nijesu u disjunkciji sama pitanja, nego particip svaki put s drugim (direktnim) pitanjem, te bi trebalo da se kaže: ne brinite se *(ni)* govoreći to *ni* (govoreći) to *ni* (govoreći) to. Još dodajem, da su u svima tima primjerima pitanja upravo deliberativna.

Direktna informativna pitanja imamo u ovom primjeru: *Šta je* dakle *bolji* Jevrejin od drugijeh ljudi? *Ili šta pomaže* obrezanje? Mnogo svakojako. (Τί οὖν τὸ περισσὸν τοῦ Ἰουδαίου; ἢ τίς ἡ ὠφέλεια τῆς περιτομῆς;) Rim. 3, 1. Smisao je: kažite jedno od ovoga: (ili) to ili to = (ili) kažite to ili kažite to, t. j. (ili) kažite, da je bolji Jevrejin u onom, u čemu je bolji, ili kažite, da obrezanje pomaže ono, što pomaže. — Osobit je ovaj primjer: *Šta ste izišli* u pustinji *da vidite?* Trsku, koju ljulja vjetar? *Ili šta ste izišli da vidite?* Čovjeka u meke haljine obučena? Eto, koji meke haljine nose, po carskijem su dvorovima. *Ili šta ste izišli da vidite?* Proroka? Da, ja vam kažem, i više od proroka. (Τί ἐξήλθατε εἰς τὴν ἔρημον θεάσασθαι; κάλαμον ὑπὸ ἀνέμου σαλευόμενον; Ἀλλὰ τί ἐξήλθατε ἰδεῖν; ἄνθρωπον ἐν μαλακοῖς ἱματίοις ἠμφιεσμένον; Ἰδοὺ οἱ τὰ μαλακὰ φοροῦντες ἐν τοῖς οἴκοις τῶν βασιλέων εἰσίν. Ἀλλὰ τί ἐξήλθατε ἰδεῖν; προφήτην; Ναὶ λέγω ὑμῖν, καὶ περισσότερον προφήτου) Mat. 11, 7—9. U disjunkciji ne mogu biti pronominalna pitanja, jer se ponavlja isto pitanje, nego po jedno konjunkcionalno i po jedno pronomi-

nalno pitanje, koje za konjunkcionalnim dolazi, tako da je smisao: kažite, šta ste izišli u pustinji da vidite! kažite jedno od ovoga dvoga: (ili) kažite (to), jeste li izišli, da vidite trsku, koju ljulja vjetar, ili kažite (to), što ste (drugo) izišli da vidite itd. Konjunkcionalna su pitanja admirativna. U grčkom mjesto *ili* ima ἀλλά, jer se suponira, da je konjunkcionalno pitanje već poređeno, prije negoli se pronominalno izriče, kao da bi se kazalo: nijeste izišli, da vidite trsku, koju ljulja vjetar, nego što ste izišli da vidite? U grčkom dakle (a tako je i u latinskom prijevodu; sed = ἀλλά) nema disjunkcije. U hrvatskom je pak disjunkcija postala moguća po tom, što se ne suponira, da je konjunkcionalno pitanje poređeno, prije negoli se pronominalno izriče. U ostalom *ili* ima izrazito značenje: ako ne to, onda — [jeste li izišli, da vidite trsku, koju ljulja vjetar? ako ne to, onda što ste izišli da vidite? — isp. § 43, b. str. (137.)] Još dodajem, da se sva i pronominalna i konjunkcionalna pitanja nalaze upravo u namjernoj rečenici: da vidite (i „trsku" i „šta" objekt je od „vidite").

Direktna deliberativna pitanja dolaze u ovom primjeru: *Kakvo ćemo kazati da je* carstvo Božije? *ili u kakvoj ćemo* ga *priči iskazati?* Ono je kao zrno gorušično (Τίνι ὁμοιώσωμεν τὴν βασιλείαν τοῦ θεοῦ, ἢ ἐν ποίᾳ παραβολῇ παραβάλωμεν αὐτήν;) Mark. 4, 30. (prvo je pitanje u deklarativnoj rečenici sa *da;* „kakvo" je predikat subjektu „carstvo Božije").

Više primjerâ imam za admirativna pitanja; n. pr. Jer *kakva je korist* čovjeku, ako sav svijet dobije, a duši svojoj naudi? *ili kakav će otkup dati* čovjek za svoju dušu? (Τί γὰρ ὠφελεῖται ἄνθρωπος, ἐὰν τὸν κόσμον ὅλον κερδήσῃ, τὴν δὲ ψυχὴν αὐτοῦ ζημιωθῇ; ἢ τί δώσει ἄνθρωπος ἀντάλλαγμα τῆς ψυχῆς αὐτοῦ;) Mat. 16, 26. Smisao je: kažite bar[1] jedno od ovoga: (ili) to ili to = (ili) kažite to ili kažite to! Ali govornik očekuje, da oni, kojima govori, ne će kazati ni jedno ni drugo, nego jedno i drugo pitanje poreći ili kazati, da nije nikakva korist čovjeku, ako sav svijet dobije, a duši svojoj naudi, niti će kakav otkup dati čovjek za svoju dušu, — jer sâm tako misli. Takovi su još ovi primjeri: Jer *ko pozna* misao Gospodnju? *Ili ko* mu *bi savjetnik? Ili ko* mu naprijed *dade* što, da mu se vrati? (Τίς γὰρ ἔγνω νοῦν κυρίου, ἢ τίς σύμβουλος

[1] ovu riječ umećem kod admirativnih pitanja, da bi se bolje pogodio smisao pitanja, jer pitalac očekuje, da onaj, koga pita, ne će kazati ni jedno ni drugo.

αὐτοῦ ἐγένετο; ἢ τίς προέδωκεν αὐτῷ, καὶ ἀνταποδοθήσεται αὐτῷ;) Rim. 11, 34—35. — *Ko vojuje* kad o svome trošku? *Ili ko sadi* vinograd i od rodova njegovijeh da ne jede? *Ili ko pase* stado i od mlijeka stada da ne jede? (Τίς στρατεύεται ἰδίοις ὀψωνίοις ποτέ; τίς φυτεύει ἀμπελῶνα καὶ τὸν καρπὸν αὐτοῦ οὐκ ἐσθίει; ἢ τίς ποιμαίνει ποίμνην καὶ ἐκ τοῦ γάλακτος τῆς ποίμνης οὐκ ἐσθίει;) 1. Kor. 9, 7. (u drugom i u trećem su pitanju po dva adversativna predikata, jedan pozitivan, a drugi negativan; ali svako je pitanje jedno; to se vidi otuda, što bi odgovor poricao čitavo pitanje; n. pr. nitko ne sadi vinograd i od rodova njegovijeh da ne jede, t. j. nitko ne radi to, da sadi vinograd, a od rodova njegovijeh da ne jede) — Ne vucite u tuđemu jarmu nevjernikâ; jer *šta ima* pravda s bezakonjem? *ili kakvu zajednicu ima* vidjelo s tamom? *Kako li se slaže* Hristos s Velijarom? *ili kakav dijel ima* vjerni s nevjernikom? *Ili kako se udara* crkva Božija s idolima? (Μὴ γίνεσθε ἑτεροζυγοῦντες ἀπίστοις· τίς γὰρ μετοχὴ δικαιοσύνῃ καὶ ἀνομίᾳ; ἢ τίς κοινωνία φωτὶ πρὸς σκότος; Τίς δὲ συμφώνησις Χριστῷ πρὸς Βελίαλ; ἢ τίς μερὶς πιστῷ μετὰ ἀπίστου; Τίς δὲ συγκατάθεσις ναῷ θεοῦ μετὰ εἰδώλων;) 2. Kor. 6, 14—16. [pitanja se raspadaju na dvije skupine, koje veže *li* (o kojemu isp. § 62.), tako da je smisao: kažite bar jedno od ovoga . . . i (= li, grč. δέ) kažite bar jedno od ovoga . . .; Vuk je i posljednje pitanje spojio s drugom skupinom, ali u grčkom ono je od nje rastavljeno, jer nema ἤ, nego δέ; prema tomu bi trebalo u točnom prijevodu reći: kako *li* se udara crkva Božija s idolima —, kao što je τίς δὲ συμφώνησις Vuk sam preveo: kako *li* se slaže . . .]

Afektna admirativna pitanja dolaze u ovim primjerima: A *ti zašto osuđuješ* brata svojega? *Ili ti zašto ukoravaš* brata svojega? Jer ćemo svi izići na sud pred Hrista (Σὺ δέ, τί κρίνεις τὸν ἀδελφόν σου; ἢ καὶ σύ, τί ἐξουθενεῖς τὸν ἀδελφόν σου;) Rim. 14. 10. U disjunkciji nijesu upravo sama pitanja, nego subjekti neizrečenoga glagola „kaži!“ („ti“, koje u svakom pitanju znači drugo lice), svaki sa svojim pitanjem. Smisao je: kaži jedan od vas dvojice: (ili) kaži ti to ili kaži ti to! [isp. § 56. str. (213.)] — A *zašto vidiš* trun u oku brata svojega, a brvna u oku svojemu ne osjećaš? *Ili, kako možeš reći* bratu svojemu: stani, da ti izvadim trun iz oka tvojega; a eto brvno u oku tvojemu? (Τί δὲ βλέπεις τὸ κάρφος τὸ ἐν τῷ ὀφθαλμῷ τοῦ ἀδελφοῦ σου, τὴν δὲ ἐν τῷ σῷ ὀφθαλμῷ δοκὸν οὐ κατανοεῖς; Ἢ πῶς ἐρεῖς τῷ ἀδελφῷ σου· Ἄφες ἐκβάλω τὸ κάρφος ἀπὸ τοῦ ὀφθαλμοῦ σου, καὶ ἰδοὺ ἡ δοκὸς ἐν τῷ ὀφθαλμῷ

σου;) Mat. 7, 3—4. [u drugom pitanju dolazi glagol „moći“; isp. str. (205.)]

Od slučaja, gdje je više pronominalnih pitanja složeno disjunktivno, valja razlikovati slučaj, gdje u jednom pronominalnom pitanju dolazi (hipotetička) disjunkcija. Takovo pitanje može biti indirektno ili direktno. Za indirektno uzmimo ovaj primjer: A najviše zbore za junaštvo: *đe bi* dobar šićar *šićarili, ili* dobre glave *otkinuli*. N. pj. IV, 50. Budući da je pitanje upravo deliberativno, traže junaci zborenjem uputu, gdje bi činili jedno od ovoga: ili dobar šićar šićarili ili dobre glave otkinuli, *ili* upravo: traže uputu, da ondje čine jedno od ovoga: ili da dobar šićar šićare ili da dobre glave otkinu, gdje bi činili jedno od ovoga: ili dobar šićar šićarili ili dobre glave otkinuli. A kad bi i iza *ili* stajalo *đe*, imali bismo slučaj, da bi dva pronominalna pitanja bila složena disjunktivno, dakle slučaj, o kojem je netom bilo govora, te bi primjer značio, da junaci zborenjem traže uputu za jedno od ovoga: ili gdje bi dobar šićar šićarili ili gdje bi dobre glave otkinuli, ili upravo: traže uputu za jedno od ovoga: ili za to, da dobar šićar šićare ondje, gdje bi dobar šićar šićarili, *ili* za to, da dobre glave otkinu ondje, gdje bi dobre glave otkinuli. Otuda, što je u onom slučaju disjunkcija u jednom pitanju, a u ovom bi u disjunkciji bila dva pitanja, izlazi i ta razlika, da se u onom slučaju radi samo o jednom mjestu, s kojim je u savezu jedna od dvije radnje, a u ovom bi se radilo o jednom od dva mjesta, od kojih bi sa svakim bila u savezu posebna radnja. Takovi su i ovi primjeri (samo što pitanja u njima nijesu deliberativna, nego informativna): Izvadimo tri zlatne jabuke, položimo tri zlatna prstena, nek izvedu lepotu devojku, neka bira *čiju će jabuku*, il' jabuku, *ili prsten zlatan*. N. pj. II, 244. — Pa ako te upitaju Turci, *kamo* tebe *Petar ili Krsto*, ti im reci, doma su otišli. IV, 101.

U drugim je primjerima pitanje direktno, i to admirativno; n. pr. (Na riječi sina čovječjega:) „Jer ogladnjeh, i daste mi, da jedem; ožednjeh, i napojiste me; gost bijah, i obiđoste me; u tamnici bijah, i dođoste k meni“ (odgovaraju pravednici:) „Gospode! *kad te vidjesmo gladna*, i nahranismo? *ili žedna*, i napojismo? *Kad li te vidjesmo gosta*, i primismo? *ili gola*, i odjenusmo? *Kad li te vidjesmo bolesna ili u tamnici*, i dođosmo k tebi?“ (Κύριε, πότε σε εἴδομεν πεινῶντα, καὶ ἐθρέψαμεν; ἢ διψῶντα, καὶ ἐποτίσαμεν; Πότε δέ σε εἴδομεν ξένον, καὶ συνηγάγομεν; ἢ γυμνόν, καὶ περιεβάλομεν;

Πότε δέ σε εἴδομεν ἀσθενῆ ἢ ἐν φυλακῇ, καὶ ἤλθομεν πρός σε:) Mat. 25, 35—39. Pravednici nevolje, u kojima kaže sin čovječji da se nalazio, dijele po srodnosti na tri skupine po od dvije, te sastavljaju tri kopulativno-adversativnim veznikom *li* [grč. δε; isp. § 62. i primjer iz 2. Kor. 6, 14—16. na str. (236.)] vezana pitanja sa *kad* tako, da u svakom dolaze u disjunkciju po dvije nevolje, a uza svaku se kopulativnim veznikom *i* veže radnja, kojom se ta nevolja ublažuje, izrečena glagolom u aoristu, kao što je u aoristu i glavni glagol svakoga pitanja („vidjesmo"), samo u posljednjem se pitanju za obje nevolje spominje samo jedna radnja, dok je sin čovječji i tu za svaku nevolju spomenuo posebnu radnju (inače se u tom riječi pravednikâ slažu s riječima sina čovječjega). Smisao je dakle čitavomu primjeru ovaj: Kaži, kad te vidjesmo bar u jednoj od ovih nevolja: ili gladna, i nahranismo, ili žedna, i napojismo? I (= li) kaži, kad te vidjesmo bar u jednoj od ovih nevolja: ili gosta, i primismo, ili gola, i odjenusmo? I (= li) kaži, kad te vidjesmo bar u jednoj od ovih nevolja: ili bolesna ili u tamnici, i dođosmo k tebi. Sva su tri pitanja admirativna. Stoga pravednici očekuju, da sin čovječji ne će kazati nijedno od onoga, što oni traže da kaže, t. j. da će na sva pitanja odgovoriti negativno Nikad me ne vidjeste ni gladna, i nahraniste, ni žedna, i napojiste; i nikad me ne vidjeste gosta, i primiste itd. [gdje se poriče ne samo „vidjeste me gladna, žedna", nego i „nahraniste, napojiste" itd., isp. naprijed na str. (236.) navedeni primjer iz 1. Kor. 9, 7.] Ali ne dobivaju takav odgovor (nego: Zaista vam kažem: kad učiniste jednome od ove moje najmanje braće, meni učiniste), jer njihovim pitanjima i nije upravo svrha, da dobiju odgovor na njih, nego da njima izreku svoje čuđenje zbog tvrdnjâ sina čovječjega i da ih poreku. — Mjesto tri pitanja, od kojih je u svakom dvočlana disjunkcija, imamo jedno pitanje sa šestočlanom disjunkcijom u analognom primjeru iz Mat. 25, 44., gdje na gotovo iste tvrdnje sina čovječjega (glavna je razlika u tom, što oni dodaci sa *i* prema promijenjenoj situaciji nijesu pozitivni, nego negativni; n. pr. ogladnjeh, i ne dadoste mi, da jedem itd.) odgovaraju prokleti ovim pitanjem: Gospode! *kad te vidjesmo gladna ili žedna, ili gosta ili gola, ili bolesna ili u tamnici*, i ne poslužismo te? (Κύριε, πότε σε εἴδομεν πεινῶντα ἢ διψῶντα ἢ ξένον ἢ γυμνὸν ἢ ἀσθενῆ ἢ ἐν φυλακῇ, καὶ οὐ διηκονήσαμέν σοι;) Smisao je: Kaži, kad te vidjesmo bar u jednoj od ovih nevolja: ili gladna ili žedna itd., i ne poslužismo te. Negativnim dodacima sa *i* u tvrd-

njama sina čovječjega odgovara samo jedan također negativan dodatak na kraju pitanja prokletih, kojemu je glagol tako općenita značenja, da se može protegnuti na svaku od pomenutih nevolja. Inače je i ovdje pitanje admirativno, te i za nj vrijedi ono, što je kod predašnjega primjera o tom rečeno.

Takova su i ova (admirativna) pitanja: Čovječe! *ko je* mene *postavio sudijom ili kmetom* nad vama? (Τίς με κατέστησεν δικαστὴν ἢ μεριστὴν ἐφ' ὑμᾶς;) Luk. 12, 14. — *Koji* od vas *ne bi* svojega *magarca ili vola*, da mu padne u bunar, odmah *izvadio* u dan subotni? (Τίνος ὑμῶν υἱὸς ἢ βοῦς εἰς φρέαρ ἐμπεσεῖται, καὶ οὐκ εὐθέως ἀνασπάσει αὐτὸν ἐν τῇ ἡμέρᾳ τοῦ σαββάτου;) Luk. 14, 5. — *Šta je čovjek*, da ga se opomeneš, *ili sin čovječij*, da ga obiđeš? (Τί ἐστιν ἄνθρωπος, ὅτι μιμνήσκῃ αὐτοῦ, ἢ υἱὸς ἀνθρώπου, ὅτι ἐπισκέπτῃ αὐτόν;) Jevr. 2, 6.

Osobit je ovaj primjer: Jer *ko je naš nad ili radost, ili vijenac slave?* Nijeste li *i* vi pred Gospodom našijem Isusom Hristom o njegovu dolasku? Jer ste vi naša slava i radost (Τίς γὰρ ἡμῶν ἐλπὶς ἢ χαρὰ ἢ στέφανος καυχήσεως, ἢ οὐχὶ καὶ ὑμεῖς, ἔμπροσθεν τοῦ κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ ἐν τῇ αὐτοῦ παρουσίᾳ;) 1. Sol. 2, 19—20. Čitava je misao rekao bih zamišljena u ovom obliku: Jer ko je drugi naš nad ili radost ili vijenac slave, ako nijeste vi (= nego vi)?, gdje je glavna rečenica admirativno pitanje, u kojem je tročlana disjunkcija, sa smislom: Kažite mi, ko je drugi bar jedno od ovoga: ili naš nad ili radost ili vijenac slave, ako nijeste vi (= nego vi). Očekuje se negativan odgovor: Nitko drugi nije ni naš nad ni radost ni vijenac slave, ako nijeste vi (= nego vi). Ali se hipot. rečenica: ako nijeste vi = nijeste li vi — shvatila kao posebno admirativno pitanje, jer se doista misli: vi ste naš nad itd. (= nijeste li vi naš nad itd.?), a predašnje je admirativno pitanje tim izgubilo karakter admirativnoga pitanja, pa postalo informativno, jer ga je samo to činilo admirativnim, što se ono, za što se u njemu pitalo, vezalo uz uvjet, koji je bio sadržan u podložnoj rečenici s *ako* (samo u tom slučaju kažite, tko je drugi naš nad itd., ako nijeste vi = samo u tom slučaju nije nitko drugi naš nad itd., ako ste vi). No ako i jest predašnje pitanje dobilo karakter informativnoga pitanja, opet admirativno pitanje: Nijeste li vi? — pokazuje, kakav se odgovor na nj očekuje.

Drukčija su pitanja, kakvo je ovo: *Zašt'* mi *nisi braca porodila*, jali braca, *jali milu seju?* N. pj. II, 77. Smisao je: Zašto mi nisi porodila bar jedno od ovoga: jali braca jali milu seju? Pitanje pri-

pada među negativna afektna admirativna pitanja, tako da Nenad, koji to svoju majku pita, hoće da kaže: Imala si mi jali braca porodici jali milu seju. Takovi su i ovi primjeri: Kad s' mislio to činiti, *što ne javi tužnoj majci ali kojoj od Marijah?* N. pj. herc. 331. — *Što se* smrti *ne umoli? Al'* oružjem *ne obrani?* N. pj. I, 96. (smisao: Što ne učini jedno od ovoga: ali se smrti ne umoli ali se oružjem ne obrani?) — Što činite? da vas Bog ubije! Što činite, *jer se ne bijete?* ne bijete, *jal' se predajete?* N. pj. IV, 180. (*ne* pripada čitavoj disjunkciji: bijete jal' se predajete). Isp. § 56. str. (218.) i d.

62. U prvom dijelu predašnjega paragrafa imali smo posla sa slučajem, kad je više pronominalnih pitanja složeno disjunktivno t. j. tako, da se odgovor traži (koliko se traži) samo na jedno od njih. Ali više pronominalnih pitanja može biti složeno i kopulativno-adversativno t. j. tako, da se odgovor traži (koliko se traži), pa i dobiva (koliko se dobiva) na svako od njih. Takovo slaganje može biti bez ikakva izvanjega znaka; n. pr. Gdi si, dušo, na ograšju bila? Otkuda ti klobuk svile bele? N. pj. II, 302. Ali može biti i naznačeno osobitim veznikom; tako veznikom *i;* n. pr. Tko si junak, *i* čijeg si roda? N. pj. II, 80. No obično se za to upotrebljava veznik *li* uz pronomen drugoga (i potonjih) pitanja; n. pr. Čija s' ljuba? Čija *li* si seja? N. pj. I, 585. Veznik je *li* u ovoj porabi kopulativno-adversativan, kao i u ovakovim primjerima (uz *ako* i uz relat. pronomen): Ostavi nam kolu dara, zakon ti je; ako *li* nam ne ostaviš, zazor ti je. N. pj I, 31. — Ako voliš carstvu zemaljskome, . . . sva će Turska izginuti vojska; ako *l'* voliš carstvu nebeskome. . . . sva će tvoja izginuti vojska. II, 296. — Jer ako opraštate ljudima grijehe njihove, oprostit će i vama otac vaš nebeski; ako *li* ne opraštate ljudima grijeha njihovijeh, ni otac vaš ne će oprostiti vama grijeha vašijeh (Ἐὰν γὰρ ἀφῆτε τοῖς ἀνθρώποις τὰ παραπτώματα αὐτῶν, ἀφήσει καὶ ὑμῖν ὁ πατὴρ ὑμῶν ὁ οὐράνιος· ἐὰν δὲ μὴ ἀφῆτε τοῖς ἀνθρώποις τὰ παραπτώματα αὐτῶν, οὐδὲ ὁ πατὴρ ὑμῶν ἀφήσει τὰ παραπτώματα ὑμῶν) Mat. 6, 14—15. — A vode ga pod šator veziru. Kad *li* dođe momak pred vezira, triput mu se svezan poklonio. N. pj. II, 607. — Ko bi mene snoplje povezao, dala bi mu moje belo lice; ko *li* bi mi vodice doneo, dala bi mu moje čarne oči; *a(!)*ko bi mi ladak načinio, ja bi njemu verna ljuba bila. I, 172. — Ko to ne da, ko *l'* to smeta, Bog nam ga smeo! I, 426. — Gdi je jedan, tu da ne uzimaš; gdi su po dva, tu da ne rastavljaš; gdino *li* su po

tri, po četiri, jednog uzmi, a druge ostavljaj. I, 556. (isp. Ak rj. I, 52ᵇ—53.ᵃ, VI, 36ᵃ—37.ᵃ).

Mogu se veznici *i* i *a* s veznikom *li* za označivanje rečene sveze između pitanjâ i sastavljati, tako da kod istoga pitanja mjesto jednoga dolaze dva zajedno *(i — li, a — li)*, ili izmjenjivati, tako da kod jednoga pitanja dolazi jedan, a kod drugoga drugi; n. pr. Gle, vidiš li, vojvodu Milošu! vidiš našu crkvu Dimitriju, kakova je *i* kolika *li* je? N. pj. II, 211. (isp. i stihove 19. i 53.) — Što si, bane, tako uranio? *A* što *li* si, sine, neveseo? II, 173. — Kamo tebe sinoćnje odelo? Đe je tvoja zelena dolama? *A* đe su ti toke od tri oke? Đe *li* ti je pojas mukadema? Kamo *li* ti od srme tkanica? III, 539. — Nemoj kleti vojevodu Rajka; šta će kome učiniti Rajko? Šta će tebe, šta *li* će Srijemu? *A* šta *li* će u Sr'jemu Turcima? III, 52—53.

Često dolazi *li* već u prvom pitanju, pa onda i u drugima, ali mogu druga biti i bez veznika; n. pr. Snaho moja, od zlata jabuko! Je l' ti kakvo dobro u rod bilo, te si tako odviše lijepa? Su čim *li* si lice umivala? Su što *li* si mlada otirala? N. pj. I, 63. — Mili Bože, lijepijeh svata! Čiji *li* su, kud će po đevojku? III, 517. *Li* držim da je u prvo pitanje došlo onako, kao u slučaju, kad je *li* uz interogativni pronomen u jednom jedinom pitanju; o čemu isp. § 63. Moglo bi se misliti, da je *li* iz drugih pitanja došlo i u prvo, ali onda bi se teško razumjeli primjeri, u kojima je u prvom pitanju *li*, a u drugima nema veznika.

I u odgovorima na tako vezana pitanja dolaze često kopulativno-adversativni veznici *(i, a)*, ali često biva i to, da u odgovorima nema veznika; n. pr. Ali veli dijete Omere: „Mili Bože, čuda velikoga! Čij' su svati, čija *li* đevojka?“ Veli njemu ostarala majka: „O Omere, moje milovanje! Tvoji svati *i* tvoja đevojka“. N. pj. herc. 39. — Pa je pita Jakšić Dimitrija: „Boga tebe, stara naša majko! Tko popali naše b'jele dvore? . . . Kakvi konji, kakvi *li* junaci? Kud odoše, na koju li stranu?“ Onda njima majka odgovara: „Dva Jakšića, a dva moja sina! Vrani konji, *a* crni junaci; otidoše pravo niz Dunavo“. N. pj. II, 621. — Pitale ga Budljanke đevojke: „O tako ti, naš sivi sokole! Ko je tebe noge požutio! Ko *li* ti je krila pozlatio? Ko *li* ti je perjanicu dao?“ Kril'ma leti, kljunom progovara: „O tako mi, Budljanske đevojke! Služio sam dobra gospodara, gospodara Kraljevića Marka, u Marka su dvije sestre mlade, jedna mi je noge požutila, druga mi je krila pozlatila, Marko mi je perjanicu dao.“ I, 413.

Primjeri za pronominalna pitanja složena kopulativno-adversativno bez veznika ili s veznicima *i* i *a* navedeni su već među primjerima za prosta pronominalna pitanja u §§ 52., 54., 56., 57. i 58. (u koju vrstu pitanjâ već pripadaju). A primjeri za tako složena pronominalna pitanja s veznikom *li* (bar kod jednoga pitanja) valja da se navedu ovdje. Takovih pitanja ima indirektnih i direktnih, a ovih informativnih i admirativnih. Ponajviše su pozitivna, negativnih ima vrlo malo. Deliberativnih sam našao samo među indirektnima i admirativnima. Kako se nijedna vrsta inače ne razlikuje od analogne vrste prostih pitanja, ne treba o njima dulje govoriti, nego ću navesti primjere (koji nijesu još navedeni) za svaku vrstu napose ne dijeleći ih ni po glagolima, o kojima zavise (indirektna), ni po obliku interogativnoga pronomena (direktna). Ali primjeri za negativna i deliberativna pitanja spomenut će se napose. Ako treba o kojem primjeru još što kazati, pribilježit će se kod njega.

a) Indirektna pitanja: Nije vid'la sunca ni mjeseca, niti znade, *na čem žito raste*, na čem žito, *na čemu li trava*. N. pj. I, 252. (isp. i I, 282., gdje nema *li)* — Ah! da mi se buvom prometnuti! Ja bih znao, *đe bih zimovao*, zimovao, *đe li ljetovao*. I, 437. — Nemoj tvojoj družbi kaževati, *đe si bio, šta li si činio*. I, 460. — Počekaj me, mila moja majko! dokle zađe za goricu sunce, da nadojim nejaku sirotu, ne bi li je lakše uspavala, da ne vidi, kud joj ode majka, da ne čezne očima za majkom, da ne gleda, *otkud ću* joj *doći*, *otkud li ću slatke sise dati*. I, 572. — Nije mene care opravio, da ja pijem po Leđanu vino, već da s tobom svadbu ugovorim, *kad će* care *doći* po đevojku, *u koje li doba* od godine, *koliko l' će povesti svatova*. II, 133. — Vodite me caru roditelju, da ja pitam roditelja moga, *zašto* mene *oće da obesi*, *šta li sam* mu *sagrešio* ljuto. II, 163. — Misli Bogdan, *šta je i kako je, čime li će darivati* Laza. II, 184. — Što ti, brate, Relju ne upita, *od koga je đela i koljena*, *ko li otac*, *ko l' njegova majka?* II, 239. — Kaže jade tastu na uranku, *kako su* mu dvori *poharani*, *kako su* mu sluge *razagnate*, *kako li je* majka *pregažena*, *kako li je* ljuba *zarobljena*. II, 268. — Sjutra jeste lijep Vidov danak, viđet ćemo u polju Kosovu, *ko je vjera*, *ko li je nevjera*. II, 311. — Svetuj mene, moja slatka rano! *kud ću* sade, *na koju li stranu?* II, 496. — Daj mi, Bože, vjetar od planine, da raždene ovu maglu kletu, da pogledam i gore i dolje, *ko pogibe*, *ko l' ostade* danas. II, 562. — Neka vide vojske obadvije, *ko će* kome oči

prevariti, ko li koga prije *pogubiti.* III, 113. — A ja idem mome vinogradu, vinogradu, mome rukosadu, da pregledam moga rukosada: *ko* ga *veže, ko li* ga *zalama, kome li je dopao* u ruke. III, 169. — Daj mi, Bože, vjetra od planine, da odnese maglu iz poljica, da ja vidim dvije silne vojske, *čija l' gine, čija l' zadobiva.* III, 270. — Bre ne preši, moja šćeri draga! dok vidimo, *ko je i otkud je, što li iđe* tako po svijetu. III, 484. — Boga mole Rusijnska gospoda, da im Bog da u nedjelju sunce, da izvode roblje na sunašce i pred njima sužnja Hasan-pašu, da pitaju, što je zapamtio u svoj Bosni i Hercegovini: *koji jeste šeher ponajljepši, u kome li najbolji junaci, u kome li najljepše djevojke?* III, 567. — Nagoni se junak na junaka (sc. da vide), bre *koji će* ponaprijed *poći, ko će* prije Srba *pogubiti, a ko li će* roba *zarobiti.* IV, 220. — On opravi roblje u Užice, da kazuju po Užicu kade, *kako jesu* Srbi *zadobili, kako li su zaglavili* Turci. IV. 360. — Doć' će bego i Begina majka, ti dovedi iz kaveza Fatu, da vidimo, *koja je ljubljena, koja li je* od nji *ne jubljena.* N. pj. herc. 27. — Sada, jadna, pravo ne znam sama, *s kime spavam, i koga li ljubim,* nit' ga mogu s očima viđeti, ne znam ništa, nit' mi kogod kaže, *s kim li spava, s kim li večerava, koga grli, i koga li ljubi.* ib. 141. — Posadit ću zeleno staborje, da ne možeš dolaziti mlada, da ti vidiš, *đe* Ali beg *spava, đe li spava, đe l' se raspasuje.* ib. 158. — *Ko li more, ko l' ne more,* viđet ćemo mi. ib. 295. — Kaži mi, kad je moj otac bio car, *gde mu je oružje,* što je pasao, *gde li mu je konj,* što ga je jahao. N. prip. 27. — Car se na čudu nađe *šta će kako li će.* ib. 114. — Kad ih car viđe, potaja se i stade virke da gleda, *đe će šta li će* ovi čoek. ib. 152. — Ne znajući, *šta li će kako li će,* ostavi kočiju nasred puta. ib. 291.

Negativno je pitanje u primjeru iz N. pj. herc. 295. — Deliberativna su pitanja u primjerima iz N. pj. II, 133., 184., 496.; N. prip. 114., 291.

b) Direktna informativna pitanja: Blago dvoru, u koji će doći! (sc. svatovi) *Čij li će* i *dvori dočekati? Čija l' majka* darom *darivati? Čij li bratac* vinom *napojiti? Čija l' seja među njima biti?* N. pj I, 12. (isp. II, 21—22., gdje kod prvih pitanja nema *li*) — Ah mili Bože i dragi! *Tko l'* ovo mene *probudi? Otkud* mi *lale* za glavom? *Otkud* mi *prsten* na ruci? I, 223. — *Što* ti *je platno* od suza *mokro? Što l'* žuto *zlato* od jada *jadno?* I, 491. — *Koje j'* ovdje *Alil čelebija? Koje li je* stari *Jemin-aga?* I, 615. — O Boga ti, moja vjerna slugo! *Ko pohara* moje b'jele

dvore? *Ko l' odvede* dva nejaka sina i Jelicu moju milu seju? *Ko l' pokupi* iz riznice blago? itd. II, 175. (isp. II, 621., gdje nema *li)* — Oj Boga ti, vjeran slugo Lazo! Što te pitam, pravo da mi kažeš: *Što* ti mene čašu *preslužuješ? Što l'* na mene krivo *pogleduješ?* II, 181. [isp. str. (160.)] — Oj gospođo, Turkinjo đevojko! *Što nagoni* tebe u jezero? *Zašto l' ćeš se udat'* za jezero? *Kakva ti je* golema *nevolja?* II, 394. — *Zašto* kalpak na oči *namičeš? Što l'* buzdovan uza se *privlačiš? Što li* sablju na krilo *namičeš?* II, 431—432 — Česte knjige idu za knjigama, *od koga li, kome li dolaze?* II, 502. — Dobro jutro, Jovan-kapetane! *Što s'*, sestriću, jutros *uranio? Što s'* u polju čador *ostavio*, i u polju kićene svatove? *Što li si se*, sine, *namrdio?* U obraz si sjetno neveselo: kaž' ujaku jutros na uranku? II, 538. — O moj babo, Milutine kneže! *Otkud knjiga?* ognjem izgorela! te je učiš, a suze proljevaš? *Što l'* ti tako žalostivo *piše?* III, 17. — A moj babo, od Moskova kralju! *Otkle knjiga, kakva li je glasa?* III, 47. — Oj Boga ti, neznana katano! *Otkle li si, od koje l' krajine? Kako l'* tebe po imenu *viču? Kuda li si bio namislio? Kamo* tvoja *družina* ostala? III, 120. (isp. III, 332., gdje kod prvih pitanja nema *li)* — *Đe si bio, đe li poginuo?* III, 320. — *Đe će* koji *zimovati* zimu? *Kod kaka li* glavna *prijatelja?* III, 363. — *Što sad misliš*, Senkoviću Ivo? Što sad misliš, *čemu li se nadaš?* III, 398. — A za Boga, čobanin-Mihate! Bud li ima blago bez hesapa, *što odvrže* tebe u hajduke? *Što li ljubi* Turkinje đevojke? *Rašta pobi* moje seratlije? III, 430. — More vlaše! *iz koje si na'je? Kako li se zoveš* po imenu? IV, 233. — Bogom braćo, dva zlosretnja vrana! *Đe ste* sinoć tice *omrknule? Otkle li ste* jutros *poleće'e?* IV, 502. — O jagluče, moj' đuzeli radnjo! *Ko će* tebe u njedra *nositi? Koga li ćeš* u sreći *panuti?* N. pj. herc. 118. [isp. str. (158.)] — *Đe si bila? Ko te darovao? Ko ti dade* zlatnoga đerdana, *ko ti dade* prsten diomanat? *Ko l' obuče* svilena kavada? ib. 139. — *Što* ti konja *ljutiš? Što li razigravaš?* ib. 258. — Isp. i §§ 64. i 65.

c) Admirativna pitanja: Sve si dobro učinio, ma si samo sagrešio, učinio velje jade, što ostavi muku tvoju: sve ostale mile tvoje; *ko će* š njima *upravljati? Ko li će* ih *sjetovati? Ko li* mudru r'ječ *izreći* pred gospodom izabranom? N. pj. I, 91. — *Što je šire* od mora sinjega? *Što l' je brže* od konja viteza? *Što l' milije* od brata jedina? I, 197. (isp. N. pj. herc. 123., gdje nema *li)* — Oj starice, Omerova majko! *Kakav danak* brez jarkoga sunca? *Kakva*

l' noćca brez sjajna mjeseca? *Kakvi l' svati* brez mlada ženika, brez ženika, brez Omera tvoga? I, 253. — Lude li ste, drage moje! *Šta je đerdan* pri dobroti? *Šta li kavad* pri ljubavi? I, 329. — O junače, Božij suludnjače! *Što ćeš gradit'* dvore na Zagorje? *Što l' omastit'* sve ođelo tvoje? Nego dođi, kad mi zaspi majka. I, 381. — „Sine Božo, živ ne bio majci! Štogod steče, sve devojci dade". — „„Oj Boga ti, moja stara majko! *Šta sam stek'o, šta li sam* joj *dao?*"" I, 399. — Oj Boga ti, gospođa banice! *Što je lepši Budim* od Erdelja? *Što l'* od mene Budimlija *Jova?* I, 442. — Ao Lazo, zete nesuđeni! *Kako ću* ti ja *vesela biti, kako l'* svate jadna *dočekati*, kad je tvoja umrla devojka? II, 23. — Gospodaru, bego Radul-bego! *Đe su* žene ljude *svjetovale? Što l' ću* i ja tebe *svjetovati*, kad evo ti svjeta u tavnici, brata tvoga, a đevera moga? II, 446—447. — Gospodaru, Crnojević Ivo! *Kog' su* ljube *dosle sjetovale*, koga dosle, *koga li ć' odsele*, s dugom kosom, a pameću kratkom? II, 532. — Pa *što ć'* tužan posle tebe *baba? Ko l' će* babu lebom *doraniti? Ko l'* po smrti stara *saraniti?* III, 392. — *Ko će* sili Bož'joj *odoljeti? Ko l' pobiti* sve careve Turke? IV, 245. — Ne vraćaj se, moja ljubi draga! *Što će* tebe *tambar* od klašanja, *što li će* ti *đerdan* od oraha *i* šareno *june* od dragulje, kad nijesmo jedno drugom' drago? N. pj. herc. 225—226. — Mededović mu stane kazivati, kako je on pojeo sve, što je bilo pripravljeno za nekoliko stotina ratara, „a *šta će* sad u jednome ručku *biti meni, šta li će tebi?*" N. prip. 3. — *Ko će dati* za zmiju devojku, *koja li će devojka poći* za zmiju? ib. 55.

Deliberativno je pitanje u primjeru iz II, 446—447. (samo drugo); isp. str. (228.)

Ovamo ide i par primjerâ za onakove umetke, o kakvima je bilo govora u § 59. na str. (229.); n. pr. Brat njegov od zavisti i kao najpametniji čoek na svijetu počne mrzjeti na svoga brata kralja, te *šta će kako li će*, da ga smakne s ovoga svijeta, naumi da ga ubije. N. prip. 109. — Otac mu se još više ražljuti i očera ga jopet od sebe. *Kako će* sad nesretni sin, *na koju li će stranu?* kod bogatijeh roditelja sad da prosi? ib. 249. (pronominalna pitanja nijesu admirativna, nego samo deliberativna, ali konjunkcionalno je deliberativno admirativno).

62.a Od pitanjâ su postale i rečenice sa *(a) kamoli* (= lat. nedum), gdje *li* ima istu službu kao i u primjerima, koji su spomenuti u § 62. U istom značenju kao *(a) kamoli* dolazi i *a nekmoli*.

Budući da se ovomu to značenje lakše razumije negoli onomu, ogledajmo najprije *a nekmoli*.

Pita se, što je *nekmo*. Daničić u Ak. rj. I, 18.ª kaže, da će biti istoga postanja, kojega je *neka*. Ali on jamačno ne misli na imperativno *neka* (kao što Maretić u Veznicima § 94. drži), nego na *neka*, o kojem govori u Ak. rj. I, 18.ª u odsjeku prije toga. Sam Maretić (l. c.) drži, da *nekmoli* stoji mjesto *ne kamoli*, gdje je *ne = a (ne kamo li = a kamo li)*. Ali ne obazirući se na jednadžbu *ne = a*, Maretić ne može pokazati, zašto je ispalo *a* u *nekmoli* mjesto *ne kamoli*. Ja mislim, da se treba povratiti k Daničićevu mišljenju, samo valja *neka*, s kojim on drži da će *nekmo* biti istoga postanja, uzeti u onom značenju, u kojem je bez sumnje i Daničić uzeo, t. j. u značenju, o kojem on govori u Ak. rj. I, 18.ª pod *b)*. U tom je naime značenju *neka* ili *nekali* posve jednako s *nekmoli*. Daničić navodi primjere iz starijega jezika, ali *nekali* dolazi u takom značenju i u današnjem jeziku, što potvrđuju ovi primjeri, koje navode Iveković i Broz u svom Rječniku s. v.: Već brat brata poznat' ne mogaše, a *neka/i* Turčin kaurina. N. pj. V, 102. (isp. niže navedeni primjer iz N. pj. III, 244. s *kamoli*) — Muka ih je očima viđeti, a *nekali* š njima boja biti. V, 112. — Ne bi soko tica preletio, a *neka/i* konji i junaci. V, 144. — I u novoslovenskom jeziku dolazi u takom značenju *nikar (pa)* (trebalo bi pisati *nekar*, narod govori *n'kar)* t. j. *nekaže (pa)*; n. pr. še videl ga nisem, *nikar* ž njim govoril. Plet. Slov. s. v. — U starijem hrvatskom jeziku ima u istom značenju i *nego* (ner, neg, negli, negoli), čemu navodi primjere Daničić u Ak. rj. I, 17ᵇ; n. pr. Ne umijem početak uzeti od kuda, a *neg* nać svrhu. N. Naljeśković 1, 336. — Andjeli izrijeti ne mogu tve slave, a *negli* ja. ib 1, 113. — Stvar, od koje se ne može veće razumjeti, a *negoli* misliti. M. Orbin, Zrc. 3. — *Nek* u *nekmo* držim dakle za *neka*, a što je *mo?* To može biti onaj isti navezak *mo*, koji sam u Nast. Vjesn. VIII, 84. i d. naslutio kao drugi dio riječi *nemoj*, ali bi se moglo misliti i na to, da je *mo* došlo otuda, što se *nekali* isporedilo s *kamoli*, dakle od *ka-mo*. Jezgra je svih tih različnih oblika *ne*, koje nije ništa drugo nego negacija *ne*, ali je dobila osobite oblike, jer joj je i značenje osobito. Njezina je naime funkcija u našem slučaju, da negira — ne glagol, nego čitavu već gotovu pozitivnu ili negativnu r e č e n i c u. Tako se u primjeru: Ne ćeš izić' ni iznijet' glave iz našega grada Dubrovnika, ja *nekmoli* izvesti đevojke. N. pj. II, 470. — negacijom

nekmoli negira čitava već gotova pozitivna rečenica „izvest ćeš djevojku“, kao da bi se kazalo: ne stoji to, da ćeš izvesti djevojku. Jerina, koja to piše svomu zaručniku Đurđu Smederevcu, zna, da on po uputi njezina oca misli, da će bez Srbâ izvesti djevojku, pa ga hoće od te misli da odvrati. Pred tako negiranu rečenicu meće se druga ustvrdna negativna rečenica, kojom se ima rečeno negiranje druge rečenice motivirati: ne stoji to, da ćeš izvesti djevojku, jer ne ćeš izići ni iznijeti glave. Budući da se u prvoj rečenici negira lakša radnja, negoli je ona u drugoj (jer samo tako se može negativnošću one radnje negiranje ove rečenice motivirati), druga rečenica po savezu s prvom dobiva smisao: još ćeš manje izvesti djevojku. Rečenice su jedna prema drugoj adversativne (stoji to, da ne ćeš izići ni iznijeti glave, *a* ne stoji to, da ćeš izvesti djevojku), otuda *li* (isp. § 62.), a često još i *a* [kao u primjerima navedenima na str. (241.)]; mjesto samoga *nekmo* dolazi u svima primjerima, što ih imam, *a (ja) nekmoli*. Glavno je dakle kod svega toga to, da je s *a nekmoli* jezik stvorio jedan način, kako se može čitava već gotova rečenica negirati. A potreba za to nastala je jamačno najprije onda, ako je rečenica, koja se imala negirati, već sama bila negativna, dakle kod tipa b) (isp. niže). U ostalom valja razlikovati tri osobita slučaja:

a) prva je rečenica negativna, a druga (ne obazirući se na *a nekmoli)* pozitivna. Osim već spomenutoga primjera idu ovamo još ovi primjeri: Da bježimo, sinko, po svijetu, đe ne care ni čuti ne može, *a nekmoli* očima viđeti. N. pj. II, 27. — Ja ga ne bih ni za slugu mlada, *a nekmoli* za mog gospodara. Vuk, Rj. s. v.

b) prva je rečenica pozitivna, a druga negativna: Pište majke samorane, samojadne. Bogu bi se ražalilo, moj' žalosti! *a nekmoli* ne bi tebe, moj Lazare! Vuk, Živ. i ob. 182. (negira se čitava već gotova negativna rečenica, koja po tom dobiva pozitivan smisao: ražalilo bi se tebi; u prvoj, kojom se ima negiranje potonje negativne rečenice ili pretvaranje njezino u rečenicu s pozitivnim smislom motivirati, tvrdi se teža radnja, negoli je ona u drugoj, jer samo tako se može pozitivnošću one radnje negiranje ove rečenice motivirati; stoga druga rečenica po svezi s prvom dobiva smisao: još bi se više tebi ražalilo).

c) prva je i druga rečenica pozitivna: Da je znala sura tica, koga udari, tri bi gore prelećela, da ga ne vidi, *a nekmoli* pokraj njega, da ga udari. N. pj. I, 498. — Te on cvili jutrom i večerom, dosadio studenu kamenu, *a nekmoli* caru Sulejmanu. II, 320. —

Imam blaga, koliko mi drago, gradio bi deset manastira, *a nekmoli* sebe oženio. III, 174. U drugom i trećem primjeru ako se *nekmoli* uzme za negaciju, izlazi sasvim drugi smisao negoli bi trebalo (n. pr. da Jurišić Janko nije dosadio caru Sulejmanu, a pjevač hoće da kaže, da jest dosadio). Ali zato ne treba misliti, da bi ono, što je naprijed o postanju i značenju te riječi rečeno, bilo krivo; jer se ta neprilika po mom sudu lako može razumjeti, i to ovako. Pošto se u jednu ruku malo pomalo izgubilo osjećanje za to, da je *nekmo* upravo negacija, a u drugu ruku u tipu b) druga rečenica, makar da je po obliku negativna, ima pozitivan smisao, stvorio se prema njemu tip c) tako, da je druga rečenica i po obliku postala pozitivna (t. j. izostavio se iz nje negativan glagol). Da je proces bio doista takav, vidi se najbolje otuda, što kod tipa c) sve dolazi u najbolji sklad, ako se drugoj rečenici povrati oblik tipa b) (t. j. umetne negativan glagol); n. pr. Dosadio studenu kamenu, a nekmoli nije (dosadio) caru Sulejmanu. Drukčiji je prvi od navedenih primjera. Prva rečenica držim da bi u njemu imala biti negativna (n. pr. ne bi ni blizu njega doletjela, da ga vidi, a nekmoli pokraj njega preletjela, da ga udari), ali je ono, što bi imalo biti u njoj izrečeno u negativnom obliku, izrečeno u pozitivnom, da bi se mogao uzeti krepčiji izraz (tri bi gore prelećela, da ga ne vidi); tako je nastao formalan nesklad između jedne i druge rečenice. Upravo dakle primjer pripada tipu a).

Sada se može pravo razumjeti i *(a) kamoli*. U § 54. str. (193.) i d., navlastito pod b) i c), vidjeli smo, kako pitanja s *kamo?* mogu služiti za to, da se konstatira, da nečega nema. Tako mogu služiti i za to, da se ono, što se u njima izriče, negira. Ako se dakle hoće da negira čitava već gotova rečenica, valja je samo izreći u obliku pitanja s *kamo?* Tako je jezik stvorio drugi način, kako se može čitava već gotova rečenica negirati. Razumije se samo sobom, da pitanje, koje za to služi, već prestaje biti pitanje. Ali po biću svome ipak je pitanje, i samo kao pitanje moglo je doći do takoga značenja. Što se tiče onoga *li* iza *kamo* i onoga *a* ispred *kamo* (u *a kamoli*), mjesto kojega dolazi i adversativno *da*, a može biti i bez njega, za njih vrijedi ono, što je naprijed o istim elementima u *a nekmoli* rečeno. U starijem jeziku dolazi u istom značenju kao *(a) kamoli* i samo *kamo;* isp. Ak. rj. IV, 810.[b] i d. I za oblik, značenje i međusobni odnošaj obadviju rečenica vrijedi sve ono, što je naprijed kod *a nekmoli* rečeno. Prema tomu valja i ovdje razlikovati tri tipa:

a) prva je rečenica negativna, a druga pozitivna; n. pr. Gruji nisu konji utecali, a *kamoli* jedna ženska glava! N. pj. III, 42. (= još će manje uteći jedna ženska glava). Drugi su primjeri: Ne dadu se ni gledati Turkom, da *kamoli* bojak biti s Turci. II, 298. — Ako Bog da i sreća junačka, ti do mene ni doskočit' ne ćeš, a *kamoli* mene preskočiti! II, 399. — Ja ne mogu ni očima gledat', *kamol'* s Musom mejdan dijeliti! II, 404. — Zato ne dam vojvode Kaice, a *kamoli* ostali vojvoda! II, 487. — Ne more je mlade ni viditi, *kamol'* će je junak obljubiti. II, 617. — Ni brat brata poznat' ne mogaše, *kamoli* će Turčin kaurina! III, 244. (isp. naprijed navedeni primjer iz N. pj. V, 102. *s nekali*). — Češće meći puca niz njedarca, da ne može ni alkatrem proći, a *kamoli* ruka od junaka. N. pj. herc. 111. — Češće puni srmali jagluka, da ne može emilje propadati, a *kamoli* oko đevojačko. ib. — — U ovim primjerima druga je rečenica eksplikativna sa *da* (isp. „Rad" knj. 142. str. 57. i d.): Ni konja se držati ne mogu, a *kamoli* da se nadstreljujem! II, 358. (= a kamoli mogu to, *da* se nadstreljujem). — Nagone me, da im lice ljubim; ne mogu i jadna ni gledati, a *kamoli* da im lice ljubim. II, 374. — Čini izmet za godinu dana, ni đe Zlatke, ni od Zlatke glasa, a *kamoli* Zlatku da izbavi! III, 135. — Još ti nisi boja ni vidio, a *kamoli* da na mejdan ideš. III, 385.

b) prva je rečenica pozitivna, a druga negativna: Mog'o b' platit' sve Kosovo ravno, *kamol'* ne bi za se svadbarinu? N. pj. II, 420. (= još bih više mogao platiti za se svadbarinu) — Čujte, što govori nepravedni sudija. A *kamoli* Bog ne će odbraniti izbranijeh svojijeh, koji ga mole dan i noć? (Ἀκούσατε τί ὁ κριτὴς τῆς ἀδικίας λέγει· ὁ δὲ θεὸς οὐ μὴ ποιήσει τὴν ἐκδίκησιν τῶν ἐκλεκτῶν αὐτοῦ τῶν βοώντων πρὸς αὐτὸν ἡμέρας καὶ νυκτὸς, καὶ μακροθυμῶν ἐπ' αὐτοῖς;) Luk. 18, 6—7. — Jer ako krv junčija i jarčija, i pepeo juničin, pokropivši njom opoganjene, osvećuje na tjelesnu čistotu; a *kamoli* ne će krv Hrista, koji Duhom svetijem sebe prinese bez krivice Bogu, očistiti savjest našu od mrtvijeh djela, da služimo Bogu živome i istinome? (Εἰ γὰρ τὸ αἷμα ταύρων καὶ τράγων καὶ σποδὸς δαμάλεως ῥαντίζουσα τοὺς κεκοινωμένους ἁγιάζει πρὸς τὴν τῆς σαρκὸς καθαρότητα· πόσῳ μᾶλλον τὸ αἷμα τοῦ Χριστοῦ ... καθαριεῖ τὴν συνείδησιν ὑμῶν ἀπὸ νεκρῶν ἔργων εἰς τὸ λατρεύειν θεῷ ζῶντι.) Jevr. 9, 14.

c) prva je i druga rečenica pozitivna: Zazor mi je u te pogledati, a *kamoli* s tobom besediti. N. pj. II, 496. — U zvjerki

bi srce prepuknulo, a *kamoli* u živu junaku! IV, 187. — Da kakvi su golaći junaci! Ubili bi pod oblakom ždrala, a *kamoli* na zemlji junaka! IV, 265. — A kad travu po polju, koja danas jest, a sjutra se u peć baca, Bog tako odijeva; a *kamoli* vas, malovjerni? (Εἰ δὲ τὸν χόρτον τοῦ ἀγροῦ σήμερον ὄντα καὶ αὔριον εἰς κλίβανον βαλλόμενον ὁ θεὸς οὕτως ἀμφιέννυσιν, οὐ πολλῷ μᾶλλον ὑμᾶς, ὀλιγόπιστοι;) Mat. 6, 30. — Kad su domaćina nazvali Veelzevulom, a *kamoli* domaće njegove? (Εἰ τὸν οἰκοδεσπότην Βεελζεβοὺλ ἐπεκάλεσαν, πόσῳ μᾶλλον τοὺς οἰκιακοὺς αὐτοῦ;) Mat. 10, 25. Za sve ove primjere vrijedi ono, što je naprijed kod *a nekmoli* za drugi i treći pod c) navedeni primjer rečeno. Po tom bi prvi od ovih primjera imao upravo glasiti ovako: Zazor mi je u te pogledati, a kamoli n i j e (sc. zazor) s tobom besediti, te bi onda pripadao pod b). A tako i drugi.

Isp. Ak. rj. IV, 810.[b] i d.

63. Kadšto dolazi uz interogativni pronomen *li* i onda, kad je pitanje jedno jedino; n. pr. Durmiš-beže, ako Boga znadeš! *Kud li ode* Bajo sa Limunom? N. pj. III, 460. Budmani u Ak. rj. VI, 32.[a] kaže, da *li* obično pokazuje neko čuđenje. Ja bih rekao, da ne pokazuje samo čuđenje, nego uopće neku uzrujanost ili razdraženost, tako da su takova pitanja ponajviše ili afektna ili admirativna ili deliberativna. Pita se samo, otkuda *li* u pronominalnom pitanju. Moglo bi se misliti, da je *li* došlo ovamo iz onakovih pitanja, o kakvima se govorilo u § 62. Onda bismo tu imali slučaj analogan onomu, kad *li*, koje bi trebalo da uz *ako* dolazi samo onda, ako je već naprijed jedno *ako*, dolazi kadšto uz *ako* i onda, ako naprijed nema toga veznika; n. pr. Sada nam je u ruci, *ako li* samo hoćemo. A. Kanižlić, Uzroci 51. (Ak. rj. I, 53.[b]) Ali onda se ne bi razumjelo ono osobito značenje takovih pitanja, koje je naprijed spomenuto. Stoga držim, da *li* uz interogativni pronomen u jednom jedinom pitanju ne valja tako tumačiti, nego mi se čini priličnije, da je *li* k interogativnomu pronomenu pristupilo iz konjunkcionalnih ili upravo disjunktivnih pitanja, i to onakovih, kakvo je n. pr. ovo: Odkuda ste, *iz neba li, iz zemlje li?* A. Kanižlić, Kam. 320. (Ak. rj. VI, 33.[b]), gdje je interogativni pronomen generalizacija rečenične disjunkcije, u kojoj mjesto *ili* dolazi samo *li* [isp. § 42. str. (126.)], čim se očituje neka uzrujanost onoga, koji pita. Rišnjanin hadžija, kojemu su Bajo i Limun oteli nevjestu i njezinu djeveru Durmiš-begu odsjekli ruke, sav uzrujan hoće da dozna, kud ode Bajo sa Limunom. Kod toga mu se po glavi

motaju različni smjerovi, kuda su oni mogli otići. I kad bi izrekao disjunktivno pitanje, jamačno bi ga u svojoj uzrujanosti izrekao u obliku: smjerom *a* li, smjerom *b* li, . . . smjerom *x* li odoše? A kad ne izriče disjunktivno, nego pronominalno pitanje, lako je *li*, koje bi dolazilo u disjunkciji, prionulo i uz njezinu generalizaciju t. j. uz interogativni pronomen, te njegovo pitanje glasi: Kud *li* ode Bajo sa Limunom?

Drugi su primjeri: (Kad Omera mrtva doniješe Merinome dvoru, ona istrča na sokak pa videći granu sitnoga bisera Bogom brati do dva pobratima:) *Čija li je grana* od bisera? N. pj. I, 247. — Đevojčice narandžice! *čija li si ti?* I, 427. — Oj Boga vam, dva vrana gavrana! Otkuda ste jutros polećeli? Nijeste li od polja Kosova? Viđeste li dvije silne vojske? Jesu li se vojske udarile? *Čija li je vojska zadobila?* II, 293. — Kopilane, Strahiniću bane, a *šta li si*, vlašče, *premislilo?* Nijes' ovo babe Šumadijnske, da razgoniš i da nabrekuješ, no je ovo silan Vlah-Alija. II, 281. (čuđenje). — Radoica, dopadnuo muka! I mi smo se i uzdali u te, da ćeš ti nas kadgod izbaviti, eto i ti sade k nama dođe! *Tko li će* nas junak *izbaviti?* III, 358. (pitanje je admirativno) — (Družina hajduka od Sokola Rada, kojega je njegov pobratim Ašinbeg na zimovniku iz potaje ubio, dolazi k begu, da ga pita za Rada, a kad se beg ugledavši ih uplašio, pita ga jedan iz družine:) *Što li si se*, bego, *uplašio?* Ta ev' mi smo Radova družina. III, 368. (pitanje je afektno admirativno) — Mili Bogo! *Što li ću* ti jako? Sad će Turci Loznicu uzeti, mi vojvode glave pogubiti, sirotinja muke dopadnuti. IV, 245. (pitanje je deliberativno).

64. Od pronominalnih pitanja držim da su postali i usklici; n. pr. Da *kakva je* Roksanda đevojka? Onakove u Srbina nema. N. pj. II, 134.; pa treba da pokažem put, kojim se taj proces dogodio.

Pitanja, koja smo u § 53. nazvali afektna, dvojaka su. Kod jednih onaj, koji pita, doista ne zna ono, za što pita, a kod drugih zna. Tako n. pr. ljudi, koji čuvši, što se dogodilo, kad se rodio Jovan, kažu: *Što će biti* iz ovoga djeteta? (Τί ἄρα τὸ παιδίον τοῦτο ἔσται;) Luk. 1, 66. — ne znaju, što će biti iz Jovana, niti to pitaju zato, da doznadu, što će biti iz njega (ta od koga bi i mogli to doznati?), nego tim pitanjem daju samo oduška svome čuđenju zbog događajâ, za koje su čuli. Za takova su pitanja primjeri već navedeni među direktnim informativnim pitanjima u § 54. Ali ako momak, koji je opazio, da su njegova mati i žena spalile njegov

zmijinji svlak, kaže: *Šta uradiste*, da od Boga nađete? Kuda ću ovaki? N. prip. 54. — on dobro zna, što su one uradile, ali hoće da očituje svoju ljutinu zbog njihova čina, a očituje je tim, da je motivira; to pak čini tako, da ih svojim pitanjem upozoruje na ono, što su uradile, ne bi li tražeći odgovor na nj same uvidjele, da su uradile nešto, što nijesu imale uraditi, i tako njegovu ljutinu razumjele. — Ili ako Turkinja djevojka, koja je htjela da spase ranjena junaka, a brat mu je njezin Mustaf-aga, kad je u njega opazio sablju okovanu, odsjekao glavu, kaže bratu: Zašto, brate, da od Boga nađeš! zašto zgubi moga pobratima? *Na što si se*, bolan, prevario? A na jednu sablju okovanu! Eda Bog da, odsjekla ti glavu! N. pj. II, 342. — ona također dobro zna, na što joj se brat prevario, ali i ona hoće da očituje svoju zlovoljnost zbog njegova čina, a očituje je opet tako, da je motivira tim, što svojim pitanjem brata upozoruje, na što se prevario, a na svoje pitanje sama i odgovara onako, kako misli da bi joj brat imao odgovoriti, ističući u odgovoru ono, što je pravi motiv njezinoj zlovoljnosti, da joj se naime brat prevario na nešto, što je tako neznatno, da nije bilo vrijedno zato ubiti ranjena junaka, koji ih je molio, da ga spasu, i nudio im veliko blago. — I mladi Pavlić, koji Osman-barjaktaru, kad je doletio s golom sabljom, da gospodaru njegovu Bakalu odsiječe glavu, dovikuje: Stan' Turčine! *kud si nasrnuo?* Ne ćeš zgubit' moga gospodara, dok je moje na ramena glave. N. pj. IV, 269—270. — dobro zna, kud je Osman nasrnuo, ali ga hoće svojim pitanjem da upozori na to, da je onaj, na koga je nasrnuo, njegov gospodar, i da tim motivira i očituje svoju ljutinu na nj, u kojoj izjavljuje, da je spreman za svoga gospodara izgubiti glavu, pa da tako Osmana od nasrtaja odvrati. — Tako i aga od Meduna, koji Babović-Jovanu piše: Kopiljane, Babović-Jovane! *Kome uze* konja i oružje, *i odvede* vjerenicu ljubu, *a okide* iza šake ruku? Desna me je preboljela ruka, lijevom sam sjeći naučio; hodi, kurvo, mene na medana! N. pj. IV, 119. (isp. II, 281.) — dobro zna, da je Babović to njemu učinio, ali opet svojim pitanjem hoće samo da njega upozori na to, pa da tim motivira i očituje svoje ogorčenje, u kojem ga poziva na mejdan. — Ovamo ide i ovaj primjer, gdje Marko Kraljević nakon razgovora sa Kosovkom djevojkom jaše niz Kosovo prema Arapovim šatorima pa kroz suze gnjevno govori: Oj davori, ti Kosovo ravno! *Šta si* danas *dočekalo* tužno, posle našeg kneza čestitoga, da Arapi sad po tebi sude! N. pj. II, 421. Marko je i žalostan i gnjevan,

što je Kosovo, gdje je knez Lazar slavno poginuo, dočekalo to, da Arapi po njemu sude, te hoće taj afekt da očituje. A očituje ga opet tako, da mu kazuje motiv. Motiv mu pak kazuje tako, da najprije pita, što je Kosovo dočekalo, a onda odgovara, da je dočekalo to, da Arapi sad po njemu sude. To pitanje Marko upravlja samomu Kosovu, njim upozoruje samo Kosovo na ono, što mu ima biti odgovor. On dakle svoju žalost i gnjev motivira i očituje samomu Kosovu. A tim se još napose očituje, koliko se Marka doima zla sudbina Kosova. Svakojako pak vidimo, da Marko dobro zna, što je Kosovo dočekalo. Najsrodnija su takova pitanja s pitanjima, što smo ih u § 55. nazvali afektnim admirativnim pitanjima, s kojima se kadšto i druže (isp. navedeni primjer iz N. pj. II, 342.

Evo i drugih takovih pitanja: Fala Bogu, čuda velikoga! Da li je se paša pomamio? *Koga hoće da uzme* za ljubu, da on uzme sunčevu sestricu, mjesečevu prvobratučedu, daničinu Bogom posestrimu! N. pj. I, 158. — A *šta mi* jadnoj noćas *donese!* Doveo mi je vrana konjica . . . A to je konjic moga babajka. I, 491. — *Šta govoriš*, orjatsko koleno! Ako moreš vetar uvatiti, to i tvoga Ljuticu Bogdana. I, 544. — Vidosava, Momčilova ljubo! *Šta ćeš* u tom ledu i snijegu? II, 105. — *Kud si* mi *se podigao*, Janko? Što s' tolike svate potrudio i tolike konje pomorio, kad to nije za tebe devojka, već za mene Kraljevića Marka? II, 242. — Jaoh mene do Boga miloga! *Za koga sam* lice *odgajila!* Da ga ljubi crni Arapine! II, 390. — *Kud ćeš tamo*, Đemo Brđanine? Evo, more, Kraljevića Marka! II, 417. — A možda si jedinac u majke, pa ćeš, brate, tamo poginuti, pa *što će* ti samorana *majka?* II, 420. — Nas je malo, a mlogo Madžara: *Što* nas *ima?* dvanaest vojvoda. II, 484. — Poslušaj me, dragi gospodare! *Od šta si se* danas *prepanuo?* Ako su ga kraste ištetile, ako bidnu glavni prijatelji, za to riječ progovorit' ne će. II, 532. — *Kud te*, care, *sila zanijela?* Jesi li se, care, pomamio? Ne mogu se, care, poturčiti. III, 70. — *Što činite?* da vas Bog ubije! Što činite, jer se ne bijete? ne bijete, jal' se predajete? IV, 180. — Braćo moja, crn vi obraz bio! *Što će reći* u gradu građani, kad dođemo sjutra bez ovaca: „Da đe biše pet Mustafagića, ostala im samorana majka!“ IV, 427. — Ah starice, moja mila majko! *Komu si* me jadna *ostavila?* Brata moga nigda doma nije; nego si me ostavila, majko, ostavila hudoj nevjestici, da joj dvorim i da joj robujem. N. pj. herc. 98. — *Što učini*, da od Boga nađeš! *Što si* dvije *iz-*

gubio duše! Ja ne žalim, Ivo gospodare! što si mene danas pogubio, nego žalim čedo premaleno. ib. 137. — Gospodaru, *šta si* ono ti meni *dao?* Ono nije moje, hodi da vidiš. N. prip. 43. — No ga dočeka nekakav čoek . . . , koji zavika: „Stan'! *kuda ćeš?* natrag! jere si poginuo." ib. 101. — Jer *šta je* vaš *život?* On je para, koja se zamalo pokaže, a po tom je nestane (Ποία γὰρ ἡ ζωὴ ὑμῶν; ἀτμὶς γάρ ἐστιν ἡ πρὸς ὀλίγον φαινομένη, ἔπειτα δὲ ἀφανιζομένη). Jak. 4. 14.

Kadšto nalazimo i ovdje više pitanja vezanih sa *li* onako, kako je razloženo u § 62.; n. pr. A tu li si? jedan kopilane! kopilane, carev hainine! *Čije li si dvore poharao? Čije li si roblje porobio? Čiju l' ljubiš* pod čadorom *ljubu?* Izlazi mi na megdan junački! N. pj. II. 281. — Moja ruko, zelena jabuko! *Gdje si rasla, gdje l' si ustrgnuta!* A rasla si na kriocu mome, ustrgnuta na Kosovu ravnom! II, 307. — Otac mu se na to ražljuti: „Nesretni sine, *što učini! Zašto li izgubi* moje blago bez ikake nesreće i bez ikake napasti?" pa ga išćera od sebe. N. prip. 248. [drugo je pitanje afektno admirativno, te ide u § 56. pod *zašto* na str. (213.)].

Ovamo idu i neki umeci, koji se bitno razlikuju od onih, što su spomenuti u § 59. na str. (229.) i d. Tako se n. pr. u primjeru: Na jedan mah vidi, đe niz prozor nekaka žena spušta svoje kose zlatne, te on pritrči i uhvati se za one kose, te ga izvuče u kuću; kad *ko je?* ona ista đevojka. N. prip. 94. — umetnutim pitanjem „ko je?" samo u slušalaca probuđuje pozornost za ono, što se poslije kao odgovor na nj spominje; a tim pripovijedanje postaje živahnije. Takovi su još ovi primjeri: Primaknu se oni blizu i nazovu: „Dobar veče, ima li ko tamo?" Kad li *šta vide?* ni ljudi ni nikoga drugog do jednog divljeg čoeka s jednijem okom navrh glave. N. prip. 148. — Pošto objed bude gotov, izidu svi iz kamare i stanu virjeti, ko će doći; kad li tamo *što je!* đevojka zlatnijeh kosa. ib. 259. — — U nekoliko primjera takovo umetnuto pitanje glasi: što da vidi (vide)? n. pr. Na odaji otvorila vrata, *šta da vidi?* čuda golemoga! Na jastuku od zmije košulja, u dušeku dobar junak spava, zagrlio Prizrenku đevojku! N. pj. II, 59. (isp. i stih 261.). Prema primjerima, kakvi su ovi: Al' *da vidiš* čuda velikoga! Ja Bog pušća od sebe moriju, te pomori devet milih brata, sama osta samorana majka N. pj. II, 39. — *Da v'iš*, brate, čuda velikoga! Tridest svata, tridest đevojaka, a nevesta Hajkuna đevojka, mili dever dilber Anđelija, koja vodi za ruku đevojku! III, 190. (isp. Daničićevu Sintaksu

str. 115. i Akad. rj. II, 167.[b]) — gdje „da vidiš“ znači: valja da vidiš — trebalo bi i u našem primjeru da se kaže: „Na odaji otvorila vrata, (al') da vidi čuda golemoga“ sa značenjem: valja da vidi ili ima da vidi. Ali se mjesto toga kaže: šta da vidi? sa značenjem: što valja da vidi ili što ima da vidi?, da se slušalac upozori na ono, što se poslije kao odgovor na to pitanje spominje. Ako se isporedi malo prije navedeni primjer iz N. prip 148. („kad li šta vide?“) i primjer iz N. prip. 127.: Otrči odmah onamo, kad tamo, ali *šta da vidi!* na grobu stoji velikački sanduk otvoren pun svakojakijeh dragocjenijeh haljina — može se kazati, da je razlika između jednoga i drugoga pitanja u tom, što se u prvom pita, što su (pop i đak) vidjeli, a u drugom, što je (pepeljuga) imala da vidi. Takovi su još ovi primjeri: Te odoše u novu gradinu, u gradinu pod suvu davinu; *što da vide?* čuda nevidena! Davina se suva pomladila i zelenim ulistala listom i bijelim ocvatila cvetom, oboje se dece posvetilo. N. pj. II, 167. — Prikrade se do vode studene, *šta da vidi?* Čuda velikoga! Na vode je tridest Udbinjana, kraj svakoga dvori po devojka. III, 188.

65. Ako onakova pitanja, o kakvima se govorilo u predašnjem paragrafu, izgube karakter pitanjâ, a mogu ga izgubiti po tom, što im i onako nije svrha, da onoga, komu su upravljena, potaknu na odgovor, nego da se njima očituje neki afekt onoga, koji ih izriče, i da se onaj, komu su upravljena, upozori na nešto, čim se rečeni afekt motivira, — postaju od njih usklici, koji se više ne izgovaraju s upitnim, nego sa srodnim mu uskličnim tonom, koji je također izraz duševnoga raspoloženja govornikova, te redovno nijesu nikomu upravljeni, nego služe samo za očitovanje nekoga afekta govornikova, ponajviše čuđenja i divljenja, pa stoga se i počinju ponajviše s ovim oblicima interogativnoga pronomena: *kakav*, *kako*, *koliko*. Savez s pitanjima, od kojih su usklici postali, očituje se često još i tim, što se iza usklika — kao u odgovoru na pitanje — razlaže ono, što pronomen znači.

Primjere ću navesti odjelito za svaki oblik pronomena, koji u njima dolazi:

kakav: A *kakav je* Skadar na Bojani! Kad pogledaš brdu iznad grada, sve porasle smokve i masline i još oni grozni vinogradi itd. N. pj. II, 105. — Vidio sam crkvu Filindara, a *kakva je*, milu Bogu fala! Pokrivena ćemerom od zlata itd. III, 66. — Bre *kakav je* Pocerac Milošu, *i kakav je* Bakal Milosave, prije bi se oni pomamili, nego bi se Turcima predali. IV, 244. — Da *kakvi su* go-

laći junaci! Ubili bi pod oblakom ždrala, a kamoli na zemlji junaka! IV, 264. — Kad jutrnje sunce ogrijalo, no se struga jedna otvorila, iz ovaca junak izlazio, a *kakav je*, tri ga jada smela! Crna brka, a oka krvava itd. IV, 506. — *Kakvu imam* ja na domu *Fatu!* Ne bih Fatu ni za pašu dala, a kamoli Serajliji Muju! N. pj. herc. 31. — Da *kakve su* po Foči đevojke! Nab'jele se i nabakeme se itd. ib. 85. — Bože moj, *kakva je* to *lepa* bašča *i kako je uređena*, a radi je samo jedan čovek. N. prip. 205. — Učitelju! gle *kakvo je* kamenje, *i kakva* građevina! (Διδάσκαλε, ἴδε ποταποὶ λίθοι καὶ ποταπαὶ οἰκοδομαί.) Mark. 13, 1. — *Kakovo bijaše* onda vaše blaženstvo? Jer vam svjedočim, da biste, kad bi moguće bilo, izvadili oči svoje i dali meni (Τίς οὖν ὁ μακαρισμὸς ὑμῶν;) Gal. 4, 15.

kako: U magli je Kraljeviću Marko, gle, *kako je naljutio* Šarca! N. pj. II, 428. — Ala! ala! jada od hajduka! *Kako* Đorđe pred Arapom *struže!* IV, 307. — Začudi (se), gde sve selo peva i veseli se, te zapita jednoga: „*Kako je* to, brate, u vas sve *veselo?*“ A onaj mu odgovori: „Zašto ne bi bilo, kad nam je svaka godina rodna i svega imamo izobila“. N. prip. 89. — Žena legne devojci glavom na krilo, pa je onda zapita, otkuda su njih dvoje. Devojče joj plačući pripovedi sve, šta je i kako je, pa joj najposle reče: „Majko! *kako* ti *miriše* glava!“ ib. 140. — Djeco! *kako je teško* onima, koji se uzdaju u svoje bogastvo,ući u carstvo Božije! (Τέκνα, πῶς δύσκολόν ἐστιν τοὺς πεποιθότας ἐπὶ χρήμασιν εἰς τὴν βασιλείαν τοῦ θεοῦ εἰσελθεῖν). Mark. 10, 24. — Ja sam došao, da bacim oganj na zemlju; i *kako bi mi se htjelo*, da se već zapalio! (Πῦρ ἦλθον βαλεῖν εἰς τὴν γῆν, καὶ τί θέλω εἰ ἤδη ἀνήφθη). Luk. 12, 49. (isp. i 50.) — O dubino bogastva i premudrosti i razuma Božijega! *kako su neispitljivi* njegovi sudovi *i neistražljivi* njegovi putovi! (Ὡς ἀνεξερεύνητα τὰ κρίματα αὐτοῦ, καὶ ἀνεξιχνίαστοι αἱ ὁδοὶ αὐτοῦ). Rim. 11, 33.

U ovom primjeru uz *kako* ima i *li* (isp. § 63.): Ja kad začu Ture Vlah-Alija, *kako li se* Ture *pridrnulo*, te poskoči na lagane noge. N. pj. II, 280.

koliko: Koliko smo tebe *govorili*, da ne šalješ vojske preko Mačve. N. pj. IV, 272. — On uzme trista cekina i konja, pa pođe govoreći: „Hvala Bogu! *koliko* me *dopade* od cijeloga kraljevstva!“ N. prip. 85. — Kad dođe, upazi jednu veliku pećinu i u njoj vidi ticu, koja joj u oni isti čas doleće na desno rame i reče: „Hvala da je Bogu! *koliko ima vremena*, da te čekam“. ib. 232. — Kad

dakle vi, zli budući, umijete dare dobre davati djeci svojoj, *koliko će više* otac vaš nebeski *dati* dobra onima, koji ga mole? (Πόσῳ μᾶλλον ὁ πατὴρ ὑμῶν ὁ ἐν τοῖς οὐρανοῖς δώσει ἀγαθὰ τοῖς αἰτοῦσιν αὐτόν;) Mat. 7, 11. — Pogledajte gavrane, kako ne siju, ni žanju, koji nemaju podruma ni žitnica, i Bog ih hrani: a *koliko ste vi preteži-niji* od ptica? (Πόσῳ μᾶλλον ὑμεῖς διαφέρετε τῶν πετεινῶν.) Luk. 12, 24. — Jerusalime, Jerusalime, koji ubijaš proroke, i zasipaš kamenjem poslane k sebi! *koliko puta htjeh da skupim* čeda tvoja kao kokoš gnijezdo svoje pod krila, i ne htjeste! (Ποσάκις ἠθέλησα ἐπισυνάξαι τὰ τέκνα σου, . . . καὶ οὐκ ἠθελήσατε) Luk. 13, 34. — A kad dođe k sebi, reče: *koliko najamnika* u oca mojega *imaju* hljeba i suviše, a ja umirem od gladi! (Πόσοι μίσθιοι τοῦ πατρός μου περισσεύουσιν ἄρτων· ἐγὼ δὲ λιμῷ ὧδε ἀπόλλυμαι) Luk. 15, 17. — Jer, gle, ovo samo, što se po Bogu ožalostiste, *koliko učini staranje* među vama? *kakovo pravdanje, kaku nepovoljnost, kakav strah, kaku želju, kaku revnost, kaku osvetu?* U svemu pokazaste se da ste čisti u djelu (Ἰδοὺ γάρ, αὐτὸ τοῦτο τὸ κατὰ θεὸν λυπηθῆναι πόσην κατειργάσατο ὑμῖν σπουδήν, ἀλλὰ ἀπολογίαν, ἀλλὰ ἀγανάκτησιν, ἀλλὰ φόβον, ἀλλὰ ἐπιπόθησιν, ἀλλὰ ζῆλον, ἀλλ' ἐκδίκησιν· ἐν παντὶ συνεστήσατε ἑαυτοὺς ἁγνοὺς εἶναι ἐν τῷ πράγματι) 2. Kor. 7, 11. (grčko se ἀλλά razumije, ako se misli: οὐ μόνον σπουδήν, ἀλλὰ καὶ ἀπολογίαν itd.) — Ko prestupi zakon Mojsijev, bez milosti umire kod dva ili tri svjedoka. *Koliko* mislite da *će gore muke zaslužiti* onaj, koji sina Božijega pogazi, i krv zavjeta, kojom se osveti, za poganu uzdrži, i Duha blagodati naruži? (Πόσῳ, δοκεῖτε, χείρονος ἀξιωθήσεται τιμωρίας ὁ τὸν υἱὸν τοῦ θεοῦ καταπατήσας itd.;) Jevr. 10, 29.

Uz *koliko* ima *li* u ovom primjeru (isp. § 63.): Koji je među vama čovjek, koji ima ovcu jednu, pa ako ona u subotu upadne u jamu, ne će je uzeti i izvaditi? A *koliko li je* čovjek *preteži-niji* od ovce? (Πόσῳ οὖν διαφέρει ἄνθρωπος προβάτου;) Mat. 12, 12.

Kadšto i više usklikâ veže *li* onako, kako je razloženo u § 62.; n. pr. *Kako li je lice* u junaka! *Kake li su oči* obadvije! *Kakvi li su* oni mrki *brci!* Tanki brci pali na ramena. N. pj. II, 228. — No *kaki su* u Leke *dušeci! Kaki li su* pod glavu *jastuci!* Sve od suha zlata ispleteni. II, 231. — No sam ode k đogu u ahare. Ja *kako* ga bane *osedlao! Kako li* ga tvrdo *opasao!* II, 270. — Bože mili! na svem' tebe vala! *Kakav bješe* delibaša Marko! *Kakav li je* danas u tamnici, u tamnici Azačkoj prokletoj! II, 379. — *Kakva j' krasna* Kaica vojvodo! *U kakvom li* gospodskom *odelu!* Na pleći mu zelena dolama od kadive, izvezena zlatom itd. II, 483.

— A *kakvi su* od Nikšića Turci! A *kakav je* Amza kapetane, *kaka li su* dva Amzina sina! *Kakav li je* Babiću Jašare! itd. IV, 37. — Ko bi sad mogao iskazati radost ovu, koja ih obuze, kad su se poznali, *kako li veselje* u tome dvoru postade! N. prip. 254. (*li* čini se da veže usklik s admirativnim pitanjem).

Isporedi i primjere navedene kod pojedinih oblika interogativnoga pronomena u Akademijskom i u Ivekovićevu i Brozovu rječniku.

Pregled sadržaja.

Uvod. — **I. Pitanja s partikulom** *li*. 1. **Pozitivna pitanja.** § 1. 2. Pitanja nijesu postala od tvrdnjâ, nego od hipotezâ. — 3. Indirektna pitanja. — 4. Primjeri za njih. — 5. Direktna pitanja. — 6. Dokazi za postanje pitanjâ od hipotezâ. — 7. Odnošaj između direktnih i indirektnih pitanja. — 8. Težnja za obaviješću. — 9. Odgovor. — 10. Odnošaj između pitanjâ i željnih rečenica sa *da ako* i *neka*. — 11. Primjeri za direktna pitanja. — 12. Polupitanja. — 13. Polupitanja = aseverativne rečenice. — 14. Polupitanja = samostalne supozicije. — 15. Primjeri za prava pitanja i polupitanja s glagolom *vidjeti*. — 16. Primjeri za polupitanja s glagolom *čuti*. — 17. Primjeri za prava pitanja i polupitanja s glagolom *znati*. — 18. Ostali primjeri za samostalne supozicije. — 19. Deliberativna pitanja. — 20. Admirativna pitanja. — 20.ª Razlika između informativnih i admirativnih pitanja. — 2. **Negativna pitanja.** 21. Dvije vrste negat. pitanja u grč. jeziku (sa οὐ i sa μή). — 22. Razlika između negat. hipotetičkih rečenica sa οὐ i onih sa μή u grč. jeziku. — 23. Razlika između negat. pitanja sa οὐ i onih sa μή u grč. jeziku. — 24. Dvije vrste negat. hipotetičkih rečenica u hrv. jeziku. — 25. Dvije vrste negat. pitanja u hrv. jeziku; negat. admirativna pitanja. — 26. Suspikativna pitanja. — 27. 28. Pitanja s *ne ću li* ili s *ne bih li*, kojima se izriče želja ili namjera. — — **II. Pitanja bez upitne partikule.** 29. Primjeri za informativna pitanja, polupitanja, deliberativna, admirativna, suspikativna pitanja. — — **III. Pitanja s partikulom** *da (li)*. 30. Postanje takovih pitanja. — 31. Primjeri za informativna, admirativna, suspikativna pitanja. — 32. Deliberativna (postulativna) pitanja sa *da*. — 33. Željne i hipotetičke rečenice sa *da li*. — — **IV. Pitanja s partikulom** *(j)eda (li)*. 34. Partikula *(j)eda (li)* osim pitanjâ. — 35. Postanje partikule *(j)eda*. — 36. Primjeri za informativna, admirativna, suspikativna pitanja. — — **V. Pitanja s partikulama** *ali, ili, oli*. 37. Pitanja s partikulom *ali*. — 38. Pitanja s partikulom *ili*. — 39. Pitanja s partikulom *oli*. — — **VI. Pitanja s partikulom** *zar*. 40. Pozitivna i negativna admira-

tivna pitanja sa *zar* i admirativna postulativna pitanja sa *zar da*. — — **VII. Disjunktivna pitanja.** 41. Različne vrste koncesije s partikulom *i*. — 42. Različne vrste disjunkcije. — 42.ª Naglašeni indefinit generalizacija disjunkcije. — 43. Neki momenti znatni za razumijevanje disjunkcije. — 44. Disjunkcija u rečenicama s part. pret. akt. II. — 45. Generalizacija rečenične disjunkcije postaje relativ. — 46. Indirektna pitanja. — 47. Direktna pitanja. — 48. Primjeri za direktna pitanja. — 49. Neke osobite vrste direktnih pitanja. — — **VIII. Pronominalna pitanja.** 50. Dioba pitanjâ uopće i nazivi za različne vrste. — 51. Indirektna pitanja (razlika od relativnih rečenica). — 52. Primjeri za indirektna pitanja. — 53. Direktna pitanja. — 54. Primjeri za direktna pitanja pozitivna i negativna. — 55. Admirativna pitanja. — 56. Primjeri za admirativna pitanja pozitivna i negativna. — 57. Deliberativna pitanja indirektna. — 58. Deliberativna pitanja direktna. — 59. Deliberativna pitanja admirativna. — 60. Neki osobiti oblici deliberativnih pitanja. — 61. Više pitanjâ složeno disjunktivno (s *ili*); disjunkcija u jednom pitanju. — 62. Više pitanjâ složeno kopulativno-adversativno (sa *li*). — 62.ª Rečenice s *a nekmoli, (a) kamoli*. — 63. *li* u jednom pronom. pitanju. — 64. Postanje usklikâ. — 65. Primjeri za usklike.

Bilješka. U uvodu sam imao spomenuti i knjigu St. Dubrawskoga „Der slavische Interrogativsatz mit besonderer Berücksichtigung der kleinrussischen Sprache. Ein Beitrag zur slavischen Philologie. Stryj 1881.“ — koju sam čitao još onda, kad je izišla, ali sam za nju zaboravio, jer nijesam iz nje baš ništa naučio (isp. i Archiv f. slav. Philol. VI, 297—8.).